

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση – MA in Drama and Performing Arts in Education and Lifelong Learning» (ΠΜΣ – ΔΡΑ.ΤΕ.Π.Τ.Ε.)

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής : *“Η συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην εξάλειψη και καταπολέμηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ της Ελληνικής & Αλβανικής κουλτούρας (Μια έρευνα δράσης μεταξύ Αλβανών μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα & Ελλήνων)”.*

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας
Χάσκα Κατερίνα

Επιβλέπον μέλος Δ.Ε.Π
Μάγος Κωνσταντίνος, Επίκουρος καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Μέλη συμβουλευτικής επιτροπής
Κοντογιάννη Άλκηστις, Ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τσιάρας Αστέριος, Αναπληρωτής καθηγητής Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

ΝΑΥΠΛΙΟ 2017

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αγάπη μου για τη δραματική τέχνη και η εσωτερική ανάγκη να αποκτήσω περισσότερες γνώσεις αλλά και εξειδίκευση στον τομέα της Εκπαίδευσης, με οδήγησε στην επιλογή να ασχοληθώ με το επιστημονικό αντικείμενο «Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση – MA in Drama and Performing Arts in Education and Lifelong Learning» (ΠΜΣ – ΔΡΑ.ΤΕ.Π.Τ.Ε.) στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών της Σχολής Καλών Τεχνών Ναυπλίου.

Κατά τη διάρκεια της φοίτησης μου είχα την ευκαιρία να εμβαθύνω σε πολλές ενδιαφέρουσες πτυχές και όψεις του εν λόγω αντικειμένου μέσα από μια σφαιρική θεώρηση που μου προσέφερε το επιθυμητό γνωστικό υπόβαθρο. Καθώς προέρχομαι από την Αλβανία αλλά έζησα τα περισσότερα χρόνια της ζωής μου στην Ελλάδα, βρίσκομαι διαρκώς στο «μεταίχμιο δύο πατρίδων». Έχοντας την τύχη να ζήσω την εμπειρία της μετανάστευσης και να μεγαλώσω σε μια χώρα όπως η Ελλάδα που με αφομοίωσε, την αγάπησα και με αγάπησε, ένιωθα πάντα την εσωτερική ανάγκη να «θεραπεύσω» κοινωνικά φαινόμενα που αμαυρώνουν την εικόνα της διάδρασης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών.

Ταυτόχρονα, ενυπήρχε μέσα μου το «μικρόβιο» της δραματικής τέχνης, με αποτέλεσμα την μακρόχρονη ενασχόληση μου τόσο σε πρακτικό όσο και σε θεωρητικό επίπεδο με αυτήν την άκρως γοητευτική τέχνη. Η συμμετοχή μου σε ερασιτεχνικές και επαγγελματικές θεατρικές ομάδες, η συνεργασία με συναδέλφους που προέρχονταν από διαφορετικά εθνικά και πολιτισμικά υπόβαθρα και η ανταπόκριση του κοινού μου προκάλεσαν έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη της συμβολής της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ της Ελληνικής και Αλβανικής κουλτούρας.

Μετά τη μελέτη της βιβλιογραφίας, αποφάσισα να καταπιαστώ με αυτό το ιδιαίτερο ερευνητικό αντικείμενο στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας μου προκειμένου να συμβάλλω με νέα ερευνητικά δεδομένα στην εξακρίβωση της συμβολής αυτής. Για τον σκοπό αυτό, επέλεξα το θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας με την ελπίδα, μέσα από την δική μου έρευνα δράσης μεταξύ Αλβανών μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα και Ελλήνων, να βάλω και εγώ ένα λιθαράκι στην αναγνώριση της συμβολής της Δραματικής Τέχνης ως μιας τέχνης που «χτίζει γέφυρες

και γκρεμίζει τείχη», εφόσον μέσα από αυτήν ο καλλιτέχνης στοχεύει στην διάδοση ενός μηνύματος ή όπως είχε πει ο Edgar Degas *«Η τέχνη δεν είναι αυτό που βλέπεις, αλλά αυτό που κάνεις τους άλλους να δουν»*.

Τέλος, θα ήθελα να σημειώσω ότι σε αυτό το ταξίδι της γνώσης είχα άξιους συνοδοιπόρους, ανθρώπους που χωρίς την αρωγή τους το έργο μου θα ήταν πολύ δυσκολότερο. Πρώτον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Μάγο για τη διαρκή υποστήριξη και την καθοδήγηση του καθώς και τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, την κ. Άλκηστη Κοντογιάννη και τον κ. Αστέριο Τσιάρα για τις γνώσεις που μου προσέφεραν και τη στήριξη τους σε όλο αυτό το όμορφο ταξίδι.. Δεύτερον, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συμμετείχαν στην έρευνα μου και αποτέλεσαν το δείγμα του πληθυσμού της διότι χωρίς την συνεισφορά τους δεν θα προόδευε η μελέτη μου. Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συμφοιτητές και τους συναδέλφους μου για τις εποικοδομητικές συζητήσεις μας, τα χρήσιμα σχόλια τους και τη συνεργασία μας. Ένα μεγάλο ευχαριστώ θα ήθελα να εκφράσω για τον κριτικό φίλο, την αγαπημένη μου μαθήτριά Ειρήνη Βουιδάσκη και την πολύτιμη βοήθειά της σε όλη τη διάρκεια των θεατρικών παρεμβάσεων. Επιπρόσθετα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον φίλο μου Νίκο για τη κατανόηση και τη συνεχή στήριξη του. Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην φυλάξω το τελευταίο και μεγαλύτερο ευχαριστώ στην οικογένεια μου για την στήριξη τους στα χρόνια των σπουδών μου, για τις αξίες που μου έχουν μεταδώσει και για την επιλογή να με κάνουν έναν πολίτη, και όχι μετανάστη, του κόσμου.

Σε όλους τους συμπατριώτες μου, Αλβανούς και Έλληνες, που παλεύουν, σήμερα, μαζί, για μια καλύτερη ζωή στον καιρό της κρίσης, μιας κρίσης οικουμενικής που πλήττει αξίες και ιδανικά. Ενωμένοι πρέπει να σταθούμε στα σημεία των καιρών, όπως ο Οδυσσέας

Ελύτης προστάζει σε μια αποστροφή του «Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι/και δε γίνεται Αυτοί χωρίς Εσένα/ και δε γίνεται μ' Αυτούς χωρίς Εσύ/ Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι ...»

Κατερίνα Χάσκα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Ε.Π	Ακαθόριστο Εγχώριο Προϊόν
Δ.Σ	Διαπολιτισμική Συνείδηση
Δ.Τ	Δραματική Τέχνη
Ε.Δ	Εκπαιδευτικό Δράμα
Ε.Ε	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.Κ.Ε	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
ΕΛΙΑΜΕΠ	Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής
Ε.Σ.Υ	Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία
Η.Κ.Φ	Ημερολόγιο Κριτικού Φίλου
Η.Π.Α	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Η.Σ	Ημερολόγιο συμμετοχικής παρατήρησης
Κ.α	Και άλλα
Κ.Ε.Μ.Ο	Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων
Κ.λπ	Και λοιπά
Λ.χ	Λόγου χάρη
Μ.Φ	Μεταναστευτικό Φαινόμενο
Ν.Α	Νοτιοανατολική
Ο.Σ	Ομαδική Συνέντευξη
Π.χ.	Παραδείγματος χάριν
Σ.Α	Συνέντευξη ομάδας Αλβανών
Σ.Ε	Συνέντευξη ομάδας Ελλήνων

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	12
-----------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1.1. Ρατσισμός – Ξενοφοβία Πολυπολιτισμικότητα & Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ορισμοί και Επεξηγήσεις.....	14
1.1.1. Ρατσισμός: Κριτική Ανάλυση Των Δομικών Στοιχείων του Ορισμού, των Αιτιών και των Συνεπειών του.....	14
1.1.2. Η Ξενοφοβία στο Πλαίσιο του Νεορατσισμού.....	18
1.1.3. Πολυπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμικότητα.....	21
1.1.4. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Ο Δρόμος από την Πραγματικότητα στην Ουτοπία.....	23
1.1.5. Μοντέλα Διαχείρισης Πολιτισμικής Ετερότητας.....	26
1.2. Στερεότυπα και προκαταλήψεις.....	28
1.3. Στερεότυπα και Αντιλήψεις της Ελληνικής Κοινωνίας σε Σχέση με τους Αλβανούς Μετανάστες και το Αντίστροφο.....	31
1.4. Η Δραματική Τέχνη.....	40
1.4.1. Ορισμός.....	40
1.4.2. Χαρακτηριστικά και Τεχνικές της Δραματικής Τέχνης.....	42
1.4.3. Διαπολιτισμική Επικοινωνιακή Ικανότητα μέσω της Δραματικής Τέχνης.....	45
1.4.4. Η Συμβολή της Δραματικής Τέχνης στη διαμόρφωση Διαπολιτισμικής Συνείδησης και Προσέγγισης.....	46
1.4.5. Η Συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην Υπέρβαση Στερεοτύπων και Προκαταλήψεων.....	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1. Επιλογή του Θέματος.....	52
2.2. Σκοπός της Έρευνας.....	53
2.3. Ερευνητική Υπόθεση.....	54
2.4. Επιλογή Μεθοδολογίας.....	56
2.4.1. Η Έρευνα Δράσης.....	57

2.4.2.	Ερευνητικός Πληθυσμός-Δείγμα.....	60
2.4.3.	Μεθοδολογικός Πλουραλισμός- τριγωνοποίηση.....	62
2.4.4.	Μέσα Συλλογής Δεδομένων.....	64
2.4.4.1.	Ομαδική Συνέντευξη.....	64
2.4.4.2.	Ερωτηματολόγια.....	66
2.4.4.3.	Ημερολόγιο ερευνητή-εμπυχωτή.....	67
2.4.4.4.	Ημερολόγιο κριτικού φίλου.....	68
2.5.	Σχεδιασμός έρευνας.....	68
2.6.	Σχεδιασμός παρέμβασης.....	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....		100
3.1.	Ευρήματα από τις συνεντεύξεις.....	100
3.2.	Στατιστική-Ποσοτική ανάλυση.....	122
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....		151
4.1.	Περιορισμοί και Εμπόδια της Έρευνας.....	157
4.2.	Προτάσεις.....	158
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....		160
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		162
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΦΟΡΜΑ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΣΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ / ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ».....		
		174
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ, ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΣΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΒΙΩΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ) ΜΕ ΤΙΤΛΟ «Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ».....		
		175

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	176
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV: ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΦΙΛΟΥ.....	180
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V: ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ-ΙΣΤΟΡΙΕΣ- ΔΡΑΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ.....	186
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI:ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΣΚΗΣΕΩΝ.....	194
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	210

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ, ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ
ΕΠΟΠΤΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ**

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΣΤΑΣΕΙΣ ΛΑΩΝ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

**ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΛΕΞΕΙΣ ΠΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΔΡΑΣΗΣ ΚΑΤΑ
ΤΟΥΣ MCNIFF, LOMAX ΚΑΙ WHITEHEAD.**

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 3.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 6.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Έλληνες και Αλβανοί συμβιώνουν πάνω από δύο δεκαετίες στην Ελλάδα, μετά το μεταναστευτικό κύμα του 1990. Έκτοτε, η σχέση των δύο λαών έχει μεταβληθεί σημαντικά. Οι Αλβανοί έχουν σε μεγάλο βαθμό ενσωματωθεί από την ελληνική κοινωνία και οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα μεταξύ των δύο λαών, έχουν υπερβληθεί. Είναι όμως αληθές αυτό; Αν ναι, σε ποιο βαθμό συντελείται η υπέρβαση αυτή; Ποια είναι η συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων γενικά αλλά και συγκεκριμένα μεταξύ των δύο λαών; Σε αυτά τα ερωτήματα επιχειρεί να δώσει απαντήσεις η παρούσα εργασία, στο πλαίσιο της οποίας διεξάγεται έρευνα-δράσης σε δείγμα είκοσι ατόμων που επιλέχθηκαν με την μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας και συμμετέχουν σε πέντε, τετράωρες παρεμβάσεις που σχεδιάστηκαν από την ερευνήτρια με γνώμονα τους άξονες «προκαταλήψεις», «στερεότυπα», «αντιλήψεις», «διακρίσεις», «διαφορετικότητα», «ρατσισμός», «ξενοφοβία», «ενσυναίσθηση» και «αποδοχή της ετερότητας».

Σε πρώτο στάδιο, αποτυπώνεται το θεωρητικό πλαίσιο των ανωτέρω εννοιών, προκειμένου αυτές να διασαφηθούν και παρουσιάζονται τα ευρήματα προγενέστερων ερευνών. Στην συνέχεια, παρουσιάζονται οι πλουραλιστικές μεθοδολογικές επιλογές («τριγωνοποίηση») της ερευνήτριας, που συνίστανται στην χρήση ποιοτικών αλλά και ποσοτικών εργαλείων. Ακολουθεί η παρουσίαση των ευρημάτων μέσω της επεξεργασίας των δεδομένων που συλλέχθηκαν στο στάδιο των παρεμβάσεων και τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν.

Η έρευνα κατέδειξε ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία είναι δυο υπαρκτά φαινόμενα στην Ελληνική αλλά και την Αλβανική κοινωνία, τα οποία οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην επίδραση του εγχώριου Τύπου. Ωστόσο σήμερα, εξαιτίας της ενσωμάτωσης των Αλβανών, τα φαινόμενα αυτά στρέφονται κατά άλλων εθνικών ομάδων που έχουν μεταναστεύσει στην Ελλάδα. Στερεότυπα και προκαταλήψεις μεταξύ των δύο λαών υπήρχαν εντονότερα στο παρελθόν, με τους Έλληνες να ταυτίζουν τους Αλβανούς με τους όρους «εγκληματίας» και «επικίνδυνος» και τους Αλβανούς να αντιμετωπίζουν με καχυποψία και επιφυλακτικότητα τους Έλληνες. Εντούτοις, τα άτομα του δείγματος εμφάνισαν εξαρχής θετικές στάσεις μεταξύ τους, και ως εκ τούτου, δεν καταγράφηκε ακραία μετατόπιση των αντιλήψεων τους μετά την παρέμβαση, αλλά διαφάνηκε ότι η Δ.Τ μπορεί να αποτελέσει ένα σπουδαίο εργαλείο στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων, αλλά και στην μεταστροφή παγιωμένων αντιλήψεων, διότι επιτρέπει στους συμμετέχοντες σε αυτήν να κατανοήσουν τον εαυτό τους και τους άλλους, να αποκτήσουν ενσυναίσθηση, ικανότητα συνεργασίας και αποδοχής της ετερότητας.

Καταληκτικά, σημειώνεται ότι από τα συμπεράσματα της έρευνας επαληθεύεται η αρχική ερευνητική υπόθεση ότι η Δ.Τ. συμβάλλει στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που εμφανίζονται στις αντιλήψεις Αλβανών μεταναστών που κατοικούν στην Ελλάδα και Ελλήνων.

ABSTRACT

Greeks and Albanians are living together for more than two decades in Greece, after the immigration wave of 1990. Since then, the relationship between the two nations has changed significantly. Albanians have been largely incorporated in the Greek society and the prejudices and stereotypes which occur between the two nations, have been exceeded. But is this true? If yes, to what extent this excess occurs? What is the contribution of Dramatic Art in the overcoming of stereotypes and prejudices in general and in particular between the two nations? The current thesis, attempts to answer these question, in the context of the action-research which is carried out on a sample of twenty people selected by the method of simple random sampling who participate in five, four-hour interventions designed by the researcher, who was driven by the following axes: "prejudices", "stereotypes", "concepts", "discrimination", "diversity", "racism", "xenophobia", "empathy" and "acceptance of diversity".

In first place, the theoretical framework of the above concepts is presented, in order for these concepts to be clarified. Also, the findings of previous researches are recorded. Then, the pluralistic methodological choices («triangulation») of the researcher are listed, involving the use of qualitative and quantitative tools. The presentation of the findings by the data collected in the process of interventions follows and finally, the conclusions are listed.

The investigation revealed that racism and xenophobia are two existent phenomena in Greek and Albanian society, which are largely due to the influence of the domestic press. But today, because of the integration of Albanians, these phenomena are directed against other ethnic groups that have migrated to Greece. Stereotypes and prejudices between the two nations were stronger in the past, with the Greeks identifying Albanians with the terms "criminal" and "dangerous" and Albanians showing distrust and wariness Greeks.

However, individuals of the sample initially showed positive attitudes to each other, and therefore an extreme shift of their attitudes after the intervention, was not recorded, but what is revealed is that D.A can be an important tool in the attempt to overcome stereotypes and prejudices, to shift entrenched attitudes, as it allows participants to understand themselves and others, to acquire empathy, ability of cooperation and acceptance of diversity.

In conclusion, it is noted that the conclusions of the survey verified the initial research hypothesis that D.T contributes in the overcoming of stereotypes and prejudices that occur in Albanian immigrant perceptions residing in Greece and Greeks.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αρχικός τίτλος της εργασίας ήταν «Η συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην εξάλειψη και καταπολέμηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ της Ελληνικής & Αλβανικής κουλτούρας (Μια έρευνα δράσης μεταξύ Αλβανών μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα & Ελλήνων)». Στην συνέχεια, ύστερα από την ανάλυση του βιβλιογραφικού πλαισίου και τον σχεδιασμό της έρευνας, διαφάνηκε ότι η έννοια «εξάλειψη» δεν είναι δυνατό να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, καθώς με τον όρο «εξάλειψη» περιγράφεται μια οριστική και δραματική αλλαγή που δεν είναι δυνατό να προκύψει μέσα από μια περιορισμένη χρονικά και τεχνικά έρευνα. Για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε η αντικατάσταση της έννοιας «εξάλειψη» με έναν πιο δόκιμο και αντιπροσωπευτικό όρο, δηλαδή τον όρο «υπέρβαση».

Το ίδιο ζήτημα αντιμετωπίστηκε με τον όρο «κουλτούρα», καθώς πρόκειται για έναν όρο που αναφέρεται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μιας ομάδας. Επομένως, αν και μελετήθηκαν καταρχήν αυτές οι έννοιες, η ερευνήτρια με την υποστήριξη του επιβλέποντος-καθηγητή της, κ. Κώστα Μάγου, κατέληξαν στην αλλαγή του τίτλου της διπλωματικής εργασίας στον εξής νέο τίτλο: «Η συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που εμφανίζονται στις αντιλήψεις Αλβανών μεταναστών που κατοικούν στην Ελλάδα και Ελλήνων». Ωστόσο, τυπικά και εξαιτίας των διοικητικών διαδικασιών έγκρισης και αλλαγής τίτλου διπλωματικής εργασίας, δεν κατέστη δυνατή η αλλαγή του, αν και ο δεύτερος τίτλος είναι εκείνος που ανταποκρίνεται στα υπό έρευνα πεδία, όπως αναλύεται αμέσως παρακάτω.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι, η συμβολή της δραματικής τέχνης στην προσπάθεια μετάβασης από την πολυπολιτισμικότητα στην διαπολιτισμικότητα, δια μέσου της χρήσης των εργαλείων της Δραματικής Τέχνης, με απώτερο στόχο την υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων μεταξύ διαφορετικών εθνοτικών ομάδων και του περιορισμού των συνακόλουθων φαινομένων κοινωνικής παθογένειας, όπως ο ρατσισμός και η ξενοφοβία. Μια μετάβαση που εμφανίζεται, πλέον, στους καιρούς της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που προκάλεσε μεγάλες μεταναστευτικές ροές, ως επιτακτική ανάγκη και όχι απλώς ως μια ευχή.

Ειδικά, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία, είναι δύο πολυσήμαντα και πολυδιάστατα φαινόμενα, τα οποία βρίσκουν έρεισμα στον δημόσιο διάλογο του σήμερα και φυσικά, στην κοινωνική ζωή και παρουσιάζουν ανησυχητικές και αυξητικές τάσεις τόσο στην Ελλάδα, όσο και στον υπόλοιπο κόσμο. Παράλληλα, το μεταναστευτικό ζήτημα απασχόλησε και απασχολεί την Ελλάδα εδώ και αρκετές δεκαετίες, ωστόσο στον δημόσιο λόγο έχει ταυτιστεί με το μεταναστευτικό κύμα Αλβανών υπηκόων από τη δεκαετία του 1990 και έκτοτε. Απότοκο αυτού, είναι η ταυτόχρονη αύξηση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, που εδράζονται στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις, έννοιες που είναι δύσκολο να ορίσει κανείς.

Η Δραματική Τέχνη στην εκπαίδευση, ως μια τέχνη που επιτρέπει να γνωρίσεις τον εαυτό σου και τον “άλλον”, μπορεί και πρέπει να συμβάλλει μέσω των εργαλείων της, στην υπέρβαση των προτύπων και των προκαταλήψεων που στη συνέχεια, θα συντελέσει στον περιορισμό του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Με βάση αυτή τη λογική αλληλουχία, επιλέχτηκε η παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου των παραπάνω εννοιών, προκειμένου αφενός να δημιουργηθεί μια βιβλιογραφική «φαρέτρα» για την πληρέστερη και εγκυρότερη κατανόηση του ερευνητικού αντικειμένου και αφετέρου να δοθεί μια ασφαλής κατεύθυνση στην έρευνα δράσης που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, σε δείγμα είκοσι (20) Ελλήνων και Αλβανών, οι οποίοι συμμετείχαν σε πέντε παρεμβάσεις, διάρκειας τεσσάρων ωρών η καθεμία.

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο γύρω από τις έννοιες του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, της πολυπολιτισμικότητας, της διαπολιτισμικότητας και της ετερότητας. Επίσης, γίνεται εκτενής αναφορά στις έννοιες «προκατάληψη», «στερεότυπο» και «αντιλήψεις», προκειμένου να γίνει εφικτή η κατανόηση και διάκριση τους. Στο τελευταίο μέρος του πρώτου κεφαλαίου, γίνεται αναφορά στον ορισμό και τα χαρακτηριστικά της Δ.Τ., ενώ αυτό ολοκληρώνεται με την εξερεύνηση της συμβολής της Δ.Τ. στην απόκτηση διαπολιτισμικής επικοινωνιακής ικανότητας, διαπολιτισμικής συνείδησης και προσέγγισης και τέλος, στην υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, προκειμένου να ολοκληρωθεί η θεωρητική πλαισίωση του ερευνητικού προβλήματος. Στα επόμενα κεφάλαια, παρουσιάζεται η έρευνα, τα

ευρήματά της και τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την διερεύνηση του ερευνητικού προβλήματος.

Συγκεκριμένα, το βασικό ερευνητικό ερώτημα συνοψίζεται στο κατά πόσο η Δ.Τ. μπορεί να συμβάλλει στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων, μεταξύ ατόμων διαφορετικής κουλτούρας, και πιο συγκεκριμένα μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών. Το ερευνητικό θέμα της έρευνας εξετάζεται με τη χρήση ποιοτικών και ποσοτικών μεθοδολογικών εργαλείων που εφαρμόζονται στο πλαίσιο της έρευνας δράσης που διεξάγεται και στη συνέχεια, τα αποτελέσματα επεξεργάζονται σύμφωνα, αφενός με τις επιταγές της ποιοτικής ανάλυσης και αφετέρου, με τη χρήση προγράμματος στατιστικής ανάλυσης, προκειμένου να αποτυπωθούν τα ευρήματα και να εξαχθούν συμπεράσματα.

Εν κατακλείδι, η χρησιμότητα της έρευνας έγκειται στην αναζήτηση και την καταγραφή, των αντιλήψεων Ελλήνων και Αλβανών για αλλήλους, όπως αυτές εκφράζονται σήμερα, ύστερα από τουλάχιστον δύο δεκαετίες συμβίωσης. Η πρωτοτυπία της έρευνας εντοπίζεται στο ότι αυτή εξετάζει, για πρώτη φορά, το ενδεχόμενο υπέρβασης των στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, συνεπεία της συμμετοχής τους σε δραστηριότητες της Δ.Τ, προκειμένου να εντοπιστεί η συμβολή της τελευταίας στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που υπάρχουν μεταξύ των συγκεκριμένων, δύο λαών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1.1. Ρατσισμός – Ξενοφοβία Πολυπολιτισμικότητα & Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ορισμοί και Επεξηγήσεις.

1.1.1. Ρατσισμός: Κριτική Ανάλυση Των Δομικών Στοιχείων του Ορισμού, των Αιτιών και των Συνεπειών του.

Ο ρατσισμός, είναι ένα φαινόμενο κοινωνικής παθογένειας με ρίζες από καταβολής κόσμου, που παραμένει επίκαιρο έως και σήμερα, ασκώντας ποικιλότητα επιρροή σε όλους. Ο Τσουκαλάς (1998:18) αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Πάντα, από τα βάθη των αιώνων, οι άνθρωποι φοβόντουσαν*

και μισούσαν το άγνωστο και το ξένο. Και έτσι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο ρατσισμός μπορεί να θεωρηθεί σαν μια από τις πολλές εκφράσεις του προαιώνιου και διαστρικού αισθήματος επιφύλαξης, απέχθειας και εχθρότητας που αναπτύσσεται στις κοινότητες των ανθρώπων, όταν έλθουν σε επαφή με το έτερο, το ξένο».

Ο σύγχρονος ευρωπαϊκός ρατσισμός έγινε για πρώτη φορά αντικείμενο μελέτης, από τον Γάλλο διπλωμάτη και συγγραφέα ArthurdeGobineu, ο οποίος στο θρυλικό έργο του “Essai sur l’ inegalite des races humaines” που δημοσιεύτηκε στην Γαλλία το 1853, έθεσε το ζήτημα της ύπαρξης τριών βασικών φυλών: της λευκής, της κίτρινης και της μαύρης (Πρας, 1997:114).

Ετυμολογικά, ο όρος “ρατσισμός” προέρχεται από την ισπανική λέξη «*raza*» ή την πορτογαλική λέξη «*raça*», οι οποίες έχουν τις ρίζες τους στην λέξη αραβική λέξη «*ras*», που σημαίνει κεφάλι (Λίποβατς, 1990:233).

Η επιστήμη έχει δεχτεί κατά καιρούς, διάφορους ορισμούς για τον ρατσισμό, οι οποίοι διαφοροποιούνται κυρίως ως προς το πεδίο εφαρμογής, την ερμηνεία ή την ισχύ (Kongidouetal., 1994:230).

Επομένως, οι προσεγγίσεις ποικίλλουν. Ο Goldberg (1993), δέχεται ότι τα συνθετικά στοιχεία της πράξης του ρατσισμού, είναι οι διαφορές μεταξύ των ανθρώπων και οι ηθικές επιλογές της κυριαρχίας και της υποταγής. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1997, ο Bonilla - Silva περιγράφει τον ρατσισμό ως «κοινωνικό σύστημα που εμπεριέχει εθνο-φυλετικές κατηγορίες και ένα είδος ιεράρχησης, που παράγει ανισότητες». Άλλοι θεωρητικοί, έχουν ορίσει τον ρατσισμό ως μια από τις κοινωνικές σχέσεις (Berdman & Paradies, 2008:14·Pettman, 1986:9).

Ένας άλλος ορισμός του ρατσισμού, αναφέρεται σε μια «σειρά πρακτικών, πεποιθήσεων, κοινωνικών σχέσεων και φαινομένων που λειτουργούν την αναπαραγωγή μιας φυλετικής ιεραρχίας και κοινωνικής δομής που παράγει ανωτερότητα και προνόμια για μερικούς, και διακρίσεις και καταπίεση για άλλους» (Τομπέα, 2016:1).

Ο Μπαμπινιώτης (2002), ορίζει τον ρατσισμό ως την «κοινωνική ή πολιτική πρακτική διακρίσεων, που βασίζεται στο δόγμα της ανωτερότητας μιας φυλής, εθνικής ή κοινωνικής ομάδας και στην καλλιεργημένη αντίληψη των μελών της, ότι οφείλουν να περιφρουρήσουν την αμιγή σύσταση, την καθαρότητα της ομάδας τους, καθώς και τον κυρίαρχο τους ρόλο έναντι των υπόλοιπων φυλετικών, εθνικών, κοινωνικών κ.τ.λ. ομάδων, που θεωρούνται από αυτά,

κατώτερες». Είναι φανερό, λοιπόν, ότι παρά την διάσταση μεταξύ των προσεγγίσεων, ο ρατσισμός παραμένει διαχρονικά ένα πολύπλευρο θέμα που ενδιαφέρει έντονα την επιστήμη και την κοινωνία.

Σε κάθε περίπτωση, ο ρατσισμός δεν αποτελεί ποτέ ατομικό ζήτημα και δεν στρέφεται κατά μεμονωμένου ατόμου, αλλά κατά μιας ομάδας. Τα αντικείμενα του ρατσισμού είναι αυτά που εναλλάσσονται και μαζί τους εναλλάσσονται και οι μορφές του ρατσισμού. Δηλαδή, εκτός του βασικού πυρήνα, ο ρατσισμός αποτελείται και από άλλες φυλετικές κατηγοριοποιήσεις που μεταμορφώνουν τους ανθρώπους σε στερεοτυπικά αντικείμενα (Τομπέα, 2016:2).

Η Τομπέα (2016), εντοπίζει τις βασικότερες μορφές του ρατσισμού, οι οποίες είναι η αναπαραστατική, η ιδεολογική, η αλληλεπιδραστική, η έλλογη, η θεσμική, η δομική και η συστημική.

Η αναπαραστατική μορφή του ρατσισμού, είναι αυτή των απεικονίσεων των φυλετικών στερεοτύπων που εμφανίζονται στην κουλτούρα, στα ΜΜΕ και πολλές φορές στην Τέχνη. Για παράδειγμα, στον κινηματογράφο συχνά παρατηρείται η τάση να απεικονίζονται στον ρόλο του “παραβατικού” ή του “εγκληματία” έγχρωμοι ηθοποιοί.

Η ιδεολογική μορφή του ρατσισμού είναι εκείνη που εκδηλώνεται στις πεποιθήσεις και στον τρόπο σκέψης, ενώ συνδέεται με μια βαθύτερα ριζωμένη ιδεολογία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μορφής είναι η επικράτηση της ιδεολογίας της “ανωτερότητας της λευκής φυλής”.

Η αλληλεπιδραστική μορφή του ρατσισμού είναι εκείνη η οποία συναντάται, συχνότερα στις σχέσεις μεταξύ γηγενών και μεταναστών, στην αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων, όπως λ.χ. στην περίπτωση που κάποιος βλέπει έναν Πακιστανό να εργάζεται σε κατάσταση και αμέσως θεωρεί ότι πρόκειται για χαμηλού επιπέδου υπάλληλο, ακόμα και αν αυτός είναι ο ιδιοκτήτης της επιχείρησης.

Μια συχνή μορφή ρατσισμού είναι η έλλογη. Πρόκειται για τις περιπτώσεις, όπου ο ρατσισμός εκφράζεται γλωσσολογικά και εκδηλώνεται μέσω της φυλετικής δυσφήμισης και του μίσους. Για παράδειγμα, η φράση “δεν είμαι ο Αλβανός σου!”, που στην πράξη χρησιμοποιείται για να υποδηλωθεί ότι κάποιος δεν υπηρετεί, δεν υπακούει κάποιον άλλον. Αντίστοιχα, έλλογη μορφή

ρατσισμού αποτελούν και οι κωδικοποιημένες λέξεις που ενσωματώνουν ρατσιστικές έννοιες, όπως η λέξη “γκέτο”.

Η θεσμική μορφή ρατσισμού είναι αυτή που εντοπίζεται στον τρόπο που δρουν και διαμορφώνονται οι θεσμοί και κυρίως, ο τρόπος που θέτονται σε εφαρμογή πολιτικές και νόμοι (Γεωργογιάννης, 1999). Όταν ο ρατσισμός λαμβάνει δομική μορφή, ύστερα από μια μακροχρόνια αναπαραγωγή της δομής μιας φυλετικοποιημένης κοινωνίας, λόγω του συνδυασμού όλων των παραπάνω μορφών ρατσισμού, τότε εκδηλώνεται η δομική μορφή του ρατσισμού (Φυντανίδου, 2009).

Τέλος, ίσως η πιο ακραία μορφή ρατσισμού είναι η συστημική, που ανθίζει στο πλαίσιο μιας ολόκληρης χώρας, όπως π.χ. οι ΗΠΑ, καθώς αυτή η χώρα ιδρύθηκε και βασίστηκε σε ρατσιστικές αντιλήψεις και πρακτικές τις οποίες υιοθετεί μέχρι τώρα, και αυτές διατρέχουν το σύνολο του κοινωνικού της συστήματος.

Η κυρίαρχη ταξινόμηση του ρατσισμού, ως προς το αντικείμενο κατά του οποίου στρέφεται, δέχεται την διάκριση σε φυλετικό, θρησκευτικό και κοινωνικό ρατσισμό.

Ο φυλετικός ρατσισμός, χρησιμοποιεί το κριτήριο της διάκρισης των ατόμων από το χρώμα του δέρματος (λευκοί, μαύροι κλπ.) ή από την φυλετική καταγωγή (π.χ. Εβραίοι).

Ο εθνικός ρατσισμός, διαφοροποιεί τους ανθρώπους με βάση την εθνική τους καταγωγή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εθνικού ρατσισμού, ήταν η περίπτωση της Γερμανίας κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπου το γερμανικό έθνος θεωρούσε ότι ήταν ανώτερο από τα υπόλοιπα.

Ο θρησκευτικός ρατσισμός, εστιάζει στις θρησκευτικές πεποιθήσεις της κάθε ομάδας και στις μέρες μας έχει ενταθεί σημαντικά. Ο Ιερός Πόλεμος (Τζιχάντ) και οι επιθέσεις κατά αλλόδοξων στις μέρες μας, είναι ένα από τα σπουδαιότερα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει σήμερα η ανθρωπότητα. Μια άλλη μορφή ρατσισμού είναι, ο πολιτισμικός ρατσισμός, που διαιρεί τους λαούς με κριτήριο το πολιτιστικό τους επίπεδο, όπως για παράδειγμα η πολιτιστική ανωτερότητα του δυτικού κόσμου σε σχέση με τον υπανάπτυκτο Τρίτο Κόσμο.

Τέλος, ακόμα δύο μορφές που μπορεί να λάβει ο ρατσισμός είναι, η κοινωνικοοικονομική μορφή με βάση τη διάκριση των ανθρώπων ανάλογα με την περιουσιακή τους κατάσταση, το μορφωτικό τους επίπεδο, το επάγγελμα, τη

σωματική ή τη νοητική ικανότητα, τη σεξουαλική προτίμηση και το φύλο, και η πολιτική μορφή που διακρίνει τους ανθρώπους ανάλογα με τις πολιτικές τους αντιλήψεις και επιλογές (Πέτρου, 2011:108-111).

Οι βιβλιογραφικές αναφορές, εντοπίζουν πληθώρα αιτιών που οδηγούν στην αύξηση του ρατσισμού. Τα σημαντικότερα αίτια είναι, η έλλειψη παιδείας, τα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα μιας κοινωνίας, η επιρροή θρησκευτικών δοξασιών και η ηθική εξαχρείωση (Πανούσης, 2008). Σημειώνεται, δε, ότι η πλειοψηφία της βιβλιογραφίας κάνει λόγο για την πυροδοτική στάση που έχει διατηρήσει ο Τύπος και τα ΜΜΕ, στο πλαίσιο της προσπάθειας τους να διοχετεύσουν με τέτοιο τρόπο την πληροφορία, ώστε να δημιουργούνται ξενοφοβικές τάσεις (Παπαδημητρίου, 2000:40-46).

Αναφορικά με τις συνέπειες του ρατσισμού, επίσης, υπάρχει μεγάλο εύρος. Καταρχάς, ο ρατσισμός οδηγεί στην καταστρατήγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην περιθωριοποίηση και στον περιορισμό της δημοκρατίας. Τα άτομα - δέκτες ρατσισμού, παρεμποδίζονται από το να συμμετέχουν δημιουργικά στην εξέλιξη της κοινωνίας και μένουν στο περιθώριο. Σπουδαία συνέπεια του ρατσισμού είναι, οι εκδηλώσεις βίας, τόσο χειρωνακτικής όσο και λεκτικής, όπως για παράδειγμα η ρητορική μίσους. Ταυτόχρονα με την αύξηση των ρατσιστικών προκαταλήψεων, γνωρίζει άνοδο και ο εθνικισμός.

Από την ανωτέρω συνοπτική ανάλυση του ρατσισμού, ο οποίος συσχετίζεται έντονα με τον όρο “διάκριση”, προκύπτει ότι με αυτήν την έννοια αποδίδεται η αρνητική συμπεριφορά ατόμου ή ομάδας ατόμων, προς μια άλλη. Η ρίζα των διακρίσεων είναι συνυφασμένη με τα “στερεότυπα” και τις “προκαταλήψεις”, τα οποία αναλύονται στην αμέσως επόμενη ενότητα.

1.1.2. Η Ξενοφοβία στο Πλαίσιο του Νεορατσισμού.

Η ξενοφοβία συνίσταται στην άκριτη και ανεργμάτιστη απόρριψη κάθε ξένου πολιτιστικού στοιχείου και εκδηλώνεται με την αρνητική στάση προς καθετί ξένο, αλλά και στην εχθρότητα εναντίον των ξένων. Το λεξικό της Οξφόρδης ορίζει την ξενοφοβία ως τον *«νοσηρό φόβο προς τους αλλοδαπούς ή τις ξένες χώρες»* (Hornblower et. a.l., 2012). Μάλιστα, στο αντίστοιχο λήμμα θα βρει κανείς ανάλυση των εννοιών *«εμείς»*, *«τους»* και *«αυτοί»*. Με την αντωνυμία *«εμείς»* υποδηλώνεται η έννοια του *«ντόπιου»*, του μοντέλου, του υγιούς, καλού και φυσιολογικού που αποτελεί σημείο αναφοράς και ο καθένας

πρέπει να μοιάζει, να αισθάνεται και να σκέφτεται βάσει αυτού. Στον αντίποδα βρίσκετε το «τους», δηλαδή οι ξένοι, οι μολυσματικοί, οι εγκληματίες, η απειλή, η διαταραχή, οι βίαιοι, οι διαρρήκτες, οι εισβολείς κλπ. Είναι φανερό ότι οι «εμείς» είναι καλοί σε σχέση με τους «τους» που είναι οι κακοί, δηλαδή οι πρώτοι εκπροσωπούν το θετικό πρόσημο και οι δεύτεροι το αρνητικό.

Ο εθνικισμός και ο ρατσισμός διασταυρώνονται ως έννοιες με την ξενοφοβία. Μάλιστα, ο νεορατσισμός, ως η πιο σύγχρονη μορφή ρατσισμού, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την αύξηση των ξενοφοβικών τάσεων.

Ο νεορατσισμός εμφανίστηκε στην Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1960, ιδίως στη Γαλλία, ως πολιτική έκφραση της άκρας δεξιάς ενάντια στο ολοένα αυξανόμενο κύμα μεταναστών που έφταναν στη συγκεκριμένη χώρα από την Αφρική. Υπάρχει μια ουσιώδης διαφορά μεταξύ ρατσισμού και νεορατσισμού, καθώς ο δεύτερος επικεντρώνεται περισσότερο στις πολιτισμικές διαφορές, προάγοντας τον πολιτισμικό διαχωρισμό που εμφανίζεται ως επιτακτικός για τη διατήρηση του “ζωτικού χώρου των ημεδαπών”. Ουσιαστικά, ο νεορατσισμός “εξυπηρετεί” το αίτημα των πληττόμενων, από τις μεταναστευτικές ροές, κοινωνιών για περιορισμό των ανεξέλεγκτων ροών. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι ο νεορατσισμός δεν εδράζεται στα διαφορετικά βιολογικά χαρακτηριστικά, αλλά επικαλείται τις ασύμβατες πολιτισμικές διαφορές μεταξύ γηγενών και μεταναστών (Βεργίδης, 1998:32). Επιπροσθέτως, ο νεορατσισμός υποστηρίζει το «φυσικό δικαίωμα» της κάθε εθνικής ομάδας να προστατεύσει την εθνική της ταυτότητα μέσω της προβολής της διάκρισης μεταξύ της κυρίαρχης ομάδας έναντι των λοιπών ομάδων, με απώτερο σκοπό τη νομιμοποίηση της μεροληπτικής μεταχείρισης σε βάρος των άλλων (Εδινρελής, 2016).

Εύλογα, επομένως, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα, ότι τα χαρακτηριστικά του ξένου, του “άλλου” δεν είναι παρά ένα πρόσχημα, προκειμένου να προβάλει η κοινωνία τις δικές της αγωνίες, τους φόβους, αλλά και την άγνοια της. Ο ευκολότερος μηχανισμός άμυνας, είναι η απόρριψη του άλλου για τα χαρακτηριστικά του και στο σημείο αυτό εμφανίζεται η ξενοφοβία που θέτει σε κίνηση μια δυναμική που φτάνει στο σημείο να απορρίπτει καθετί ξένο. Για τον ξενόφοβο άνθρωπο, είναι αδιανόητο να ζει με τους “άλλους”, τόσο αδιανόητο που φτάνει στο σημείο να θεωρεί την συνύπαρξη ταμπού και τους “άλλους ακάθαρτους”. Ο ξένος γίνεται απειλή και το μέσο για την

καταστολή της είναι ο ρατσισμός στην πιο ακραία του μορφή, δηλαδή την ξενοφοβία (Εδινρέλης, 2016).

Τα βασικότερα αίτια της εξάπλωσης των ξενοφοβικών στάσεων εντοπίζονται, όπως και στην περίπτωση του ρατσισμού στην οποία αναφερθήκαμε στην προηγούμενη ενότητα, στην ηθικοπνευματική κρίση, στην έλλειψη παιδείας αλλά και στην παρατεινόμενη οικονομική ύφεση, την εθνικιστική προπαγάνδα και την ανθρωπιστική κρίση.

Η ξενοφοβία, ως απότοκο του ρατσισμού, έχει τις ίδιες συνέπειες με αυτόν, ήτοι την περιθωριοποίηση των ξένων, την αύξηση της βίας, και της καταστρατήγησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

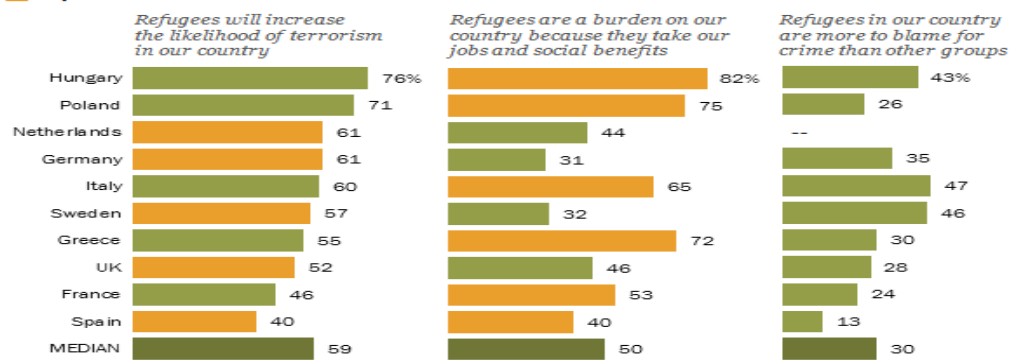
Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία στην Ευρώπη και στην Ελλάδα του σήμερα, αποτελούν ισχυρά παγιωμένες κοινωνικές παθογένειες (Γαζάκης, Σύρρη & Τάκης, 2014:54). Διαφοριστική είναι η έκθεση της διεθνούς οργάνωσης Human Rights Watch του 2012, η οποία μέσα σε 92 σελίδες καταγράφει την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα αναφορικά με τον ρατσισμό και την ξενοφοβία. Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ανησυχητικά, όπως προμηνύεται και από τον τίτλο της *«Μίσος στους δρόμους. Η ξενοφοβική βία στην Ελλάδα»*. Η διεθνής οργάνωση Human Rights Watch σημειώνει στην έκθεση της ότι *«παρά την σαφή επαναληπτικότητα των περιστατικών βίας και την αυξητική τάση, οι αρχές δεν έχουν κατορθώσει να παρέμβουν αποτελεσματικά, με στόχο την προστασία των θυμάτων και τη λογοδοσία των δραστών»*. Η έκθεση περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, συνεντεύξεις 59 μεταναστών οι οποίοι δέχτηκαν επιθέσεις το διάστημα 2009-2012.

Μια δεύτερη έρευνα, αυτή του κέντρου ερευνών PEW δείχνει επίσης την συνεχή αύξηση ρατσιστικών και ξενοφοβικών τάσεων, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα. Ο παρακάτω πίνακας που προέρχεται από την δημοσιευμένη έρευνα του διαστήματος 4/4/2016 έως 12/5/2016 από το κέντρο ερευνών PEW, δίνει μια συνολική εικόνα των ανωτέρω στάσεων τόσο από τους λαούς της Ευρώπης όσο και από τον ελληνικό λαό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΣΤΑΣΕΙΣ ΛΑΩΝ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Many Europeans concerned with security, economic repercussions of refugee crisis

Top choice

Note: Netherlands excluded on question about crime (Q51b) due to administrative error.

Source: Spring 2016 Global Attitudes Survey, Q51a-c.

PEW RESEARCH CENTER

Πηγή: PEWRESEARCHCENTER, 2016

Το τελευταίο διάστημα έχουν γίνει αρκετές κινήσεις προς την κατεύθυνση της καταπολέμησης τέτοιων φαινομένων στην Ελλάδα. Ο διορισμός εισαγγελέα για τη δίωξη πράξεων ρατσιστικής βίας, η ψήφιση αντιρατσιστικών νόμων και η στήριξη των προγραμμάτων καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, είναι οι πιο ουσιαστικές από αυτές τις κινήσεις (ECRI, 2015). Ωστόσο, στον αντίποδα των θετικών αυτών εξελίξεων βρίσκεται η άνοδος της άκρας δεξιάς τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα, της οποίας η ρητορική μίσους, οι εθνικιστικές πολιτικές θέσεις και οι ρατσιστικές εξάρσεις, δυστυχώς, βρίσκουν ευήκοα ώτα.

Τα μέσα που διαθέτει η ανθρωπότητα για την υπέρβαση των κοινωνικών παθογενειών της ξενοφοβίας και του ρατσισμού είναι ανεξάντλητα. Προκρίνεται η δημιουργία ανθρωπιστικού μετώπου με πρωταγωνιστή τη διαπολιτισμική εκπαίδευση για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω. Η εκπαίδευση και η παιδεία είναι τα δυο σημαντικότερα “όπλα” κατά κάθε μορφής κοινωνικής παθογένειας, καθώς μόνο αυτά τα “όπλα” είναι ικανά να απογυμνώσουν τις εθνικιστικές και ρατσιστικές προπαγάνδες, να βάλουν φραγμούς στα σύνθετα κοινωνικά ζητήματα, όπως η μετανάστευση, και να προασπίσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία (Κοντιάδης & Παπαθεοδώρου, 2007: 21-24).

1.1.3. Πολυπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμικότητα.

Οι σύγχρονες κοινωνίες, ειδικά οι ευρωπαϊκές, βρίσκονται εδώ και καιρό στο μεταίχμιο μεταξύ της κοινωνικής ομοιογένειας και των σύγχρονων

πολυγλωσσικών, πολυεθνικών και πολυπολιτισμικών κοινωνιών (Καραμάνου, 2011:210). Αυτό το σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο ακόμα εξελίσσεται, εμφορείται από αντιδράσεις, φόβο και άγνοια λόγω της εισόδου του “ξένου” και “διαφορετικού” στοιχείου, δίνοντας χώρο στον ξενοφοβικό λόγο. Επομένως, οι αγώνες κατά της ξενοφοβίας και των συνεπειών της στο πλαίσιο των πολυπολιτισμικών κοινωνιών είναι ένας από τους σπουδαιότερους αγώνες της σύγχρονης ανθρωπότητας.

Ωστόσο, το φαινόμενο της πολυπολιτισμικότητας, είναι τόσο αρχαίο όσο και η ανθρωπότητα, όπως σημειώνει ο Ξενοφών Παπαρηγόπουλος (1999:3). Άλλωστε η αρχαιότητα του φαινομένου αποδεικνύεται και από τις Ιστορίες του Ηροδότου, κατά τον ίδιο συγγραφέα, οι οποίες αποσκοπούν στην καταγραφή, την σύγκριση και την κρίση των διαφόρων πολιτισμών και των εθίμων τους.

Ο νεοφυής όρος πολυπολιτισμικότητα, εντάχθηκε πρόσφατα στο κοινωνικό λεξιλόγιο αλλά και στον δημόσιο διάλογο (Καραμάνου, 2011:2009). Παρά τον πρόσφατο χαρακτήρα του όρου, αυτός έχει αποκτήσει μεγάλη σπουδαιότητα. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η Παγκόσμια Διακήρυξη της Unesco (02/11/2001) δέχεται, ήδη στο πρώτο άρθρο της, ότι η πολυπολιτισμικότητα είναι *«η κοινή κληρονομία της ανθρωπότητας και τόσο απαραίτητη για το ανθρώπινο είδος, όσο η βιοποικιλότητα στη φύση»*.

Ο όρος πολυπολιτισμικότητα έχει διχάσει τους κοινωνικούς μελετητές ως προς τα δομικά του στοιχεία. Με την χρήση του όρου πολυπολιτισμικότητα ή πολιτισμική ενότητα, σύμφωνα με την Καραμάνου (2011:222) υποδηλώνεται *«η συνύπαρξη σε ένα δεδομένο γεωγραφικό χώρο μιας πολλαπλής πολιτισμικής ετερότητας, η οποία κυρίως εδράζεται σε εθνοτική, θρησκευτική και γλωσσική διαφορά. Η πολυπολιτισμικότητα, δηλαδή, αναφέρεται σε ουσιώδεις αλλαγές που συντελούνται στη δομή της κοινωνίας ως αποτέλεσμα της συνύπαρξης πληθυσμιακών ομάδων με διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις, αξίες και τρόπο ζωής»*.

Αντίστοιχα, συχνά εμφανίζεται το φαινόμενο να συνδέεται ή και να ταυτίζεται ο όρος “πολυπολιτισμικότητα” με τον όρο “διαπολιτισμικότητα”. Ο Μάρκου (1996:22-25) έχει υποστηρίξει ότι *«αν και τα εννοιολογικά όρια των όρων “πολυπολιτισμικός” (multicultural) και “διαπολιτισμικός” (intercultural) δεν είναι πάντα ευδιάκριτα, ο πρώτος όρος χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα και τη διαδικασία*

εξέλιξής της και ο δεύτερος για να δηλώσει μια διαλεκτική σχέση, μια δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών εθνικών και μεταναστευτικών ομάδων». Κατά τον ίδιο, η πρόθεση “διά” είναι αυτή που υποδηλώνει την αλληλεπίδραση και την αλλαγή προς την κατεύθυνση της αμοιβαίας συνεργασίας, ενώ ο όρος “πολιτισμός” είναι εκείνος που υποδηλώνει την αναγνώριση των αξιών και του τρόπου ζωής των ατόμων με τους “άλλους”.

Η “διαπολιτισμικότητα” είναι και εκείνη, όπως η πολυπολιτισμικότητα, ένας όρος που αποδίδεται από τους ερευνητές σε διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις. Έτσι, ορισμένοι ερευνητές χρησιμοποιούν τον όρο “διαπολιτισμικότητα” με την αναλυτική του διάσταση προκειμένου να περιγράψουν μια πολιτισμική κατάσταση που υπάρχει στις χώρες υποδοχής μεταναστών, ενώ άλλοι χρησιμοποιούν την κανονιστική διάσταση του όρου για να διατυπώσουν τους στόχους της διαπολιτισμικής αγωγής (Δαμανάκης, 1995:49). Η Άλκηστις (2008:94-96), θεωρεί ως σημαντικά εμπόδια στη διαπολιτισμικότητα τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις, των οποίων η ανάλυση έπεται, και συνεπάγονται εθνοκεντρισμό και δημιουργία «*αποδιοπομπαίων τράγων*».

Αποτελεί κοινό τόπο ότι η πολυπολιτισμικότητα και η διαπολιτισμικότητα είναι πηγή πλούτου για την ανθρωπότητα (Καραμάνου, 2011:231). Γίνεται επομένως προφανές ότι είναι αδήριτη η ανάγκη για την ενίσχυση της πολυπολιτισμικότητας σε ένα πλαίσιο που θα διασφαλίζει την προστασία των διαφορετικών πολιτισμών και ταυτόχρονα, θα κατοχυρώνει τα δικαιώματα των μελών της εκάστοτε κοινωνίας. Ο στόχος αυτός είναι δυνατόν να επιτευχθεί, πρωτίστως, μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

1.1.4. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Ο Δρόμος από την Πραγματικότητα στην Ουτοπία.

Η πολυπολιτισμικότητα είναι εκείνη που χαρακτηρίζει, τις τελευταίες δεκαετίες, τις σύγχρονες κοινωνίες, ενώ η διαπολιτισμικότητα είναι ο ιδεατός στόχος που επιχειρεί να κατακτήσει η ανθρωπότητα, με κάθε δυνατό μέσο. Όπως θα αναδειχθεί στην παρούσα ενότητα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι το χρηστικότερο εργαλείο για την επίτευξη του ανωτέρω στόχου.

Συνάμα, με τη μετάλλαξη των κοινωνιών συντελείται μετάλλαξη και στον βασικό τους πυλώνα που δεν είναι άλλος από την Εκπαίδευση (Κογκίδου, 2004: 11-15). Ο χαρακτήρας της Εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού θα πρέπει να γίνει ανθρωπιστικός και να προετοιμάσει τους μαθητές ως πολίτες μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας με σκοπό να τους εμφυσήσει την σημασία του αμοιβαίου σεβασμού και συνακόλουθα, της αποδοχής της διαφορετικότητας (Μπαλτατζής & Νταβέλος, 2009:252).

Υπό το πρίσμα αυτό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση πρόκειται να διαδραματίσει έναν ακόμα σπουδαιότερο ρόλο στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών προκειμένου να συντελεστούν οι αναγκαίες οργανωτικές και παιδαγωγικές αλλαγές, οι οποίες είναι απαραίτητες για την αντιμετώπιση της πολυπολιτισμικής πρόκλησης της σύγχρονης κοινωνίας. (Μπαλτατζής & Νταβέλος, 2009:253).

Ο όρος Διαπολιτισμική Εκπαίδευση (Intercultural Education), προσδιορίζεται ως η απάντηση της Παιδαγωγικής Επιστήμης στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες και ως ένα από τα μοντέλα διαχείρισης του πολιτισμικού πλουραλισμού στην εκπαίδευση (Γκόβαρης, 2004: 110). Ο Dietrich (2006:45-60) όρισε την διαπολιτισμική εκπαίδευση ως μια «*νέα σύλληψη για την εκπαίδευση*» που είναι ριζικά διαφορετική πρακτική, η οποία εφαρμόζεται στα σχολεία και βασίζεται στην παραδοχή ότι η μονοπολιτισμική εκπαίδευση είναι ιστορικά ξεπερασμένη, και άρα, αδυνατεί να ανταποκριθεί στην πραγματικότητα του 21^{ου} αιώνα (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1998:15-18).

Μέχρι σήμερα, η εκπαίδευση είχε έναν μονοπολιτισμικό προσανατολισμό που ταυτιζόταν με την έννοια του έθνους - κράτους του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Οι έντονες μεταναστευτικές ροές, οι μετακινήσεις των πληθυσμών και η συνεπαγόμενη ανάγκη αποδοχής της ετερότητας, κατέστησαν αναγκαία την διαπολιτισμική εκπαίδευση στις σύγχρονες κοινωνίες (Κεσίδου & Παπαδοπούλου, 2008:30).

Ο κυρίαρχος στόχος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης ορίζεται σαφώς στο άρθρο 34 του Ν.2413/1996 (ΦΕΚ 124/17.06.1996): «*Σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η οργάνωση και η λειτουργία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την παροχή εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και μορφωτικές ιδιαιτερότητες*». Ο Παπάς (1998:301) στο έργο του με τίτλο «*Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*»

αναφέρει ως στόχο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, την καθιέρωση μιας κοινωνίας με αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση, με πνεύμα αμοιβαιότητας και ισότητας στο πνεύμα του Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εισάγοντας έτσι τις «οικουμενικές αξίες» στην εκπαίδευση. Πιο σαφής είναι η προσέγγιση του Helmut Essinger (Κεσσίδου & Παπαδοπούλου, 2008:21-36), ο οποίος προέβη σε περιοριστική αρίθμηση τεσσάρων στόχων της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Ο πρώτος στόχος της είναι η «εκπαίδευση για ενσυναίσθηση» (empathy), δηλαδή στόχος είναι η κατανόηση του “άλλου” και της διαφορετικότητάς του μέσα από την δική του οπτική γωνία, πράγμα που γίνεται εφικτό μόνο μέσω της ενθάρρυνσης για αποδοχή της διαφορετικότητας αυτής. Δεύτερος στόχος είναι η «εκπαίδευση για αλληλεγγύη», δηλαδή η ανάπτυξη της συλλογικής συνείδησης βάσει της οποίας όλοι οι άνθρωποι μπορεί να βρεθούν στην ίδια θέση και να αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα, ανεξάρτητα από την φυλή στην οποία ανήκουν. Ο τρίτος στόχος είναι η «εκπαίδευση ενάντια στον εθνικιστικό τρόπο σκέψης» που επιτυγχάνεται μέσω του περιορισμού της εμμονής στην εθνική καταγωγή. Τέταρτος και τελευταίος στόχος είναι η «εκπαίδευση για διαπολιτισμικό σεβασμό» που επιτυγχάνεται μέσω της αλληλεπίδρασης και αμοιβαίας αποδοχής των πολιτισμών των “άλλων”.

Επιπρόσθετα, οι στόχοι αυτοί δεν θα μπορούσαν να επιτευχθούν χωρίς την πρακτική εφαρμογή συγκεκριμένων μοντέλων για τη διαχείριση του πολιτισμικού πλουραλισμού στην εκπαίδευση. Η ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία συζητά πέντε μοντέλα διαχείρισης του πολιτισμικού πλουραλισμού που σχετίζονται άμεσα με την αντίληψη της κοινωνίας για την ένταξη των μειονοτικών πληθυσμών σε αυτές (Κεσσίδου & Παπαδοπούλου, 2008:36). Υπό αυτό το πρίσμα, εξηγείται η επικράτηση, κατά καιρούς, διαφορετικών προσεγγίσεων πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, ακόμα και στο πλαίσιο της ίδιας χώρας.

Τα πέντε μοντέλα διαχείρισης του πολιτισμικού πλουραλισμού διακρίνονται σε μονοπολιτισμικά και πλουραλιστικά (Κεσσίδου & Παπαδοπούλου, 2008:37). Η Ζώνιου (2016:33), αναφέρει σε αδρές γραμμές την ύπαρξη ενός έκτου μοντέλου, αυτού της κριτικής διαπολιτισμικής προσέγγισης, στο οποίο αναφέρεται και ο Παπαγεωργίου (2010).

1.1.5. Μοντέλα Διαχείρισης Πολιτισμικής Ετερότητας

Στα μονοπολιτισμικά μοντέλα διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας, εντάσσονται τα μοντέλα της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης (Μάρκου, 1997:218-246).

Το μοντέλο της αφομοίωσης είναι ένα στενά εθνοκεντρικό μοντέλο διότι προσμένει από το μετανάστη να ξεπεράσει ο ίδιος, από μόνος του, όλα τα ζητήματα που πρόκειται να αντιμετωπίσει στην χώρα υποδοχής, καταδικάζοντας τον στον ρόλο του παρατηρητή. Ως μοντέλο κυριάρχησε κατά την δεκαετία του 1960 και στηρίχτηκε στην *«ανυπαρξία των εθνικών ή φυλετικών χαρακτηριστικών»* των μελών των μεταναστευτικών ομάδων (Gordon, 1964:71). Το εν λόγω μοντέλο, εμποδίζει τον μετανάστη από την πραγμάτωση των δικών του δυνατοτήτων καθώς τον υποχρεώνει να απαρνηθεί τις ρίζες του μέσα από τη διαδικασία της αυστηρής και απόλυτης προσαρμογής στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής (Γεωργογιάννης, 2007:51-53). Συνεπώς, το μοντέλο αυτό προκρίνει την μονογλωσσική και μονοπολιτισμική προσέγγιση δίνοντας προτεραιότητα στον *«κυρίαρχο πολιτισμό»* (Μάρκου, 1996:6).

Από την άλλη μεριά, το μοντέλο της ενσωμάτωσης διαφέρει αισθητά. Εφαρμόστηκε και αυτό στην δεκαετία του 1960 αλλά ως συμπλήρωμα του αφομοιωτικού μοντέλου. Επιτρέπει μεν την αποδοχή των διαφοροποιήσεων, αλλά αφήνει αβοήθητο τον μετανάστη στην διαδικασία αλλαγής και προσαρμογής στα νέα δεδομένα, χωρίς να παρεμβαίνει καθόλου. Χαρακτηριστικό στοιχείο αυτού του μοντέλου είναι ότι αξιολογεί το σχολικό πρόγραμμα με βάση τα πρότυπα του κυρίαρχου πολιτισμού (Ντούσας, 1997:303). Βάσει του μοντέλου αυτού, σχεδιάζονται και εφαρμόζονται πιο λεπτομερή προγράμματα, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει ουσιαστική αλλαγή στη στάση της εκπαιδευτικής πολιτικής διότι αφορά μη ουσιαστικές πλευρές της διαμόρφωσης της κοινωνίας (Γεωργογιάννης, 1999:47).

Στον αντίποδα βρίσκονται τα τρία πλουραλιστικά μοντέλα: το πολυπολιτισμικό, το αντιρατσιστικό και το διαπολιτισμικό.

Το πολυπολιτισμικό μοντέλο που αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ την δεκαετία του 1970, ελλοχεύει πολλούς κινδύνους, καθώς τονίζει την πολιτισμική αυτοσυνειδησία των ομάδων, με αποτέλεσμα να γεννά κινδύνους για αναβίωση διχαστικών προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Σημειώνεται ότι σε πρακτικό επίπεδο τα πολυπολιτισμικά μοντέλα περιορίζουν τη διαπολιτισμική διάσταση

στη συνύπαρξη σε ένα ανώδυνο πλαίσιο των επιφανειακών διαφορών, ενώ ταυτόχρονα αρνούνται το δικαίωμα στην πραγματική αλληλεπίδραση (Magos & Simopoulos, 2009: 255-265). Στις θετικές αποχρώσεις αυτού του μοντέλου συγκαταλέγεται η πορεία προς τη γνώση των πολιτισμών των «άλλων», η οποία θα περιορίσει σημαντικά την άγνοια και τις προκαταλήψεις που οδηγούν στον ρατσισμό (Μάρκου, 1996:15).

Το αντιρατσιστικό μοντέλο από την άλλη, γεννήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Ως μοντέλο, στηρίχτηκε στην έννοια του «θεσμικού» ρατσισμού, δηλαδή στην διαφορετική μεταχείριση των μελών των ομάδων από τους κρατικούς θεσμούς (Κάτσικας & Πολίτου, 2005:44). Αναλυτικότερη αναφορά στον θεσμικό ρατσισμό έχει γίνει σε προηγούμενη ενότητα. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι το μοντέλο αυτό θεωρεί τον ρατσισμό ένα φαινόμενο που χρήζει πολιτικής διαχείρισης, καθώς προκειμένου να εξαιρεθεί κρίνεται απαραίτητη η αλλαγή των δομών του κράτους και αυτή η θεώρηση είναι πιθανό να οδηγήσει στην πολιτική εκμετάλλευση της εκπαίδευσης (Μάρκου, 1996:22).

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των μοντέλων πολιτισμικής ετερότητας, σημειώνεται ότι τελευταίο, αλλά όχι ήσσονος σημασίας, το διαπολιτισμικό μοντέλο. Πρόκειται για ένα ολοκληρωμένο και σύνθετο μοντέλο που βασίζεται στην αναγκαιότητα της αμοιβαίας συνεργασίας και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέλη των διαφορετικών ομάδων και στοχεύει στην δημιουργία κοινωνιών, ανοιχτών στην ισονομία, την αλληλοκατανόηση και την αποδοχή. Το μοντέλο αυτό κυριάρχησε την δεκαετία του 1980 στην Ευρώπη και έχει οριστεί ως μια «*διαλεκτική σχέση, διαδικασία αναγνώρισης και συνεργασίας ανάμεσα σε άτομα διαφόρων εθνικών/μεταναστευτικών ομάδων*» (Γεωργογιάννης^α, 1999:50). Στην εκπαιδευτική πρακτική χρησιμοποιούνται τάξεις υποδοχής, φροντιστηριακά τμήματα, ταχύρυθμα μαθήματα εκμάθησης ελληνικών ως δεύτερη γλώσσα, διεξαγωγή επιμορφωτικών σεμιναρίων και παραγωγή διαπολιτισμικού υλικού, καθώς βασίζεται στην ισοτιμία των πολιτισμών (Μίλεση & Πασχαλιώρη, 2003:6).

Στην Ελλάδα, η διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι πιο αναγκαία από ποτέ, ειδικά μετά το πρόσφατο, νέο κύμα μεταναστών από τις χώρες του Αραβικού κόσμου. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠΕΠΘ, το ελληνικό κράτος άρχισε να εστιάζει στη διαπολιτισμική εκπαίδευση ήδη από την δεκαετία του 1980, οπότε και τέθηκε σε ισχύ ο Ν.1894/1990 που προέβλεπε την δημιουργία των πρώτων

τάξεων υποδοχής ως τμήματα ενταγμένα στο κανονικό δημοτικό σχολείο. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1994, το ελληνικό κράτος με υπουργική απόφαση προέβλεψε την εφαρμογή προγραμμάτων για ταχύρυθμη εκμάθηση ελληνικών και το 1999 θεσπίστηκαν τα φροντιστηριακά τμήματα για την υποβοήθηση της ένταξης των μεταναστών και παλιννοστούντων μαθητών. Δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί η αναφορά στη δημιουργία των πρώτων διαπολιτισμικών σχολείων στην Ελλάδα με την θέσπιση του Ν.2413/1996. Έκτοτε έχει γίνει σπουδαία προσπάθεια, τόσο νομοθετική όσο και θεσμική για την ένταξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο, από τη μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και της αρθρογραφίας θεωρούμε πως απαιτείται ακόμα αρκετός χρόνος έως ότου η Ελλάδα καταφέρει να αποκτήσει ένα αποτελεσματικό διαπολιτισμικό μοντέλο εκπαίδευσης, χωρίς να σημαίνει ότι δεν έχουν γίνει σπουδαία βήματα. Η ελληνική κοινωνία μαστίζεται από την οικονομική ύφεση και παράλληλα, καλείται να αντιμετωπίσει τις αθρόες ροές μεταναστών, με αποτέλεσμα να βρίσκεται σε έντονη κοινωνική σύγχυση και αβεβαιότητα. Η εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση των επιπτώσεων αυτών, έτσι, θεωρείται ορθότερο να υποστηριχτεί ότι βρισκόμαστε ακόμα στον “δρόμο” προς την ουτοπία της διαπολιτισμικότητας.

1.2. Στερεότυπα και Προκαταλήψεις.

Οι όροι “στερεότυπα” και “προκαταλήψεις” χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο στο πλαίσιο των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών και γίνονται αντικείμενο συζήτησης και μελετών, κερδίζοντας ολοένα και περισσότερο έδαφος σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως η κοινωνιολογία, η ψυχολογία κ.α. Χαρακτηριστικό δε είναι ότι και στο επίπεδο της καθημερινής ζωής των ανθρώπων οι λέξεις “στερεότυπα”, “προκατάληψη”, “στίγμα”, “διάκριση” χρησιμοποιούνται συχνά στην εκφορά του απλού λόγου, γεγονός που καταδεικνύει την εξοικείωση της κοινωνίας με αυτές τις έννοιες.

Στις μέρες μας, η παγκοσμιοποίηση και η μεταναστευτική κρίση έχουν φέρει στο προσκήνιο τους όρους αυτούς καθώς εντείνεται η επαφή διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, με αποτέλεσμα να αποκαλύπτονται οι αντιθέσεις μεταξύ τους. Συνέπεια των ανωτέρω είναι η δημιουργία αντιλήψεων για τις ομάδες αυτές που λαμβάνουν συχνά τη μορφή στερεοτύπων. Για παράδειγμα, το χρώμα, η γλώσσα, η καταγωγή, το φύλο, η θρησκεία και κάθε άλλο χαρακτηριστικό

στοιχείο μπορεί να αποτελέσει την πηγή για τη δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Είναι πρόδηλο, επομένως, αν εξετάσει κανείς τις τάσεις για την δημιουργία στερεοτύπων, ότι η εθνικότητα και η καταγωγή μπορεί να αποτελέσει μια από τις πιο κοινές πηγές δημιουργίας στερεοτύπων.

Τα στερεότυπα αποτελούν γνωστικές αναπαραστάσεις που αφορούν μια κοινωνική ομάδα και τα μέλη της (Δραγώνα, 2007:12). Τα στερεότυπα δεν είναι παρά μια «εικόνα στο κεφάλι μας», μια γενίκευση που κατασκευάζουμε και την εφαρμόζουμε σε μια ανθρώπινη ομάδα, όπως αναφέρει ο Walter Lippmann (1922). Ο Lippmann ήταν μάλιστα ο πρώτος άνθρωπος που εισήγαγε τον όρο «στερεότυπα» εμπνεόμενος από το στερεότυπο της τυπογραφίας, δηλαδή την μεταλλική μήτρα για την αποτύπωση τυπογραφικών στοιχείων. Ουσιαστικά, ο Lippmann, δημοσιογράφος στο επάγγελμα, προέβη σε μια αναλογική ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι εφαρμόζουν την ίδια επαναλαμβανόμενη εικόνα στην εντύπωση που σχηματίζουν για τα μέλη μιας ομάδας. Για παράδειγμα, εάν κάποιος θεωρεί όλους τους Έλληνες “φωνακλάδες”, “φιλόξενους” ή “ανοιχτοχέρηδες”, τείνει να εφαρμόζει την ίδια μήτρα στην εντύπωσή του, για όλους του Έλληνες ανεξαιρέτως.

Τα στερεότυπα, όπως και όλα τα γνωστικά σχήματα, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο δεχόμαστε και οργανώνουμε τις πληροφορίες που λαμβάνουμε από το περιβάλλον και άρα, τον τρόπο με τον οποίο καθοδηγείται η σκέψη μας προς την αποδοχή ή την απόρριψη ορισμένων παραδοχών (Δραγώνα, 2007:13. Η διαφορά των στερεοτύπων από τα λοιπά γνωστικά σχήματα έγκειται στο ότι τα στερεότυπα αντλούν την μορφή τους από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ενυπάρχει κάποιος, με αποτέλεσμα να οδηγούν σε κοινωνικές αδικίες, όταν αυτά εφαρμόζονται. Είναι, δε, σημαντικό να αναφερθεί ότι τα στερεότυπα διαθέτουν μια συμβολική διάσταση, καθώς αντικατοπτρίζουν το κοινωνικό κύρος της ομάδας που αντιπροσωπεύουν και δημιουργούν προσδοκίες, οδηγώντας στο φαινόμενο της «αυτοεκπληρούμενης προφητείας» (Avgoustinos & Walter, 1995:32).

Τα στερεότυπα δεν είναι πάντοτε αρνητικά. Δηλαδή, οι εκάστοτε γενικεύσεις μπορεί να είναι και θετικές κατά περίπτωση. Επί παραδείγματι, η άποψη ότι όλοι οι Έλληνες είναι φιλόξενοι, αποτελεί ένα θετικό στερεότυπο. Αντίθετα, ο όρος προκατάληψη είναι πάντοτε αρνητικός. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ στερεοτύπων και προκαταλήψεων είναι ότι τα δεύτερα αποτελούν

αρνητικά και υποτιμητικά στερεότυπα που βρίσκονται κάτω από τον γνωστικό έλεγχο, ενώ τα στερεότυπα είναι προϊόντα ασυνείδητων διεργασιών (Devine, 1989:5-18).

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία των προκαταλήψεων είναι συγκεκριμένα. Πρώτον, οι προκαταλήψεις οδηγούν σε αυθαίρετες γενικεύσεις γιατί αντιμετωπίζουν με χαρακτηριστική απλοϊκότητα την πραγματικότητα. Δεύτερον, λόγω της απουσίας λογικού ελέγχου, υιοθετούνται εύκολα από την πλειοψηφία. Τρίτον, εν απουσία της ορθολογικής πληροφόρησης τείνουν να έχουν αντοχή στο πέρασμα του χρόνου. Τέταρτο και σπουδαιότερο χαρακτηριστικό είναι ότι οι προκαταλήψεις επηρεάζουν τις συναισθηματικές διαθέσεις. Άλλοι ερευνητές εντοπίζουν διαφορετικά δομικά στοιχεία στην έννοια της προκατάληψης. Ο Brown (1995:8) ορίζει την προκατάληψη ως την *«υιοθέτηση αρνητικών κοινωνικών στάσεων ή γνωστικών πεποιθήσεων, έκφραση αρνητικών συναισθημάτων ή εκδήλωση εχθρικής ή άδικης συμπεριφοράς απέναντι στα μέλη κάποιας ομάδας λόγω ακριβώς της συμμετοχής τους στην ομάδα αυτή»*.

Συνοπτικά, σημειώνεται ότι η προκατάληψη έχει τρία βασικά χαρακτηριστικά: το γνωστικό (βλ. στερεότυπο), το συναισθηματικό (βλ. αντιπάθεια) και το συμπεριφοριστικό, δηλαδή τη συμπεριφορά της διάκρισης στα μέλη της άλλης ομάδας (Aniram, 2002: 305-312).

Οι προκαταλήψεις ταξινομούνται ανάλογα με την προέλευση ή την απεύθυνσή τους σε ορισμένες υποκατηγορίες. Η μεγαλύτερη από αυτές είναι η κοινωνική υποκατηγορία. Σε αυτήν την προκατάληψη εντάσσονται οι προκαταλήψεις που σχηματίζονται εναντίον προσώπων και ομάδων που χαρακτηρίζονται ως ομάδες *«υψηλού κοινωνικού κινδύνου»*. Αυτές οι ομάδες στιγματίζονται και περιθωριοποιούνται. Συνήθως, στις ομάδες αυτές εντάσσονται και οι μετανάστες. Μια άλλη ευρεία κατηγορία προκαταλήψεων είναι οι θρησκευτικές προκαταλήψεις στις οποίες εντάσσονται τα εκάστοτε δόγματα. Παράλληλα, οι εθνικές προκαταλήψεις είναι εκείνες που υπερτονίζουν τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής ομάδας ή λαού και προσιδιάζουν στις φυλετικές προκαταλήψεις, οι οποίες πηγάζουν από τις ρατσιστικές θεωρίες περί φυλετικής ανωτερότητας. Υπάρχουν αρκετές ακόμα κατηγορίες προκαταλήψεων, όπως οι ηθικές και οι ταξικές (Δραγώνα, 2007:21-25).

Τα αίτια δημιουργίας προκαταλήψεων είναι κοινά με εκείνα της γέννησης και της διατήρησης όλων των φαινομένων κοινωνικής παθογένειας, ήτοι το

χαμηλό πνευματικό επίπεδο, η διαμόρφωση της κοινής γνώμης από τα ΜΜΕ, τα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Η διατήρηση των προκαταλήψεων έχει αναρίθμητες συνέπειες σε ατομικό, κοινωνικό και θεσμικό επίπεδο. Τέλος, αναφορικά με το είδος των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που ισχύουν μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών μεταναστών, γίνεται λόγος σε αυτοτελή ενότητα, η οποία έπεται.

1.3. Στερεότυπα και Αντιλήψεις της Ελληνικής Κοινωνίας σε Σχέση με τους Αλβανούς Μετανάστες και το Αντίστροφο.

Το μεταναστευτικό αποτελεί ένα πολυδιάστατο και πολύπλοκο φαινόμενο που απασχολεί, παραδοσιακά, όλες τις οργανωμένες κοινωνίες. Η πολυπλοκότητά του έγκειται στο ότι πρόκειται για ένα εγγενές φαινόμενο της ανθρώπινης εξέλιξης, της κοινωνίας, της πολιτικής και του πολιτισμού (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2006:14) και συνεπώς επηρεάζει διάφορους τομείς της ανθρώπινης διαβίωσης. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει αναδειχθεί, πλέον, ως ένας από τους πιο επίκαιρους τομείς πολιτικής, μιας και η ΕΕ καλείται να αντιμετωπίσει τα ζητήματα ασφάλειας εισδοχής, διαβίωσης, ένταξης μεταναστών κ.α. (Νικολάου & Στεργίου, 2006:74).

Ο όρος μετανάστευση αναφέρεται στην προσωρινή ή μόνιμη μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή κοινωνικής ομάδας και διακρίνεται σε εσωτερική ή εξωτερική/διεθνή, σε εκούσια ή ακούσια, σε ατομική ή ομαδική, σε παραδοσιακή ή σύγχρονη κ.α. (Μουσούρου, 2003:16). Επιπροσθέτως, ο νεοφυής όρος «μεταναστευτικό ζήτημα» ενέχει, προδήλως, μια πιο επιβαρυνμένη ερμηνεία. Αναφέρεται στην συστηματική παράνομη ή παράτυπη, όπως επίσης αναφέρεται, είσοδο μεγάλου αριθμού μεταναστών προς την Ελλάδα κατά την περίοδο 1990 έως 2011 (Καλοφωλιάς, 2011:12)¹. Για σκοπούς οικονομίας του λόγου, αναφέρεται, συνοπτικά, ότι τα σπουδαιότερα αίτια της μετανάστευσης σχετίζονται με την διαβίωση, τις πληθυσμιακές πιέσεις, τις φυσικές καταστροφές, τους πολέμους, τις θρησκευτικές ή πολιτικές διώξεις, τις

¹Η ορολογία παράνομη ή παράτυπη μετανάστευση αναφέρεται από τους ερευνητές στους μετανάστες από τρίτες χώρες, οι οποίοι μεταναστεύουν στην Ελλάδα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα ή χωρίς να έχουν ακολουθήσει νόμιμο τρόπο εισόδου στην χώρα ή στους αιτούντες άσυλο, οι οποίοι παραμένουν στην χώρα και μετά την απόρριψη του αιτήματός τους ή στους κατόχους νομίμων τίτλων διαμονής ή εισόδου, οι οποίοι έληξαν και εκείνοι συνεχίζουν να παραμένουν στην χώρα.

οικονομικές συνθήκες απασχόλησης και τέλος, τους κοινωνικούς λόγους, όπως λ.χ. η οικογενειακή επανένωση.

Η Ελλάδα, μέσα στους αιώνες, υπήρξε χώρα εκροής αλλά και εισροής μεταναστών. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, περίπου 400.000 Έλληνες μεταναστεύουν προς τις ΗΠΑ. Η υπερπόντια μετανάστευση ακολούθησε και σε δύο ακόμα χρονικές περιόδους, το 1995 και το 1970, οπότε η Ελλάδα, συνεπεία της παλιννόστησης (Cavounidis, 2004:37) αρχίζει και να «εισάγει» εργατικό δυναμικό (Μουσούρου, 2003:36). Η Ελλάδα από την δεκαετία 1970 και ύστερα μπορεί να χαρακτηριστεί ως χώρα εισδοχής μεταναστών (Νικολάου & Στεργίου, 2006:275).

Περίπου από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η Ελλάδα εμφανίζεται ως ο «ιδανικός μεταναστευτικός προορισμός» λόγω της γεωγραφικής θέσης της και του γεγονότος ότι αποτελούσε την μόνη ενταγμένη, στην ΕΕ, χώρα της Βαλκανικής Χερσονήσου (Μαρβάκης, 2001:42). Τα ανωτέρω, σε συνδυασμό με την πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού σε περιοχές της Ευρώπης και τον μαινόμενο πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία (Δαμανάκης, 1997:18), οδήγησαν στην αύξηση της μεταναστευτικής ροής μεταναστών, κυρίως από την Αλβανία (Νικολάου & Στεργίου, 2006:276), οι οποίοι στην πλειοψηφία τους δεν κατείχαν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα για την παραμονή τους στην Ελλάδα, με συνέπεια να χαρακτηριστούν παράνομοι οικονομικοί μετανάστες (Gropas & Triantafyllidou, 2007:2).

Όσον αφορά την αλβανική μετανάστευση, ειδικότερα, γίνεται δεκτό ότι αυτή αποτέλεσε φαινόμενο που εντάσσεται στον χρονικό ορίζοντα της «νέας φάσης» της ευρωπαϊκής μετανάστευσης καθώς αυτή ταυτίστηκε με την κατάρρευση των καθεστώτων της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και αρχές του 1990, οπότε και αναδιαμορφώθηκε ο «χάρτης της Ευρώπης». Το μαζικό κύμα Αλβανών μεταναστών προς την Ελλάδα, αλλά και την Ιταλία, αποτέλεσε φλέγον ζήτημα της εποχής και πυροδότησε δημόσιο διάλογο για την ρύθμιση θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής μεταξύ των δυο χωρών (Παπαταξιάρχης κ.α., 2009:93).

Με απαρχή το 1990, η Αλβανία γνώρισε μία από τις μεγαλύτερες μεταναστεύσεις των τελευταίων ετών, συνεπεία της σοβαρής οικονομοπολιτικής και κοινωνικής κρίσης που μάστιζε την χώρα. Η αρχή του τέλους για το σοσιαλιστικό καθεστώς έγινε ταυτόσημη με την ανάγκη του κόσμου να

εγκαταλείπει με κάθε τρόπο τη χώρα, κινούμενος προς τις γείτονες χώρες (Παπαταξιάρχης κ.α., 2009:94). Οι μόνες «*πρόθυμες*» χώρες για την υποδοχή των Αλβανών μεταναστών ήταν η Ελλάδα και η Ιταλία, καθώς οι χώρες του «*βορρά*» προέβαλαν άρνηση να δεχτούν άλλους μετανάστες και υιοθέτησαν αυστηρές μεταναστευτικές πολιτικές (Πετρινώτη, 1993:32) και έτσι, οι χώρες του «*φτωχού νότου*» αποτέλεσαν στο εξής θάλαμο αναμονής και κατάληξης μεταναστών, οι οποίοι αν και στόχευαν στις χώρες του «*βορρά*», ήταν ανεπιθύμητοι σε αυτές (Μουσούρου, 1993). Ένα ακόμα αίτιο της αλβανικής μετανάστευσης ήταν η βαθιά οικονομική μεταρρύθμιση του 1992 σε συνδυασμό με την πολιτική σκληρού απομονωτισμού (Παπαταξιάρχης κ.α., 2009:94).

Τέλος, δύο ακόμα σπουδαία αίτια της μετανάστευσης Αλβανών προς την Ελλάδα ήταν τα εργασιακά ζητήματα και οι λόγοι οικογενειακής επανένωσης, αν και αξίζει να σημειωθεί ότι έχει, εν γένει, καταγραφεί ένα ευρύτατο φάσμα λόγων που τους οδήγησαν στην επιλογή αυτή (Μουρίκη κ.α, 2005:67).

Το 1991 η αλβανική κοινότητα στην Ελλάδα ήταν σαφώς η πρώτη σε πληθυσμό μεταξύ των ξένων κοινοτήτων, με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία να καταγράφει 20.556 Αλβανούς στην χώρα, που αντιπροσώπευαν τότε το 12,4% του εγγεγραμμένου νόμιμου ξένου πληθυσμού. Στην απογραφή του 2001 από την Ε.Σ.Υ ο αριθμός αυξήθηκε σε 443.550 περίπου, δηλαδή ο αλβανικός πληθυσμός πολλαπλασιάστηκε 21 φορές εντός μιας δεκαετίας (1991-2001).

Επίσης, καταγράφεται ότι οι βασικοί κλάδοι απασχόλησης των Αλβανών μεταναστών ήταν κυρίως η γεωργία, η οικοδομή και οι υπηρεσίες καθαριότητας, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζεται η σημαντική διαφοροποίηση της απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες να πρωτοστατούν στον τομέα των υπηρεσιών και τους άντρες στον τομέα των κατασκευών.

Το μεταναστευτικό φαινόμενο έχει, όπως προαναφέρθηκε, έναν πρόδηλο πολυδιάστατο χαρακτήρα και συνεπώς επιδρά, άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής της χώρας υποδοχής, όπου πλέον συμβιώνουν και συγχρωτίζονται γηγενείς και μετανάστες (Μπαγκαβός & Παπαδοπούλου, 2002: 13-15).

Αναφορικά με τις θετικές επιδράσεις της μετανάστευσης, συνοπτικά αναφέρεται ότι η εμπειρία της σύγχρονης νεωτερικής μετανάστευσης προς τις ανεπτυγμένες χώρες έχει αναδείξει, πρωτίστως, τα σπουδαία οικονομικά οφέλη για τις χώρες αυτές (Ναξάκης & Χλέτσος, 2003:242).

Αντιστρόφως, οι αρνητικές επιδράσεις της μετανάστευσης στον τομέα της οικονομίας συνίστανται στην άνθιση της «παραοικονομίας» και στην συνεπαγόμενη απώλεια πόρων λόγω της αδήλωτης εργασίας και στην αύξηση της ανεργίας στα άτομα με μόρφωση και εξειδίκευση (Παύλου & Χριστόπουλος, 2004:34).

Ταυτόχρονα, επηρεάζεται ο κοινωνικός και πολιτιστικός τομέας στον βαθμό που οι μετανάστες και οι γηγενείς συμβιώνουν σε μια κοινωνία, συναναστρέφονται και συνεργάζονται, με αποτέλεσμα να υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ τους που δημιουργεί ένα διαπολιτισμικό κάδρο, ανομοιογενές γλωσσικά, εθνικά και πολιτισμικά. Στο πλαίσιο της δημιουργίας και της εξέλιξης του προαναφερόμενου διαπολιτισμικού κάδρου, γίνεται φανερό ότι υπάρχουν και θα υπάρχουν θετικές και αρνητικές επιπτώσεις. Η πρώτη και ουσιωδέστερη επίδραση εντοπίζεται στην κοινωνική διαδικασία προσδιορισμού των ρόλων, του κύρους και των θέσεων που συνεπάγεται η νέα κατάσταση (Παύλου & Χριστόπουλος, 2004:183).

Στις θετικές κοινωνικές επιπτώσεις πρωτοστατεί η συμβολή των μεταναστών στις δημογραφικές εξελίξεις, ενώ στις αρνητικές επιπτώσεις συγκαταλέγεται η εμφάνιση και καλλιέργεια ξενοφοβικών και ρατσιστικών στάσεων από ένα μέρος της ελληνικής κοινής γνώμης. Οι διαφορετικές κουλτούρες των εθνοτικών ομάδων “φωτίζονται” στους δύσκολους καιρούς της οικονομικής κρίσης και οδηγούν στα μονοπάτια της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Τα συχνότερα ξενοφοβικά στερεότυπα εδράζονται στην αντίληψη ότι ο υπερβολικός αριθμός μεταναστών δημιουργεί οικονομικό ανταγωνισμό στους ημεδαπούς και στην ταύτιση της αύξησης της μετανάστευσης με την αύξηση της εγκληματικότητας, όπως θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα.

Άλλωστε η διεθνής εμπειρία επιβεβαιώνει τις ανωτέρω παραδοχές, καθώς έχει καταδείξει ότι τα σύνορα των χωρών ασκούν επίδραση τόσο στον γεωγραφικό χώρο όσο και στη σφαίρα των αντιλήψεων και των εικόνων που έχουν οι άνθρωποι για τους άλλους ανθρώπους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται, εκτός των άλλων, φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας, όπως η ξενοφοβία και ο ρατσισμός (Βαλασσά κ.α., 2010:3). Επιπρόσθετα, οι συνοριακές περιοχές αποτελούν από μόνες τους «κοινωνικά κατασκευάσματα», όπου οι εικόνες και οι αντιλήψεις δημιουργούν την συλλογική στάση μεταξύ του «εμείς» και των «άλλων» (Aderson, 1983).

Οι μετανάστες αποτελούν κοινωνικές ομάδες που καταρχήν είναι περιθωριοποιημένες και απομονωμένες. Οι ίδιοι καλούνται να αντιμετωπίσουν, εκτός από τα ζητήματα βιοπορισμού και εύρεσης εργασίας, το πρόβλημα της αποκωδικοποίησης του νέου περιβάλλοντος. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά από τις Νικολάου και Στεργίου (2006:280), «όσο επινοητικοί κι αν αποδειχθούν οι μετανάστες, δεν είναι σε θέση να κατακτήσουν από μόνοι τους τα απαιτούμενα εργαλεία αποκωδικοποίησης των κοινωνικών διεργασιών, εάν δεν τους τα παράσχει το κράτος, το οποίο τους υποδέχεται, τους απασχολεί και επενδύει σ' αυτούς».

Εκτός αυτών των καίριων σκοπέλων, οι μετανάστες αντιμετωπίζουν και τις αυξανόμενες ξενοφοβικές τάσεις που βρίσκουν έρεισμα σε αυτούς, τον καιρό της οικονομικής κρίσης, και όχι σε εγγενή προβλήματα της κοινωνίας και της οικονομίας. Μάλιστα, ένα από τα επιχειρήματα όσων εκφράζουν ξενοφοβικές τάσεις είναι η διαρκής αύξηση της μετανάστευσης, γεγονός που διαψεύδεται από τα στατιστικά στοιχεία (Νικολάου & Στεργίου, 2006:281). Η UNESCO (2002) εντοπίζει τους δύο βασικούς λόγους της έξαρσης της ξενοφοβίας από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα και έπειτα, στην αυξανόμενη διεθνοποίηση της αγοράς κατά τη μετααποικιακή περίοδο αφενός, όπου οι μετανάστες θεωρούνται πηγή ανταγωνισμού στον τομέα της εργασίας και στην παγκοσμιοποίηση αφετέρου, η οποία στο πλαίσιο της προαγωγής του διεθνούς ανταγωνισμού, οδήγησε στη μείωση των κονδυλίων και εξόδων των κρατών στους τομείς της εκπαίδευσης (Νικολάου & Στεργίου, 2006:282).

Δυστυχώς, η ξενοφοβία στον αναπτυγμένο κόσμο έχει αναπτύξει ανησυχητικά αυξητικές τάσεις, με τις ταξικές σχέσεις, που παραδοσιακά αποτελούσαν το «πεδίο μάχης» να δίνουν την θέση τους στις φυλετικές σχέσεις. Ο Phillips (2015), πρόεδρος της Βρετανικής Επιτροπής για τη Φυλετική Ισότητα, σε άρθρο του με τίτλο «*A burning issue for us all*» που δημοσιεύτηκε στις 06/11/2005 στην βρετανική εφημερίδα *The Guardian* σημειώνει ότι, η άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων σε συνδυασμό με την καλλιέργεια ρατσιστικών ιδεολογιών δεν οφείλεται σε μια ξαφνική μεταστροφή των ανθρώπων, αλλά στο γεγονός ότι αυτοί πείστηκαν πως οι εντάσεις στις κοινότητες τους είναι προϊόν της συνύπαρξης των διαφορετικών πολιτισμών. Όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας, χαρακτηριστικά είναι τα ευρήματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας που έγινε το 2003 δείχνοντας ότι, οι νέοι στην Ελλάδα εμφανίζουν

ξενοφοβικές τάσεις, καθώς θεωρούν ότι οι «μετανάστες παίρνουν θέσεις εργασίας από τους Έλληνες» και ότι «κάνουν την Ελλάδα ένα χειρότερο μέρος για να ζήσει κάποιος».

Στον δημόσιο χώρο, γίνεται δεκτό ότι κυριάρχησε η τάση να υπερισχύει το αρνητικό στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο εξισώνεται ο «αλλοδαπός» με τον «λαθρομετανάστη», ο οποίος με τη σειρά του ταυτίζεται με τον «επικίνδυνο εγκληματία» (Κουντούρη, 2008:10).

Το μείζον ζήτημα ήταν και είναι η διαπίστωση των συνθηκών που ενίσχυσαν την δημιουργία αυτού του στερεοτύπου. Η διαθέσιμη βιβλιογραφία σχετικά με το εν λόγω ζήτημα είναι, μάλλον, περιορισμένη. Ο Καρύδης σημειώνει χαρακτηριστικά ότι «διαπιστώνουμε μία αλματώδη αύξηση στα ποσοστά της αρνητικής, για την παρουσία των μεταναστών, αντίληψης, η οποία δεν οφείλεται σε αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού ούτε σε κάποια μεταβολή στην εθνική σύνθεση ή την κοινωνική συμπεριφορά των μεταναστών, αλλά προφανώς στην αρνητική πρόσληψη της εικόνας του «ξένου» και την αντίστοιχη κοινωνική του (ανα)παράσταση» (1996:122). Πάντως, η πλειοψηφία της βιβλιογραφίας εντοπίζει ως αίτιο της δημιουργίας αυτού του αρνητικού στερεοτύπου τον τρόπο που διαχειρίστηκε ο εγχώριος Τύπος την μαζική εισροή μεταναστών.

Ειδικά ως προς τις αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς μετανάστες, γίνεται καταρχήν δεκτό, ότι το μεταναστευτικό κύμα Αλβανών που εντάθηκε το 1990 και έπειτα, λόγω των ειδικών του χαρακτηριστικών, τα οποία προαναφέρθηκαν και συνίστανται κυρίως στον αιφνίδιο και μαζικό του χαρακτήρα, σε συνδυασμό με την διασύνδεσή του με την έξαρση της εγκληματικότητας, αποτέλεσε την αφετηρία για την δημιουργία της κοινωνικής κατασκευής του Αλβανού μετανάστη (Καρύδης, 1997: 141-143).

Η κοινωνική κατασκευή του Αλβανού μετανάστη συνδέθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και αρχές του 1990, με το φαινόμενο της οικονομικής επικινδυνότητας του μετανάστη - εργάτη για τον ημεδαπό και τη δεκαετία του 1990 συνδέθηκε με το φαινόμενο της κοινωνικής επικινδυνότητας του μετανάστη όσον αφορά στην εγκληματικότητα (Κουντούρη, 2008:42).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η υπογράφουσα, παρά την ενδελεχή της έρευνα, κατάφερε να εντοπίσει ελάχιστες έρευνες στάσης και γνώμης αναφορικά με τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών μεταναστών.

Αυτή ακριβώς η διαπίστωση, αποδεικνύει την σπουδαιότητα της συμβολής της παρούσας έρευνας στον εμπλουτισμό της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Οι περισσότερες μελέτες και έρευνες έχουν εστιάσει στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών και λαών, χωρίς να αναφέρονται εξειδικευμένα στις σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών μεταναστών. Ωστόσο, υπάρχουν δυο έρευνες που παρουσιάζουν χρήσιμα ευρήματα.

Η πρώτη έρευνα που εμφανίζει σημαντικά ευρήματα διεξήχθη από τον Ιωάννη Αρμακόλα, στο πλαίσιο του προγράμματος Ν.Α. Ευρώπης του ΕΛΙΑΜΕΠ με τίτλο «*The Greek Public Opinion towards Albania and the Albanians. Social attitude and perceptions*». Η έρευνα δείχνει ότι η ελληνική κοινή γνώμη έχει επηρεαστεί σημαντικά από την μετανάστευση των Αλβανών, καθώς θεωρεί ότι αυτή επηρέασε τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Το 41% των Ελλήνων, σύμφωνα με την έρευνα, θεωρεί ότι οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών έχουν επηρεαστεί από την μετανάστευση και πολύ μικρότερο ποσοστό αποδίδει την σχέση των δύο χωρών στον αλβανικό εθνικισμό (Αρμακόλας, 2013:8). Ακόμα, το 46% των ερωτηθέντων Ελλήνων διαφωνεί με το επιχείρημα ότι οι Αλβανοί μετανάστες συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, ενώ το 51% συμφωνεί. Τα τρία τέταρτα των Ελλήνων δεν θεωρούν τους Αλβανούς μετανάστες ως απειλή για την Ελλάδα. Η ελληνική κοινή γνώμη παραμένει διχασμένη και ως προς την σχέση των Ελλήνων με τους Αλβανούς μετανάστες, καθώς το 46% θεωρεί ότι οι σχέσεις είναι καλές, ενώ το 42% δεν τις θεωρεί ούτε καλές ούτε κακές, σε αντίθεση με το 11% που τις θεωρεί πολύ κακές (Αρμακόλας, 2013:10). Όσον αφορά την στάση των Ελλήνων έναντι των Αλβανών, γίνεται δεκτό ότι από την έρευνα προκύπτει πως το 54% των ερωτηθέντων έχει μια θετική στάση γενικά, το 26% έχει αρνητική στάση και το 21% έχει εντελώς αρνητική στάση. Ειδικότερα, σύμφωνα με το τέταρτο κεφάλαιο της ανωτέρω έρευνας, οι Έλληνες χαρακτηρίζουν “καλή” την σχέση τους με τους Αλβανούς μετανάστες.

Η δεύτερη έρευνα με τίτλο «*Albanian Greek Relations from the eyes of The Albanian public- perceptions 2013*» των Alba Cela και Sashenka Lleshaj του αλβανικού Ινστιτούτου Διεθνών Σπουδών που δημοσιεύτηκε τον Μάρτιο του 2014, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την αντίληψη της κοινής γνώμης των Αλβανών, και ειδικά εκείνων που ζουν ή έζησαν στην Ελλάδα ως μετανάστες, αναφορικά με την Ελλάδα. Σημειώνεται καταρχήν ότι στις αρχές του 1990 οι

αναφορές για κακομεταχείριση των μεταναστών, προκάλεσαν την οργή των Αλβανών για την Ελλάδα (Cela & Lleshaj, 2014:8). Ωστόσο, η πλειοψηφία των Αλβανών θεωρούν ότι οι σχέσεις Ελλήνων και Αλβανών είναι «απλά καλές».

Από τις προαναφερθείσες έρευνες σε συνδυασμό με την επισκόπηση δημοσιευμάτων του Τύπου προκύπτει ότι τελικά, παρά την στενή οικονομική και κοινωνική διασύνδεση των δύο χωρών, οι αρνητικές αντιλήψεις αλλά και τα στερεότυπα των μεν και των δε παραμένουν ισχυρά, όπως άλλωστε σχολιάζει και ο Ιωάννης Αρμακόλας, επικεφαλής του Προγράμματος Νοτιοανατολικής Ευρώπης του ΕΛΙΑΜΕΠ *«Παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια στις διπλωματικές και πολιτικές σχέσεις, υπάρχει μεγάλη ανάγκη για βελτίωση του κλίματος σε κοινωνικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμη και σε τομείς στους οποίους ο θετικός ρόλος της Ελλάδας είναι αδιαμφισβήτητος (λ.χ. υποστήριξη της ευρωπαϊκής πορείας της Αλβανίας, ελληνικές επενδύσεις στην Αλβανία), η θετική επίδραση της χώρας μας δεν φαίνεται να είναι γνωστή ή αντιληπτή στην Αλβανία».*

Εν κατακλείδι, η βιωματική μου εμπειρία ως Αλβανίδα που γεννήθηκα, ζω και εργάζομαι στην Ελλάδα έχει ως εξής: Είναι φανερό ότι τα επίπεδα ρατσισμού και ξενοφοβίας απέναντι στους Αλβανούς μετανάστες έχουν μειωθεί σημαντικά, αλλά δεν έχουν εξαλειφθεί. Ακόμα και σήμερα, η λέξη “Αλβανός” ταυτίζεται με την έννοια του “μετανάστη”, του “εργάτη”, της “καθαρίστριας” ή σε χειρότερες περιπτώσεις με αυτήν του “εγκληματία”. Η άποψη των Αλβανών για τους Έλληνες έχει επίσης βελτιωθεί σημαντικά και πλέον ο Έλληνας δεν είναι ο “εκμεταλλευτής”, το “αφεντικό”, αλλά συχνά είναι ο “συνεργάτης”, ο “γείτονας” κλπ.

Στη βελτίωση των στάσεων αυτών, τις οποίες έχω αντιληφθεί και βιώσει σε προσωπικό επίπεδο, έχει συμβάλει σίγουρα η επί μακρόν συμβίωση των Αλβανών μεταναστών με τους Έλληνες, η κοινή τους εκπαίδευση και η συμμετοχή στην κοινωνική ζωή της χώρας. Σε επίπεδο κουλτούρας, οι Αλβανοί μετανάστες θεωρούνται από τους Έλληνες ως ένας εργατικός και σκληραγωγημένος λαός, που διατηρεί έντονες τις παραδόσεις του και τον δεσμό της οικογένειας, ενώ οι περισσότεροι Έλληνες φαίνεται να μην είναι εξοικειωμένοι με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των Αλβανών. Στον αντίποδα, αρκετοί Έλληνες θεωρούν τους Αλβανούς “εγκληματικό λαό”, βίαιο και αδίστακτο. Οι Αλβανοί μετανάστες, ειδικά την περίοδο 1990-2000, δηλαδή τα

πρώτα χρόνια της συνύπαρξής τους με τους Έλληνες, θεωρούσαν ότι οι δεύτεροι δεν έχουν έντονες ηθικές αρχές και δεν σέβονται τον θεσμό της οικογένειας. Ενδεικτική είναι η παραδοχή ότι ούτε οι Έλληνες ούτε οι Αλβανοί θεωρούσαν αποδεκτές τις φιλικές ή ερωτικές σχέσεις μεταξύ του ενός λαού με τον άλλο. Σήμερα, όλα τα ανωτέρω έχουν ξεπεραστεί, όπως προανέφερα, σε σημαντικό βαθμό, αλλά δεν έχουν εξαλειφθεί.

Ύστερα από δεκαετίες κοινής συμβίωσης των δύο λαών που γειτονεύουν τόσο γεωγραφικά όσο και πολιτιστικά, θεωρώ αδιανόητο να ενυπάρχουν ακόμα στερεότυπα και αρνητικές αντιλήψεις. Η δραματική τέχνη είναι ένα από τα οχήματα που μπορεί να συμβάλει στην “θεραπεία” των φαινομένων κοινωνικής παθογένειας, όπως είναι η ξενοφοβία, οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, μέσα από την αλληλεπίδραση των δύο λαών. Την συμβολή αυτή επιχειρώ, αμέσως παρακάτω, να αναλύσω αφού προτάξω μια μικρή ανάλυση του ορισμού και των δομικών στοιχείων της δραματικής τέχνης.

1.4. Η Δραματική Τέχνη.

1.4.1. Ορισμός.

Η δραματική τέχνη έχει τη ρίζα της από το ρήμα «*δράω-δρω*», που σημαίνει δράση. Στην ελληνική γλώσσα η λέξη «*δράμα*» είναι μια πολυσήμαντη έννοια, καθώς υποδηλώνει ταυτόχρονα την έννοια του τραγικού, του δραματικού έργου, της τραγωδίας και τη δραματοποίησης.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην έννοια του εκπαιδευτικού δράματος ως μέρους της δραματικής τέχνης που αποβλέπει στην υπέρβαση των κοινωνικών παθογενειών.

Το εκπαιδευτικό δράμα ορίζεται ως μια μορφή τέχνης που υπηρετεί αποκλειστικά την εκπαίδευση (Drama in Education) και αυτή η εστίαση επιτρέπει τον διαχωρισμό του από οποιοδήποτε άλλο θεατρικό εκπαιδευτικό είδος (Woolland, 1999:24). Άλλωστε, το δράμα είναι δυνατό να διδαχτεί είτε να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων του προγράμματος σπουδών (Αυδή & Χατζηγεωργίου, 2007:19).

Το δράμα είναι ένας τρόπος συμπεριφοράς στο πλαίσιο της κοινωνικής συμβίωσης και της ζωής του ανθρώπου και για τον λόγο αυτό, γίνεται δεκτό ότι άπτεται πανανθρώπινων ζητημάτων και θεμάτων κατά τρόπο που προσφέρει στο ίδιο το άτομο τη δυνατότητα να γνωρίσει τον εαυτό του και να ορίσει τον πολιτισμό του. Ταυτόχρονα έχει τη δυνατότητα να απευθύνεται σε όλους εκείνους τους εκπαιδευτικούς, που αναζητούν έμπνευση, δημιουργία και μέθοδο, για να δώσουν νόημα στην διδασκαλία τους και περιεχόμενο στην μάθηση των παιδιών τους (Woolland, 1999:18).

Μετά από διάφορες έρευνες, συζητήσεις και διαφορετικές θέσεις ερευνητών, το δράμα, καταλήγει σήμερα να ορίζεται ως «*μια δομημένη παιδαγωγική διαδικασία η οποία υιοθετεί την θεατρική φόρμα – δηλαδή τις τεχνικές και τα εργαλεία της δραματικής τέχνης - με σκοπό την προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των συμμετεχόντων, καθώς και την καλύτερη αφομοίωση της γνώσης μέσα στο κοινωνικό της πλαίσιο*» (Καλλιαντά & Καραβόλτσου, 2006:1).

Ο όρος Εκπαιδευτικό Δράμα αποτελεί απόδοση στα ελληνικά του όρου «*Drama in Education*», που αναπτύχθηκε στην Αγγλία με τη σημερινή του μορφή, στη δεκαετία του 1980. Στόχος του ήταν ο προβληματισμός γύρω από

καθημερινά θέματα, η μελέτη θεατρικών κειμένων και ανθρώπων της τέχνης του θεάτρου, αλλά κύριο μέλημα ήταν να γεφυρωθεί το χάσμα που δημιουργούσε η απομονωμένη, από τις ανάγκες των μαθητών, διδασκαλία και μάθηση. Το εκπαιδευτικό δράμα χρησιμοποιούνταν από τους εκπαιδευτικούς στην Αγγλία ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Δηλαδή, ο εκάστοτε εκπαιδευτικός δούλευε μια θεατρική παράσταση προκειμένου να περιγράψει ενότητες από τον χώρο των θετικών επιστημών και της τεχνολογίας, το αναλυτικό πρόγραμμα, και τη διαθεματική διδασκαλία. Στη συνέχεια έθετε ερωτήσεις που βοηθούσαν στην αξιολόγηση της μάθησης που επιτεύχθηκε μέσα από το δράμα.

Στην Ελλάδα, η δραματική διαδικασία στην εκπαίδευση διαφοροποιείται από αυτή της Αγγλίας (Μέγα, 1990:21). Το εκπαιδευτικό δράμα περιοριζόταν στο “ανέβασμα” παραστάσεων στο τέλος της σχολικής χρονιάς ή σε εθνικές και θρησκευτικές γιορτές. Το κατεστημένο αυτό, όμως, έχει αλλάξει. Τα τελευταία χρόνια το “δράμα” και η “δραματοποίηση” άρχισαν πλέον, να χρησιμοποιούνται σαν παιδαγωγικά εργαλεία. Παιδαγωγοί κι ερευνητές όπως η Αλκηστις, ο Τσιάρας, ο Κουρετζής, ο Μουδατσάκης κ.ά. ασχολούνται ενεργά σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο με την επιστήμη του εκπαιδευτικού δράματος ή, όπως συχνά αναφέρεται, με το δράμα στην εκπαίδευση, προσφέροντας τεχνογνωσία σε εκπαιδευτικούς και μελετητές.

Χαρακτηριστικός είναι ο Τσιάρας, ο οποίος ορίζει το πλαίσιο του εκπαιδευτικού δράματος ως την πραγμάτωση στον θεατρικό χώρο και χρόνο φανταστικών αναπαραστάσεων του παιδιού διαμέσου της φαντασίας του και χρησιμοποιώντας τη θεατρική δράση (Τσιάρας, 2014:13). Σημειώνει δε ότι στη διδακτική το εκπαιδευτικό δράμα εμφανίζεται με δύο τρόπους. Αφενός, ως αυτόνομο διδακτικό αντικείμενο, επηρεαζόμενο από το θέατρο. Στην περίπτωση αυτή οι μαθητές μαθαίνουν να εκφράζονται θεατρικά. Αφετέρου, ως μέσο για την απόκτηση της γνώσης άλλων διδακτικών αντικειμένων (Τσιάρας, 2014:21). Επιπρόσθετα, το Δράμα στην εκπαίδευση, φαίνεται να αναγνωρίζεται πλέον ευρέως στην Ελλάδα, ως ένα μέσο για την κοινωνική, πολιτισμική, ηθική και πνευματική ανάπτυξη του μαθητή οφείλει να τοποθετηθεί στο κέντρο του αναλυτικού προγράμματος (Αλκηστις, 2012:26). Καθώς είναι γεγονός ότι πλέον τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών δεν δίνουν έμφαση στη στείρα απόκτηση γνώσεων, αλλά στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού (Τσιάρας, 2014:134). Ταυτόχρονα, το εκπαιδευτικό δράμα είναι το μοναδικό που στα πλαίσια της

τυπικής εκπαίδευσης δίνει τη δυνατότητα στον μαθητή να απελευθερώσει δυσάρεστα συναισθήματα, έχοντας στόχο να αντιμετωπίσει συναισθηματικές συγκρούσεις και προβλήματα συμπεριφοράς που συχνά δεν αποκαλύπτονται εύκολα (Τσιάρας, 2014:148). Η ενσυναίσθηση και η ανταπόκριση στον άλλον καλλιεργούνται και εξασκούνται με τρόπο μοναδικό. Κανένα άλλο γνωστικό αντικείμενο ή διδακτική μέθοδος δεν ενθαρρύνει με τέτοια δυναμική τους μαθητές να μπουν στη θέση του άλλου και να δουν τα πράγματα από την οπτική γωνία εκείνου (Τσιάρας, 2014:200).

1.4.2. Χαρακτηριστικά και Τεχνικές της Δραματικής Τέχνης.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του δράματος σύμφωνα με τους Brad Haseman και John O' Toole(1994) είναι τέσσερα. Πρώτον, το δράμα έχει ένα καθορισμένο πλαίσιο δράσης, δηλαδή συγκεκριμένες καταστάσεις, σχέσεις, ρόλους, τόπο και χρόνο. Το πλαίσιο δράσης οδηγείται από την δραματική ένταση, που είναι το δεύτερο χαρακτηριστικό του δράματος και κατευθύνεται προς ένα κέντρο εστίασης. Το κέντρο εστίασης, είναι το τρίτο χαρακτηριστικό του δράματος και σχετίζεται με τον χώρο, τον χρόνο, την γλώσσα και την κίνηση. Δημιουργείται έτσι μια ατμόσφαιρα και ένα σύνολο συμβόλων από τα οποία προκύπτει το τέταρτο χαρακτηριστικό του δράματος, δηλαδή το νόημα του δράματος.

Τα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού δράματος συνοπτικά, είναι τα κάτωθι: Το εκπαιδευτικό δράμα λειτουργεί σε ένα φανταστικό - προστατευμένο πλαίσιο σε μια προσπάθεια να αποκρυσταλλωθούν δύσκολες ή αφηρημένες έννοιες, χρησιμοποιώντας περιστατικά της καθημερινότητας, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η μάθηση μέσω μιας διαδικασίας εξέτασης και διερεύνησης.

Στο εκπαιδευτικό δράμα δεν υπάρχουν προκαθορισμένα αποτελέσματα, επιτυχίες ή αποτυχίες, αλλά μόνο πειραματισμός με τη γνώση (Κατσέλης, 2011:1). Είναι μια κοινωνική μορφή τέχνης και ένας τρόπος εξερεύνησης του κόσμου μέσα από δραματικές δραστηριότητες, ρόλους και δραματοποιημένες καταστάσεις.

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού δράματος θα λέγαμε ότι είναι η έμφαση που δίνεται μέσω αυτής στην εξέλιξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων του ατόμου ή του παιδιού καθώς και στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Λειτουργεί παράλληλα ως μέσο για την εξερεύνηση και συνειδητοποίηση προβληματισμών καθώς και την αναγνώριση του εαυτού και

των άλλων. Πράγμα που μπορεί να οδηγήσει στην αναθεώρηση ορισμένων στάσεων και συμπεριφορών, καθώς *«Το δράμα είναι μια επιλεκτική έκφραση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης κατά την οποία μπορούν να εξεταστούν κώδικες και τρόποι συμπεριφοράς, αφού ο τόπος του δράματος επιτρέπει την αναθεώρηση, κάτι που δεν μπορεί να γίνει στην ίδια την ζωή»* (Αλκηστις, 2008:218).

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη κριτικής στάσης απέναντι στη ζωή και τη διαμόρφωση μιας νέας λύσης στις εμπειρίες της ομάδας ή του ατόμου.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού δράματος, είναι η ομαδικότητα και η δυνατότητα μετασχηματισμού. Σύμφωνα με τους Bolton και Heathcote (1999:6-13) το *«Εκπαιδευτικό δράμα είναι να δημιουργείς σκόπιμα ένα μικρόκοσμο συμπεριφορών, μέσα στον οποίο όσοι συμμετέχουν ενεργούν ως ομάδα, γνωρίζοντας παράλληλα ότι τον δημιουργούν οι ίδιοι και ότι αυτός είναι φανταστικός. Είναι μια κοινωνική διεργασία και αφορά τη συμπεριφορά των ανθρώπων σε καταστάσεις που τους επηρεάζουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, κωμικά ή τραγικά. Γνωρίζουν ωστόσο ότι αυτό δεν είναι πραγματικότητα, δεν είναι αληθινό, αλλά αληθοφανές»*.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού δράματος είναι ότι μέσα από αυτό και συγκεκριμένα μέσα από παιχνίδια γνωριμίας κι εμπιστοσύνης, μέσα αφηγήσεις ιστοριών, παιχνίδια ρόλων, αυτοσχεδιασμούς κι αναπαραστάσεις, οι συμμετέχοντες μαθαίνουν να λειτουργούν σε πνεύμα συνεργασίας και ομαδικότητας, να σέβονται ο ένας τις ανάγκες του άλλου και να αναλαμβάνουν ευθύνες, πράγμα που σημαίνει ότι προετοιμάζονται κατά κάποιο τρόπο για τις ευθύνες που θα αναλάβουν αργότερα όντας μέλη μιας κοινωνίας.

Επιπρόσθετα, το εκπαιδευτικό δράμα είναι ένα δυνατό εργαλείο μάθησης και διδασκαλίας για τους συμμετέχοντες, ανεξαρτήτως ηλικίας και ικανότητας, *«που πρώτα εντοπίζεται στο κοινωνικό - δραματικό παιχνίδι του παιδιού, ενώ αργότερα συνιστά μια αναπτυξιακά κατάλληλη πρακτική για την κοινωνική και εκπαιδευτική εξέλιξη του ατόμου»* (Warren, 1999:220). Η O'Neil (1995:47) χαρακτήρισε το εκπαιδευτικό δράμα ως έναν *«τρόπο μάθησης μέσα από την ενεργό ταυτοποίηση των μαθητών με ρόλους και καταστάσεις, όπως τα φαντάζονται και τα διαμορφώνουν στη δραματική πράξη, μέσω των οποίων μπορούν να μάθουν να εξερευνούν γεγονότα και σχέσεις... ανασύρουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους από τον πραγματικό κόσμο, προκειμένου να δημιουργήσουν μια πιστευτή φανταστική, κατασκευασμένη πραγματικότητα. Με αυτό τον τρόπο, και αφού με*

την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού εμβαθύνουν σε ότι δημιούργησαν, κατανοούν τον εαυτό τους και τον κόσμο της πραγματικότητας που τους περιβάλλει».

Εν κατακλείδι, αν και δεν πρόκειται για χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού δράματος, θα ήταν σημαντικό να αναφέρουμε πόσο σημαντικός είναι και ο ρόλος του εκπαιδευτικού - εμπνευστή σε όλη τη διαδικασία της πραγμάτωσης της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση. Ο εμπνευστής όντας και συντονιστής όλης της διαδικασίας, στη συνέχεια μέσα από ερωτήσεις και μέσα από τον αναστοχασμό, είναι αυτός που μπορεί να οδηγήσει τους συμμετέχοντες στην ατομική - ομαδική εξέλιξη και ανάπτυξη.

Όσον αφορά τις τεχνικές του εκπαιδευτικού δράματος, γίνεται δεκτό ότι αυτές ποικίλουν, ωστόσο η πλειοψηφία των βιβλιογραφικών αναφορών εντοπίζει από κοινού τις βασικότερες εξ' αυτών. Η πρώτη βασική τεχνική είναι αυτή της *«παγωμένης εικόνας»*. Η *«παγωμένη εικόνα»* πρόκειται για μια εικόνα δίχως κίνηση και λόγο, η οποία αποτυπώνει ένα στιγμιότυπο. Το στιγμιότυπο μπορεί να προέρχεται από ένα γεγονός, μια ιδέα ή μια σκέψη που απεικονίζεται σε ένα αποστασιοποιημένο και ελεγχόμενο περιβάλλον (Παπαδόπουλος, 2007:46). Μια δεύτερη βασική τεχνική είναι ο *«διάδρομος της συνείδησης»* που αναπαριστά μια συμβολική πορεία κατά την διάρκεια της οποίας οι συμμετέχοντες καταθέτουν δημόσια τις σκέψεις και τα συναισθήματα τους σχετικά με το ό,τι διαδραματίστηκε, ώστε να γίνει αντιληπτή η κοινωνική και ψυχοσυναισθηματική κατάσταση της δράσης. Μια ακόμα σημαντική τεχνική είναι το *«θέατρο του καταπιεσμένου»*, που δίνει την δυνατότητα στους συμμετέχοντες να βιώσουν την εναλλαγή των ρόλων μεταξύ του θεατή - παρατηρητή και του δρώντος, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικοί τρόποι ανάπτυξης της δράσης. Ο *«μανδύας του ειδικού»* αποτελεί εκείνη την τεχνική μέσω της οποίας ζητείται από τους συμμετέχοντες να αναλάβουν τον ρόλο του *«ειδήμονα»* και με αυτόν να επιτελέσουν ένα συγκεκριμένο έργο. Μια ακόμα τεχνική είναι αυτή της *«ανακριτικής καρέκλας»*, κατά την οποία ο συντονιστής ή ένα μέλος της ομάδας απαντά στις ερωτήσεις των υπολοίπων μελών προκειμένου να εκφράσει τις αντιλήψεις, τις επιλογές και τις συμπεριφορές του. Η *«ιδεοθύελλα»* είναι η τεχνική μέσω της οποίας, εκφράζονται και τοποθετούνται επί ενός θέματος όλοι οι συμμετέχοντες, σε ελεύθερο μοτίβο. Συγγενής είναι η τεχνική της *«αντιπαράθεσης απόψεων»* πάνω σε ένα σενάριο, όπου αναπτύσσονται δύο αντίθετες απόψεις. Ο *«ρόλος στον τοίχο»*, είναι η τεχνική της εξερεύνησης ενός

ζητήματος μέσω της προσθήκης λέξεων, σχημάτων κ.λπ. πάνω σε ένα περίγραμμα που έχει σχεδιαστεί και εστιάζει σε συγκεκριμένα συναισθήματα.

Τέλος, οι «*συλλογικοί ρόλοι*» είναι τεχνική σύμφωνα με την οποία ανατίθενται σε μικρές ομάδες μελών οι ίδιοι ρόλοι προς επεξεργασία προκειμένου να φωτιστεί η διαφορετικότητα στην έκφραση, στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις.

1.4.3. Διαπολιτισμική Επικοινωνιακή Ικανότητα μέσω της Δραματικής Τέχνης.

Η πολυπολιτισμικότητα στην οποία έγινε αναφορά παραπάνω, συμπορεύεται με την πολυγλωσσία, καθώς η γλώσσα είναι δομικό στοιχείο του πολιτισμού.

Η διαπολιτισμική επικοινωνία είναι, επομένως, μια ακόμα παράμετρος της διαπολιτισμικότητας. Η διαπολιτισμική επικοινωνία δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο, αλλά τόσο παλιό φαινόμενο, όσο παλιά είναι και η ίδια η ανθρώπινη κοινωνία. Στο πλαίσιο μιας κοινωνίας, η επικοινωνία είναι αυτή που διατηρεί και προάγει τον δεσμό των μελών. Ωστόσο, η μελέτη της διαδικασίας της επικοινωνίας ως αυτόνομος τομέας της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950, οπότε και ο Hall(1996) αναφέρθηκε σε αυτήν στο έργο του «*The silent language*».

Αρκετά χρόνια αργότερα, ορίστηκε η διαπολιτισμική επικοινωνιακή ικανότητα από τον Spiltzberg (1994:347), ως «*η ικανότητα που αποτελείται από δεξιότητες και συμπεριφορές οι οποίες αξιολογούνται κοινωνικά για την καταλληλότητά τους και την αποτελεσματικότητά τους σε ένα πολυπολιτισμικό συγκειμενικό πλαίσιο*». Η Δενδρινού (2001:31) θεωρεί ότι «*η διαπολιτισμική επικοινωνία είναι ανοιχτή σε μια αδιάκοπη διαδικασία δόμησης και τα άτομα που μετέχουν σε αυτήν είναι κοινωνικά υποκείμενα υπό εξέλιξη, κοινωνικά υποκείμενα "εν τω γίνεσθαι", καθώς συμμετέχουν αδιάκοπα σε διαδικασίες κατασκευής και ερμηνείας νοήματος μέσα από άμεσες ή έμμεσες κοινωνικές εμπειρίες*».

Η διαπολιτισμική επικοινωνιακή ικανότητα έχει τρεις δεξιότητες. Η πρώτη είναι η «*γνωστική επικοινωνιακή*». Η δεξιότητα αυτή εμπεριέχει τη γνώση της ιστορίας, της κουλτούρας, της γνώσης των αξιών και των κοινωνικών κανόνων πολιτισμικά διαφορετικών ατόμων που επικοινωνούν μεταξύ τους. Η δεύτερη διάσταση της διαπολιτισμικής επικοινωνιακής ικανότητας, ερμηνεύεται ως η συναισθηματική ικανότητα προς επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων που προέρχονται

από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Τρίτη διάσταση της είναι, η «λειτουργική επικοινωνιακή ικανότητα», η οποία αναφέρεται στην ικανότητα του ανθρώπου να κάνει χρήση της γνωστικής και συναισθηματικής του ικανότητας κατά την διάρκεια της επικοινωνίας με ανθρώπους που είναι πολιτισμικά διαφορετικοί (Αρβανίτη, 2011:7).

Από την ανάλυση που προηγήθηκε συνάγεται το συμπέρασμα ότι, η διαπολιτισμική επικοινωνιακή ικανότητα είναι ένας γενικός όρος που περιγράφει την επικοινωνία μεταξύ ατόμων με διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα. Η έλλειψη της οδηγεί στην δημιουργία φαινομένων κοινωνικής παθογένειας, όπως ο εθνοκεντρισμός και το πολιτιστικό σοκ.

Η δραματική τέχνη είναι ένα μέσο για την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ικανότητας επικοινωνίας, διότι δημιουργεί περιβάλλοντα επικοινωνίας μέσω της προσομοίωσης εμπειριών ζωής μέσα από μια ουδέτερη συναισθηματικά γλώσσα. Σημειώνεται δε, ότι η δραματική τέχνη διαμέσου του στοιχείου της αποκέντρωσης επιτρέπει στον συμμετέχοντα να προσεγγίσει την προοπτική ενός «άλλου» συστήματος αξιών και συμπεριφορών (Fleming, 1997:57). Παράλληλα, η δραματική τέχνη εφαρμόζει έναν διαφορετικό κινησιολογικό κώδικα στο πλαίσιο της εξάσκησης των τεχνικών της. Ο κινησιολογικός κώδικας της δραματικής τέχνης, προάγει την παραγωγή συναισθημάτων και την αποκάλυψη των συγκινησιακών και ιδεολογικών κόσμων διαμέσου της δραματικής “ταύτισης”. Η διαδικασία αυτή συμβάλλει στην αυτογνωσία μέσω της πραγμάτωσης της ενσυναίσθησης. Ταυτόχρονα, η δραματική τέχνη απαιτεί την “υπόδηση ρόλων”. Ο “ρόλος” επιτρέπει τη δημιουργία ενός προστατευμένου περιβάλλοντος. Μέσα σε αυτό το προστατευμένο περιβάλλον, οι συμμετέχοντες μπορούν με τη βοήθεια του εκάστοτε συντονιστή να πραγματευτούν ζητήματα που συνδέονται με την ατομική αλλά και την ομαδική ταυτότητα, την ετερότητα και την αποξένωση. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ίδια η δραματική τέχνη είναι ένας διάλογος.

1.4.4. Η Συμβολή της Δραματικής Τέχνης στη διαμόρφωση Διαπολιτισμικής Συνείδησης και Προσέγγισης.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, αναδύεται ως αδήριτη η ανάγκη για την εγκαθίδρυση της διαπολιτισμικής συνείδησης και στην παρούσα ενότητα,

επιχειρείται η αναφορά στην συμβολή που μπορεί να έχει η δραματική τέχνη προς αυτή την κατεύθυνση.

Καταρχήν γίνεται δεκτό ότι σε κάθε περίπτωση που αγγίζονται θέματα διαπολιτισμικότητας και ετερότητας, ξεπηδούν προκαταλήψεις, κοινωνικά στερεότυπα, ερμηνείες, κρίσεις και διακρίσεις χαρακτήρων και καταστάσεων. Στο σημείο αυτό, έρχονται οι τεχνικές του θεάτρου να άρουν τις προκαταλήψεις που δημιουργούνται μέσα από τις διαφορετικές ερμηνείες για τα πρόσωπα και τις καταστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από το δράμα, μπορεί κανείς να κατανοήσει τον εαυτό του, εν πρώτοις και εν συνεχεία και τους άλλους, μέσα από την εναλλαγή ταυτοτήτων. Με αυτόν τον τρόπο διευκολύνεται η αποδοχή της ετερότητας, του “ξένου”, του αλλοδαπού, του μετανάστη και εν γένει του “διαφορετικού”.

Το «*διαφορετικό*» όσο γοητευτικό κι αν είναι να το προσεγγίσεις, άλλο τόσο φόβο προκαλεί η άγνοια για το τί είναι, τί σημαίνει και που οδηγεί. Αυτή η αμφιβολία είναι ικανή να καταστρέψει τη συνεργασία και να οδηγήσει σε απόρριψη. Η συνεργασία χωρίς προκαταλήψεις για τα μέλη μιας ομάδας είναι ένα βασικό αξίωμα για μια καλή αρχή, που μπορεί να οδηγήσει σε ουσιαστική θεατρική αναζήτηση και πράξη, καθώς και στην προώθηση της ιδέας ότι η συνεργασία είναι απαραίτητη μεταξύ των ανθρώπων (Σέξτου, 2007:15-19).

Η δραματική τέχνη έχει την ιδιαιτερότητα να αξιοποιεί τις υπάρχουσες εμπειρίες των συμμετεχόντων και να συμβάλλει στην διαπολιτισμική συνείδηση και πολιτισμική ταυτότητα για τον μελλοντικό πολίτη με τον εξής τρόπο: η αλληλεπίδραση και η αλληλοδράση σε συνδυασμό με την οπτική αλλά και τη σωματική επαφή μεταξύ των συμμετεχόντων, οδηγούν στην επίτευξη του επικοινωνιακού στόχου. Ο επικοινωνιακός στόχος δεν είναι άλλος από μια προσπάθεια για να σταλεί αλλά και να ληφθεί ένα συγκεκριμένο μήνυμα, με την πρόθεση το μήνυμα αυτό να επηρεάσει τόσο τον αποδέκτη όσο και τον αποστολέα του. Στη δραματική τέχνη, η σωματική παρουσία ή συμπεριφορά των συμμετεχόντων τους επηρεάζει, με αποτέλεσμα να επηρεάζει και την αντίληψη του «*εαυτού*», άρα και του «*άλλου*» (Μαλικιώση - Λοϊζου, 1999:329-331).

Μια από τις βασικότερες συνιστώσες της δραματικής τέχνης είναι η χρήση του σώματος. Η χρήση του σώματος, επιτρέπει τη σωματική αλλά και την ψυχική εξοικείωση, πολλώ δε μάλλον μεταξύ ατόμων διαφορετικής πολιτισμικής προέλευσης. Η καθοριστικότητα της σωματικής επαφής και της μη λεκτικής

επικοινωνίας έχει αναγνωριστεί από την πλειοψηφία της βιβλιογραφίας ως μια απαραίτητη διαδικασία για την υγιή ανάπτυξη της ομάδας (Μαλικιώση - Λοΐζου & Σπόντα, 2008:441). Αντίστροφα, η μειωμένη σωματική επαφή έχει διαφανεί ότι οδηγεί σε αρνητικές πορείες τόσο την νοητική όσο και την κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου (Παπαδάκη - Μιχαηλίδη, 1998:130).

Καταλήγοντας, γίνεται δεκτό, ότι οι τεχνικές του δράματος συνεισφέρουν βαθμιαία στην συγκρότηση μιας ενιαίας πολιτισμικής ταυτότητας, χωρίς όμως να παραγνωρίζονται οι μοναδικές πολιτιστικές σταθερές της κάθε κοινωνίας, καθώς επιτρέπουν στους συμμετέχοντες, να υπερβούν τα στενά όρια του χωροχρόνου της ατομικότητας τους και καλλιεργούν μια διαπολιτισμική προσέγγιση (Χασάπης, 2001:848).

1.4.5. Η Συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην Υπέρβαση Στερεοτύπων και Προκαταλήψεων

Το κεντρικό ζήτημα της παρούσας εργασίας, είναι ο εντοπισμός της συμβολής της δραματικής τέχνης στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ αλβανικής και ελληνικής κουλτούρας, υπό την σκοπιά της διαπολιτισμικότητας.

Βασικός άξονας της καλλιέργειας διαπολιτισμικής συνείδησης είναι η ανάπτυξη της ενσυναισθητικής ικανότητας, ως μια ικανότητα που προάγει την κατανόηση της ετερότητας και συνεπώς, μπορεί να συμβάλλει στην υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων που οδηγούν στην ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Πριν γίνει αναφορά στις υπάρχουσες έρευνες και μελέτες σχετικά με το ανωτέρω ζήτημα, αξίζει να σημειωθεί ότι η ίδια η δραματική τέχνη χρησιμοποιεί τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις μέσω της χρήσης των «συμβολικών μορφών» και των «στερεοτυπικών χαρακτήρων» (Πεφάνης, 2012:30).

Η αποδόμηση των στερεοτύπων δεν είναι μια απλή διαδικασία. Η επικρατέστερη άποψη για την αλλαγή των στερεοτύπων έχει διατυπωθεί από τον Allport (1954), ο οποίος εισήγαγε την «Υπόθεση Επαφής» ως μέθοδο για την υπέρβαση των στερεοτύπων. Σύμφωνα με αυτήν, ο βέλτιστος τρόπος για τον περιορισμό των συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων είναι η βελτίωση των δι-ομαδικών σχέσεων που επιτυγχάνεται μέσα από τη συχνή, επαρκή και στενή επαφή ομάδων, τα μέλη των οποίων συνεργάζονται ισότιμα (Hewstone, 1996:1-44· Pettigrew, 1998: 65-85).

Η συνεργασία, η ανταλλαγή, η αλληλεπίδραση, η επικοινωνία και η αλληλοκατανόηση σε συνδυασμό με την ενσυναίσθηση για την ετερότητα αποτελούν τις προϋποθέσεις για την αποδοχή της διαφορετικότητας (Barta, 1996: 95-105). Αυτές οι συνθήκες μπορούν να ανθίσουν μέσα από την δραματική τέχνη, όπως διαφαίνεται μέσα από τα ευρήματα των ερευνών που παρατίθενται αμέσως παρακάτω.

Οι παραδοχές της Heathcote, μια από τις συμβολικότερες ακαδημαϊκές μορφές της δραματικής τέχνης, μέσω της έρευνας της σε μαθητές, έδωσε βαρύτητα στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης μέσω του θεάτρου. Δέχεται ότι το δράμα προσφέρει στον άνθρωπο τη δυνατότητα ν' ανακαλύψει την ταυτότητα του, να μπει στη θέση του άλλου και να τον αντιληφθεί, μέσα από τις παράλληλες εμπειρίες ζωής. Συγκεκριμένα, η Heathcote θεμελίωσε τον όρο «Κώδικας της Αδελφότητας» (brotherhoodcode), σύμφωνα με τον οποίο οι εμπειρίες ζωής ενός ανθρώπου μπορεί να ταυτίζονται με αυτές ενός άλλου, δηλαδή να αποτελούν παράλληλες εμπειρίες ζωής, γεγονός που οδηγεί αναπόδραστα στην αμοιβαία κατανόηση μεταξύ τους (Sayers, 2013: 67).

Η Άλκηστις (2008: 21) διαπιστώνει ότι *στο δράμα συντελείται η συνάντηση του «Εγώ» με το «Εσύ» και το «Αυτό» διότι «κατά την τέλεση του Δράματος, ορισμένα στοιχεία αναπτύσσονται, άλλα τροποποιούνται, νέα υπεισέρχονται από τον πραγματικό χώρο, και το εμπλουτίζουν, άλλα διαστέλλονται, άλλα ενοποιούνται, ώσπου προοδευτικά να επέλθει η ολοκλήρωση»*. Σημειώνει δε χαρακτηριστικά ότι *«Αν διδάσκαμε σε όλους θέατρο θα τους ενδυναμώναμε να εκφράσουν το λόγο τους»* (Άλκηστις, 2008:17). Δηλαδή, μέσω του δράματος ο καθένας αναζητά και εντοπίζει την ταυτότητα του, όπως εύστοχα αναφέρει ο Abdunnur *«η θεατρική εκπαίδευση μας βοηθά να βρούμε ποιοι είμαστε, να ανακαλύψουμε τον εαυτό μας και το πιο σημαντικό να δημιουργήσουμε σχέσεις με τους άλλους.»* (Άλκηστις, 2008: 37). Μέσω της αναγνώρισης του «εαυτού» μας, έρχεται και η αποδοχή του άλλου.

Η Rosemary Blight (2002) μελέτησε την χρήση δραματικών τεχνικών σε νέα πολιτισμικά περιβάλλοντα και κατέληξε ότι το δράμα συμβάλλει σημαντικά στην προαγωγή πολλών πτυχών της διαπολιτισμικής ικανότητας, όπως για παράδειγμα η κριτική κατανόηση της νέας κουλτούρας και η αυτοπεποίθηση, που με τη σειρά τους, αποτελούν σπουδαία εφόδια για τη διαπολιτισμική προσαρμογή.

Η Λέτσιου στην έρευνά της (2010) διαπιστώνει ότι η δραματική τέχνη, ως μια καινοτόμος, βιωματική μέθοδος μάθησης επιτρέπει τη σύζευξη διαφορετικών μορφών αναπαράστασης της πραγματικότητας και διευκολύνει με αυτόν τον τρόπο την

προσέγγιση των διαπολιτισμικών θεμάτων. Το δράμα σύμφωνα με την ίδια ερευνήτρια μπορεί να δράσει ως μεταμορφωτικός παράγοντας που διαμορφώνει θετικές αντιλήψεις για τους διαφορετικούς πολιτισμούς και εξαλείφει τον εθνικιστικό τρόπο σκέψης, λόγω της καλλιέργειας κλίματος σεβασμού και αλληλεγγύης.

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και οι Goldstein και Winner (2012: 2) στην έρευνα τους έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το Εκπαιδευτικό Δράμα μπορεί να καλλιεργήσει τον διάλογο και την ενσυναίσθηση σε διάφορα επίπεδα, καθώς το θέατρο απαιτεί σύνθετες ψυχολογικές δεξιότητες, όπως ορίζονται από τη Θεωρία του Νου. Μια τέτοια σύνθετη ψυχολογική δεξιότητα που βελτιώνεται μέσω του δράματος είναι η δυνατότητα αντίληψης των συναισθημάτων και των σκέψεων των άλλων. Η αντίληψη των συναισθημάτων και των σκέψεων των άλλων αποτελεί βασικό πυλώνα στην προσπάθεια κατάρριψης των στερεοτύπων και προκαταλήψεων, μιας και τα αυτά βασίζονται ακριβώς στην έλλειψη κατανόησης των σκέψεων, των βιωμάτων και των συναισθημάτων των άλλων.

Η Ζώνιου (2016) στην έρευνά της διαπίστωσε ότι το δράμα μέσω του στοχαστικού διαλόγου που έπεται κάθε δρώμενου συμβάλλει στην εμπάθυνση σε ζητήματα στάσεων και γνώσεων απέναντι στην ετερότητα. Αυτό συμβαίνει σύμφωνα με την Ζώνιου διότι οι συμμετέχοντες δρουν ως θεατές δρώμενων των άλλων και με αυτόν τον τρόπο αποκαλύπτονται οι αντιλήψεις απέναντι στον ρατσισμό. Έπειτα, με τον κριτικό στοχασμό αλλάζει η αρχική ρατσιστική στάση. Ταυτόχρονα, μέσα από το παιχνίδι ρόλων, επιτυγχάνεται ο αναστοχασμός για την εικόνα του άλλου, τα στερεότυπα για την ετερότητα και τις επακόλουθες προκαταλήψεις. Τα στερεότυπα, σύμφωνα με την έρευνα της Ζώνιου, είναι μια διαδικασία του νου που προετοιμάζει τη συνάντηση με τους άλλους και θα πρέπει κανείς να είναι έτοιμος να τα υπερβεί, αναθεωρώντας τα, εάν δεν επιβεβαιωθούν. Από την άλλη πλευρά, κρίνει ως σημαντική την ανάγκη αναγνώρισης του άλλου ως προσώπου με ιστορική διάσταση και την ανάγκη επικοινωνίας προκειμένου να αναδιοργανωθεί η στερεοτυπική αντίληψη. Τέλος, η Ζώνιου καταλήγει ότι μέσω του δράματος διευρύνεται η έννοια της ετερότητας μέσα από τις βιοματικές και αναστοχαστικές δραστηριότητες, αν και δεν εγκαταλείπονται εντελώς.

Ο Μάρδας (2016), στο πλαίσιο της διπλωματικής του εργασίας με τίτλο «Η επιρροή του εκπαιδευτικού δράματος στην ενσυναίσθηση των εφήβων» ερεύνησε την συμβολή του Εκπαιδευτικού Δράματος στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης των εφήβων και κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα. Από τα ευρήματα της έρευνάς του

προέκυψε το συμπέρασμα ότι η Δραματική Τέχνη και ιδίως το θέατρο είναι ένας μηχανισμός ενεργητικής μάθησης που επιτρέπει την ανάπτυξη της κοινωνικής και συναισθηματικής ικανότητας. Μέσω της έκφρασης προάγεται η ενσυναίσθηση λόγω της ταύτισης με τους φαντασιακούς χαρακτήρες και με αυτό τον τρόπο οι συμμετέχοντες στη Δραματική Τέχνη έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν σε βάθος τις διαφορετικές απόψεις μέσα από τα παιχνίδια ρόλων. Ακόμα, διαπίστωσε ότι μέσω του Εκπαιδευτικού Δράματος προάγονται τα συναισθήματα της συμπάθειας και της συμπόνιας, καθώς και η ανάγκη για προβολή των προσωπικών απόψεων που βρίσκονται ακόμα υπό διερεύνηση. Το δράμα συμβάλει στην ανάπτυξη των συναισθημάτων αυτών καθώς οι συμμετέχοντες ταυτίζονται συναισθηματικά και αποδοκιμάζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Ο Τσιάρας (2016:31-51) σημειώνει ότι οι συμμετέχοντες στο δραματικό πλαίσιο, μέσα από τις δημιουργικές δραματικές τους εμπειρίες και τις δραματικές αναπαραστάσεις ανακαλούν τις προσωπικές αισθητικές τους εμπειρίες και δημιουργούν πρωτότυπες ιδέες. Επίσης, αποκτούν αίσθηση του εαυτού τους και σχεδιάζουν την ύπαρξη τους στο παρόν, κατακτώντας την “αυτογνωσία” και την “κατανόηση του άλλου”.

Από την προηγηθείσα ανάλυση έχει διαφανεί ότι η διακύβευση της υπέρβασης των στερεοτύπων και προκαταλήψεων, μπορεί να δοθεί σαν απάντηση μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Τα ευρήματα που αναμένεται να εντοπιστούν μετά την διενέργεια της έρευνας - δράσης στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, ελπίζουμε να αποδεικνύουν όλες τις προαναφερόμενες θεωρίες, καθώς έως σήμερα δεν έχει υπάρξει άλλη έρευνα σχετικά με την υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ αλβανικής και ελληνικής κουλτούρας.

Τέλος, αναμένεται τα ευρήματα να υποδεικνύουν την συμβολή της δραματικής τέχνης στην αποδοχή και την κατανόηση της “ετερότητας” εντός ενός πλαισίου ουδέτερου και ανώνυμου διαλόγου, που θα βελτιώσει την διαπολιτισμική επικοινωνιακή ικανότητα και θα καταρρίψει τις στερεοτυπικές εικόνες για τους Αλβανούς και τους Έλληνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1. Επιλογή του Θέματος.

Αφορμή για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας στάθηκε ο προσωπικός προβληματισμός της ερευνήτριας-εμπυχωτριάς σχετικά με το μεταναστευτικό φαινόμενο που μαστίζει τόσο την Ελλάδα όσο και τον υπόλοιπο κόσμο.

Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία, όπως προαναφέρθηκε, έλκει στην καταγωγή της από την Αλβανία και ως παιδί μεταναστών που μεγάλωσε στην χώρα μετανάστευσης, δηλαδή στην Ελλάδα, είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη σε ζητήματα που αφορούν την μετανάστευση, καθώς η ίδια βίωσε και βιώνει προκαταλήψεις και στερεότυπα, προερχόμενα τόσο από την ελληνική κοινωνία όσο και από το ελληνικό κράτος, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν έχει καταφέρει να λάβει την ελληνική ιθαγένεια. Από την άλλη πλευρά, ως μέλος της Αλβανικής κοινότητας στην Ελλάδα και διοικητικό στέλεχος της Αλβανικής Ομοσπονδίας, έχει άμεση επαφή με τους Αλβανούς που ζουν στην Ελλάδα και ως εκ τούτου, έχει προσωπική άποψη για τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που εκφράζουν οι Αλβανοί προς τους συμπατριώτες τους και προς τους Έλληνες.

Αργότερα, η ενασχόλησή της με τη Δραματική Τέχνη και η ιδιότητά της ως ηθοποιός-εμπυχωτρία πυροδότησαν τους προβληματισμούς της σχετικά με το πώς μπορεί να αντιμετωπιστούν μέσω της Δ.Τ. τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας, όπως ο ρατσισμός και η ξеноφοβία, που αποτελούν απότοκα των στάσεων και των προκαταλήψεων. Οι προβληματισμοί αυτοί γέννησαν τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία καλείται να ανταποκριθεί η παρούσα έρευνα. Η επιλογή της ενασχόλησης με την κοινωνική έρευνα, όπως χαρακτηρίζεται και η παρούσα, προέκυψε ύστερα από την τελική διαμόρφωση του υπό εξέταση πεδίου.

Αμέσως μετά την μελέτη των σχετικών με το πεδίο βιβλιογραφικών αναφορών προέκυψε το πρώτο θεμελιώδες ζήτημα που καλείται να αντιμετωπίσει η ερευνήτρια-εμπυχωτρία, δηλαδή ο επιλογή και ο σχεδιασμός της μεθοδολογίας που θα υιοθετηθεί. Με τον όρο Μεθοδολογία της Έρευνας περιγράφεται η πορεία την οποία ακολουθεί ο ερευνητής προκειμένου να εκπονήσει και να παρουσιάσει γραπτώς την έρευνα του (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008: 73). Η επιλογή της ερευνητικής μεθόδου αποτελεί το πρώτο βάσανο του ερευνητή και ταυτόχρονα, μια επένδυση που τον ακολουθεί έως το τέλος της ερευνητικής διαδικασίας. Περαιτέρω, αυτή η

διαδικασία θεωρείται δύσκολη, καθώς ο ερευνητής καλείται να συγκεκριμενοποιήσει την ερευνητική του επιλογή, καταλήγοντας στο πλέον αρμόζον μοντέλο μεθοδολογίας, ύστερα από την επισκόπηση της πληθώρας διαθέσιμων μοντέλων. Η επιλογή του μοντέλου μεθοδολογίας που θα ακολουθηθεί γίνεται ύστερα από την συνεκτίμηση του υπό εξέταση πεδίου, των διαθέσιμων ερευνητικών πόρων, του σκοπού της έρευνας και των ερευνητικών ερωτημάτων. Στη συνέχεια επιλέγονται οι επιμέρους μέθοδοι (βλ. ποσοτική-ποιοτική), τα αντίστοιχα εργαλεία (βλ. μέσα συλλογής δεδομένων), καθορίζεται το δείγμα και σχεδιάζονται οι παρεμβάσεις. Τέλος, ο εκάστοτε ερευνητής επεξεργάζεται τα ευρήματα προκειμένου να καταστεί δυνατή η γραπτή αποτύπωση του.

Δυνάμει των ανωτέρω, η ερευνήτρια-εμπυχώτρια παρουσιάζει στο παρόν κεφάλαιο τον σκοπό της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα που καλείται να διερευνήσει, τα οποία την οδήγησαν στην επιλογή του μεθοδολογικού μοντέλου της έρευνας-δράσης. Επίσης, γίνεται εκτενής αναφορά στα μέσα συλλογής δεδομένων, στο δείγμα, στην επιλογή της πλουραλιστικής μεθόδου και εν τέλει, στην αξονική κωδικοποίηση που ακολουθείται για την παρουσίαση των ευρημάτων. Στο τελευταίο μέρος του παρόντος κεφαλαίου, περιγράφεται ο σχεδιασμός της έρευνας και των παρεμβάσεων που έγιναν στο πλαίσió της.

2.2. Σκοπός της Έρευνας

Σκοπός της έρευνας που διεξάγεται στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση της συμβολής της Δραματικής Τέχνης, μέσω της εφαρμογής των εργαλείων της, στην υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων μεταξύ Ελληνικής και Αλβανικής κουλτούρας.

Βασική στόχευση αποτελεί για την ερευνήτρια η διεξαγωγή μιας πρωτότυπης, για τα Ελληνικά και Αλβανικά δεδομένα έρευνας, τα αποτελέσματα της οποίας, αναμένεται να οδηγήσουν σε δυο διαπιστώσεις, εξίσου κρίσιμες για την κοινωνική πραγματικότητα.

Αφενός, αναμένεται από την έρευνα να αναδειχθεί και επιβεβαιωθεί η διαπίστωση της συμβολής της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που πηγάζουν από τη συνύπαρξη λαών με διαφορετικές κουλτούρες, όπως οι Έλληνες και οι Αλβανοί. Η συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην καλλιέργεια της διαπολιτισμικής συνείδησης, στην αποδοχή της ετερότητας,

στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, της επικοινωνίας και της συνεργασίας έχει μελετηθεί επαρκώς από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια επαρκής βάση δεδομένων για τη μελέτη των συγκεκριμένων θεματικών. Ωστόσο, από την βιβλιογραφική επισκόπηση, διαπιστώθηκε ότι υπάρχει ένα κενό, το οποίο δεν είναι άλλο από την έλλειψη εξειδικευμένων ερευνών σχετικά με την συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ λαών που συμβιώνουν επί μακρό χρονικό διάστημα ύστερα από μια μεγάλη μεταναστευτική ροή, όπως συνέβη στην περίπτωση των Ελλήνων και των Αλβανών. Η επίρρωση της παραδοχής ότι η Δραματική Τέχνη μπορεί να συμβάλει στην υπέρβαση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων, επιδιώκεται να αναδείξει την Δραματική Τέχνη ως ένα σημαντικό εργαλείο για την αντιμετώπιση των φαινομένων κοινωνικής παθογένειας.

Αφετέρου, επιδιώκεται η αποτύπωση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας μέσω της μελέτης του είδους, της συχνότητας, της έντασης και της ποιότητας των στερεοτύπων και προκαταλήψεων που ισχύουν μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, βασισμένη σε επικαιροποιημένα ερευνητικά δεδομένα. Εξετάζεται, επομένως, σε βάθος η σχέση Ελλήνων και Αλβανών, μια σχέση συμβίωσης που υπάρχει εδώ και δεκαετίες και έχει πολλάκις γίνει αναφορά σε αυτήν από μελέτες. Ωστόσο, με το πέρασμα των δεκαετιών η σχέση αυτή εξελίσσεται, με αποτέλεσμα να καθίσταται αναγκαία η επικαιροποίηση των στοιχείων και δεδομένων που την αφορούν, τα οποία σκοπεύει η παρούσα έρευνα να παράξει.

Εν κατακλείδι, η ερευνήτρια θεωρεί ότι τα ευρήματα της παρούσας επιτρέπουν την συλλογή απαραίτητων πληροφοριών για την ανάδειξη εναλλακτικών μέσων, όπως η Δραματική Τέχνη, στην προσπάθεια διαχείρισης του μεταναστευτικού και του προσφυγικού, υπό το πρίσμα της απόδειξης της συμβολής της ως εκπαιδευτικό εργαλείο για την απόκτηση διαπολιτισμικής συνείδησης.

2.3. Ερευνητική Υπόθεση.

Ύστερα από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας σε συνδυασμό με τις κοινωνικές παρατηρήσεις της ερευνήτριας-εμψυχώτριας σχετικά με το ερευνητικό πρόβλημα και την συνεκτίμηση των διαθέσιμων μεθοδολογικών εργαλείων, διατυπώθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα.

Το βασικό ερευνητικό ερώτημα συνοψίζεται στο κατά πόσο η δραματική τέχνη μπορεί να συμβάλλει στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων,

μεταξύ ατόμων διαφορετικής κουλτούρας, και πιο συγκεκριμένα μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών.

Οι βασικοί ερευνητικοί άξονες, γύρω από τους οποίους δομείται η κατασκευή της παρούσας έρευνας, είναι οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, οι αντιλήψεις, οι διακρίσεις, η διαφορετικότητα, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η ενσυναίσθηση και η αποδοχή της ετερότητας. Με επίκεντρο τους ερευνητικούς άξονες, έχουν διατυπωθεί και ερευνώνται, τα κάτωθι ερευνητικά υποερωτήματα:

- 1) *Μπορούν τα εργαλεία της Δραματικής Τέχνης να συμβάλλουν στην υπέρβαση των προκαταλήψεων σχετικά με την Αλβανική και Ελληνική κουλτούρα;*

Συγκεκριμένα, με βάση το ανωτέρω ερευνητικό ερώτημα, θα εξεταστεί το είδος και το επίπεδο προκατάληψης των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς και το αντίστροφο, όσον αφορά κυρίως ζητήματα κουλτούρας και πολιτισμού. Επίσης, εξετάζονται οι προκαταλήψεις των Ελλήνων σχετικά με διαστάσεις της ελληνικής κουλτούρας και πολιτισμού, και αντίστοιχα των Αλβανών για τον δικό τους.

- 2) *Μπορούν τα εργαλεία της Δραματικής Τέχνης να συμβάλλουν στην υπέρβαση των στερεοτύπων μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών;*

Αναλυτικότερα, με βάση το δεύτερο υποερώτημα, εξετάζονται τα συνηθέστερα στερεότυπα που ισχύουν και εκφράζονται μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, κυρίως ως προς την χρήση χαρακτηρισμών, τα στοιχεία της εκάστοτε κουλτούρας, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του κάθε λαού και τον τρόπο αποτύπωσης των στερεοτύπων.

- 3) *Μπορούν τα εργαλεία της Δραματικής Τέχνης να επηρεάσουν τις αντιλήψεις όσον αφορά τις στάσεις των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς και το αντίστροφο;*

Η Δραματική Τέχνη, με την εφαρμογή των εργαλείων της, αναμένεται να προάγει το συναίσθημα της εμπιστοσύνης, της κατανόησης και της αποδοχής της διαπολιτισμικής ετερότητας. Τα ανωτέρω αποτελέσματα επιδιώκονται μέσω της χρήσης των εργαλείων Δραματικής Τέχνης, η οποία προηγουμένως απαιτεί την έκφραση των εκάστοτε στάσεων. Μέσω της έκφρασης της στάσης απέναντι στον διαφορετικό πολιτισμό, διατυπώνονται οι βασικές προβληματικές που θα πρέπει να αντιμετωπιστούν και συνεπώς, εντοπίζονται τα σημεία που θα εστιάσει ο εμπυχωτής, προκειμένου να διευκολύνει την μετάβαση από την αρνητική στάση στην ανάπτυξη

ενδιαφέροντος για τον «άλλον», την κατανόηση, την ενσυναΐθηση, την εμπιστοσύνη, την συνεργασία και τέλος την αποδοχή της ετερότητας. Με την χρήση των ερευνητικών εργαλείων, επιδιώκεται η επιβεβαίωση ή η διάψευση των ανωτέρω παραδοχών. Λαμβάνοντας δε υπόψη ότι οι διακρίσεις πηγάζουν από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις και κυρίως, από την άγνοια για το διαφορετικό και το «ξένο», αναμένεται από τα ευρήματα που θα προκύψουν από την παρούσα έρευνα να επιβεβαιωθεί ότι η Δραματική Τέχνη συμβάλλει στην ανατροπή αυτών των πρακτικών. Μέσα από τη χρήση των Δραματικών εργαλείων, όπως για παράδειγμα η θεατρική αναπαράσταση, οι συμμετέχοντες μοιράζονται εμπειρίες και βιώματα, επιτυγχάνεται η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης και της ομαδικότητας, μέσα από την έκφραση και την επικοινωνία, με αποτέλεσμα να αναμένεται ο περιορισμός των διακρίσεων, οι οποίες, όπως προαναφέρθηκε, πηγάζουν ακριβώς από την άγνοια για το «διαφορετικό».

4) *Μπορούν τα εργαλεία της Δραματικής Τέχνης να συμβάλλουν στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης;*

Η ενσυναίσθηση, όπως προκύπτει και από τις βιβλιογραφικές αναφορές, είναι η δεξιότητα κατανόησης και θεώρησης της θέσης του «άλλου», ως προσωπική θέση. Τα Δραματικά εργαλεία, συχνά, στοχεύουν στην αναπαράσταση χαρακτήρων και ρόλων, αφού προηγηθεί η ανάλυση και κατανόηση τους, προκειμένου να γίνει όσο το δυνατόν πιο επιτυχημένη αυτή η αναπαράσταση. Μέσω, επομένως, της αναπαράστασης του «άλλου», επιτυγχάνεται η ενσυναίσθηση, η οποία αποτελεί την προϋπόθεση για την υπέρβαση των φαινομένων κοινωνικής παθογένειας, όπως η ξενοφοβία και ο ρατσισμός. Επομένως, μελετάται κατά πόσο οι ανωτέρω παραδοχές είναι αληθείς. Εξετάζεται παράλληλα, το κατά πόσο μπορεί να καλλιεργηθεί ή να προαχθεί η αποδοχή της ετερότητας μέσω της Δραματικής Τέχνης.

2.4. Επιλογή Μεθοδολογίας.

Η επιλογή της μεθοδολογίας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, έγινε με άξονα τον σκοπό της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα, συνεκτιμώντας τις προτάσεις της βιβλιογραφίας για την πραγματοποίηση των κοινωνικών ερευνών. Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία είχε την ευκαιρία να συμμετάσχει σε ένα εργαστήριο της Αλβανικής Ομοσπονδίας με τίτλο «το μονοπάτι της προσφυγιάς», το οποίο

επρόκειτο για ένα εργαστήρι αναπαράστασης και αναβίωσης του Αλβανικού Εμφυλίου του 1997 που σχετιζόταν με το κύμα μετανάστευσης της δεκαετίας του 1990. Διαπιστώνοντας την αποτελεσματικότητα του εργαστηρίου και τον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες βοηθήθηκαν να εκφράσουν τα βιώματά τους, να αγγιχτούν και να συνεργαστούν, σε κλίμα ενθουσιασμού, παρά το γεγονός ότι γενικότερα στην Αλβανία δεν υπάρχει Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και οι Αλβανοί σχετίζονται με το θέατρο μόνο ως «κοινό» και όχι ως συμμετέχοντες, η ερευνήτρια εμπνεύστηκε και θέλησε να διεξάγει μια έρευνα δράσης με ομάδα Ελλήνων και Αλβανών.

Ύστερα από προσεκτική επισκόπηση των διαφόρων μεθοδολογικών μοντέλων, η ερευνήτρια επιβεβαίωσε την προσφορότητα της εν λόγω μεθόδου και κατέληξε στην διεξαγωγή έρευνας-δράσης, η οποία την οδήγησε περαιτέρω στην επιλογή των μεθόδων ανάλυσης, των μέσων συλλογής δεδομένων, των μεθόδων γραπτής αποτύπωσης των αποτελεσμάτων και στον σχεδιασμό της έρευνας και των παρεμβάσεων, που παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω.

2.4.1. Η Έρευνα Δράσης.

Η έρευνα δράσης ή ενεργός έρευνα γεννήθηκε ως μέθοδος παρέμβασης στα κοινωνικά προβλήματα, την δεκαετία του 1940 από τον Kurt Lewin στις Η.Π.Α και έχει τις ρίζες της στο κίνημα του εκπαιδευτικού-ερευνητή ως «επαγγελματία με διευρυμένες ικανότητες», ενώ τα τελευταία χρόνια είναι ευρέως διαδεδομένη στον χώρο της έρευνας και επιλέγεται λόγω των μοναδικών της πλεονεκτημάτων (Κατσαρού & Τσάφος, 2003:40· Mc Niff, Lomax & Whitehead, 1996: 9). Η ερευνήτρια-εμπνεύστρια την επιλέγει ως μια έρευνα που ανταποκρίνεται στους σκοπούς της παρούσας εργασίας και επιτρέπει την αξιοποίηση των ιδιοτήτων της που παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω.

Ωστόσο, δεν υπάρχει ένας ενιαίος και κοινά αποδεκτός ορισμός της. Οι Mc Niff, Lomax & Whitehead, (1996:6) αναφερόμενοι σε αυτήν σημειώνουν ότι *«ο ευκολότερος τρόπος να κατανοήσεις την έρευνα δράσης είναι να δεις προσεκτικά τις δύο λέξεις που την αποτελούν. Όταν σκεφτήκαμε κάποιες λέξεις που να σχετίζονται με την έρευνα δράσης, καταλήξαμε στον ακόλουθο πίνακα.»*

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Λέξεις που χαρακτηρίζουν την έρευνα δράσης κατά τους McNiff, Lomax και Whitehead.

Λέξεις Δράσης	Λέξεις έρευνας
Πράττω	Ερευνώ
Παρεμβαίνω	Αναθεωρώ
Στοχεύω	Είμαι προσεκτικός
Είμαι αποφασισμένος	Είμαι πειθαρχημένος
Έχω κίνητρα	Μαρτυρία/απόδειξη
Έχω πάθος	Δρω συστηματικά

Πηγή : Jean Mc Niff, Pamela Lomax & Jack Whitehead (1996: 9).

Τα κεντρικά χαρακτηριστικά-ιδιότητες της έρευνας δράσης, που συνεκτιμήθηκαν για την επιλογή της είναι τα κάτωθι (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:2-5). Πρώτον, είναι μια έρευνα όπου ο ερευνητής είναι ταυτόχρονα και υποκείμενο της έρευνας, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται ως συμμετοχική έρευνα (McNiff, Lomax & Whitehead, 1996). Η συμμετοχική αυτή διάστασή της την καθιστά κατάλληλη για την εφαρμογή της σε περιστάσεις που απαιτείται ενεργητική συμμετοχή εκπαιδευομένων ενηλίκων, όπως απαιτείται στην παρούσα έρευνα (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:3). Επιπλέον, η έρευνα δράσης είναι μια κοινωνική διαδικασία, δημοκρατική και συνεργατική, καθώς ερευνητής είναι ο καθένας, ανεξαρτήτων ειδικών χαρακτηριστικών, που προσπαθεί μέσα από αυτή να κατανοήσει τους κοινωνικούς αλλά και τους ατομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο που σκέφτεται και δρα, μέσα από την επικοινωνία, την αλληλεπίδραση και την συνεργασία με άλλους, όπως π.χ ο κριτικός φίλος (Henry & Kemmis, 1993:17). Οι Magos & Tsounala (2011:62), επιβεβαιώνουν τα ανωτέρω, σημειώνοντας ότι η έρευνα δράσης επιτρέπει την «αυθόρμητη δημιουργική έκφραση μιας ομάδας».

Επιπρόσθετα, ο λόγος που επιλέγεται η έρευνα δράσης στην παρούσα έρευνα είναι διότι πρόκειται για μια διαδικασία μαθησιακή, θεωρητική αλλά και πρακτική, που εστιάζει στην μάθηση και άρα, στην βελτίωση, τόσο του ερευνητή που διευρύνει τις δεξιότητές του όσο και των ερευνώμενων που αποκτούν νέες γνώσεις, μέσα από την πρακτική εφαρμογή αλλά και τις θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν την συγκεκριμένη δράση (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:3· Κοσμίδου & Μαρμαρινός, 1994:51-59). Επιτρέπει, δηλαδή, στον ερευνητή-εμπυχωτή να γεφυρώσει την πρακτική της Δραματικής Τέχνης με την έρευνα και να ωφεληθεί και ο ίδιος από την σπειροειδή σύνδεση μεταξύ έρευνας και δράσης, τόσο εξασκώντας τις ικανότητες του όσο και διαμορφώνοντας νέες απόψεις (Magos, 2007:1103). Όπως εύστοχα σημειώνεται (Whitehead, 1989: 41-52) ο ερευνητής καταλήγει να δημιουργήσει μια «ζωντανή θεωρία» που αξιολογείται μέσα από την πράξη. Υπό το πρίσμα αυτό, η έρευνα δράσης αποτελεί ταυτόχρονα επαγγελματική πρακτική και διαδικασία παραγωγής γνώσης (Αυγητίδου, 2009: 586). Ωστόσο, το κρισιμότερο, σύμφωνα με την άποψη της ερευνήτριας-εμπυχωτήρας, χαρακτηριστικό της έρευνας δράσης που ώθησε στην επιλογή της είναι ότι πρόκειται για μια στοχαστική διαδικασία που προάγει την κριτική σχέση, συντελώντας στην χειραφέτηση από τις αυστηρές δομές (Freire, 1995· Day, 2003: 91).

Ακόμα, ο λόγος που επιλέγεται είναι διότι έμπειροι ερευνητές την προτείνουν ως αποτελεσματική και κατάλληλη μέθοδο, για συναφή ερευνητικά θέματα. Συγκεκριμένα, σημειώνεται ότι όταν ο καθηγητής ή εμπυχωτής έχει επίσης τον ρόλο του ερευνητή, δηλαδή όταν στο πλαίσιο της έρευνας-δράσης, οι εμπυχωτές-ερευνητές σχεδιάζουν και πραγματοποιούν παρεμβάσεις δομημένες πάνω στα ερευνητικά ερωτήματα που διερευνώνται και καταλήγουν σε συμπεράσματα μέσω της παρατήρησης, τότε η έρευνα δράσης συνιστά μια από τις αποτελεσματικές μεθοδολογικές επιλογές (Magos, Tsillimeni & Spanopoulou, 2013: 367). Ταυτόχρονα, η έρευνα δράσης, όπως υπογραμμίζεται από ερευνητές, αποτελεί *«έναν απλό και συγχρόνως επιστημονικό τρόπο για έναν επαγγελματία... να αξιολογήσει τις πρακτικές που ακολουθεί»* (Μάγος,& Παναγοπούλου, 2008:1). Άλλως, είναι μια μορφή αναστοχαστικής έρευνας που υλοποιείται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες σε αυτήν με σκοπό την βελτίωση των πρακτικών τους (Carr & Kemmis, 1986). Τέλος, με βάση την ερευνητική εμπειρία η εφαρμογή της έρευνας-δράσης συστήνεται σε ομάδες με

διαπολιτισμικά χαρακτηριστικά (Magos, 2007:1105) και στην εκπαίδευση ενηλίκων (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:5). Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με το ότι πρόκειται για μια ανέξοδη και αποτελεσματική μέθοδο για τον ερευνητή, συντέλεσαν στην επιλογή της.

Η έρευνα δράσης αν και πρόκειται για μια κριτική και χειραφετική μέθοδο (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008: 3· Carr & Kemmis, 1986: 264) υπό την άποψη ότι δεν επιβάλλει κανονιστικά πρότυπα διότι κάτι τέτοιο αντίκειται στον ανοικτό και πλουραλιστικό της χαρακτήρα, επιβάλλει την ανάπτυξη της σε στάδια και κύκλους ύστερα από αναστοχασμό και αξιολόγηση, για τα οποία γίνεται λόγος στην ενότητα 2.4., και επηρεάζει την επιλογή των ερευνητικών εργαλείων, των συμμετεχόντων και της μεθοδολογικής προσέγγισης, στα οποία γίνεται αναφορά στις ομώνυμες ενότητες.

2.4.2. Ερευνητικός Πληθυσμός-Δείγμα

Η δειγματοληψία (sampling), δηλαδή η διαδικασία επιλογής του δείγματος, έγινε με γνώμονα την ανάγκη για αντιπροσωπευτικότητα προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η διασφάλιση της εξωτερικής εγκυρότητας, με την έννοια της δυνατότητας γενίκευσης και την αποφυγή της μεροληπτικότητας (Ζαφειρόπουλος, 2005:126).

Παράλληλα, λήφθηκε υπόψη ο πληθυσμός στον οποίο εστιάζει η έρευνα, δηλαδή των περιπτώσεων εκείνων στις οποίες αναφέρονται και μπορεί να γενικευτούν τα αποτελέσματα της έρευνας. Προκειμένου να γίνουν εφικτά τα ανωτέρω, αξιολογείται το διαθέσιμο μέγεθος του δείγματος που είναι και το σημαντικότερο στάδιο της δειγματοληψίας.

Η ερευνήτρια-εμψυχώτρια, αρχικά προσπάθησε να χρησιμοποιήσει μεγέθη δειγμάτων που έχουν χρησιμοποιηθεί σε παρελθοντικές μελέτες. Ωστόσο, κατέστη αδύνατο, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας να επιλεγεί μεγάλο δείγμα, εξαιτίας πρακτικών περιορισμών, καθώς τα μέλη του πληθυσμού είναι άπειρα και συντρέχουν πρακτικοί περιορισμοί χρόνου και κόστους της διαδικασία συλλογής των δεδομένων. Επομένως, επιλέγεται η έρευνα σε μικρότερη κλίμακα, με βάση την προθυμία συμμετοχής στην έρευνα και τον οικονομικό προϋπολογισμό της ερευνήτριας-εμψυχώτριας.

Παρόλα αυτά, το μικρό δείγμα πολλές φορές θεωρείται ανεπαρκές στην κάλυψη όλου του πιθανού εύρους τιμών των υπό εξέταση μεταβλητών και ελλοχεύει ο κίνδυνος της μικρής αντιπροσώπευσης τιμών στην κατανομή και η δυσκολία ακριβούς ανίχνευσης των μικρών διαφορών μεταξύ των σχέσεων των μεταβλητών. Δεδομένου όμως ότι είναι δύσκολος ο εκ των προτέρων προσδιορισμός του αποδεκτού περιθωρίου σφάλματος, διότι αυτός δεν εξαρτάται μόνο από το μέγεθος του δείγματος, δεν μπορούσε να προσδιοριστεί εξ αρχής το κατάλληλο μέγεθος δείγματος. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί και αυτός ο σκόπελος που προέκυψε, λόγω των πρακτικών περιορισμών της έρευνας, χρονικών και οικονομικών, η ερευνήτρια-εμπυχωτρία στην επιλογή των ποιοτικών μεθόδων συλλογής δεδομένων προκειμένου να γίνει μια εις βάθος έρευνα, σε συνδυασμό με τις ποσοτικές μεθόδους.

Συμπερασματικά, οι ανωτέρω συνθήκες και περιορισμοί συντέλεσαν στην επιλογή της μεθόδου καθορισμένης πιθανότητας επιλογής ή τεχνική ελέγχου πιθανοτήτων (probability sampling) και χρησιμοποιήθηκε η διαδικασία τυχαίας επιλογής (Ζαφειρόπουλος, 2005:134).

Συγκεκριμένα έγινε δειγματοληψία κατά στάδια (stratified sampling), όπου η ερευνήτρια-εμπυχωτρία έλαβε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα επιβάλλοντας ορισμένους περιορισμούς. Αρχικά, χώρισε τον πληθυσμό σε δυο ομοιογενείς ομάδες-στρώματα, Έλληνες και Αλβανούς με βάση την μεταβλητή της εθνικής καταγωγής και της διαβίωσης στην Ελλάδα. Κάθε μονάδα του δείγματος, ανήκε σε μία μόνο ομάδα. Κάθε ομάδα-στρώμα αποτελεί έναν υποπληθυσμό που επιλέχθηκε με απλή τυχαία δειγματοληψία και με γνώμονα την αντιστοιχία της αναλογίας του στρώματος στον ευρύτερο πληθυσμό, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητα ολόκληρου του πληθυσμού.

Το δείγμα των συμμετεχόντων της ομάδας ατόμων Αλβανικής καταγωγής επιλέχθηκε αφού η ερευνήτρια-εμπυχωτρία απέστειλε σχετική επιστολή (βλ. Παράρτημα II) στην Αλβανική Ομοσπονδία Ελλάδος, της οποίας είναι ενεργό μέλος και έχει συνεργαστεί πολλές φορές πραγματοποιώντας εργαστήρια ή θεατρικά δρώμενα, η ίδια. Οι ενδιαφερόμενοι συμπλήρωσαν σχετική φόρμα εγγραφής (βλ. Παράρτημα I) και την απέστειλαν στην ερευνήτρια-εμπυχωτρία.

Αναφορικά με την ομάδα των ατόμων Ελληνικής καταγωγής, η ερευνήτρια-εμπυχωτρια, απεύθυνε πρόσκληση στο διαδίκτυο και οι ενδιαφερόμενοι συμπλήρωσαν την ίδια φόρμα εγγραφής.

Στην συνέχεια, η ερευνήτρια-εμπυχωτρια επέλεξε το τελικό δείγμα με βάση την αντιπροσωπευτικότητα των δημογραφικών τους στοιχείων, το οποίο αποτελείται από 10 άτομα από την κάθε εθνική ομάδα. Πρόκειται για άτομα ηλικίας 22 έως 55 ετών, μεταξύ των οποίων 8 γυναίκες Αλβανικής καταγωγής, 6 γυναίκες Ελληνικής καταγωγής, 2 άντρες Αλβανικής καταγωγής και 4 άντρες Ελληνικής Καταγωγής. Τα επαγγέλματα των ατόμων Αλβανικής καταγωγής ήταν:

- Φοιτήτριες σε ελληνικό πανεπιστήμιο (Διατροφολόγος, Φαρμακευτική, Διοίκηση επιχειρήσεων),
- Καθαρίστριες,
- Ιδιοκτήτρια καφέ,
- Ζωγράφος,
- Δημοσιογράφος
- Δάσκαλος.

Τα επαγγέλματα των ατόμων Ελληνικής καταγωγής ήταν:

- Φοιτήτρια αρχιτεκτονικού σχεδίου,
- Μηχανολόγος ναυπηγός,
- Διαφημιστής,
- Οδηγός ταξί,
- άνεργος,
- Δασκάλα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ,
- Σχεδιάστρια ρούχων,
- Ασφαλίστρια,
- Συνταξιούχος,
- Γραμματέας.

2.4.3. Μεθοδολογικός Πλουραλισμός- τριγωνοποίηση

Ο χαρακτηρισμός της εκάστοτε έρευνας, ο ερευνητικός πληθυσμός, το δείγμα και οι διαθέσιμοι πόροι επηρεάζουν, όπως προαναφέρθηκε, την επιλογή της μεθοδολογικής προσέγγισης. Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια κοινωνική

έρευνα δράσης, που ακολουθεί την «πλουραλιστική ή πολυμεθοδική προσέγγιση ή άλλως, την «τριγωνοποίηση», για τους λόγους που αναφέρονται παρακάτω.

Η «τριγωνοποίηση» είναι ο όρος που περιγράφει την «μίξη πολλών μεθόδων στην μελέτη του ίδιου φαινομένου» (Denzin, 1978:291·Altrichter, Posch & Somekh, 2001:127-172). Δηλαδή, χρησιμοποιούνται περισσότερες ερευνητικές τεχνικές για την μελέτη του ίδιου ερευνητικού πεδίου και η μία επαληθεύει την άλλη. Επίσης, υπάρχουν δύο είδη μεθοδολογικής «τριγωνοποίησης», αυτή που χρησιμοποιεί περισσότερα εργαλεία για την παραγωγή του ίδιου τύπου δεδομένων και αυτή που χρησιμοποιεί τα εργαλεία συμπληρωματικά, όπως η παρούσα.

Επομένως, στην παρούσα έρευνα επιλέγεται η «τριγωνοποίηση» για τους κάτωθι λόγους:

Πρώτον, τα κοινωνικά φαινόμενα που πραγματεύεται μια κοινωνική έρευνα είναι πολυπαραγοντικά και σύνθετα, με αποτέλεσμα να θεωρείται ανεπαρκής η χρήση αποκλειστικά ποσοτικών μεθόδων στην κοινωνική έρευνα, καθώς είναι αδύνατο να απομονωθεί ένα κοινωνικό πρόβλημα στο εργαστήριο και να εφαρμοστεί μία μέθοδος, όπως εφαρμόζεται στις κοινωνικές επιστήμες (Ευαγγέλου, 2014: 113).

Δεύτερον, η «τριγωνοποίηση» επιτρέπει στον ερευνητή να εξετάσει διαφορετικές οπτικές του ίδιου αντικειμένου έρευνας, σχηματίζοντας μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα (Silverman, 1997:25).

Τρίτον, αυτή η προσέγγιση αυξάνει την εγκυρότητα της έρευνας μέσα από την επαλήθευση των ευρημάτων από διαφορετικές μεθόδους (Magos & Politi, 2008:102).

Τέταρτον, η «τριγωνοποίηση» προτείνεται για τις έρευνες δράσης, όπως είναι η παρούσα (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:5).

Η εφαρμογή της μεθοδολογικής «τριγωνοποίησης» προαπαιτεί την τήρηση ορισμένων βασικών αρχών (Ευαγγέλου, 2014: 115), στις οποίες η ερευνήτρια-εμπυχωτρία βασίστηκε για την διεξαγωγή της έρευνας. Εν πρώτοις, τα ερευνητικά ερωτήματα πρέπει να είναι κατάλληλα και ξεκάθαρα διατυπωμένα προκειμένου να ανταποκρίνονται στη φύση του ερευνητικού προβλήματος, αλλά και στα χαρακτηριστικά όλων των μεθόδων που χρησιμοποιούνται. Επίσης, θα πρέπει να επιλέγονται προσεκτικά τα μέσα συλλογής δεδομένων που θα χρησιμοποιηθούν. Τέλος, τα δεδομένα που προκύπτουν θα πρέπει να αναλύονται

με βάση τις ξεχωριστές αρχές της κάθε μεθόδου, δηλαδή, να συγχωνεύονται τα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία και να γίνονται εννοιολογικοί συσχετισμοί αφού διαχωριστούν, στην ανάλυση, τα ποσοτικά και τα ποιοτικά ευρήματα.

Στην επόμενη ενότητα, γίνεται αναφορά στα μέσα συλλογής δεδομένων που επιλέχθηκαν από την ερευνήτρια-εμπυχωτρία με βάση τα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω.

2.4.4. Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Η έρευνα-δράσης προσφέρεται για τη χρήση πληθώρας τεχνικών στην συλλογή δεδομένων, ωστόσο ο ερευνητής επιλέγει τα ερευνητικά εργαλεία που τελικώς θα χρησιμοποιήσει με βάση τα όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω και γι' αυτό τον λόγο ο Ball (1990) σημειώνει ότι «ο ίδιος ο ερευνητής είναι το ερευνητικό εργαλείο».

Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία λαμβάνοντας υπόψη ότι η επιλογή των κατάλληλων ερευνητικών εργαλείων είναι κρίσιμη για τη συλλογή έγκυρων και αξιόπιστων ερευνητικών δεδομένων (Μάγος, 2005: 6), επέλεξε την χρήση τόσο των ανοιχτών, ελεύθερων, ποιοτικών τεχνικών, όπως τα ημερολόγια συμμετοχικής παρατήρησης και κριτικού φίλου και την συνέντευξη, όσο και πιο αυστηρές και ποσοτικές, όπως το ερωτηματολόγιο, ανάλογα με τις εκάστοτε ερευνητικές ανάγκες. Η εγκυρότητα των δεδομένων που συλλέγονται ενισχύεται από την μέθοδο του «τριγωνισμού» η οποία επιλέγεται και αναλύθηκε προηγουμένως.

Οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται για τη συλλογή ποιοτικών στοιχείων απαιτούν στενή διαπροσωπική επαφή με τα υποκείμενα της έρευνας και η ανάλυση των δεδομένων που θα προκύψουν από αυτές βασίζεται σε λεπτομερείς αναλύσεις λεκτικού ή γραπτού υλικού παρατήρησης, προκειμένου να ερευνηθούν βαθύτερα τα υπό εξέταση ζητήματα, διαδραματίζοντας έναν εξηγητικό ρόλο. Συμπληρωματικά, τα ποσοτικά δεδομένα που συλλέγονται εν προκειμένω από το ερωτηματολόγιο, στοχεύουν στον έλεγχο μετρήσιμων αποτελεσμάτων και μεταβλητών και ύστερα από την στατιστική τους επεξεργασία, πρόκειται να επιβεβαιώσουν τα υπόλοιπα ευρήματα (Ιωσηφίδης, 2003:6).

2.4.4.1. Ομαδική Συνέντευξη

Η συνέντευξη χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία ως μέσω συλλογής δεδομένων ποιοτικού χαρακτήρα. Ακολουθώντας την μέθοδο των ομάδων εστίασης

(focus groups) η οποία αναφέρεται και σαν μέθοδος ομάδων επικέντρωσης (Τσουρβάκας, 1997) χρησιμοποιήθηκε η ομαδική συνέντευξη.

Η ερευνήτρια-εμψυχώτρια κατέστρωσε την διαδικασία των συνεντεύξεων με βάση την διάκριση των επτά σταδίων του Kvale (1996: 88). Εν πρώτοις, διατυπώθηκε το ερευνητικό πρόβλημα (thematizing) και σχεδιάστηκαν οι ερωτήσεις (designing). Παράλληλα, σχεδιάστηκε και ένας λειτουργικός οδηγός συνέντευξης (interview guide) στον οποίο γινόταν αναφορά στις θεματικές περιοχές που θα έπρεπε να καλυφτούν και σε λέξεις κλειδιά, καθώς επίσης και σε ορισμένους ουσιώδεις δεοντολογικούς κανόνες. Έγινε φιλότιμη προσπάθεια να αποφευχθούν ερωτήσεις που θίγουν ή προσβάλλουν των ερωτώμενο, στον βωμό του ενδιαφέροντος του ερευνητή.

Το επόμενο στάδιο είναι αυτό της πραγματοποίησης της συνέντευξης (interviewing). Έγιναν συνεντεύξεις σε δύο φάσεις της διεξαγωγής της έρευνας. Σε πρώτη φάση, χρησιμοποιήθηκε στην ομάδα παρέμβασης η μέθοδος των ομαδικών συνεντεύξεων για την άντληση στοιχείων, χρήσιμων για την ποιοτική ανάλυση. Ειδικότερα, επιλέχθηκε ο τύπος των ημι-δομημένων συνεντεύξεων με ανοιχτές ερωτήσεις, όπου η ερευνήτρια-εμψυχώτρια έθεσε το γενικό πλαίσιο, εντόπισε τα σημεία ενδιαφέροντος και καθοδήγησε την ανάπτυξη του ερωτήσεων, καθώς είναι μια πιο ευέλικτη μορφή συνέντευξης (Παπαϊωάννου, Θεοδωράς & Γούδας, 2003, σ. 341-364). Η πρώτη συνέντευξη έγινε κατά την διάρκεια της πρώτης συνάντησης της ομάδας παρέμβασης και χωρίστηκε σε ομάδα Ελλήνων και ομάδα Αλβανών. Στην συνέχεια, η ερευνήτρια-εμψυχώτρια πραγματοποίησε την συνέντευξη πρώτα στην ομάδα των Ελλήνων και ύστερα στην ομάδα των Αλβανών, για μια ώρα σε κάθε ομάδα, προκειμένου οι συνεντευξιαζόμενοι να μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα και χωρίς περιστολές, ώστε να διακριβωθούν οι ειλικρινείς αντιλήψεις τους. Ο δεύτερος κύκλος συνέντευξης πραγματοποιήθηκε κατά την πέμπτη και τελευταία συνάντηση, με όλη την ομάδα παρέμβασης, καθώς η ερευνήτρια-εμψυχώτρια θέλησε να διαπιστώσει εάν πράγματι εμφιλοχώρησε αλλαγή στάσεων μεταξύ της ομάδας παρέμβασης.

Με το πέρας της διαδικασίας των συνεντεύξεων άρχεται το στάδιο της προετοιμασίας του υλικού για ανάλυση (transcribing). Έπεται η ανάλυση (analyzing) με την θεωρητικοποίηση των δεδομένων και ακολουθεί ο έλεγχος (verifying) της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων πριν το τελικό στάδιο που δεν είναι άλλο από την δημοσιοποίηση (reporting) των ευρημάτων.

2.4.4.2. Ερωτηματολόγια

Το ερωτηματολόγιο (questionnaire) είναι ένα διαδομένο μέσο συλλογής δεδομένων στην ποσοτική προσέγγιση (Κορρές, 2013:4), το οποίο αναλύεται μέσα από τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων.

Η ερευνήτρια κατέστρωσε το ερωτηματολόγιο με βάση τους στόχους της έρευνας και τις ιδιαιτερότητες του δείγματος. Προσπάθησε να χρησιμοποιήσει απλή και κατανοητή γλώσσα για τις υπό έρευνα κοινωνικές ομάδες, αποφεύγοντας τις κατευθυνόμενες ή αρνητικές ερωτήσεις. Επίσης, αποφεύχθηκαν οι ερωτήσεις σχετικά με μη αποδεκτές συμπεριφορές, κυρίως ρατσιστικές ή ξενοφοβικές, στις οποίες οι ερωτώμενοι θα έπρεπε να παραδεχθούν ότι έχουν διαπράξει κάποια μη αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά.

Οι ερωτήσεις σχεδιάστηκαν ως «κλειστές» και προβλέφθηκε η απάντηση «δεν ξέρω, δεν είμαι σίγουρος». Ωστόσο, η επιλογή κλειστών ερωτήσεων είναι εις γνώση της ερευνήτριας-εμπυχώτριας ότι περιορίζουν την ελεύθερη έκφραση, γεγονός που αντιμετωπίζεται από την τελευταία, αντισταθμιστικά, με την χρήση των υπόλοιπων μεθόδων της ποιοτικής προσέγγισης.

Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Likert, που αποτελεί μια τακτική κλίμακα εκτίμησης απόψεων ή συμπεριφοράς (Παπαδημητρίου κ.α, 2001:81;Arnold et al.,1967:31-33). Η ερευνήτρια-εμπυχώτρια χρησιμοποίησε μια λίστα προτάσεων που υποδηλώνουν τον εκάστοτε βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας. Η εν λόγω κλίμακα επιλέγεται καθώς αποτελεί ένα πρακτικό και γρήγορο εργαλείο που επιτρέπει στον ερευνητή- αξιολογητή να επεξεργαστεί ευκολότερα τα δεδομένα που προκύπτουν.

Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν, όπως έχει ήδη αναφερθεί, τόσο στην ομάδα ελέγχου, στην αρχή και στο τέλος των παρεμβάσεων, μέσω της χρήσεως ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, όσο και στην ομάδα παρέμβασης στην αρχή και στο τέλος των παρεμβάσεων.

Τέλος, για την στατιστική ανάλυση χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης SPSS, που πρόκειται για ένα ελεύθερο και εύχρηστο πρόγραμμα. Η ποσοτική ανάλυση έγινε με την χρήση του Στατιστικού Προγράμματος SPSS προκειμένου να γίνει η μετατροπή (recode) των μεταβλητών για να τύχουν στατιστικής επεξεργασίας και να προκύψουν οι

συχνότητες. Στην συνέχεια, έγινε πινακοποίηση προκειμένου να διασταυρωθούν οι μεταβλητές σε οριζόντιο και κάθετο άξονα και να γίνει ευχερέστερη η παλινδρόμηση, δηλαδή η εκτίμηση των σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών.

2.4.4.3. Ημερολόγιο ερευνητή-εμφυχωτή

Το βασικό μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα είναι το ερευνητικό ημερολόγιο, όπου η ερευνήτρια-εμφυχώτρια καταγράφει τις δράσεις που πραγματοποιεί και τις σχετικές παρατηρήσεις, αλλά και τον στοχασμό που αναπτύσσει (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:5). Αποτελεί το βασικό ερευνητικό εργαλείο συμμετοχικής παρατήρησης διότι η έρευνα δράσης είναι μια κατεξοχήν αναστοχαστική, σπειροειδής διαδικασία και απαιτείται η τήρηση από την ερευνήτρια-εμφυχώτρια, προκειμένου να συλλεχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες.

Η συμμετοχική παρατήρηση στην οποία έγινε αναφορά, αφορά τις περιπτώσεις όπου ο παρατηρητής εμπλέκεται στις ίδιες τις δραστηριότητες που επιχειρεί να παρατηρήσει, όπως εν προκειμένω η ερευνήτρια έχει και τον ρόλο της εμφυχώτριας, και επομένως, πρόκειται για εσωτερικό, ενεργό παρατηρητή (Πανταζή & Πανταζή-Φρισύρα, 2011: 734). Η συμμετοχική παρατήρηση επιτρέπει την αλληλεπίδραση και την εκ βάθρων κατανόηση των σκέψεων, συναισθημάτων και συμπεριφορών των συμμετεχόντων. Ειδικά σε μια έρευνα που διεξάγεται σε διαπολιτισμικά περιβάλλοντα, όπως η παρούσα, η αξία της συμμετοχικής παρατήρησης έγκειται στο ότι «ο ερευνητής-παρατηρητής θεωρείται πρωταγωνιστής της διάδρασης μεταξύ των φορέων διαφορετικών πολιτισμικών ταυτοτήτων, που βιώνει την ιδιαίτερη σχέση με τη διαφορετικότητα την οποία προσπαθεί να ερμηνεύσει, να αποδεχτεί και να εξοικειωθεί μαζί της», καθώς αυτή αποτελεί σημείο εκκίνησης της προσέγγισης του «Άλλου» (Πανταζή & Πανταζή-Φρισύρα, 2011: 732). Το σημείο που έτυχε ιδιαίτερης προσοχής εκ μέρους της ερευνήτριας-εμφυχώτριας κατά την τήρηση του ερευνητικού ημερολογίου και την συμμετοχή της ως εσωτερικός και ενεργός παρατηρητής ήταν η αποφυγή της μεροληψίας κατά τη σημείωση των παρατηρήσεων και η επικέντρωση στον ερευνητικό σκοπό και όχι η απορρόφηση από τη συμμετοχή του στην ομάδα.

2.4.4.4. Ημερολόγιο κριτικού φίλου

Ο κριτικός φίλος παρέχει μια υποστηρικτική «φιλία» κατά την διάρκεια της έρευνας, λειτουργώντας με την οπτική του εσωτερικού συνεργάτη. Εκείνος, γνωρίζει καλά το γενικό πλαίσιο της έρευνας και βοηθά την ερευνήτρια-εμπυχωτρία να αντιμετωπίσει θέματα της εργασίας της, ενδυναμώνοντάς την. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κριτικός φίλος, διατηρεί την φιλική σχέση του, αλλά ταυτόχρονα θέτει ερωτήσεις που ανατροφοδοτούν την ερευνήτρια-εμπυχωτρία (Magos, 2012:332). Ο ρόλος του κριτικού φίλου είναι να βοηθήσει την ερευνήτρια-εμπυχωτρία να επιτύχει μια κριτική στάση απέναντι στην έρευνα της, διευκολύνοντας τον αναστοχασμό, σχολιάζοντας με βάση τα δικά της κριτήρια και απόψεις τα όσα λαμβάνουν χώρα κατά τις παρεμβάσεις. Στη συγκεκριμένη έρευνα, ο κριτικός φίλος ήταν πρώην μαθήτρια της ερευνήτριας-εμπυχωτριάς, η οποία αφού συμφώνησε να επιτελέσει τον ρόλο αυτό ενημερώθηκε από την δεύτερη σχετικά με τους σκοπούς και το περιεχόμενο της έρευνας, τον ρόλο του κριτικού φίλου και τα σημεία που θα πρέπει να εστιάζει το ενδιαφέρον της κατά την τήρηση του ημερολογίου. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε πάλι, ο κριτικός φίλος σχολιάζει με βάση τις δικές του απόψεις και όχι με βάση προδιατυπωμένες αντιλήψεις. Μάλιστα, στο ημερολόγιο κριτικού φίλου της παρούσας εργασίας, σημειώνεται *«Όποτε όλη η παρατηρητική μου διάθεση, κρίνεται βάσει της δικής μου προσωπικότητας, που κανείς δεν λέει ότι είναι και σωστή βέβαια.»*, γεγονός που χαροποιεί την ερευνήτρια-εμπυχωτρία, καθώς φαίνεται να έχει αντιληφθεί επαρκέστατα τον ρόλο του ο κριτικός φίλος. Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία χρησιμοποίησε το ημερολόγιο του κριτικού φίλου τόσο κατά τις φάσεις του αναστοχασμού και ανατροφοδότησης για τον επανασχεδιασμό και την αξιολόγηση των παρεμβάσεων, όσο και ως εργαλείο για την ποιοτική ανάλυση των ευρημάτων.

2.5. Σχεδιασμός έρευνας

Η παρούσα έρευνα σχεδιάστηκε με γνώμονα τις απαιτήσεις της «χειραφετικής έρευνας δράσης» που δίνει την ευκαιρία στην ερευνήτρια-εμπυχωτρία να την εξελίξει σε τρεις φάσεις στα πλαίσια της σπειροειδούς διάταξης, προκειμένου να γεφυρώσει την θεωρία με την πράξη. Έτσι, υιοθετείται μια διαλεκτική προσέγγιση μεταξύ της αντικειμενικότητας της θετικιστικής προσέγγισης και της υποκειμενικότητας της ερμηνευτικής προσέγγισης

Η έρευνα αποδεχόμενη την κυκλική ή σπειροειδή διαδικασία που χαρακτηρίζει όλα τα μοντέλα έρευνας δράσης, αποτελείται από τέσσερα στάδια: α) την αναγνώριση/ παρατήρηση, β) τον αρχικό σχεδιασμό, γ) την δράση/παρακολούθηση, δ) τον κριτικό στοχασμό/αξιολόγηση (Κατσαρού & Τσάφος, 2003: 75). Τα τέσσερα αυτά στάδια, επαναλαμβάνονται από την ερευνήτρια τρεις φορές, δηλαδή πραγματοποιούνται τρεις κύκλοι, με σκοπό την βελτιστοποίηση του αποτελέσματος μέσω του κριτικού αναστοχασμού. Αναλυτικότερα, η ερευνήτρια «κοιτάζει πίσω» μόλις τελειώνει ένας κύκλος, αναστοχάζεται και ανατροφοδοτείται από τις παρατηρήσεις που προκύπτουν από τον στοχασμό και στην συνέχεια, επεμβαίνει πραγματοποιώντας τον αναγκαίο επανασχεδιασμό του επόμενου κύκλου (Carr & Kemmis, 2002:245, Kemmis & McTaggart, 1988: 11-15). Ουσιώδες, τέλος, στοιχείο της έρευνας δράσης είναι η αξιολόγησή της που γίνεται από τον ερευνητή (αυτοαξιολόγηση), από τους συμμετέχοντες μέσα από τα σχόλια τους και από τον κριτικό φίλο (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:5).

Α΄ΣΤΑΔΙΟ

Η αφορμή για την έρευνα δόθηκε, όπως προαναφέρθηκε, από την παρατήρηση των φαινομένων κοινωνικής παθογένειας, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, σε συνδυασμό με την ύπαρξη προκαταλήψεων και στερεοτύπων μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών που ζουν στην Ελλάδα.

Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία λόγω της συναναστροφής της με άτομα και των δύο εθνικών ομάδων, στην κοινωνική και επαγγελματική της ζωή, εντόπισε την ύπαρξη των ανωτέρω και αποφάσισε να διερευνήσει περαιτέρω το ζήτημα, διενεργώντας έρευνα δράσης, προκειμένου να εντοπίσει την επιρροή της Δραματικής Τέχνης σε αυτά.

Το πρώτο βήμα που ακολούθησε η ερευνήτρια-εμπυχωτρία ήταν να διαπιστώσει αν η παρατήρησή της ήταν εσφαλμένη ή όχι και κατέφυγε στην ενεργοποίηση της «σιωπηρής γνώσης» (Altrichter, Posch & Somekh, 2001:84), συζητώντας με τους μαθητές/τριες και τους οικείους της, με σκοπό να επιβεβαιώσει την ποιότητα και τη συχνότητα αυτών των φαινομένων. Τα όσα διαμείφθηκαν μεταξύ τους επιβεβαίωσαν την αρχική της διαπίστωση και προχώρησε στην διαμόρφωση των αρχικών, ερευνητικών ερωτημάτων. Στη συνέχεια, η ερευνήτρια- εμπυχωτρία συμβουλευεται τις σχετικές, βιβλιογραφικές αναφορές και ξεκινά τον σχεδιασμό της έρευνας.

Β' ΣΤΑΔΙΟ

Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία απευθύνει πρόσκληση στην Αλβανική Ομοσπονδία Ελλάδος και στο διαδίκτυο για την συμμετοχή ατόμων στην παρούσα έρευνα. Επιλέχθηκαν τελικώς είκοσι άτομα ως δείγμα, με βάση τα όσα αναφέρονται στην ομώνυμη ενότητα που προηγείται. Τα εν λόγω άτομα, επιλέχθηκαν προσεκτικά προκειμένου να υπάρχει αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Δεδομένου ότι το δείγμα αποτελείται από άτομα που δεν είχαν καμία σχέση μεταξύ τους ή με το θέατρο, η ερευνήτρια-εμπυχωτρία ξεκίνησε να καταστρώνει το ερωτηματολόγιο και την παρέμβαση.

Μόλις, αποκρυσταλλώθηκε το δείγμα, συγκεντρώθηκε η ομάδα και δεσμεύτηκε να συμμετάσχει σε όλες τις συναντήσεις που προκαθορίστηκαν. Συγκεκριμένα, οι συναντήσεις θα λάμβαναν χώρα δύο φορές την εβδομάδα, κάθε Τετάρτη και Κυριακή για δύο ώρες κάθε φορά. Ωστόσο, επαγγελματικές και άλλες υποχρεώσεις των μελών του δείγματος, δεν επέτρεπαν την ομαλή διεξαγωγή των συναντήσεων, με αποτέλεσμα να γίνει αναγκαίος ο πρώτος ανασχεδιασμός της έρευνας. Ύστερα από συζήτηση στην οποία η ερευνήτρια-εμπυχωτρία επανέλαβε την ανάγκη της συστηματικής και συνεπούς συμμετοχής στις συναντήσεις-παρεμβάσεις, η ομάδα κατέληξε από κοινού στον καθορισμό μίας, τετράωρης συνάντησης κάθε Κυριακή απόγευμα για ένα μήνα, με αποτέλεσμα να γίνουν τελικώς πέντε τετράωρες συναντήσεις, συνολικής διάρκειας είκοσι ωρών. Οι συναντήσεις αποφασίστηκε να λαμβάνουν χώρα στον πολυχώρο καλλιτεχνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων Creatists, επί της οδού Πειραιώς 1 στην Αθήνα, όπου εδράζεται ο Μη Κερδοσκοπικός Οργανισμός Creatists, του οποίου ιδρύτρια είναι η ερευνήτρια-εμπυχωτρία.

Στη συνέχεια, η ερευνήτρια-εμπυχωτρία ανέπτυξε τον αρχικό σχεδιασμό των εργαστηρίων και των ασκήσεων με βάση τους ερευνητικούς άξονες. Επίσης, κατέληξε στην επιλογή των μέσων συλλογής δεδομένων που θα εφαρμοστούν από την ομάδα παρέμβασης που συμμετείχε στα θεατρικά δρώμενα, δηλαδή το ερωτηματολόγιο, η συνέντευξη, το ημερολόγιο συμμετοχικής παρατήρησης και το ημερολόγιο του κριτικού φίλου και σε αυτά που θα εφαρμοστούν στην ομάδα ελέγχου που δεν συμμετέχει στα εργαστήρια, δηλαδή στο ερωτηματολόγιο.

Στο τέλος αυτής της φάσης, η ερευνήτρια-εμπυχωτρία επικοινωνήσε με το άτομο που επέλεξε για κριτικό φίλο και συναντήθηκε μαζί του. Στη συνάντησή τους,

ο κριτικός φίλος ενημερώθηκε από την ερευνήτρια για την έρευνα, το θέμα της και τις «υποχρεώσεις» του κριτικού φίλου, διεξοδικά. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις οδηγίες σχετικά με την τήρηση του ημερολογίου κριτικού φίλου και στους άξονες που θα πρέπει να δοθεί έμφαση. Τέλος, ο κριτικός φίλος διατύπωσε ερωτήσεις που απαντήθηκαν από την ερευνήτρια και συμφώνησαν στην συνεργασία τους για την έρευνα.

Γ' ΣΤΑΔΙΟ

Την 27^η/11/2016 πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνάντηση της ομάδας παρέμβασης, όπου έγινε το καλωσόρισμα και μια εισαγωγή στα χαρακτηριστικά της έρευνας που διεξάγεται και επίσης, παρουσίασε η ερευνήτρια τον εαυτό της. Αμέσως μοιράστηκαν τα ερωτηματολόγια, χωρίς να δοθεί καμία κατεύθυνση. Σημειώθηκε στους συμμετέχοντες ότι τα ερωτηματολόγια (βλ. Παράρτημα III) είναι ανώνυμα, κοινά για όλους και η κάθε μονάδα του δείγματος έλαβε από ένα έντυπο και αποσύρθηκε προκειμένου να το συμπληρώσει. Την ίδια ημέρα, στάλθηκαν με ηλεκτρονικά μέσα τα ερωτηματολόγια και στην ομάδα ελέγχου.

Η διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου από την ομάδα παρέμβασης διήρκησε περίπου σαράντα λεπτά, ενώ οι συμμετέχοντες φάνηκε να δυσκολεύονται να απαντήσουν γρήγορα και άμεσα, όπως προκύπτει από το ερευνητικό ημερολόγιο, στο οποίο η ερευνήτρια-εμπυχώτρια σημειώνει χαρακτηριστικά *«Βρίσκονται διασκορπισμένοι στον χώρο, ωστόσο ήδη φαίνεται Έλληνες και Αλβανοί να έχουν άθελά τους επιλέξει διαφορετικά σημεία του χώρου. Φαίνονται σκεπτικοί και δεν απαντούν όσο άμεσα ανέμενα να απαντήσουν. Σποραδικά, κοιτούν γύρω τους και έχουν βλέμμα σοβαρό και απορημένο»*. Όταν τελείωσαν με την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, η ερευνήτρια-εμπυχώτρια σημείωνε με κόκκινο χρώμα τα έντυπα που κατέθεταν οι Αλβανοί προκειμένου να μπορεί αργότερα να γνωρίζει την προέλευση τους, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, πρόκειται για ανώνυμα ερωτηματολόγια.

Αμέσως, ακολούθησε η συνέντευξη με την κάθε ομάδα, Ελλήνων και Αλβανών, ξεχωριστά προκειμένου να αναπτυχθούν ελεύθερα οι απόψεις και να προκύψουν αντικειμενικότερα δεδομένα. Η ερευνήτρια εμπυχώτρια προσπάθησε να καλλιεργήσει φιλικό και οικείο κλίμα με τους συμμετέχοντες. Η συνέντευξη διήρκησε μια ώρα για την κάθε ομάδα και αμέσως μετά ξεκίνησαν οι θεατρικές δράσεις.

Η ομάδα παρέμβασης συγκεντρώθηκε στην αίθουσα κι έγιναν ασκήσεις γνωριμίας σε κύκλο, ασκήσεις εγρήγορσης και εμπιστοσύνης και θεατρικά δρώμενα, με συντονίστρια την ερευνήτρια που ταυτόχρονα επιτελούσε τον ρόλο της εμπυχωτριάς. Μετά το τέλος των δρώμενων, ακολούθησε συζήτηση και αναστοχασμός του πρώτου εργαστηρίου. Στον αναστοχασμό συνέβαλε το ερευνητικό ημερολόγιο, το ημερολόγιο του κριτικού φίλου αλλά και η ενημέρωση από δύο Έλληνες συμμετέχοντες, ότι δεν επιθυμούν πλέον να συμμετάσχουν στις συναντήσεις. Η ερευνήτρια- εμπυχωτρία φρόντισε να ενημερώσει δύο νέους συμμετέχοντες από τους επιλαχόντες για να συμμετάσχουν στην έρευνα, όπως και έγινε. Συγκεκριμένα ο ένας εκ των δύο κατάφερε να είναι στις επόμενες συναντήσεις.

Η δεύτερη συνάντηση πραγματοποιήθηκε την 4^η/12/2016, η οποία ξεκίνησε πάλι με άσκηση γνωριμίας σε κύκλο λόγω της αντικατάστασης δύο μελών της ομάδας παρέμβασης και η συνάντηση συνεχίστηκε με ασκήσεις χαλάρωσης, εγρήγορσης και εμπιστοσύνης. Ακολούθησαν θεατρικά δρώμενα βασισμένα στους ερευνητικούς άξονες και θεατρική αναπαράσταση, στην οποία συμμετείχαν όλοι. Η συνάντηση έκλεισε με συζήτηση και αναστοχασμός σε κύκλο. Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία μετά το πέρας της συνάντησης, επανασχεδίασε την τρίτη συνάντηση ύστερα από τον αναστοχασμό και την ανατροφοδότησή της από τα ημερολόγια και τις παρατηρήσεις.

Την 11^η/12/2016 πραγματοποιήθηκε η Τρίτη συνάντηση. Έγιναν παιχνίδια χαλάρωσης, ασκήσεις σωματικής έκφρασης και επαφής και ασκήσεις εμπιστοσύνης. Στην συνέχεια, δόθηκαν θέματα στους συμμετέχοντες με στόχο τον ερεθισμό της φαντασίας τους, την αναβίωση καταστάσεων βιωματικών και μη, και έγινε θεατρική αναπαράσταση με μικτές ομάδες. Τέλος, ακολούθησε συζήτηση και αναστοχασμός σε κύκλο. Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία επανέλαβε στο στάδιο αυτό τον αναστοχασμό και την αξιολόγηση της συνάντησης, επανασχεδιάζοντας την επόμενη παρέμβαση.

Στην τέταρτη συνάντηση που έλαβε χώρα στις 18/12/2016, έγιναν και πάλι τα αναγκαία παιχνίδια χαλάρωσης και εγρήγορσης, προκειμένου οι συμμετέχοντες να μπουν στο «κλίμα» των παρεμβάσεων. Ακολούθησαν ασκήσεις συναισθηματικής και σωματικής έκφρασης και θεατρικά δρώμενα με αναπαράσταση προσωπικών ιστοριών.

Στην πέμπτη και τελευταία συνάντηση που έγινε την 23^η/12/2016, δόθηκαν εκ νέου στους συμμετέχοντες τα ερωτηματολόγια που είχαν δοθεί και στην πρώτη συνάντηση. Οι συμμετέχοντες απάντησαν τα ερωτηματολόγια τους μέσα σε είκοσι πέντε λεπτά και τα παρέδωσαν στην ερευνήτρια-εμπυχωτρία. Ακολούθησε η

θεατρική παρέμβαση με παιχνίδια χαλάρωσης, εμπιστοσύνης, εγρήγορσης, θέατρο forum και παιχνίδια αποφόρτισης. Συγκεκριμένα, έγινε αναπαράσταση προσωπικών ιστοριών που οι συμμετέχοντες είχαν βιώσει καταπίεση ή αδικία, με στόχο να βρεθεί η λύση του προβλήματος από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες, που είχαν τον ρόλο του «κοινού». Ακολούθησαν οι συνεντεύξεις που αυτή τη φορά έγιναν από κοινού στις δύο ομάδες. Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία, ύστερα από τον αναστοχασμό των προηγούμενων παρεμβάσεων, παρατήρησε ότι Έλληνες και Αλβανοί είχαν γίνει πλέον μια ομάδα και θεώρησε σκόπιμο να διεξάγει τη συνέντευξη παρουσία και των δύο ομάδων, προκειμένου να διαπιστώσει αν εκφράζονται ανοιχτά μεταξύ τους ή αν συνεχίζουν να υπάρχουν κωλύματα. Εν τέλει, η συνέντευξη διεξήχθη ομαλά, Έλληνες και Αλβανοί συμμετέχοντες, απαντούσαν χαμογελαστά, αγκαλιασμένοι. Στο τέλος, έγινε ο αποχαιρετισμός σε κύκλο, με τον κάθε συμμετέχοντα να εκφράζει ένα συναίσθημα που νιώθει για τον «άλλον» ή γενικά, για τα εργαστήρια.

Δ' ΣΤΑΔΙΟ

Η τελευταία φάση της έρευνας περιελάμβανε τη συλλογή των δεδομένων που προέκυψαν από την χρήση των μέσων και ακολούθησε η επεξεργασία και αποτύπωσή τους σε γραπτό κείμενο. Για τα ερωτηματολόγια χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο PSPP προκειμένου να γίνει η ποσοτική ανάλυσή τους, όπως αναφέρεται ανωτέρω. Στην συνέχεια, ακολούθησε η κωδικογράφηση των δεδομένων που προέκυψαν από τα ποιοτικά μέσα συλλογής δεδομένων, δηλαδή από το ημερολόγιο συμμετοχικής παρατήρησης, το ημερολόγιο κριτικού φίλου και τις συνεντεύξεις και πραγματοποιήθηκε η ανάλυση των ευρημάτων.

2.6. Σχεδιασμός παρέμβασης

Η έρευνα αποδεχόμενη την κυκλική ή σπειροειδή διαδικασία που χαρακτηρίζει όλα τα μοντέλα έρευνας δράσης, αποτελείται από τέσσερα στάδια: α) την αναγνώριση/ παρατήρηση, β) τον αρχικό σχεδιασμό, γ) την δράση/παρακολούθηση, δ) τον κριτικό στοχασμό/αξιολόγηση (Κατσαρού & Τσάφος, 2003: 75).

Τα τέσσερα αυτά στάδια, επαναλαμβάνονται από την ερευνήτρια-εμπυχωτρία όσες φορές διαρκεί ο εκάστοτε κύκλος, με σκοπό την βελτιστοποίηση του αποτελέσματος μέσω του κριτικού αναστοχασμού.

Σε όλη την διαδικασία σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο αναστοχασμός επί της δράσης, ο οποίος διέτρεξε και διαμόρφωσε όλη την παρέμβαση της ερευνήτριας-εμπυχωτριας. Ο αναστοχασμός προήλθε από τις προσωπικές εκτιμήσεις της ερευνήτριας-εμπυχωτριας ύστερα από την δράση, αλλά και από την συζήτηση με τον κριτικό φίλο (Μάγος & Παναγοπούλου, 2008:5).

Με βάση τα ανωτέρω έγινε ο κάτωθι σχεδιασμός της παρέμβασης:

1^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 27/11, ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ : ΕΝΑΡΞΗ, ΓΝΩΡΙΜΙΑ, ΠΡΟΘΕΡΜΑΝΣΗ, ΧΑΛΑΡΩΣΗ, ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ

Πηγή: ερευνητικό εργαλείο από ποιοτικής έρευνας (βλ. Ενότητα 2.3.4)

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Συμπλήρωση ερωτηματολογίων

Οι 19 συμμετέχοντες (10 Αλβανοί κι 9 Έλληνες) ,τελικώς, κατά την άφιξή τους συμπληρώνουν ατομικά το ερωτηματολόγιο που διατίθεται από την ερευνήτρια-εμπυχωτρια. Ο κριτικός φίλος περιγράφει, σημειώνοντας «μοιράζονται σε δύο ομάδες, 10 Αλβανοί κι 9 Έλληνες και ακολουθούν οι ομαδικές συνεντεύξεις. Η πρώτη ομάδα, αυτή των Ελλήνων έχει 45 λεπτά στη διάθεσή της να κάνουν μια ανοιχτή συζήτηση με την εμπυχωτρια-ερευνήτρια και μεταξύ τους απαντώντας σε ερωτήσεις της εμπυχωτριας γύρω από το θέμα της έρευνας. Όσο πραγματοποιείται η συνέντευξη-ανοιχτή συζήτηση αυτής της ομάδας, η άλλη ομάδα , εκείνη των Αλβανών , βρίσκεται σε άλλη αίθουσα στον χώρο συζητώντας ο ένας με τον άλλον. Ολοκληρώνει η πρώτη ομάδα τη συνέντευξη και ακολουθεί η δεύτερη, αυτή των Αλβανών συμμετεχόντων. Το ίδιο και αυτή η ομάδα έχει 45 λεπτά στη διάθεσή της. Αντίστοιχα η ομάδα των Ελλήνων συμμετεχόντων βρίσκεται σε άλλη αίθουσα την ίδια στιγμή. Το κριτικό φύλλο παρατήρησης συμμετέχει στη συνέντευξη των δύο ομάδων και σημειώνει παρατηρήσεις. Οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνούνται κατόπιν συμφωνίας των συμμετεχόντων. Ολοκληρώνονται οι συνεντεύξεις και στη συνέχεια οι δύο ομάδες μεταφέρονται σε κοινή μεγάλη αίθουσα ώστε να ξεκινήσει η δράση. Το βιωματικό εργαστήριο δηλαδή.».

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Καλωσόρισμα στον χώρο- Ενημέρωση του ερευνητικού-βιωματικού προγράμματος

Μετά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων οι συμμετέχοντες μεταφέρονται όλοι στην αίθουσα που θα πραγματοποιούνται τα εργαστήρια. Ακολουθεί καλωσόρισμα, συστάσεις και συνοπτική παρουσίαση των στόχων, της μεθοδολογίας και της φιλοσοφίας του προγράμματος από την εμψυχώτρια. Ο κριτικός φίλος σημειώνει σχετικά με το εισαγωγικό καλωσόρισμα «*Η εμψυχώτρια-ερευνήτρια καλωσορίζει τους συμμετέχοντες στον χώρο και τους ενημερώνει για το ερευνητικό πρόγραμμα, τι ακριβώς μελετά και το πρόγραμμα των εργαστηρίων. Τους ενημερώνει ξανά πως η συμμετοχή τους είναι απαραίτητη σε όλα τα εργαστήρια και τους ρωτά αν έχουν συμμετάσχει στο παρελθόν σε κάτι αντίστοιχο. Σχεδόν όλοι απήντησαν πως δεν έχουν ξανασυμμετάσχει σε κάτι αντίστοιχο. Η εμψυχώτρια τους ρωτά πώς αισθάνονται αυτή τη στιγμή. Ακούστηκαν αισθήματα όπως αμήχανα, ωραία, χαρά, περιέργεια, ανυπομονησία, περίεργα, μπερδεμένα, άγχος έκφρασης, όμορφα, κλπ.*

Η εμψυχώτρια λέει πως για να μην αισθάνονται άλλο αμήχανα μάλλον χρειάζεται να γνωριστούμε παίζοντας. Στη συνέχεια λοιπόν ακολουθεί η δράση.»

3) Περιγραφή δραστηριότητας : Όνομα και αγαπημένο προσωπικό αντικείμενο

Στο ερευνητικό ημερολόγιο, η ερευνήτρια εμψυχώτρια αναφέρει σχετικά «*Η Εμψυχώτρια μετέτρεψε το μπαλάκι στην πρώτη κούκλα που της είχε φέρει η θεία της από την Ελλάδα. Ο Σ1 – Μαξιλαράκι (χαμογελά με νοσταλγία), ο Σ2 – Αρκουδάκι, ο Σ3 – Μαξιλαράκι καρδούλα (πολλά γέλια), ο Σ4 - Κουρελιασμένο φόρεμα από κούκλα της, ο Σ5 – Αρκουδάκι που τις έκαναν δώρο οι φίλοι της όταν έρχονταν στην Ελλάδα (συγκινημένη), ο Σ6 – Φορτηγάκι, ο Σ7 – Αρκούδος, ο Σ8 – Τσάντα Τουίτι (ρώτησαν όλοι για το όνομα της, έδειξαν ότι τους αρέσει και γέλασαν πολύ), ο Σ9 – Δάχτυλο που πιπίλιζε, ο Σ10 – Μπάλα, ο Σ11 – Αρκουδάκι χιονάνθρωπος (ιστορία φαντασίας, όλοι γέλασαν πολύ), ο Σ12– Αυτοκινητάκι, ο Σ13 – Σλάιντς κάμερα (όλοι γέλασαν πάρα πολύ με το χιούμορ της ιστορίας της), ο Σ14– Μπέμπα κούκλα (γέλια), ο Σ15- Η πρώτη μου μπάλα μπάσκετ, ο Σ16- Κουκλόσπιτο, ο Σ17- τζιν παντελόνι από την Ελλάδα, ο Σ18- κορδέλα για τα μαλλιά που μου έφερε η ξαδέρφη μου από την Ιταλία, ο Σ19- το αγαπημένο μου παραμύθι που μου έλεγε ο παππούς μου. Όσο προχωρούσε η γνωριμία και οι θύμησες, χαλάρωσαν περισσότερο και στο τέλος υπήρχαν μεγαλύτερες ιστορίες και γέλια».*

Σχεδιάγραμμα δραστηριότητας 3.

4) Περιγραφή δραστηριότητας : Όνομα με κίνηση

Πηγή άσκησης: (Γκόβας, 2003:46)

Η ερευνήτρια σημειώνει στο ημερολόγιο συμμετοχικής παρατήρησης ότι «Χαλαρώνουν ακόμα περισσότερο, αν και έχουν τάση να διορθώνουν ο ένας τον άλλο όταν γίνονται λάθη και από τις δύο μεριές. Περισσότερη δυσκολία αφομοίωσης της άσκησης σε μεγαλύτερης ηλικίας άτομα Αλβανών.».

5) Περιγραφή δραστηριότητας : Ένα ζουζούνι πάνω στο σώμα μου.

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «το τρέμουλο» από το βιβλίο (Γκόβας, 2003:25)

Στο ερευνητικό ημερολόγιο σημειώνεται σχετικά «Αμηχανία και γέλια, όχι από γαργάλημα. Όλοι επιλέγουν να το τοποθετήσουν σε σημείο του άνω μέρους του σώματος. Ο Σ12 επιλέγει με παιχνιδιάρικο τρόπο και αρκετή διάρκεια ήχου να το εναποθέσει στην Σ7, η οποία ξεκαρδίζεται από τα γέλια αλλά τον αποφεύγει και την κυνηγάει.».

6) Περιγραφή δραστηριότητας : Περπάτημα με συνοδεία μουσικής-Στοπ-Τα επτά επίπεδα ενέργειας

Πηγή άσκησης : (Boal, 1995).

Σχετικά με την συγκεκριμένη δραστηριότητα, σημειώνεται στο ημερολόγιο συμμετοχικής παρατήρησης ότι «Η Σ13. περπατάει με σταυρωμένα τα χέρια και με

ρωτάει για την υγεία μιας κοινής φίλης. Ο Σ12 περπατάει πιο γρήγορα, δεν είναι συγκεντρωμένος και έχει παιχνιδιάρικη διάθεση απέναντι στους άλλους.».

7) Περιγραφή δραστηριότητας : Κεφάλια μαζί

Πηγή άσκησης: *Θέατρο του Καταπιεσμένου (Boal, 1992, σ.117).*

Η άσκηση αυτή, σύμφωνα με το ερευνητικό ημερολόγιο, προκάλεσε αμηχανία στους συμμετέχοντες «Ο Σ12 και η Σ11 στην οδηγία 4 πατούσες μαζί, ενώνουν πατούσες αλλά σηκώνουν τα χέρια τους ψηλά, σαν να μην θέλουν να αγγιχτούν. Ο Σ6 στην οδηγία 6 πλάτες μαζί, μένει εκτός και βρίσκεται σε αμηχανία. Η Σ4 σε οδηγία όλες οι κοιλιές μαζί, δεν μπαίνει στον κύκλο.».

8) Περιγραφή δραστηριότητας : Χαιρετώ όπως χαιρετούν στη χώρα μου ή στο χωριό μου

Πηγή άσκησης: *Παραλλαγή της άσκησης «κάρτες με χαιρετισμούς από όλο τον κόσμο», άσκηση που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εργαστηρίου του ΠΜΣ στο Παν/μιο θεατρικών σπουδών από τον καθηγητή Κ.Μάγο.*

Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας αυτής παρατηρήθηκε από την ερευνήτρια ότι «Η Σ5 τους φιλάει 4 φορές, όπως κάνουν στην Αλβανία και σχεδόν όλοι οι Έλληνες δεν το γνωρίζουν, στα 2 φιλιά πάνε να φύγουν, ενώ εκείνη κάνει ότι κάνουν στην Αλβανία και έπειτα απορούν και ρωτούν ξαφνιασμένοι. 4; Ακόμα κι αν η άσκηση απαιτεί σιωπή. Αγκαλιάζονται με εκείνους που νιώθουν πιο οικεία. Ο Σ12 δείχνει άνετος με όλους. Όσο πέραγε η ώρα στην άσκηση, υπήρχαν περισσότερα χαμόγελα και φιλιά μεταξύ Αλβανών και Ελλήνων.»

9) Περιγραφή δραστηριότητας : Κάρτες με χαιρετισμούς από όλο τον κόσμο

Πηγή άσκησης: *Άσκηση που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εργαστηρίου του ΠΜΣ στο Παν/μιο θεατρικών σπουδών από τον καθηγητή Κ.Μάγο.*

Η ερευνήτρια σημειώνει στο ημερολόγιο της «Σε αυτή την άσκηση ήταν όλοι άνετοι μιας και είχαν μια κάρτα που τους έλεγε πώς να χαιρετίσουν τον άλλο. Υπήρξε αμηχανία και απορία μόνο όταν περίμεναν πως θα τους χαιρετίσει ο άλλος.».

10) Περιγραφή δραστηριότητας : Περπάτημα-Στοπ

Πηγή άσκησης: *Παραλλαγή δραστηριότητας των Π.Τ.Ε. και του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992, σ. 98).*

Για αυτή την δραστηριότητα υπάρχει η εξής σημείωση στο ερευνητικό ημερολόγιο: «Νερό (ο Σ10 ζορίζεται να βρει στάση). Αέρας. Σύνορα (όλοι σχεδόν κάνουν stop με τα χέρια σηκωμένα). Μετανάστης (όλοι είναι σκυφτοί, εκτός από την Σ2 που μπορεί να μην το έχει σαν εμπειρία). Κρυώνω, είμαι μόνος, πεινάω (η Σ5 παραμένει όρθια και άκαμπτη). Προστασία συνανθρώπου (η Σ2 πηγαίνει στην Σ4 (μητέρα της), νιώθοντας οικειότητα). Φτάνω σε μια ξένη χώρα, πως αισθάνομαι; Φοβάμαι (η Σ2 είναι απαθής και ψυχρή, σαν να μην ξέρει τί να εκφράσει). Αστυνομικός / Κράτος (η Σ5 κολλάει στον τοίχο και παραμένει εκεί και στις 2 έννοιες). Ενσωμάτωση / Φίλοι (η Σ14 είναι εκτός για λίγο). Νοσταλγία για την χώρα μου (οι Αλβανοί δείχνουν τον καημό και την αλήθεια της ψυχής τους, ενώ οι Έλληνες είναι πιο ψυχροί και θεατρικοί)».

11) Περιγραφή δραστηριότητας : Θεατρικοί αυτοσχεδιασμοί με συνοδεία μουσικής

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή δραστηριότητας των Π.Τ.Ε. και του Θ.τ.Κ. (πχ. Boal, 1992)

Ο κριτικός φίλος αναφέρει στο ημερολόγιό του «Στους αυτοσχεδιασμούς, οι συμμετέχοντες επέλεξαν να μην δείξουν την εθνικότητα στους ρόλους τους, αποδεικνύοντας έτσι ότι ο διχασμός για μετανάστευση είναι κοινός και για τις δύο χώρες, εφόσον πάντα θα υπάρχουν αρνητικά και θετικά. Όπως και στην αγωνία, την προσευχή και την ελπίδα στο να έχει θετική έκβαση το ταξίδι τους. Χρησιμοποιώντας ακόμα και τον νόμιμο τρόπο εισόδου στην χώρα, που και πάλι μπορεί κάποιες φορές η δυσκολία, η ανατροπή ή η καθυστέρηση να υπάγεται στον χαρακτήρα ή στην καλή μέρα του υπαλλήλου. Εκπληκτικό ήταν, στον ρόλο του συνόρου ο συμμετέχοντας, αισθάνθηκε απάθεια και σκληρότητα. Γιατί στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν υπαρκτά σύνορα πουθενά στην γη, παρά μόνο στους χάρτες και ίσως η σκληρότητα να προερχόταν από την δυσκολία των ανθρώπων να αποδεχτούμε ότι είμαστε όλοι ένα.». Αντίστοιχα, στο ερευνητικό ημερολόγιο, η ερευνήτρια-εμπυχωτέρα σημειώνει «1^η ομάδα: Λέξεις: **ΤΑΛΑΙΠΩΡΙΑ / ΑΓΧΟΣ**. Τίτλος: **Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ** (Η μητέρα και η κόρη πηγαίνουν σε δημόσια υπηρεσία και αντιμετωπίζουν την άγνοια, την αδιαφορία και την μη εξυπηρέτηση από τις υπαλλήλους). 2^η ομάδα: Λέξεις: **ΜΙΑ ΑΡΧΗ / ΦΟΒΟΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΑ**. Τίτλος: **ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΑΡΧΗ** (Η αλβανίδα κόρη περνάει στο πανεπιστήμιο και ο πατέρας φοβάται ότι μπορεί να χάσει τη δουλειά του λόγω ότι δεν πέρασε η ελληνίδα κόρη του αφεντικού του). 3^η ομάδα: Λέξεις: **ΠΟΝΟΣ / ΑΓΑΠΗ**. Τίτλος: **ΠΟΝΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ** (Ο διχασμός ενός ανθρώπου ως

προς τη μετανάστευση για ένα καλύτερο ίσως μέλλον, αφήνοντας όμως το παρόν και την οικειότητα). Προκαταλήψεις - Στερεότυπα: Πρέπει ή θέλω, μοναξιά, πίεση. 4^η ομάδα: Λέξεις: **ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ / ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ.** Τίτλος: **ΜΙΑ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΖΩΗ** (Ο Αλβανός που περνάει τα σύνορα στην Ελλάδα και βρίσκει δουλειά και φιλικότητα από τον εργοδότη του). 5^η ομάδα: Λέξεις: **ΕΛΠΙΔΑ / ΑΓΑΠΗ.** Τίτλος: **Η ΕΛΠΙΔΑ ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ** (Ένα ζευγάρι μεταναστών περπατά για να περάσει τα σύνορα, αγωνιώντας για το αν ο ελεγκτής θα σφραγίσει τα χαρτιά και θα περάσουν στην χώρα)»

12) Περιγραφή δραστηριότητας : Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης (Ζώνιου, 2006)

Στο ερευνητικό ημερολόγιο σημειώνεται ότι «Ακούστηκαν από τους συμμετέχοντες: *Ηρεμία, Αυτοπεποίθηση, Όμορφα, Διαφορετικά, Χαλαρά, Περίεργα, Δεν ξέρω, Φόβος αλλά καλά, Όμορφα, Ξέχασα όλα τα βάσανα, Χαλάρωσα, Νοσταλγία, Χαλάρωση/Ελευθερία, Γαλήνη, Αυτοέκφραση, Επικοινωνία, Μοίρασμα, Υπέροχα, Γνώσεις, Δεν ξέρω.*». Στο ημερολόγιο κριτικού φίλου παρατηρείται: «Αυτό το εργαστήριο σίγουρα ήταν η αρχή για όλους τους συμμετέχοντες. Αναγνωριστικά αρχικά με την τέχνη του θεάτρου και την γνωριμία μεταξύ τους, ανακαλύπτουν και αφήνουν τις θεατρικές τους δυνατότητες να ξεδιπλωθούν, μοιράζονται τα βιώματά τους και προσπαθούν να κάνουν το καλύτερο στην παρουσίαση των αυτοσχεδιασμών τους. Και από τις δύο εθνικότητες οι συμμετέχοντες μπαίνουν στον ρόλο με ευκολία, ακόμα υπάρχουν θέματα με την σκηνική παρουσία και την ακουστικότητα, όμως δείχνουν να το απολαμβάνουν και δέχονται στο τέλος τις παρατηρήσεις της υπόλοιπης ομάδας με ευχαρίστηση για την εξέλιξη τους».

2^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 04/12, ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΓΝΩΡΙΜΙΑ, ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ, ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ, ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ

1) Περιγραφή δραστηριότητας : Κλάπ

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή κλασικής άσκησης προθέρμανσης των ηθοποιών σε εργαστήρια υποκριτικής και Π.Τ.Ε. (ΖΗΠ-ΖΑΠ)

Η ερευνήτρια σημειώνει στο ημερολόγιο της «Σε αυτή τη συνάντηση είχαμε δύο απουσίες , δύο Ελλήνων (αντρών) συμμετεχόντων που φάνηκαν να δυσκολεύτηκαν λίγο στο πρώτο εργαστήρι. Την απουσία αυτή αντικατέστησε μία νέα συμμετοχή μιας Ελληνίδας συμμετέχουσας. Οι συμμετέχοντες δεν τα θυμούνταν όλα τα ονόματα. Οι Έλληνες συμμετέχοντες δυσκολεύονταν να πουν τα ονόματα κάποιων Αλβανών συμμετεχόντων που ήταν πιο δύσκολα και ίσως τα άκουγαν για πρώτη φορά.»

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Περπάτημα στο χώρο με συνθήκες και συνοδεία μουσικής

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή δραστηριότητας των Π.Τ.Ε. και του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992, σ. 98).

Στο ερευνητικό ημερολόγιο σημειώνεται ότι «Η Σ10 (το νέο μέλος της ομάδας που αντικατέστησε το προηγούμενο Σ10 ο οποίος αποχώρησε) περπατά μόνη στην 2η αίθουσα και γενικά δεν την βλέπω, σαν να κρύβεται ή αναγνωριστικά θέλει να προσαρμοστεί στη ομάδα....Ο Σ17 φαίνεται να κοιτάζει πιο άνετα τους Αλβανούς συμμετέχοντες, η Σ19 και η Σ8 μοιάζουν αμήχανες στο κοίταγμα-στόχος...Γη (όλοι κάθισαν κάτω στο πάτωμα), Οικογένεια: (όλοι χρησιμοποίησαν την κίνηση της αγκαλιάς είτε στον εαυτό τους είτε στο αέρα), Μετανάστης: (όλοι οι Αλβανοί συμμετέχοντες έκαναν ότι σήκωναν ένα σακβουαγιάζ στον ώμο), Σύνορα: (όλοι οι Αλβανοί συμμετέχοντες έκαναν την κίνηση του stop με τα χέρια τους), Στρατός: (όλοι οι συμμετέχοντες είχαν στάση άκαμπτη, στρατιωτική, βλοσυρή, αυταρχική), Αποδοχή: (όλοι οι συμμετέχοντες είχαν ανοιχτά τα χέρια τους σαν στάση αποδοχής και ανοίγματος) και Ειρήνη: (όλοι αντέδρασαν με κοινό στοιχείο)».

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Με αφορά-Δε με αφορά

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή άσκησης «Μια άδεια καρέκλα» (Γκόβας, 2003:152)

Οι έννοιες που δίνονται είναι οι παρακάτω :

Μου αρέσει το φαγητό
Το φαγητό είναι απαραίτητο για όλους
Μου αρέσει να κάνω παρέα με ανθρώπους
με άλλη καταγωγή
Φοβάμαι τους ξένους
Ενδιαφέρομαι για τον πολιτισμό άλλων λαών
Θέλω να ταξιδέψω Αλβανία
Θέλω να ταξιδέψω σε όλα τα μέρη της Ελλάδας
Ο ρατσισμός δεν μας εξελίσσει
Έχω δεχτεί ρατσισμό
Έχω εκφράσει ρατσισμό σε άλλους ξένους
Όταν ακούω οικοδόμος σκέφτομαι Αλβανός
Όταν ακούω καθαρίστρια σκέφτομαι Αλβανίδα
Η διάκριση των λαών είναι άδικη
Θέλω ειρήνη σε όλο τον κόσμο

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Θέλω να.....

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή άσκησης «πάρε θέση» (Γκόβας, 2003:152)

Μεταξύ των συναισθημάτων που εκφράστηκαν, σημειώθηκαν στο ημερολόγιο τα κάτωθι: «Σ11: Παρόλο που είμαι ελληνίδα αισθάνομαι ξένη στον τόπο μου, Σ4: Θεωρώ ότι δεν ζω σε μια ξένη χώρα, αλλά ζω με καλούς ανθρώπους, Σ10: Η εμπειρία του να σπάσω το πόδι μου και να ταλαιπωρηθώ, με έκανε να εκτιμήσω την ζωή, Σ12: Δεν υπάρχει ελληνική συνοχή, Σ5: Νιώθω πιεσμένη στην δουλειά και αυτό το εργαστήριο μου προσφέρει χαλάρωση και μάθηση, Σ3: Σε αυτό το εργαστήριο νιώθω σαν να πίνω καφέ με φίλους, Σ17: Όταν ταξίδεψα πίσω στην Αλβανία, επιστρέφοντας στην Ελλάδα ένιωσα ότι επέστρεφα στην πατρίδα μου, Σ16: Οι Έλληνες περνάμε δύσκολα με την κρίση τώρα και χαίρομαι που συναναστρέφομαι με άλλους ανθρώπους που πάλεψαν και τα κατάφεραν, είστε παράδειγμα για εμάς, σας ευχαριστώ, Σ4: Όπου γη είναι η πατρίδα μας, Σ12: Οι Έλληνες είναι φοβισμένοι τώρα, Σ5: Μου λείπει όταν ήμασταν πιο φτωχοί, τουλάχιστον είχαμε αγάπη και ομαδικότητα, μου λείπει αυτό, Σ19: Οι δυο λαοί είναι ίδιοι και θα έπρεπε να μην υπάρχουν σύνορα».

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Βόμβα - Ασπίδα

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή από άσκηση του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992, σ. 132)

Η ερευνήτρια σημειώνει σχετικά με αυτή τη δραστηριότητα «Όλοι συμμετείχαν στην δράση με γέλια, τρεξίματα, προσπαθώντας να καλυφτούν και να “επιβιώσουν”. Δεν παρατήρησα κάποια προτίμηση για το ποιον επέλεξαν για βόμβα ή ασπίδα. Μόνο η Σ4 σκοτώθηκε δύο φορές!!! Πιο πολύ νομίζω έγιναν παιδιά που κυνηγιούνται και κρύβονται.»

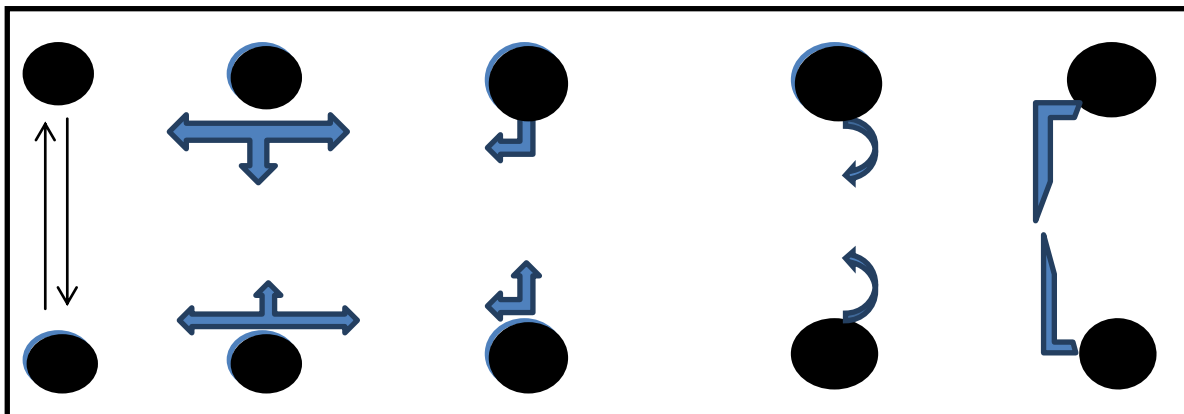
6) Περιγραφή δραστηριότητας: Βλεμματική επαφή- Καθρέφτης

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «ο καθρέφτης» (Γκόβας, 2003:65)

Με βάση το ημερολόγιο του κριτικού φίλου, σημειώνεται ότι παρατηρήθηκαν τα εξής: «Στο τέλος της άσκησης η εμπυχώτρια τους ρώτησε πώς αισθάνθηκαν και οι απάντησαν ως εξής: Σ11 – Σ5: Η Σ11 είχε αντιπαθήσει αυτή την άσκηση όταν την πρωτοέκανε και θέλησε να της δώσει μια ευκαιρία αυτή τη φορά, έτσι στην δυσκολία και στην αμηχανία της Σ5, έδειξε υπομονή, κάτι που βοήθησε την Σ5 πολύ. Στην φάση του καθρέφτη η Σ5 ήταν πιο χαλαρή. Σ3 – Σ16.: Ένωσαν καλά, αν και ήταν κουραστική η βλεμματική επαφή τόση ώρα. Σ4 – Σ9: Η Σ4 ένωσε χαλαρά και γαλήνια, η Σ9 νόμιζε πως έκανε την Σ4 να αισθανθεί αρχικά, αλλά περνώντας η ώρα ένωσε οικειότητα. Σ12 – Σ14: Ο Σ12 ήταν χαλαρός και ένωσε αμηχανία και έκπληξη από την Σ14 καθώς πήρε την πρωτοβουλία να αρχίσει εκείνος τον καθρέφτη. Η Σ14 ένωσε χαλαρή, αν και κουράστηκαν τα μάτια της από την εστίαση, όντως ένωσε ευχάριστη έκπληξη για την πρωτοβουλία του Σ12, και εκτίμησε τον χώρο που της έδωσε για να γίνει και εκείνη καθρέφτης του. Παρατήρησε ότι ο Σ12 έχασε την βλεμματική επαφή όταν ήταν καθρέφτης της, ενδιαφερόμενος να πετύχει τις κινήσεις. Σ17 – Σ8: Ο Σ17 είδε μια άγνωστη, νέα κοπέλα που του έβγαλε όμως την νιότη της και ένωσε σαν να ήταν στο λύκειο. Η Σ8 είδε στον πρόσωπο του την μεγαλύτερη ηλικία. Σ7 – Σ18: Ένωσαν και οι δυο αμηχανία στην συγκέντρωση, προκλήθηκε γέλιο, αν και στον καθρέφτη ήταν πιο άνετες. Σ6 – Σ2: Ο Σ6 ένωσε αμήχανα στην αρχή, αλλά αργότερα μια οικειότητα, και δήλωσε πως του άρεσαν τα μάτια της. Η Σ2 ένωσε ότι ήταν πολύ ώρα, αλλά ήταν χαλαρή. Σ10 – Σ19: Η Σ10 αρχικά της βγήκε γέλιο κατά την βλεμματική επαφή, σκέφτονταν τι είναι η Σ19, πώς να σκέφτεται, της έβγαλε παιδικότητα, δύναμη, μελαγχολία, βάρος και κατέληξε πως έχει πολλαπλή προσωπικότητα. (γέλια) Η Σ19 από την άλλη, δεν αισθάνθηκε αμηχανία, ένωσε οικειότητα και ότι γνωρίζονταν από καιρό, δυσκολεύτηκε στις κινήσεις, αν και η Σ10 ήταν καλή στην αντιγραφή της....Οι περισσότεροι συμμετέχοντες αν όχι όλοι,

εξέφρασαν δυσκολία στη μεγάλη διάρκεια της βλεμματικής επαφής, ένιωσαν αμηχανία αρχικά κάτι όμως που άλλαξε σταδιακά και στην φάση άσκησης με τον καθρέφτη υπήρξε περισσότερη χαλάρωση στο σώμα.».

Σχεδιάγραμμα δραστηριότητας 6

7) **Περιγραφή δραστηριότητας:** Γλύπτης-Γλυπτό

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Στο εργαστήριο του γλύπτη» (Γκόβα, 2003:83)

Στο ημερολόγιό του, ο κριτικός φίλος σημειώνει σε αυτό το σημείο της παρέμβασης ότι «Σ11: Ελληνάρας ταξιτζής (οδηγός-κωλοδάχτυλο-βρίσιμο), Σ14: Ντίβα – αυταρχισμός (βιωματική προκατάληψη), Σ7: Εξωτερική εμφάνιση (κρίνουμε τον άλλο από αυτό), Σ19: Μουσουλμάνοι (δική της προκατάληψη/ρατσισμός, κρύβουν το ήθος τους πίσω από τον φερετζέ), Σ17: Εξέλιξη γενιών (κινητό, μέλλον), Σ6: Κοντός και χοντρός (βιωματική προκατάληψη), Σ9: Κριτική διάθεση, Σ3: Αστυνομικός, έλεγχος χαρτιών, Σ8: Κοντή και ανώριμη (βιωματική προκατάληψη), Σ4: Χέρι βοήθειας (βιωματική προκατάληψη), Σ16: Ιερόδουλη, Σ2: Κριτική διάθεση στην ομιλία αλλοδαπών, Σ10: Ανύπαντρη μητέρα (δεν γίνεσαι μητέρα όντας ανύπαντρη), Σ5: Το μεγάλο παιδί σηκώνει το βάρος της οικογένειας (βιωματική προκατάληψη), Σ12: Μετανάστης Κελεμπία Τουρμπάνι (προσωπική προκατάληψη, δεν σέβονται οι άλλοι πολιτισμοί τον τόπο που μεταναστεύουν), Σ18: Αγοροκόριτσο (προσωπική προκατάληψη, τα κορίτσια δεν παίζουν ποδόσφαιρο) ...Στην άσκηση της προσωπικής προκατάληψης γλυπτό-γλύπτης, τα περισσότερα είχαν να κάνουν με την εξωτερική εικόνα που έχουμε για τους ανθρώπους, χωρίς να έχουμε προσωπική επαφή μαζί τους.».

8) **Περιγραφή δραστηριότητας:** Αληθινές μαρτυρίες μεταναστών-Δραματοποιήσεις ιστοριών

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992).

Στην πράξη, παρατηρήθηκε, όπως σημειώνεται στο ημερολόγιο του κριτικού φίλου ότι «Στον αυτοσχεδιασμό που είχαν να κάνουν ή να επιλέξουν την μαρτυρία ενός μετανάστη, ρωτώντας τον συμμετέχοντα αν θα είχε διαφορά μέσα του αν το θέμα υγείας που παρουσιάστηκε και τον ανάγκασε να αφήσει την χώρα και τα παιδιά πίσω, ήταν οικονομικό ή θέμα επιβίωσης από πόλεμο, μου είπε πως το συναίσθημα μάλλον θα ήταν το ίδιο...Η δραματοποίηση της 2ης ομάδας με τίτλο ‘Τα συντρίμια του πολέμου’, ήταν συγκλονιστική για εμένα. Οι συμμετέχοντες χρησιμοποίησαν δυνατό χτύπο στην πόρτα και ένα ζευγάρι κάλτσες για βόμβα. Ο συνδυασμός αυτός, μαζί με το πέσιμο των γονιών και τις κραυγές του παιδιού έκαναν όλη την σκηνή έντονα δυνατή, ανατριχιαστική, απελπιστική, σοκαριστική και γεμάτη οδύνη, αφενός σαν θεατή αλλά μου δημιούργησε και την ανάγκη να μπω στην θέση των παιδιών-ηθοποιών για το πώς αισθάνονταν. Σε καμία περίπτωση δεν θα ήθελα να είμαι στην θέση του ανθρώπου που το πέρασε και συνεχίζει να το περνάει ακόμα και σήμερα.». Η ερευνήτρια σημειώνει στο δικό της ημερολόγιο «Όλοι επέλεξαν να παρουσιάσουν θεατρικό αυτοσχεδιασμό. Σε ομάδες συζητούσαν, αντάλλαξαν απόψεις γύρω από τη μαρτυρία που διάβασαν, μοίρασαν ρόλους, και κάποιιο πρόβαραν κιόλας το θεατρικό τους δρώμενο.». Ο κριτικός φίλος σημειώνει ακόμα, τις ιστορίες που δραματοποιήθηκαν, γράφοντας «1^η ομάδα: Σ10 – Σ3 – Σ4 – Σ9 – Σ16. Τίτλος: **Ο ΒΑΣΑΝΙΣΜΕΝΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ** (Η μητέρα κρίνεται σωστό να φύγει από την Αλβανία και να πάει στην Ελλάδα για το καλύτερο της υγείας της, τα δύο παιδιά μένουν 2^η ομάδα: Σ5 – Σ7 – Σ18 – Σ12 – Σ2 .Τίτλος: **ΤΑ ΣΥΝΤΡΙΜΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ** (Ένα παιδί, επιστρέφοντας από το σχολείο μια βόμβα σκοτώνει και τους δυο γονείς του και μια γυναίκα τον περιθάλλει). Η ιστορία βασίστηκε στην αληθινή μαρτυρία μετανάστη (κάρτα μαρτυρίας 3^η ομάδα: Σ17 – Σ6 – Σ19 – Σ11 – Σ8 Τίτλος: **ΟΝΕΙΡΟ ΖΩΗΣ** (Ο παππούς ήθελε να επιστρέψει πίσω στην Βουλγαρία, ενώ ήταν 5 χρόνια αιχμάλωτος κατά την περίοδο της χούντας στην Ελλάδα) Η ιστορία βασίστηκε στην αληθινή μαρτυρία (κάρτα μαρτυρίας)».

9) Περιγραφή δραστηριότητας: Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Στο 2^ο εργαστήριο οι Έλληνες με τους Αλβανούς συμμετέχοντες είχαν αρκετά κοινά στις αντιλήψεις τους σε συγκεκριμένες έννοιες. Ο κριτικός φίλος, του οποίου ο ρόλος είναι ιδιαίτερα κρίσιμος στο στάδιο του αναστοχασμού αναφέρει σχετικά ότι «Στο τέλος του 2ου βιωματικού εργαστηρίου, το συμπέρασμά μου ήταν πως όταν υπάρχει δράση, δίχως ομιλία, οι άνθρωποι είναι πιο χαλαροί και ελεύθεροι να πειραματιστούν, να

δοκιμάσουν, να συνεργαστούν... όταν αρχίζει η συζήτηση, η αναλυτική σκέψη, τα ερωτήματα τότε ο ρατσισμός, ο εγωισμός, ο θυμός, ο προβληματισμός και η ανάγκη για απαντήσεις, επισκιάζουν την δράση. Παρόλα αυτά οι συμμετέχοντες μπόρεσαν πιο βαθιά σε αυτό το εργαστήριο, μοιράστηκαν και δραματοποίησαν προσωπικές τους ιστορίες, σα να είχαν ανάγκη για λύτρωση από αυτές.», ενώ η ερευνήτρια σημειώνει «Το εργαστήριο τελειώνει με όλους να είναι σε κύκλο πιασμένοι χέρι-χέρι, με κλειστά μάτια και να εκφράζουν ένα συναίσθημα που τους άφησε το εργαστήριο. Ακούστηκαν συναισθήματα όπως Πληρότητα, Σκεπτικός, Δυσκολία, Έντονα αισθήματα, Ομάδα, Χαρά που τα κατάφερα, Σύγχυση, Περίεργα, Επικοινωνία, Επαφή με τον εαυτό και τους άλλους, Αγκαλιά, Ηρεμία, Χαλάρωση, Ενθουσιασμός, Γεμάτος, Ανυπομονησία για την άλλη φορά.»

3^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 11/12, ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΑΥΤΟΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ, ΠΑΡΑΤΗΤΗΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ, ΦΑΝΤΑΣΙΑ, ΘΕΑΤΡΙΚΟΤΗΤΑ

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Βρες με αν μπορείς

Ο κριτικός φίλος, περιγράφει το κλίμα υπογραμμίζοντας ότι «Αυτό το εργαστήριο ήταν διαφορετικό από τα δύο προηγούμενα. Άρχισε με σωματική επαφή, κάτι που έφερε αμηχανία στους συμμετέχοντες αλλά και παιχνιδιάρικη διάθεση». Επίσης, καταγράφει ότι «ΠΑΡΟΝΤΕΣ: 8 Αλβανοί- 4 Έλληνες Σε αυτό το εργαστήριο είχαμε 7 απουσίες λόγω ιώσεων και επαγγελματικών υποχρεώσεων. Συνεχίζει λέγοντας πως η Σ13 αγγίζει την Σ18: Πρέπει να είναι από την Αλβανία, δεν ξέρω το όνομά της, δεν το θυμάμαι, μάλλον είναι ξανθιά. Νομίζω πως είναι πως η Σ7. Η Σ13 απουσίαζε στο προηγούμενο εργαστήριο οπότε δεν είχε γνωρίσει την Σ18 που ήρθε για πρώτη φορά στο δεύτερο εργαστήριο. Η Σ18 αγγίζει την Σ7: Είναι κορίτσι αφού έχει μακριά μαλλιά μέχρι τον ώμο. Νομίζω είναι η Σ7. Την βρήκε. Η Σ4 αγγίζει την Σ9: Γεματούλα μου μοιάζει, μακριά μαλλιά. Είναι η Σ9. Την βρήκε αμέσως. Ο Σ6 αγγίζει την Σ3: Είναι γυναίκα επειδή έχει μακριά μαλλιά, (οι άντρες δεν έχουν μακριά μαλλιά; Ρωτά η εμψυχώτρια), όχι στη ομάδα μας δεν έχει απαντά ο Σ6. Είπε λάθος άτομο. Η Σ5 αγγίζει τον Σ12: Είναι άντρας, έχει κοντά μαλλιά, φοράει πουκάμισο και είναι

ψηλός. Είναι ο Σ12. Τον βρήκε. Η Σ3 αγγίζει την Σ13: Έχει ωραία μαλλιά, μακριά, είναι λεπτή και ψηλή. Είναι η Σ13. Την βρήκε». Από την άλλη μεριά, η ερευνήτρια εμπυχωτήρια σημειώνει «Η άσκηση ξεκίνησε σε κύκλο, 4 Αλβανίδες είχαν τα χέρια σταυρωμένα μπροστά στο στήθος τους. Η Σ7 κλείνει τα μάτια της και είναι χαλαρή όταν η Σ17 την αγγίζει. Ο Σ6 είναι παρατηρητικός μέσα στην ομάδα και εύστροφος εφόσον απαντά πως στην ομάδα δεν έχουμε μακρυμάλλη άντρα. Η Σ5 επίσης, αφού είχε παρατηρήσει ότι ο Σ12 μόνο φόραγε πουκάμισο. Η Σ13 χαμογελά και κοιτά στα μάτια την Σ3 κατά την διαδικασία. Όλοι επέλεξαν να ξεκινήσουν από τους ώμους, να αγγίζουν τα μαλλιά και τα ρούχα. Δεν αγγίζουν το πρόσωπο παρόλο που το επιτρέπει η άσκηση, μόνο η Σ3 έπιασε τα χέρια της Σ13.»

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Το περπάτημά μου- Η καρικατούρα του εαυτού μου- Γκραμλό

Πηγή άσκησης: Δραστηριότητες κοινωνικού προσωπίου του Augusto Boal (1992, σ.139-148), (Ζώνιου, 2006)

Ο κριτικός φίλος σημειώνει ότι «Οι συμμετέχοντες αφήνονται, υπερβάλλουν στις κινήσεις και γκριμάτσες τους χωρίς να ντρέπονται. Το διασκεδάζουν και γελάνε με την καρικατούρα του εαυτού τους»

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Πες μου την ιστορία του ονόματός σου

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Η ιστορία του ονόματός μου» στο βιβλίο (Γκόβας, 2003:50)

Ο κριτικός φίλος σημειώνει ότι «Οι συμμετέχοντες κοιτάζονται στα μάτια και επικοινωνούν πραγματικά μεταξύ τους. Όλοι πρόλαβαν στο χρονικό διάστημα που είχαν να πουν την ιστορία του ονόματός τους και να αφήσουν χρόνο και χώρο στον άλλο.»

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Παρουσίασε σε παρακαλώ το όνομά μου

Συνέχεια της προηγούμενης άσκησης, παραλλαγή.

Ο κριτικός φίλος παρατηρεί «Στην εξιστόρηση των ονομάτων των συμπαιχτών τους, παρατηρώ πως επιλέγουν να εκφράσουν τα συναισθήματα που είχαν οι άλλοι, ή το συναίσθημα που οι ίδιοι κατάλαβαν ότι είχαν οι άλλοι. Μόνο μία συμμετέχουσα επιλέγει ένα διαφορετικό συναίσθημα, αν και είναι σχετικό και βιωματικό με την

ιστορία του ονόματος της. Δείχνει την ενόχλησή της για τους Αλβανούς που ερχόμενοι στην Ελλάδα νιώθουν αδυναμία να πουν όχι στους Έλληνες, μη διαθέτοντας και εκείνη την πυγμή και το σθένος για να κρατήσει το όνομα της. Και τέλος, εκφράζει τις σκέψεις της περί φτώχειας και καταγωγής και την θέληση της να δει έτσι τη ελληνίδα νονά της. Σε αυτή την άσκηση ένας ακόμα συμμετέχων επιλέγει να μας δείξει περισσότερο θεατρικά, το συναίσθημα του άγχους, με τρόπο κωμικό και πολύ επιτυχημένο».

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Περπάτημα-Μουσική-Αναβίωση συναισθημάτων-Δραματοποίηση προσωπικών ιστοριών

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992).

Ο κριτικός φίλος, σημειώνει για αυτήν την δραστηριότητα ότι «Τέλος στους αυτοσχεδιασμούς, υπήρχε ακόμα περισσότερη διάθεση για πειραματισμό. Σε αυτή την άσκηση παρόλο που οι συμμετέχοντες είχαν προσχεδιάσει την εξέλιξη της ιστορίας τους, κατά την πράξη αφέθηκαν και μπήκαν στο ρόλο τους με αποτέλεσμα να δυσκολευτούν οι συμπρωταγωνιστές τους και να αναγκαστούν να βρουν και άλλους τρόπους προκειμένου να πετύχουν το αποτέλεσμα που ήθελαν. Άλλοι πάλι ήρθαν αντιμέτωποι με δυνατά συναισθήματα μπαίνοντας στον ρόλο τους, βιώνοντας συγκυρίες και αναθεωρώντας προσωπικές απόψεις τους».

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Ο κριτικός φίλος παρατηρεί ότι « Οι συμμετέχοντες φαίνεται ότι έχουν έρθει πιο κοντά μεταξύ τους γιατί κάνουν κομπλιμέντα μεταξύ τους για το πόσο καλός ήταν ο καθένας στις θεατρικές αναπαραστάσεις. Επίσης ο κύκλος αυτή τη φορά ήταν ακόμα πιο κλειστός, που σημαίνει ακόμα πιο άμεση επαφή μεταξύ τους ».

4^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 18/12, ώρα: 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΟΜΑΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗΣ, ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΑΝΑΛΥΣΗ

ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ, ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Η καυτή πατάτα

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της εμπυγχώτριας της άσκησης «Η πατάτα που καίει» (Γκόβας, 2003:143)

Τα όσα συνέβησαν κατά την διάρκεια της συγκεκριμένης δραστηριότητας καταγράφονται από τον κριτικό φίλο «Αφού παίζαμε, διασκεδάσαμε, γελάσαμε και γίναμε όλοι παιδιά, η εμπυγχώτρια ζητά από τους συμμετέχοντες να καθίσουν κάτω και ξεκινά ανοιχτή συζήτηση την οποία καθοδηγεί η εμπυγχώτρια με ερωτήσεις. **Εμπυγχώτρια:** Όταν γνωρίζεις έναν καινούριο άνθρωπο – φίλο – γείτονα, τι στοιχεία θέλεις να μάθεις για αυτόν; **Συμμετέχοντες:** Από πού είναι, το όνομά του, την ζωή του, το επάγγελμά του, την οικογενειακή του κατάσταση, αν είναι καλός άνθρωπος-σωστός, τα ενδιαφέροντα του, τα παιδικά του χρόνια, αν είναι φιλόζωος, αν είναι φίλαθλος κάποιας ομάδας, τι ζώδιο είναι, ποιες είναι οι πεποιθήσεις του (ρατσιστής ή όχι), αν είναι από καλή οικογένεια, που μένει, ποια είναι η οικονομική του κατάσταση, βαθύτερους προβληματισμούς του (απόψεις του), τις φιλοδοξίες του, τα προσωπικά του (ερωτικά), αν είναι υγιής (σωματικά ή ψυχικά), ποιο είναι το μορφωτικό του επίπεδο, αν έχει αποκλίνουσες συμπεριφορές. **Εμπυγχώτρια:** Όταν γνωρίζεις έναν ξένο – μετανάστη – φίλο ή γείτονα, τι στοιχεία θέλεις να μάθεις για αυτόν; **Συμμετέχοντες:** Από ποια χώρα έρχεται, τους λόγους που ήρθε στην χώρα, την κουλτούρα του, αν έχει έρθει μόνος (οικογενειακή κατάσταση), με πιο σκεπτικό ήρθε (τι στόχο έχει, να μείνει ή να φύγει άμεσα για μια άλλη χώρα), ποιες αιτίες τον έκαναν να φύγει από την χώρα του, το όνομα του, που μένει, πως ζει, τι δουλειά κάνει, αν είναι παράνομος στην χώρα....Σε αυτή την ερώτηση υπήρχε και διαφοροποίηση σε σχέση με την προηγούμενη, π.χ. το αν γνωρίσουμε τον μετανάστη φίλο στην Ομόνοια ή στο τένις κλαμπ της Εκάλης. Στην πρώτη τοποθεσία θα συμπεραίναμε ότι είναι οικονομικά ασθενέστερος, θα κρίναμε την εξωτερική του εμφάνιση και την προσωπική του φροντίδα, εν αντιθέσει με την δεύτερη τοποθεσία όπου θα εικάζαμε ότι είναι μορφωμένος, δεν είναι οικονομικός μετανάστης και έχει οικονομική επιφάνεια. Ακόμα ακούστηκε η άποψη για έναν Νιγηριανό γείτονα που δεν του δίνεις σημασία στην γειτονιά, αλλά αν ήταν γιατρός στο ΚΑΤ θα πήγαινες να του μιλήσεις και να σε εξυπηρετήσει.»

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Να σηκωθούν όσοι...

Πηγή άσκησης: « Όλοι όσοι...» (Γκόβας, 2003:29)

Η πρακτική εφαρμογή της δραστηριότητας, περιγράφεται αναλυτικά από τον κριτικό φίλο: «Η εμψυχώτρια ζητά από τους συμμετέχοντες να καθίσουν και τους μοιράζει σε όλους κάρτες και στυλό. Τους εξηγεί την επόμενη άσκηση λέγοντας πως όλοι έχουμε κάτι που μας ενοχλεί να μας λένε ως χαρακτηρισμό, για παράδειγμα, κοντή, χοντρό, εξυπνάκια, κ.α. Η επόμενη άσκηση έχει να κάνει με αυτό. Γράψτε ο καθένας στη κάρτα του έναν χαρακτηρισμό που σας ενοχλεί να σας λένε και όποιος τελειώνει τοποθετεί τη κάρτα του σε ένα σημείο στον κύκλο. Στη συνέχεια περνάτε από όλες τις κάρτες και βλέπετε τι έχουν γράψει οι άλλοι. Αφού τις διαβάσετε βρείτε κάποια κάρτα κάποιου άλλου που να σας εκφράζει, που έχετε την ίδια ενόχληση δηλαδή και απέναντι σε αυτόν τον χαρακτηρισμό και σταθείτε σε αυτή τη κάρτα. Μπορούν και παραπάνω άτομα να καθίσουν στην ίδια κάρτα αρκεί να τους εκφράζει. Αν δε βρείτε κάποια που σας εκφράζει, καθίστε στη δική σας κάρτα. Στη συνέχεια ακολουθεί συζήτηση πάνω σε κάθε χαρακτηρισμό. Γιατί τους ενοχλεί και ποιος το έγραψε.». Η ερευνήτρια σημειώνει για την ίδια δραστηριότητα «Στην συγκεκριμένη άσκηση, όλοι προτιμούσαν να μην βρεθούν στην μέση του κύκλου, τους ήταν πιο εύκολο να αλλάζουν θέση όταν κάτι τους αφορούσε. Παρέμειναν σε ελαφριά θέματα όπως φαγητό, Χριστούγεννα, κοσμήματα, δουλειές, σπίτι, βιβλία, ταξίδια. Μόνο η εμψυχώτρια είπε να σηκωθούν όσοι είναι υπέρ της διαφορετικότητας, όπου η Σ14 μόνο δεν μετακινήθηκε από την θέση της και όσοι έχουν πει ρατσιστικά σχόλια για άλλους, όπου όλοι μετακινήθηκαν από την θέση τους. Η Σ14 μόνο είπε να σηκωθούν όσοι νιώθουν αδικημένοι, όπου η μετακίνηση ήταν περιορισμένη.».

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Ποτέ μην με πεις...

Η ερευνήτρια σημειώνει στο ημερολόγιο της «Σε αυτή την άσκηση τις περισσότερες φορές οι συμμετέχοντες κατάλαβαν από την περιγραφή το ποιος κρύβονταν από πίσω και τον αναγνώριζαν πράγμα που σημαίνει ότι μέσα από τα εργαστήρια έχουν έρθει πιο κοντά. Έχουν παρατηρήσει ο ένας τον άλλον και μπορούν πλέον να αναγνωρίσουν ο ένας τον άλλον. Η άσκηση είχε παιχνιδιάρικη διάθεση, χιουμοριστικά σχόλια από τους συμμετέχοντες και γέλια.». Ο κριτικός φίλος σημειώνει «Σε αυτή την άσκηση, οι περισσότεροι εξέφρασαν κάτι για την εξωτερική τους εμφάνιση. Π.χ. χοντρή, άσχημη, παιδάκι, καράφλα ενώ λιγότεροι ήταν εκείνοι που πήγαν στον χαρακτήρα τους π.χ. εγωίστρια, πιεστική, ψεύτρα. Αρκετοί ήταν εκείνοι που μετακινήθηκαν στο τέλος στη κάρτα κάποιου άλλου. Η Σ11 πήγε στο ΠΑΙΔΑΚΙ που

έγραψε η Σ18. Γιατί δεν της αρέσει αυτός ο υποβιβασμός, ενώ η Σ18 το έγραψε γιατί όλοι της λένε ότι έτσι μοιάζει.. Η Σ14 πήγε στο ΔΕΙΛΗ που έγραψε η Σ16. Γιατί φοβάται ότι δεν θα προλάβει να κάνει όλα όσα θέλει, ενώ η Σ16. το έγραψε με το ίδιο νόημα. Η Σ4 πήγε στο ΓΚΡΙΝΙΑΡΑ που έγραψε η Σ8. Γιατί οι άλλοι την λένε έτσι νομίζοντας εκείνη ότι πάντα λέει το σωστό, ενώ η Σ8 που το έγραψε είπε ότι οι άλλοι παίρνουν αυτά που λέει σαν γκρίνια. Ο Σ17 πήγε στο ΕΓΩΙΣΤΗΣ που έγραψε η Σ4. Γιατί όπως σκέφτεται εκείνος θέλει να σκέφτονται και οι άλλοι, ενώ η Σ4 το έγραψε επειδή επιμένει να μην παραδέχεται το λάθος της. Η Σ2 πήγε στο ΨΕΥΤΡΑ που έγραψε η Σ13. Γιατί δεν της αρέσουν τα ψέματα, ενώ η Σ13 επιδιώκει την αποδοχή της αλήθειας της και είναι φιλαλήθης. Η Σ3, η Σ16, και η Σ18 πήγαν στο ΠΙΕΣΤΙΚΗ που έγραψε η Σ11, Γιατί πιέζουν τα παιδιά τους, πιέζω τους άλλους όταν θέλω να κάνουν κάτι, οι άλλοι το λένε για εμένα ενώ η Σ11 το έγραψε γιατί παίρνει την θέση της μαμάς σε μια σχέση λόγω της ανωριμότητας του άλλου. Η Σ7 πήγε στο ΑΧΑΡΙΣΤΟΣ που έγραψε ο Σ12. Γιατί αναγνωρίζει πράγματα αλλά δεν μπορεί να τα εκφράσει, ενώ ο Σ12 το έγραψε βάσει της τάσης του με τις σχέσεις του. Η Σ9 παρέμεινε στο ΗΛΙΘΙΑ που έγραψε η ίδια, γιατί νιώθει ότι την υποβιβάζουν στον τρόπο που σκέφτεται. Ο Σ6 παρέμεινε στο ΧΟΝΤΡΟΚΕΦΑΛΟΣ που έγραψε ο ίδιος, γιατί εμμένει στην γνώση του και δεν αλλάζει.».

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Ραντεβού με έναν άγνωστο στο τρένο

Ο κριτικός φίλος σημειώνει «Σε αυτή την άσκηση υπήρξαν γέλια και παιχνιδιάρικη διάθεση. Επίσης, συμπεράνα ότι οι συμμετέχοντες από την περιγραφή του εαυτού τους που είχαν γράψει στις κάρτες έπεφταν σε στερεότυπα που αφορούν την εξωτερική εμφάνιση».

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Χαρακτηριστικοί τύποι. (Μίμηση-Στερεότυπα-Υπερβολή)

Πηγή άσκησης: « Χαρακτηριστικοί τύποι » (Γκόβας, 2003:32)

Ο κριτικός φίλος περιγράφει αναλυτικά στο ημερολόγιο του την άσκηση «Σε αυτή την άσκηση, οι συμμετέχοντες έκαναν διάφορα επαγγέλματα, όπως σερβιτόρος, μοντέλο, επιπλοποιός, καθαρίστρια, ντετέκτιβ, συγγραφέας, πιλότος, δοκιμαστής κρασιών, πιλότος, χτίστης, ηθοποιός, μπαργούμαν, τραγουδίστρια όπερας ασχέτως φύλου. Μας εξέπληξε το γεγονός μία γυναίκα να κάνει τον χτίστη ή ένας άντρας να κάνει την τραγουδίστρια όπερας. Έπειτα άρχισε μια συζήτηση με τους συμμετέχοντες,

αναφερόμενοι σε επαγγέλματα που η εικόνα μιας γυναίκας ή ενός άντρα, τους κάνει εντύπωση. Π.χ. γυναίκα οδηγός λεωφορείου, μηχανικός αυτοκινήτων, νταλικέρης ή οικοδόμος. Η αντίθετα άντρας νηπιαγωγός ή μανικιουρίστας. Ο Σ12 είπε πως από όταν οι ρόλοι άλλαξαν, ισοπεδώθηκαν και εξουθενώθηκαν οι άντρες. Η Σ9 είπε πως ο φεμινισμός ανάγκασε τις γυναίκες να ξεπεράσουν τα όρια, ενώ η Σ13 θεωρεί πως η αναγκαιότητα της επιβίωσης έχει κάνει τις γυναίκες να κάνουν επαγγέλματα αντρών. Η Σ14 ανέφερε την πρώτη γυναίκα χειρίστρια πολεμικού αεροσκάφους, που έγινε φέτος σε ένα ανδροκρατούμενο περιβάλλον. Και έπειτα το θέμα επεκτάθηκε και συζητήθηκε σε διάφορα επίπεδα. Όπως ότι οι άντρες προτιμούνται γιατί δεν υπάρχει η μητρότητα. Αν οι άντρες μανικιουρίστες ή μασέρ φαίνονται περίεργοι; Και ακούστηκαν απόψεις, ότι οι γυναίκες αποδέχονται πιο εύκολα έναν άντρα gay ή street, ενώ υπάρχει κλίκα σε αυτούς τους τομείς. Και ότι αφήνουν πιο εύκολα τους άντρες να εισχωρήσουν στα επαγγέλματα τους, ενώ οι άντρες όχι. Σε ερώτηση αν το επάγγελμα του καπετάνιου είναι σκληρό για μια γυναίκα, οι απαντήσεις ήταν ποικίλες και πάλι. Θεωρούν τις γυναίκες πιο ικανές, έξυπνες και ότι μπορούν να τα κάνουν όλα, αλλά η κοινωνία της κρατάει πίσω. Ο Σ12 δήλωσε πως μια γυναίκα μπετατζής π.χ. από αισθητικής άποψης δεν θα μπορούσε να προκαλέσει έναν άντρα σεξουαλικά. Συμπερασματικά, το επάγγελμα όπως και η εθνικότητα είναι κοινωνικό κριτήριο και πολλές φορές δημιουργεί στερεότυπα και προκαταλήψεις».

6) Περιγραφή δραστηριότητας: Αντιπαράθεση απόψεων (Debate)

Πηγή άσκησης: (Αλκηστis, 2008.)

Ο κριτικός φίλος αναφέρει « Σε αυτή την δραστηριότητα ακούστηκαν διαφορετικές απόψεις που αφορούσαν στερεότυπα προσωπικά που έχει ο καθένας και προκαταλήψεις. Πολλοί από τους συμμετέχοντες εξέφρασαν δικά τους βιώματα που υπήρξαν θύματα ή και θύτες διαφόρων στερεοτύπων. Μνεία έγινε όσον αφορά τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις που έχουμε απέναντι σε άλλους λαούς, κυρίως αναφέρθηκαν σε μουσουλμανικές χώρες, όπως οι Πακιστανοί. Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν διαφορετικές απόψεις και διακρίσεις κάποιοι, γύρω από το θέμα της θρησκείας και την κουλτούρα άλλων λαών (Μουσουλμάνων) σε σχέση με την Ελλάδα. Το συμπέρασμα ήταν ότι οι Έλληνες αισθάνονται τους Αλβανούς συγγενείς στην δική τους κουλτούρα εν αντιθέσει με όλους τους υπόλοιπους μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα. Αντίστοιχα και οι Αλβανοί θεωρούν ότι έχουν πιο πολλά κοινά με τους

Έλληνες παρά με άλλες εθνικότητες. Τέλος, και οι δύο πλευρές εξέφρασαν στερεότυπα και προκαταλήψεις για μετανάστες που έρχονται από το Πακιστάν, Αφγανιστάν, κ.α.».

7) Περιγραφή δραστηριότητας: Τα λεμόνια

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης (Ζώνιου, 2006)

Ο κριτικός φίλος καταγράφει αναλυτικά τα όσα έγιναν κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας: «1η ομάδα: Σ3– Σ15 – Σ2 (Γεννήθηκα στον Κολωνό, ήμουν ένα άχρηστο πλάσμα, έπεφτα από το δέντρο, σάπιζα και με πατούσαν. Ώσπου μια μέρα ένας κύριος, με έκοψε, με μπόλιασε και με άλλαξε. Από νεραντζιά έγινα λεμονιά και με λένε Μιχάλη από τότε, τώρα είμαι χρήσιμος, νόστιμος και μπαίνω σε φαγητά. Βιοματική ιστορία της Σ3). 2η ομάδα: Σ18 – Σ6 – Σ14. (Γεια σας, είμαι ο Μόνης από Κόρινθο και έχω γεννηθεί πριν από 40 χρόνια. Σαν παιδί ήμουν πεταχτός και έκανα οικογένεια, επιχείρηση στην Κόρινθο. Επειδή δεν μπορούσα να δουλεύω μόνος και η επιχείρηση μεγάλωσε, προσέλαβα λεμονίτσες, που τις έστυβα σαν λεμονόκουπες, τις πέταγα κάτω κλπ κλπ. Αλλά στο τέλος έμεινα μόνος σαν στυμμένη λεμονόκουπα). 3η ομάδα: Σ13 – Σ4 – Σ11. (Είμαι ο Λέμον Τσι, είμαι οικονομικός μετανάστης από την Κίνα. Μου άρεσαν τα υφάσματα, περισσότερο τα μετάξια. Άνοιξα ένα ρεστοράν και απέκτησα πολλά λεφτά, και ήρθε μια μέρα ένας κύριος με τον σκύλο του. Όταν ο ιδιοκτήτης του σκύλου του έδωσε να φάει από το φαί μου και εκείνος δεν το έφαγε, έγινε χαμός. Γιατί ο σκύλος κατάλαβε ότι τους τάζει γάτες. Αληθινή ιστορία της Σ13). 4η ομάδα: Σ7 – Σ9– Σ12. (Αυτός είναι ο Άκης Λεμονάκης, είναι μεγάλος σε ηλικία. Από μικρός ήρθε από την Μικρά Ασία και υιοθετήθηκε από άλλους γονείς. Έγινε φοιτητής Φυσικής αλλά κάποια στιγμή αγάπησε. Από τι μια ήταν ένας καταξιωμένος φυσικός αλλά από την άλλη είχε το δίλημμα αν θα ακολουθήσει την αγάπη του που έφευγε για τα ξένα. Όμως η κοπέλα του είχε ένα σημάδι και τελικά αποδείχτηκε πως ήταν αδέρφια. Έτσι αποφάσισε να μείνει εδώ και να ακολουθήσει την καριέρα του.). 5η ομάδα: Σ17 – Σ16 – Σ8. (Αυτός είναι ο Γιώργος, 50 χρονών και από το Αγρίνιο. Έχει 4 παιδιά και μαζεύει λεμόνια με το τρακτέρ του. Νιώθω 25 χρονών στην καρδιά και πηγαίνω στα χωράφια μου. Η γυναίκα μου κάθε πρωί μου λέει “πάλι θα φύγεις;” και το βράδυ, “πάλι ήρθες;” Την αγαπάει την κυρά Γιώργαινα, αλλά έχει αδυναμία στην Νατάσσα. Το βράδυ την βρίσκει στο μπαρ “Μαύρα μεσάνυχτα”... μόνο που η Νατάσσα του έφαγε όλα τα λεμόνια και το τρακτέρ και τώρα δεν έχει τίποτα.)...Ακολουθεί συζήτηση γύρω από τα στερεότυπα και κατά πόσο αποδεχόμαστε τη διαφορετικότητα, εμπνεόμενοι από την άσκηση με τα λεμόνια. Η άσκηση με το λεμόνι, ήταν έκπληξη για όλους. Οι

συμμετέχοντες συνεργάστηκαν, σκέφτηκαν, βρήκαν, έπλασαν και είπαν ωραίες, ευφάνταστες ιστορίες με πολύ χιούμορ, που δημιούργησε ένα κλίμα κωμωδίας πραγματικά. Η κάθε ιστορία ήταν φανταστική και εντυπωσιακή, αν σκεφτεί κανείς πως αναφέρονταν αρχικά σε ένα λεμόνι. Στο τέλος της άσκησης, η παρουσία του μήλου προβλημάτισε και πολλοί συνδυασμοί έγιναν στην τοποθέτησή του. Το μήνυμα που πήραμε όλοι, ήταν ηχηρό. «Δεκτή η διαφορετικότητα με τους δικούς μου όρους». Νομίζω ότι ήταν αποκάλυψη για όλους τους συμμετέχοντες αλλά και για εμένα την ίδια, αυτή η άσκηση για το ψυχολογικό μας προφίλ.». Τέλος, η ερευνήτρια-εμπυχογώτρια σημειώνει σχετικά ότι: «Στην 1η ομάδα κατά την διάρκεια της αναζήτησης για την ιστορία του λεμονιού τους, παρατήρησα ότι και οι τρεις μιλούν ενωτικά, αν και η Σ3 είχε στα χέρια της το λεμόνι. Στην 2η ομάδα, οι γυναίκες της ομάδας το μοιράζονται μεταξύ τους, το παρατηρούν και χτίζουν την ιστορία του, αντίθετα με τον Σ6 που δεν το αγγίζει καθόλου. Στην 3η ομάδα, η Σ13 μιλά αρχικά και οι άλλες δύο την ακούν. Η Σ4 ακούει μόνο. Η Σ13 το έχει μόνο εκείνη στα χέρια της και μάλλον εκείνη ίσως έχτισε την ιστορία. Στην 4η ομάδα, στην αρχή το είχαν κάτω στο πάτωμα. Έπειτα η Σ7 το μύρισε, το ξανάφησε κάτω και καθώς η ιστορία λέγονταν έπαιζε μαζί του παίζοντας το στο πάτωμα σαν μπαλάκι. Τέλος στην 5η ομάδα, μόνο η Σ8 έπαιζε με το λεμόνι....Η εμπυχογώτρια εξηγεί ότι αυτό συνέβη διότι δώσατε χαρακτήρα στο λεμόνι, το πιάσατε, το κοιτάξατε, ασχοληθήκατε μαζί του. Φανταστείτε λοιπόν να κάναμε το ίδιο πράγμα και με τους ανθρώπους που είναι διαφορετικοί από εμάς είτε εθνολογικά, είτε φυλετικά, θρησκευτικά, εξωτερικά, κλπ. Να δίνουμε και σε αυτούς χώρο και χρόνο να τους γνωρίσουμε χωρίς να μένουμε σε εξωτερικά χαρακτηριστικά που δημιουργούν στερεότυπα και προκαταλήψεις..».

8) Περιγραφή δραστηριότητας: Καταστάσεις-Συνθήκες

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης από το «Ένας ηθοποιός δημιουργείται» (Στανισλάβσκι, μετάφραση Α.Νίκα, 1959)

Ο κριτικός φίλος σημειώνει ότι «Οι συνθήκες που δίνονται είναι οι εξής:Χαρά, λύπη, ανησυχία, φόβος, θυμός, αδικία, προσβολή, αγανάκτηση, έρωτας, μοναξιά, εγκλωβισμός, απογοήτευση».

9) Περιγραφή δραστηριότητας : Ο κύκλος των ανησυχιών

Πηγή άσκησης: «Ο κύκλος με τις ανησυχίες» (Ζώνιου, 2006)

Ο κριτικός φίλος σχολιάζει σχετικά με την άσκηση με το Τζίνι «Ακολούθησε συζήτηση γύρω από τις ανησυχίες οι οποίες κάνουν πιο εσωστρεφείς τους ανθρώπους, θυμωμένους και προκατειλημμένους απέναντι στους άλλους, και πόσο ωραίο θα ήταν αν με κάποιο μαγικό τρόπο έφευγαν οι ανησυχίες από πάνω μας. Η εμπυχώτρια τους ρώτησε πως αισθάνθηκα ως αφεντικά και Τζίνι. Κάποιοι ένιωσαν πιο ανάλαφροι, άλλοι δεν ήθελαν να μοιραστούν την ανησυχία τους και άλλοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται την εσωστρέφειά τους λόγω των ανησυχιών τους... Η άσκηση με το τζίνι και τα αφεντικά, ήταν απολαυστική αν και απογοήτευσε κάποιους. Τι ωραίο θα ήταν να υπήρχε στα αλήθεια ένα, και να έπαιρνε μακριά την μεγαλύτερη μας ανησυχία!».

10) Περιγραφή δραστηριότητας: Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Τα συναισθήματα που εκφράστηκαν όπως σημειώθηκαν από τον κριτικό φίλο είναι «Περνάω ωραία, Οικειότητα, Ζεστασιά, Φιλική διάθεση, Όμορφα, Αντιφατικά συναισθήματα, Όμορφες στιγμές, Ζαλάδα, Οικειότητα, Group therapy, Γεμάτη, ξεγνοιασιά, ομάδα, έχει φύγει το άγχος της καθημερινότητας από πάνω μου.».

5° ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 23/12 , ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΟΜΑΔΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ, ΡΥΘΜΟΣ, ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ, ΕΚΦΡΑΣΗ, ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΝΑ ΑΚΟΥΩ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ, ΑΠΟΔΟΧΗ, ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Συμπλήρωση ερωτηματολογίων

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Πλυντήριο αυτοκινήτων

Πηγή άσκησης: (Ζώνιου, 2006)

Ο κριτικός φίλος περιγράφει «Το τελευταίο εργαστήριο ξεκίνησε με την άσκηση του πλυντηρίου, δηλαδή περιποίηση, απόλαυση, χάδια! Οι συμμετέχοντες δείχνουν αμηχανία, υπάρχουν γέλια, δεν ξέρουν πού να ακουμπήσουν αλλά και αυτός που πέρναγε από την μέση δεν ξέρει πως να δεχτεί. Το να περιποιηθούμε ή να μας περιποιηθούν και να αφεθούμε σε αυτό, δεν γνωρίζουμε πως γίνεται ίσως.».

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Μεθυσμένη μπουκάλα

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Ομαδικό εκκρεμές» (Abigador, 2011:62)

Η ερευνήτρια αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «Στην άσκηση αυτή υπήρχε αμηχανία και αρχικά και κατά την διάρκεια της. Πρόσεχαν μην χαλάσουν τα μαλλιά του ‘πλενόμενου’ και στέκονταν μακριά ο ένας από τον άλλο. Υπήρχε μια αναστάτωση κατά την διαδικασία χάνοντας το που πρέπει να σταθούν έπειτα από το δικό τους πλύσιμο. Η Σ9 πέρασε αρκετά γρήγορα. Κάπου στην μέση των συμμετεχόντων άρχισαν να χαλαρώνουν περισσότερο και να απολαμβάνουν το μασάζ και την περιποίηση. Στο τέλος της άσκησης η Σ9 ήθελε να ξαναπεράσει για να δώσει περισσότερο χρόνο στον εαυτό της και να το απολαύσει. Οι υπόλοιποι το δέχτηκαν με χαρά.» Ο κριτικός φίλος σημειώνει σχετικά με τη δραστηριότητα της μεθυσμένης μπουκάλας ότι «Η μεθυσμένη μπουκάλα, έδειξε την έλλειψη στην εμπιστοσύνη και στο άφημα μας σε άλλους ανθρώπους, παρά τα όσα έχουν κάνει και μοιραστεί οι συμμετέχοντες. Προφανώς αυτό είναι προσωπικό τους βίωμα και ίσως χρειάζεται αρκετός χρόνος για να συμβεί ή μπορεί να μην γίνει και ποτέ. Πάντως κάποιοι το απόλαυσαν και αφήθηκαν, ενώ άλλοι αισθάνθηκαν την ευθύνη που είχαν για τους άλλους.»

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Πλάτη-πλάτη

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Κολλάω ένα μέλος με...» (Abigador, 2011:40)

Η ερευνήτρια-εμφυχωτρία αναφέρει στο ημερολόγιο της «Η Σ18 και η Σ4 είναι αφημένες η μια πάνω στην άλλη. Η Σ3 με την Σ8 είναι αμήχανες λόγω της φύσης της άσκησης. Ο Σ12 αφημένος με την Σ13. και έπειτα μπαίνει και ο Σ15 στην ομάδα τους (ο οποίος ήρθε καθυστερημένα και δεν είχε ζευγάρι). Η Σ5 γελάει για αυτή την είσοδο και δείχνει αμήχανη με την Σ7. Η Σ16 είναι αφημένη πάνω στην Σ9, ενώ η Σ9 είναι χαλαρή με επιφυλάξεις. Ο Σ6 με τον Σ17 είναι κι εκείνοι αμήχανοι, χαμογελούν αλλά συνεχίζουν την άσκηση. Στην οδηγία να ενωθούν τέσσερις πλάτες, δεν έλειψαν τα γέλια και τα αστεία σχόλια, πράγμα που τους έκανε να χάσουν τη συγκέντρωσή τους στο ρυθμό της μουσικής, κι έτσι διεκόπη η άσκηση.»

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Οδηγώντας τον τυφλό

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή της άσκησης «Τυφλός και οδηγός » (Abigador, 2011:63)

Η ερευνήτρια υπογραμμίζει στο ημερολόγιο της ότι «Ο τυφλός και ο οδηγός έβγαλε ανάμεικτα και διαφορετικά συναισθήματα σε όσους συμμετείχαν. Άλλοι προτιμούσαν να είναι μόνο οδηγοί και άλλοι μόνο τυφλοί...Οι οδηγοί ήταν πιο αμήχανοι από τους τυφλούς στο πρώτο μέρος της άσκησης. Όλοι χόρεψαν μαζί τους για να γεμίσουν τον χρόνο τους. Η Σ9 και η Σ16 αντέδρασαν ίδια στην άσκηση. Ο Σ12 που είχε την Σ13 και τον Σ15, μίλαγε κατά τη διάρκεια της άσκησης και τους έδινε οδηγίες για το που θα κατευθυνθούν γιατί φοβόταν μη χτυπήσουν και δυσκολευόταν να τους κατευθύνει».

6) Περιγραφή δραστηριότητας: Δραματοποιώ το πλαίσιο της ιστορίας μου. Θέατρο του καταπιεσμένου

Πηγή άσκησης : Θέατρο του Καταπιεσμένου, (Boal, 1992).

Ο κριτικός φίλος περιγράφει διεξοδικά αυτή την δραστηριότητα ότι «1^η ομάδα: Σ9 – Σ12 – Σ7- Σ5. Η Σ7 είναι υπάλληλος φαρμακείου, η Σ9 το αφεντικό της, ενώ ο Σ12 και η Σ5 πελάτες. Το αφεντικό χρησιμοποιεί εκφράσεις προσβλητικές μπροστά στους πελάτες προς την υπάλληλό της. Στην πρώτη φάση οι πελάτες δεν αντιδρούν. Μετά την παρέμβαση όμως του κοινού οι δύο πελάτες στο φαρμακείο, πήραν θέση στην αδικία και προστάτεψαν την υπάλληλο απέναντι στο αφεντικό.». Για την συγκεκριμένη ιστορία, η ερευνήτρια σημειώνει πως «Η Σ5 εξομολογείται πως ένιωσε άβολα με την συμπεριφορά του αφεντικού, ενώ η Σ7 μόνη και άβολα (Η ιστορία είναι προσωπικό της βίωμα). Στην δεύτερη φάση, όπου επαναλήφθηκε η ιστορία με την παρέμβαση του κοινού στην αντικατάσταση της πελάτισσας Σ5 καθώς και του Σ12, και οι 3 ηθοποιοί που ενσάρκωσαν τους ρόλους εξέφρασαν πως αισθάνθηκαν καλύτερα που έστω κι έτσι δώσανε μια λύση στην αδικία που δέχτηκε η Σ7. Το ίδιο όμορφα και ανάλαφρα αισθάνθηκε και η καταπιεζόμενη Σ7.». Συνεχίζει ο κριτικός φίλος την παρατήρηση του «2^η ομάδα: Σ13 – Σ4 – Σ18 – Σ16 (Η Σ13 και η Σ16 είναι πλούσιες κυρίες που πίνουν το καφεδάκι τους, η Σ18 είναι η καθαρίστρια του σπιτιού και ανακοινώνει ότι θα πάει λίγες μέρες διακοπές. Οι καλές κυρίες την κοροϊδεύουν και μιλούν ρατσιστικά για εκείνη. Η νύφη της Σ4, η Σ18 την ενημερώνει για αυτά που άκουσε από τις κυρίες και την προειδοποιεί. Τελικά η καθαρίστρια στο τηλέφωνο της κυρίας να ξαναπάει για δουλειά, την ενημερώνει πως δεν μπορεί να δουλεύει σε εκείνην πια)», ενώ η ερευνήτρια σημειώνει σχετικά ότι «Τα κορίτσια στην αληθινή ιστορία της Σ4, έδωσαν και την λύση από μόνες τους. Όμως οι απόψεις των παιδιών ακούστηκαν και πάλι. Ο Σ12 είπε πως προσβάλετε το εγώ μας και όχι ο άνθρωπος στην συγκεκριμένη ιστορία

και πρότεινε σαν λύση ότι εκείνος θα πήγαινε στην δουλειά ξανά και θα έλεγε τι αισθανόταν στην πελάτισσα για να διατηρηθεί η σχέση. Η Σ13 είχε την άποψη πως ο αλβανικός λαός είναι περήφανος και θεώρησε πως η Σ4 το χειρίστηκε πολύ καλά. Και τέλος η Σ9, αναρωτήθηκε αν υπάρχει απόλυτη εμπιστοσύνη στη σχέση της με τη νύφη της, ώστε να αποκλείσει το γεγονός της παράφρασης.». Τέλος, ο κριτικός φίλος επανέρχεται αναφερόμενος στην ιστορία της 3^{ης} ομάδας «3^η ομάδα: Σ3 – Σ17 – Σ8 – Σ6(Η διευθύντρια του φροντιστηρίου Σ3, προσλαμβάνει ένα νέο καθηγητή για ιδιαίτερα τον Σ17. Ενώ κάνει μάθημα στη μαθήτριά Σ8, μπαίνει μέσα ένας φίλος, ο Σ6, με άσχημη και προκλητική συμπεριφορά προς τη διευθύντρια και τον χώρο. Η διευθύντρια δεν είναι σίγουρη πως θα δώσει άλλη ευκαιρία στον δάσκαλο)» και η ερευνήτρια καταγράφει «Εντύπωση έκανε η ευκολία που μπήκε ο φίλος μέσα στο φροντιστήριο και η προκλητική του συμπεριφορά. Οι συμμετέχοντες πρότειναν ο Σ17 σαν δάσκαλος να διεκδικούσε παραπάνω στο να επεξηγήσει στη διευθύντρια, Σ3, ότι δεν ευθύνεται για τη συμπεριφορά του φίλου και ότι αυτό το τυχαίο γεγονός δεν τον χαρακτηρίζει σαν άνθρωπο.»

7) Περιγραφή δραστηριότητας: Διάδρομος συνείδησης

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή της άσκησης «Ο Διάδρομος των εσωτερικών φωνών ή ο διάδρομος της συνείδησης» (Γκόβας, 2003:132)

Η ερευνήτρια σημειώνει στο ημερολόγιο της σχετικά ότι «Στόχος αυτής της άσκησης είναι να εκφράσουν όλοι τις ιστορίες τους ώστε να νιώσουν πιο ανάλαφροι, γιατί όταν εκφράζεις μια αδικία που έχεις υποστεί, ο θυμός που νιώθεις μέσα σου μειώνεται ή καμιά φορά απομακρύνεται».

8) Περιγραφή δραστηριότητας: Μια σημαντική στιγμή της ζωής μου σε μια ζωγραφιά.

Ο κριτικός φίλος περιγράφει την συγκεκριμένη δραστηριότητα, σημειώνοντας ότι «Η εμπυχώτρια στη συνέχεια μοίρασε μαρκαδόρους, άνοιξε ένα χαρτόνι και ζήτησε από τους συμμετέχοντες να καθίσουν κάτω, γύρω από το χαρτόνι και να ζωγραφίσουν ο καθένας μία σημαντική στιγμή της ζωής τους που θεωρούν ότι τους καθόρισε στη μετέπειτα πορεία. Ακολούθως, υπήρξε συζήτηση γύρω από τη ζωγραφιά όπου οι συμμετέχοντες βρήκαν κοινά ή αλληλένδετα πράγματα στην ζωγραφιά, όπως βιβλία, σύνορα – αεροπλάνο, κουζίνα – πόρτα, κ.λ.π. Η εμπυχώτρια

ανέφερε πως αν αυτή η ζωγραφιά θεωρήσουμε πως είναι η μονοκονδυλιά της ζωής, όπως βλέπετε όλοι κάπου συναντιόμαστε. Όλοι έχουμε κάποια κοινά βιώματα που μας καθόρισαν ή εξέλιξαν»

9) Περιγραφή δραστηριότητας: Τι αποκόμισα από τα εργαστήρια αυτά αποτυπωμένα σε μία ζωγραφιά

Η ερευνήτρια σημειώνει σχετικά ότι «Ο Σ15, η Σ7 και η Σ8 ζωγράρισαν αυτό που ήθελαν και έπειτα παρέμειναν ξαπλωμένοι και συμπλήρωναν ο ένας την ζωγραφιά του άλλου και των άλλων. Αντίθετα με τους υπόλοιπους και ιδιαίτερα τους Έλληνες συμμετέχοντες, που αφού ζωγράρισαν αυτό που ήθελαν, αποσύρονταν και έφευγαν από τον κύκλο.».

10) Περιγραφή δραστηριότητας: Συνέντευξη σε ανοιχτή συζήτηση και με τις δύο ομάδες

Πηγή: (βλ. Ενότητα 2.3.4)

Ο κριτικός φίλος περιγράφει αυτή τη δραστηριότητα ως εξής «Η εμψυχώτρια ενημέρωσε τους συμμετέχοντες ότι σήμερα λήγει αυτό το βιωματικό πρόγραμμα και τους ζήτησε να ολοκληρώσουν τις συνεντεύξεις τους με μία ομαδική ανοιχτή συζήτηση-συνέντευξη. Ενώ στη πρώτη συνάντηση, οι συνεντεύξεις δόθηκαν ξεχωριστά από τις δύο ομάδες (Ομάδα Ελλήνων- Ομάδα Αλβανών), αυτή τη φορά η εμψυχώτρια θέλησε να είναι όλοι μαζί διότι αισθάνεται ότι έχουν έρθει αρκετά κοντά πλέον ώστε να μοιραστούν από κοινού τις απόψεις τους. Όλοι συμφώνησαν σε αυτό. Μπήκε η κάμερα και το μαγνητοφωνάκι σε λειτουργία (για τα οποία ήταν εξαρχής ενημερωμένοι όλοι κι έδωσαν τη συγκατάθεση τους και σε αυτά και σε φωτογραφίες που τραβήχτηκαν κατά τη διαδικασία των εργαστηρίων) και ξεκίνησε η ανοιχτή συζήτηση-συνέντευξη (Βλ. παράρτημα συνεντεύξεων)».

11) Περιγραφή δραστηριότητας: Αποχαιρετισμός

Ο κριτικός φίλος σημειώνει «Η ζωγραφική και το κλείσιμο του εργαστηρίου έδειξε πόσο κοινά έχουμε σαν άνθρωποι πάνω από όλα. Τα βιβλία, τα ταξίδια αναψυχής ή τα κατ' ανάγκην, η μαγειρική, το παιχνίδι, η επιθυμία για έκφραση, η συνύπαρξη και η συναναστροφή με άλλα άτομα, η δοκιμή σε κάτι νέο, το ρίσκο να ανοιχτούμε και να μοιραστούμε τις πληγές μας, μπορεί να είναι θεραπεία για ένα κομμάτι της ψυχής.... κάποιος θέλει να πει κάτι σε κάποιον; Σ9: Εγώ

θέλω να πω κάτι σε όλους, να μην χαθούμε. Σ15: Τα λέμε. Σ13.: Εγώ θέλω να πω κάτι στην Παρασκευή. Εγώ θα έρθω τα Χριστούγεννα να φάω την πέτσα. Σ18: Χάρηκα πάρα πολύ που σας γνώρισα όλους. Πέρασα όμορφα.Σ13.: Νομίζω ότι ισχύει για όλους αυτό. Και άμα θελήσει ο Γιάννης να μας μαγειρέψει...Σ6: Εμένα μου άρεσε πάρα πολύ και αν υπάρχει δεύτερη ευκαιρία να ξανάρθω, θα ξαναέρθω ευχαρίστως...».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, παρουσιάζονται τα δεδομένα που συνέλλεξε, ανασύνθεσε και επεξεργάστηκε η ερευνήτρια εμπυχώτρια. Για την ανάλυσή τους έγινε εν πρώτοις μια προσεκτική εξέτασή τους και στην συνέχεια κωδικοποιήθηκαν προκειμένου να παρουσιαστούν και να ερμηνευτούν. Το σπουδαιότερο πρόβλημα στην ανάλυση δεδομένων που προκύπτουν από την χρήση της μεθοδολογικής «τριγωνοποίησης» είναι η αποτύπωση των δεδομένων, καθώς για αυτήν εφαρμόζονται οι κανόνες αποτύπωσης τόσο της ποσοτικής όσο και της ποιοτικής ανάλυσης, με αποτέλεσμα να πρέπει να συνδυαστούν αριθμητικά και λεκτικά δεδομένα (Olsen, 2001:26).

Για την υπέρβαση αυτού του εμποδίου, γίνεται κωδικογράφηση, δηλαδή η μετατροπή των απαντήσεων σε αριθμούς, για τα ποσοτικά στοιχεία και σε φράσεις, για τα ποιοτικά, όπως αναφέρεται σε προηγούμενη ενότητα. Επομένως, μέσω της κωδικογράφησης μετατρέπονται οι απαντήσεις σε κατάλληλη μορφή προκειμένου να γίνει η μηχανογραφική επεξεργασία, όπως παρουσιάζεται αμέσως παρακάτω. Αρχικώς, γίνεται αναφορά στην ανάλυση των ευρημάτων της ποιοτικής προσέγγισης, η οποία επιτελεί έναν «εξηγητικό» χαρακτήρα και έπεται αυτή της ποσοτικής προσέγγισης, προκειμένου να αποδείξει στατιστικά την εγκυρότητα των ανωτέρω ευρημάτων.

3.1. Ευρήματα από τις συνεντεύξεις.

Η ποιοτική ανάλυση που ακολουθεί βασίζεται στα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τη χρήση των μεθοδολογικών εργαλείων της ποιοτικής προσέγγισης.

Αναλυτικότερα, χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο της ομαδικής συνέντευξης (**Σ**) σε τρεις φάσεις, πρώτα στην ομάδα των Ελλήνων (**ΣΕ**) που συμμετείχαν στην παρέμβαση και στην ομάδα των Αλβανών (**ΣΑ**) ξεχωριστά και πριν ξεκινήσει η παρέμβαση, ενώ μια ομαδική συνέντευξη (**ΟΣ**) από κοινού, ακολούθησε με το πέρας της παρέμβασης. Ταυτόχρονα, τηρήθηκε από την ερευνήτρια ερευνητικό ημερολόγιο ή άλλως, ημερολόγιο συμμετοχικής παρέμβασης (**ΗΣ**), στο οποίο η ίδια κατέγραφε σχόλια και παρατηρήσεις καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας. Βοηθός και συνοδοιπόρος στο έργο της έρευνας

στάθηκε ο κριτικός φίλος, ο οποίος επίσης τήρησε ημερολόγιο (ΗΚΦ), που με την σειρά του κατέγραφε τα δικά του σχόλια για τις παρεμβάσεις.

Όλα τα ανωτέρω ποιοτικά εργαλεία παρήγαγαν σημαντικά δεδομένα για την εις βάθος κατανόηση των σκέψεων, των προβληματισμών και των απόψεων των συμμετεχόντων που αποτέλεσαν το δείγμα. Ωστόσο, όπως κατέστη κατανοητό για την ερευνήτρια-εμπυχώτρια, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν θα πρέπει να επεξεργαστούν κατά τρόπο που να διευκολύνει την γραπτή αποτύπωσή τους. Επομένως, η ερευνήτρια προχώρησε ύστερα από την διεξοδική μελέτη των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων και των ημερολογίων, στην κωδικογράφηση των δεδομένων που προέκυψαν από αυτά. Η κωδικογράφηση γίνεται με βάση τους παρακάτω άξονες-κωδικούς και τις υποκατηγορίες τους που προέκυψαν από τη συνεχή νοηματική και εννοιολογική επανάληψη στα ευρήματα, ενώ έπεται η ανάλυση των ευρημάτων που αντιστοιχούν σε καθέναν από αυτούς.

A. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

➤ A.1. Αιτίες μετανάστευσης Αλβανών στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, συλλέχθηκαν ποικίλα δεδομένα σχετικά με τον ρατσισμό, την ξеноφοβία, τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα μεταξύ Ελληνικής και Αλβανικής κουλτούρας. Δεδομένων τούτων, δεν θα μπορούσαν να μην προκύψουν δεδομένα σχετικά με τη μετανάστευση, το μεταναστευτικό κύμα της δεκαετίας του 1990 και τις αιτίες τους.

Από τις ομαδικές συνεντεύξεις και το ημερολόγιο του κριτικού φίλου προέκυψαν δεδομένα σχετικά με τις αιτίες του μεταναστευτικού κύματος των Αλβανών προς την Ελλάδα. Οι αιτίες που εντοπίζονται είναι κυρίως οι οικονομικοί λόγοι. Συγκεκριμένα, σημειώνεται (Σ.Ε.16) «Ο Σ16 μπαίνει στην συζήτηση και αναφέρει πως οι Αλβανοί ήρθαν εδώ για να δουλέψουν....», (Σ.Ε.Σ1) «Όχι, οι Αλβανοί όμως δεν ήρθαν έτσι ξαφνικά. Ήρθαν καθαρά και μόνο για οικονομικούς λόγους.», όπως επίσης, (Σ.Ε.Σ8) « Ασφαλώς. Οικονομικοί μετανάστες.».

➤ A.2. Λόγοι επιλογής της Ελλάδας ως χώρα μετανάστευσης.

Η εγγύτητα Ελλάδας-Αλβανίας, η οικειότητα μεταξύ των λαών και η προηγούμενη εμπειρία των Αλβανών που είχαν ήδη εγκατασταθεί στην Ελλάδα, αποτέλεσαν τους βασικούς λόγους που οι Αλβανοί επιλέγουν την Ελλάδα ως χώρα μετανάστευσης. Συγκεκριμένα, ο κριτικός φίλος σημειώνει « **(Η.Κ.Φ)** Έπειτα από τις παρατηρήσεις των συμμετεχόντων για τον αυτοσχεδιασμό των παιδιών, άρχισαν οι ερωτήσεις από τον Σ12 συγκεκριμένα και η συζήτηση άναψε. –Γιατί οι Αλβανοί επέλεξαν την Ελλάδα μόνο; Η απάντηση από τον Σ17 ήταν οι 3 παρακάτω λόγοι: 1) Εύκολη πρόσβαση, 2) Οικειότητα ως προς τον λαό και την κουλτούρα, εφόσον πολλοί Έλληνες τραγουδιστές είχαν κάνει συναυλίες στην Αλβανία και 3) από τις μαρτυρίες άλλων Αλβανών μεταναστών που είχαν ήδη ζήσει στην Ελλάδα. Γενικά υπάρχει συνεχής διακοπή από Έλληνες και αντίδραση. – Η Σ9 ρωτά - Γιατί δεν επέλεξαν την Ιταλία; Πόσο ποσοστό πήγε στην Ιταλία; Οι Αλβανοί απαντούν πως οι βόρειοι Αλβανοί πήγαν προς Ιταλία με κίνδυνο την ζωή τους εφόσον οι Ιταλοί βύθιζαν τα καράβια, ενώ οι νότιοι επέλεξαν την Ελλάδα ως την πιο κοντινή και ασφαλή πρόσβαση.». Στην ομαδική συνέντευξη, ειπώθηκε ότι «**(Ο.Σ.Σ6.)** Έχει να κάνει αυτό που λες, όπως και στο ερωτηματολόγιο... ότι είμαστε κοντά, ότι έχουμε συγγένεια, πιστεύω και στα ήθη και στα έθιμα. Έχουμε πολλά κοινά, γι' αυτό πιστεύω ήρθαμε πιο κοντά."

➤ **A.3. Συναισθήματα για την μετανάστευση.**

Τα συναισθήματα που εκφράστηκαν σχετικά με την μετανάστευση βρίσκονταν στον αντίποδα κάθε συναισθήματος σχετικά με τον μετανάστη ως άνθρωπο.

Οι Αλβανοί που συμμετείχαν στην ομάδα παρέμβασης είχαν ως επί των πλείστων την βιωματική εμπειρία της μετανάστευσης και εξέφρασαν πόνο, νοσταλγία για την ήρεμη ζωή τους (και όχι για την πατρίδα τους), την αγανάκτηση για τις κακουχίες και τον φόβο που βίωσαν τόσο στην χώρα προέλευσης όσο και στην χώρα μετανάστευσης, δηλαδή στην Ελλάδα.

Από την άλλη πλευρά, οι Έλληνες έδειξαν συμπόνια και κατανόηση, μέσα από τις αναπαραστάσεις, ειδικά εκείνες των σκηνών του περάσματος των συνόρων, ένιωσαν συγκίνηση και θαυμασμό για το σθένος και την δύναμη των μεταναστών. Επίσης, εκφράστηκε ο φόβος να μην βρεθούν σε αυτήν τη θέση και η αγωνία για τους σύγχρονους μετανάστες, κυρίως από την Συρία, που αντιμετωπίζουν αυτή τη στιγμή τα ίδια προβλήματα.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ενώ λίγο ως πολύ όλοι επεσήμαναν την ύπαρξη ρατσιστικών και ξενοφοβικών απόψεων και στάσεων απέναντι στους μετανάστες του τότε και του τώρα, έδειχναν να διαχωρίζουν την μετανάστευση ως κατάσταση μετάβασης από τον έναν τόπο στον άλλο, αντιμετωπίζοντας την ως μια δύσκολη, επίπονη κατάσταση, γεγονός που εξέπληξε την ερευνήτρια-εμπυχωτρία. Με άλλα λόγια, ο μέσος άνθρωπος κατανοεί την τραγικότητα της υποχρεωτικής μετανάστευσης, αλλά δυσκολεύεται να κατανοήσει τον μετανάστη ως άνθρωπο, όταν αυτός συμβιώνει μαζί του στον ίδιο τόπο.

B. ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Ο ρατσισμός ως βασική, ερευνώμενη έννοια, είναι φυσικό να έχει γίνει ένα από τα συχνότερα θέματα που πραγματεύτηκαν οι συμμετέχοντες στις παρεμβάσεις

➤ B1. Μορφές ρατσισμού

Η κωδικοποίηση των μορφών ρατσισμού ακολουθεί την διάκριση που γίνεται από την βιβλιογραφία (βλ. Τομπέα) προκειμένου να γίνει ευχερέστερη η μετέπειτα συζήτηση των ευρημάτων

▪ B.1.1. Αναπαραστατική μορφή ρατσισμού.

Η αναπαραστατική μορφή ρατσισμού, δηλαδή ο ρατσισμός που εκδηλώνεται μέσα από την σύνδεση μιας αναπαράστασης με το υποκείμενό της, φαίνεται ότι υφίσταται στην Ελλάδα. Όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι τα Μ.Μ.Ε στην Ελλάδα εμφάνιζαν τους Αλβανούς μετανάστες με την μάσκα του εγκληματία, του επικίνδυνου και του ανεπιθύμητου. Για κάθε περιστατικό βίας ή αξιόποινης ενέργειας, ο πρώτος χαρακτηρισμός που χρησιμοποιείτο από την ειδησεογραφία για τον δράστη, ήταν «Αλβανός δράστης» ή «Αλβανός διέπραξε...», ακόμα και πριν γίνει η σύλληψη ή προανακριτική διαδικασία. Επίσης, έγινε αναφορά σε τηλεοπτικές σειρές, όπου επί μακρόν, ο ρόλος του «Αλβανού» συσχετιζόταν με αυτή του εγκληματία ή του εργάτη σε χειρωνακτικές εργασίες, του αμόρφωτου και του επικίνδυνου. Αυτή η μορφή αναπαραστατικού ρατσισμού που εκδήλωναν τα Μ.Μ.Ε εμφανίστηκε στις παρεμβάσεις.

▪ B.1.2 Αλληλεπιδραστική μορφή ρατσισμού (όνομα, βάφτιση)

Η αλληλεπιδραστική μορφή ρατσισμού, αναφέρεται σε όλες τις εκδηλώσεις του ρατσισμού που λαμβάνουν χώρα εντός του πλαισίου της καθημερινής συμβίωσης.

Μια από τις βασικές πτυχές της αλληλεπιδραστικής μορφής ρατσισμού αφορούσε στο όνομα και στην βάφτιση. Η βάφτιση, αν και θα μπορούσε να ενταχθεί στο παρακάτω πλαίσιο ανάλυσης, σχετικά με τον θρησκευτικό ρατσισμό, επιλέγεται να αναφερθεί στην παρούσα ενότητα, καθώς συνδέεται άμεσα, από τους συμμετέχοντες, με το όνομα.

Ο κριτικός φίλος (ΗΚΦ) σημειώνει μια πρώτη εντύπωση σχετικά με τα Αλβανικά ονόματα και την δυσκολία των Ελλήνων να τα προφέρουν, καταγράφοντας «Οι συμμετέχοντες δεν τα θυμόντουσαν όλα τα ονόματα. Οι Έλληνες συμμετέχοντες δυσκολεύονταν να πουν τα ονόματα κάποιων Αλβανών συμμετεχόντων που ήταν πιο δύσκολα και ίσως τα άκουγαν για πρώτη φορά.». Οι συμμετέχοντες, αναφερόμενοι στο ίδιο θέμα σημειώνουν: (Σ.Α.Σ4) «Με βάφτισαν οι γείτονες έτσι, γιατί δεν μπορούσαν να το πουν. Με χαρά το δέχτηκα, τι να κάνω!», (Σ.Α. Σ5) «Η στα Αλβανικά, το ΣΗ είναι το βαφτιστικό μου. Όπως συμπληρώσαμε και στο ερωτηματολόγιο, δηλαδή από τα ονόματα που λέει η κυρία, όντως. Αλλάξαμε στην αρχή, ίσως μιλάω για εμένα αλλά νομίζω ότι εκπροσωπώ και τους άλλους, για να ενσωματωθούμε καλύτερα, για να μας δεχτούν, να γίνουμε πιο αποδεκτοί, κάναμε, και μιλάω πάλι για μένα, βαφτίστηκα χωρίς να νιώθω τίποτα, δεν γνώριζα ούτε για Θεούς ούτε για τίποτα, για να έχω έναν χρυσό σταυρό, ένα ζευγάρι καινούρια ρούχα και παπούτσια, και για να έχω ένα ωραίο όνομα για να μην διακριθώ στο σχολείο. (όταν ξεκίνησες το σχολείο είχες αυτό το όνομα; ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Όχι, εγώ είχα έρθει, μόνο για να βαφτιστώ, δεν ξέρω, έτυχε. Με έφερε μια θεία και μου είπε έλα να βαφτιστείς. Δεν ξέρω, μου είχε κολλήσει κι εμένα. Έλεγα, θέλω να έχω ένα ψυγείο και να πάω να βαφτιστώ στην Ελλάδα. Δεν ξέρω... Τελοσπάντων, για τα ονόματα, μας το επιβάλλανε και οι Έλληνες. Γιατί είτε δεν μπορούσαν να πουν το όνομά μας, είτε έκαναν πως δεν μπορούσαν, δεν προσπαθούσαν (είτε στα χαρτιά, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Ναι και εκεί». Σε άλλο σημείο της ομαδικής συνέντευξης σημειώνεται (Σ.Α.Σ6) «Καταρχήν δεν έβαζαν ένσημα, να κολλήσουν ένσημα με αυτό το όνομα.», (Σ.Α.Σ5.) «Ούτε στο σχολείο αν δεν ήσουν βαφτισμένος. Όταν ο σύζυγός μου, έγινε εργολάβος, οικοδόμος όπως οι περισσότεροι και είχε κάποια στιγμή, στην χρυσή δεκαετία της Ελλάδας, 15 εργάτες, μερικοί ήταν Πακιστανοί. Ούτε καν ήξερε πως τους έλεγαν. Τους έδινε εκείνος ονόματα γιατί ήταν πιο εύκολο για εκείνον π.χ. Αλί. Έτσι και σε εμάς, μας έλεγαν Άννα, Άννα και εμείς απαντούσαμε. Έτσι κάναμε κι εμείς. Πιστεύω ότι η παιδεία, γενικώς και δεν

εννοώ πανεπιστήμια, έχει να κάνει.»(Σ.Α.Σ7) «Βαφτίστηκα , με φώναζαν έτσι τα πρώτα χρόνια, αλλά κράτησα το Αλβανικό μου που μου αρέσει περισσότερο. (δεν έχεις νιώσει από κάποιον να σου κάνει κάποιο αρνητικό σχόλιο, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Εντάξει, όταν το ακούσουν θα με ρωτήσουν από πού είμαι, ή από πού βγαίνει. Και εγώ θα εξηγήσω. Κι εγώ, έχω κάνει μέχρι Στ' δημοτικού στην Ελλάδα και έπειτα επέστρεψα στην Αλβανία. Αλλά μπορώ να πω ότι υπήρχε μια κόντρα ανάμεσα, θα μας έλεγαν 'κοίτα οι Έλληνες', μιλούσαμε ελληνικά κι εμείς. Μετά ήταν θέμα συνήθειας, με κάποια άτομα μιλάω ελληνικά και με κάποια άλλα αλβανικά. Μέχρι τέλος του λυκείου, υπήρχε αυτή η κόντρα. Είχαν γράψει και στους τοίχους του σχολείου ρατσιστικά σχόλια. Και τώρα που γύρισα δεν έχω νιώσει περίεργα, δεν ξέρω όταν μπου στο χώρο εργασίας, δεν το γνωρίζω αυτό. Τώρα καλά.» (Σ.Α.Σ8) «Στην αρχή ήταν και ο λόγος που βάφτισα τα παιδιά, ήθελα μόνο για να ενσωματωθούν πιο γρήγορα με τους Έλληνες. Ήταν έντονα εναντίον των Αλβανών. Και τα παιδιά ένιωθαν άβολα. (Άρα, υπήρχε λες ένας φόβος στην αρχή από τους Έλληνες και προσπαθούσατε οι Αλβανοί μετά βίας να ενσωματώσετε τα παιδιά; ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ)» και (Σ.Α.Σ9) « Έχω έρθει το '93 εδώ πέρα. Αρχισε ο άντρας να πιάνει δουλειές και τον ρωτούσαν 'πώς σε λένε;' και έλεγε Έντμοντ , δεν μπορούσαν να το πούνε και είπε 'Μιχάλης'. Βαφτίστηκε μόνος του, αλλά στα χαρτιά ήταν Έντμοντ. Αλλά δεν τον έπαιρναν, δεν του κολλούσαν ένσημα αν δεν είχε ελληνικό όνομα. Στην αρχή, το '93 παίρναμε τηλέφωνο να ενοικιάσουμε σπίτι, δεν ενοικίαζε κανένας στους Αλβανούς. Βάλαμε Έλληνα να πάρει τηλέφωνο και μάλιστα το ενοικίασε στο όνομά του το σπίτι για εμάς. Είχαμε από την αρχή πρόβλημα. Αλλά όχι, ότι κι εμείς είμαστε αθώοι και καθαροί. Εγώ από τις κυρίες που δουλεύω είμαι ευτυχισμένη, είναι πολύ καλές, δεν με έχουν προσβάλλει. Από το κράτος είμαι πολύ θυμωμένη. Ειδικά με τα χαρτιά, έχω έρθει 25 χρονών εδώ πέρα και είμαι 53 και δεν έχω ακόμα χαρτιά.»

Χρήσιμη και εποικοδομητική ήταν η παρατήρηση του κριτικού φίλου «Εσείς πως παίρνετε τα ονόματα σας; Δεν βαφτίζετε, έτσι;» και η απάντηση που ήρθε «Όχι, ότι πιο πρωτότυπο και δύσκολο μπορείς να πεις, ότι πιο ακαταλαβίστικο!!! Διαλέγουμε και από τα έργα. Επί Χότζα υπήρχε μια συγκεκριμένη λίστα και διάλεγαν, όχι όμως ελληνικά, έπειτα από ταινίες από σειρές ιταλικές.»

Συμπερασματικά, το γεγονός ότι οι περισσότεροι Αλβανοί «εξελλήνισαν» τα ονόματά τους, πηγάζει από την αδυναμία των Ελλήνων να τα προφέρουν και την επιθυμία των Αλβανών να ενσωματωθούν στην Ελληνική πραγματικότητα. Άμεσα

συνδεόμενη με τον «εξελληνισμό των ονομάτων» ήταν και η βάφτιση, την οποία οι Αλβανοί τις περισσότερες φορές επέλεξαν ύστερα από προτροπή των Ελλήνων.

▪ **B.1.3. Ιδεολογική μορφή ρατσισμού**

Όσον αφορά την ιδεολογική μορφή ρατσισμού, στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας δεν υπήρξαν επαρκείς αναφορές. Αλβανοί και Έλληνες είτε επέλεξαν λόγω επιφυλακτικότητας να μην αναφερθούν είτε δεν θεώρησαν σκόπιμο να αναφερθούν σε εκδηλώσεις ιδεολογικής μορφής ρατσισμού. Μονάχα μία από τις Ελληνίδες συμμετέχουσες αναφέρθηκε με βδελυγμία στην Χρυσή Αυγή, σε μια αποστροφή του λόγου τους. Επομένως, συμπεραίνεται ότι οι Αλβανοί δεν έτυχαν θύματα της ιδεολογικής μορφής ρατσισμού, ακόμα και στις μέρες μας που έχουν επαναφερθεί κρίσιμα εθνικά θέματα (βλ. Τσάμηδες, Ελληνική μειονότητα Αλβανίας, «Μεγάλη Αλβανία», κ.λπ).

▪ **B.1.4. Έλλογη μορφή ρατσισμού (γλώσσα, είσαι ΑΛΒΑΝΟΣ)**

Στις συνεντεύξεις, ο αλληλεπιδραστικός ρατσισμός που δέχτηκαν οι Αλβανοί από τους Έλληνες και σχετίζεται με τον όρο «Αλβανός» και «Έλληνας» ως *απαξιοτικού χαρακτήρα προσφώνηση, διαφάνηκε μέσω των παρακάτω απαντήσεων: (Σ.Α.2) «Έχω ζήσει και εκεί και εδώ. Ήμουν μέχρι α' δημοτικού στην Ελλάδα, έπειτα αναγκαστήκαμε λόγω δουλειάς να ξαναγυρίσουμε στην Αλβανία, οπότε έζησα εκεί τα σχολικά μου χρόνια. Αντιμετώπισα μεγαλύτερο ρατσισμό εκεί, παρά εδώ στην Ελλάδα. Ειδικά από τα παιδιά στο σχολείο, δηλαδή εκεί με φώναζαν Ελληνίδα, ενώ εδώ αντίστοιχα Αλβανίδα. Και ήταν πιο έντονο, ίσως επειδή ήμουν πιο μικρή και τα έπαιρνα αλλιώς, οπότε το βίωσα πιο έντονα εκεί. Επειδή δεν είμαι κανονικά, είμαι Βορειοηπειρώτισσα, στην οικογένειά μου μιλάμε ελληνικά, ασχέτως που έχω ζήσει και μένει εκεί, οπότε και στο σχολείο μερικές φορές μιλούσα ελληνικά και αυτό τους τσάντιζε.»(Σ.Ε.Σ2) «Τα παιδάκια κάνουν παρέα μεταξύ τους, έχουν φιλίες, δεν ακούς εύκολα “άντε Αλβανέ ή εσύ είσαι Αλβανός και Αϊ παράτα μας”. Είναι πολύ πιο μετρημένο αυτό.»* Ακόμα, από τις συνεντεύξεις σημειώνεται ότι (Σ.Α.Σ3) *«Επειδή κι εγώ έχω κάνει την α' γυμνασίου στην Αλβανία, το είχα βιώσει κι εγώ. Όντως υπάρχει μεγάλος ρατσισμός στα σχολεία στην Αλβανία, επειδή κι εγώ 6 χρόνια ελληνικά μάθαινα και δεν ήξερα καλά αλβανικά, με κορόιδευαν όλα τα παιδιά. Με έλεγαν Ελληνίδα ενώ ήμουν στην Αλβανία, επειδή δεν μιλούσα καλά και ακόμη γιατί έγραφα με το αριστερό χέρι με κορόιδευαν και έλεγαν ότι*

στην Ελλάδα γράφουν με το αριστερό. Η καθηγήτρια με πίαζε να γράψω με το δεξί χέρι. Μέχρι και οι καθηγητές ήταν ρατσιστές απέναντι μου. (άρα εσύ αντιμετώπισες περισσότερο ρατσισμό στην Αλβανία παρά εδώ, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Το βίωσα και εδώ πέρα, και στο δημοτικό αλλά και στην Αλβανία που δεν το περίμενα.» και (Σ.Α.Σ10) «Ακόμα και τα παιδιά μου, που είναι γεννημένα εδώ και δεν εννοείται να... δηλαδή είναι ντροπή. Και γι' αυτό εμένα να με φωνάζουν θα πω όχι. (Άρα πιστεύετε ότι ο ρατσισμός ξεκινάει από το ίδιο το κράτος, από την πολιτική, από την λογοκρισία, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Δεν έχω ζήσει ρατσισμό, μια χαρά έχω περάσει. Και μπορώ να πω ότι εγώ προκαλούσα στον εαυτό μου, απ' τα κόμπλεξ και από αυτά που ακούμε.... Ή.... Δεν νομίζω ότι είναι κάτι συγκεκριμένα. Νομίζω ότι η άγνοια, όπως είπες πριν το αν μιλάμε αλβανικά ή πως νιώθουν οι άλλοι... τώρα που είμαι πιο δυνατή, γνωρίζω, ξέρω τα δικαιώματά μου, έχουν περάσει χρόνια εννοείται.... Έρχονται στο μαγαζί, μιλάω αλβανικά και δεν με νοιάζει. Τους λέω ότι θέλω να με φωνάζετε (ενώ στην αρχή δεν το ήθελες, ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Όχι βέβαια, ούτε καν. Έλεγα στην μαμά μου ‘μην μιλάς αλβανικά ή μη μιλάς εσύ ελληνικά, θα μιλήσω εγώ γιατί θα σε καταλάβουν’ . Είχα πάρα πολλά κόμπλεξ.». Τέλος, ενδεικτικό της σημερινής μορφής έλλογου ρατσισμού είναι και το σχόλιο συμμετέχοντος στην συνέντευξη μετά την παρέμβαση (ΟΣ.Σ2) «Παρόλα αυτά θα ήθελα να πω ότι ακόμη και σήμερα, απευθυνόμαστε και λέμε ο Αλβανός με την έννοια της βρισιάς, δηλαδή άμα σε πω Έλληνα, δεν είναι βρισιά. Άμα σε πω Αλβανό... το λέμε με την έννοια της βρισιάς, δεν είναι καλός χαρακτηρισμός.».

▪ B.1.5. Θεσμικός ρατσισμός

Ως θεσμικός ρατσισμός νοείται αυτός που εκδηλώνεται από τις δομές και τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του κράτους.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα αναφέρθηκαν εκτενώς στον θεσμικό ρατσισμό που έχουν δεχτεί, με διαφωτιστικά σχόλια. Εισαγωγικά αναφέρεται το σχόλιο του κριτικού φίλου «Εντυπωσιακό ήταν το γεγονός ότι οι Αλβανοί δικαιολογούσαν τους Έλληνες υπαλλήλους για το ότι δεν έχουν γνώσεις στις δημόσιες υπηρεσίες, ενώ έχουν ή είχαν ταλαιπωρηθεί τόσο. Μάλλον σε αυτό το σημείο διαφοροποιούν το κράτος-πολιτεία από τον άνθρωπο-υπάλληλο. Ακόμα, οι Έλληνες ανέφεραν την έλλειψη γνώσης καταγγελιών από τους Αλβανούς και πρότειναν την πρόσληψη Αλβανών σε υπηρεσίες». Σε άλλο σημείο της παρέμβασης σημειώνεται (Σ.Α.Σ6) «Έχω γεννήσει δυο παιδιά,

είναι 17 χρονών και ακόμα δεν έχει ελληνική ταυτότητα η κόρη μου, δεν μπορώ να το διανοηθώ. Είμαι πάρα πολύ πικραμένη.»

➤ **B.2 Διακρίσεις ρατσισμού**

▪ **B.2.1 Θρησκευτικός ρατσισμός**

Αρκετοί συμμετέχοντες θεωρούν ως αίτιο του ρατσισμού που δέχτηκαν την διαφορετική θρησκεία, επομένως τέθηκε το ζήτημα αν έχουν δεχτεί θρησκευτικό ρατσισμό. Στην ομαδική συνέντευξη των Αλβανών σημειώθηκε (**Σ.ΑΣ4**) « Εγώ πιστεύω και το πιστεύω πολύ, όλοι το καταλαβαίνουν... είναι η θρησκεία αυτή που χωρίζει και μπαίνει ο ρατσισμός. Το πίστευα στην αρχή και παραμένει, μας αγκαλιάζει να έρθουμε κοντά, δεν λέω, μας βοηθάει, κάποιος που δεν είναι με την θρησκεία, χριστιανός, η θρησκεία είναι το κλειδί, για εμένα.» Η ερευνήτρια-εμπυχωτρία σημείωσε τότε (**Ε.Η**) «Συγγνώμη που σε διακόπτω, μισό λεπτό. Υπάρχουν όμως βέβαια, επειδή λες για την θρησκεία. Αυτό είναι άλλος ρατσισμός, δεν είναι φυλετικός, είναι θρησκευτικός, ανήκει σε άλλο ρατσισμό. Υπάρχουν Αφρικανοί, π.χ. που είναι χριστιανοί, πάλι βιώνουν ρατσισμό εδώ και χρόνια. Κατάλαβες; Άρα δεν είναι πάντα με την θρησκεία, δηλαδή έχει να κάνει...**Σ4**: Εγώ πιστεύω πάρα πολύ, ότι μεταξύ Αλβανών και Ελλήνων, είναι η θρησκεία. Καθαρά. **ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ**: Ναι, ναι... Είναι μια άποψη αυτή, μπορεί. **Σ10**: Όχι εγώ έλεγα, αλλά να όπως λες, δεν έχει να κάνει με Αλβανούς αυτό. Τελοσπάντων, θα το πω. Για τη θρησκεία, η ανιψιά μου δεν βαφτίστηκε, είναι 17 χρονών και πηγαίνοντας, τώρα θα μου πεις είναι η θρησκεία, η ελληνική και πρέπει να σεβαστούμε... βγαίνοντας στα σχολεία όπως πάνε τα παιδιά τα Χριστούγεννα να κοινωνήσουν, αυτό το παιδάκι πήγε, δεν ήξερε, της λένε “όχι, εσύ δεν θα κοινωνήσεις” και αυτή ένιωθε έτσι... ξέρω εγώ...**Σ9**: Αυτό έχω πάθει κι εγώ με τον γιο μου. **Σ10**: Δεν είναι λίγο... Δηλαδή αν έπινε, ξέρω εγώ, το κρασί και λίγο το αντίδωρο... θα ήταν τόσο κακό; **ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ**: Κάθε τι έχει τους κανόνες. Όπως ας πούμε, στο τζαμί δεν μπορείς να μπεις με τα παπούτσια. **Σ10**, ήθελες να συμπληρώσεις κάτι; **Σ2**: Ναι κι εγώ αυτό με τα σχολεία... και στα σχολεία αυτό ήτανε, επειδή κι εγώ βαφτίστηκα μεγάλη, και στο σχολείο διαχωριζόμασταν και από την εθνικότητα και από τη θρησκεία μετά. Εγώ, ας πούμε, πήγαινα σε όλο το δημοτικό, δεν είχα βαφτιστεί και στο γυμνάσιο βαφτίστηκα και πήγαινα εκεί και μου έλεγε η δασκάλα “εσύ θα κάτσεις σε αυτή την άκρη”. Κι εγώ ήμουν έτσι... ξέρω εγώ, καθόμουν και τα άλλα παιδάκια ήταν στη σειρά, εσύ δεν θα συμμετάσχεις, ξέρω εγώ... στο περιθώριο.»

Η ερευνήτρια- εμψυχώτρια επεσήμανε ξανά αυτήν την πτυχή ρατσισμού στην τελική ομαδική συνέντευξη (ΕΗ) «Έχεινα κάνει δηλαδή, θεωρείτε με τη θρησκεία και με το χρώμα;» και οι συμμετέχοντες σημείωσαν (ΟΣ.Σ4) «Έχει να κάνει πάρα πολύ. Γιατί η θρησκεία είναι και ο τρόπος που συμπεριφέρεσαι και στην κοινωνία, πέρα από... δηλαδή δεν μπορεί ο άλλος να έρχεται και να κυκλοφορεί με τη μπούρκα, όπως εγώ δεν πάω κάτω και δεν κυκλοφορώ γυμνός...»

▪ B.2.2. Φυλετικός-εθνοτικός ρατσισμός

Στοιχεία φυλετικού-εθνοτικού ρατσισμού αναδύθηκαν από τα εργαλεία της ποιοτικής ανάλυσης. Στην ομαδική συνέντευξη μετά το πέρας των παρεμβάσεων η Σ2 σημειώνει ότι ο ρατσισμός συμβαίνει (ΟΣ.Σ2) «Λόγω θρησκείας και εθνικότητας». Αξίζει να σημειωθεί δε ότι από το σύνολο των σχολίων των συμμετεχόντων διαφάνηκε ότι υπάρχει εθνοτικός ρατσισμός στην Ελλάδα έναντι των Αλβανών, πάντως πολύ περιορισμένος σήμερα, σε σχέση με το παρελθόν. Κρίσιμο στοιχείο ήταν η διατύπωση φυλετικού-ρατσιστικού σχολίου από Αλβανό συμμετέχοντα (ΟΣ.Σ4) «Εντάξει, είμαστε και οι δύο λευκοί, δεν έχει διαφορά. Δηλαδή είναι ευρωπαϊκό φύλο, δεν είναι μαύροι, δεν είναι μουσουλμάνοι, δεν είναι...». Αυτή η εξέλιξη οφείλεται στην ενσωμάτωση των Αλβανών στην ελληνική πραγματικότητα, όπως αναλύεται παρακάτω.

▪ B.2.3. Κοινωνικός ρατσισμός

Ο κοινωνικός ρατσισμός αναφέρεται κυρίως στον ρατσισμό που πηγάζει από την κοινωνική θέση του εκάστοτε ατόμου. Ωστόσο, η κοινωνική θέση των Αλβανών στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, εντάσσει τα όσα ευρήματα εντοπίστηκαν και αναφέρονται αμέσως παρακάτω, σε αυτήν την κατηγορία. Ο συμμετέχων (Ο.Σ) Σ5 αναφερόμενος σε ένα περιστατικό σημειώνει «Σε μια γιορτή βάλουμε μια σημαία στο σπίτι και μάλιστα μου έλεγε το παιδί να την βάλω εδώ και την έβαλε στην γλάστρα. Και με το που την βάζει το παιδί, ένας μεγάλος άνθρωπος από την απέναντι πολυκατοικία φωνάζει “ποιοι είστε εσείς που ήρθατε και βάλατε την ελληνική σημαία”. Εγώ τώρα σε ποιον να εξηγήσω, στον γέρο ή στο παιδί; Και παίρνω την σημαία και της λέω “ξέρεις τι; Είπαν ότι θα βρέξει και να κρατήσουμε την σημαία μέσα.”».

➤ B.3. Αίτια ρατσισμού

Η οικογένεια, η έλλειψη παιδείας, τα κλιμακούμενα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα αλλά και τα προσωπικά βιώματα έχουν αναφερθεί στην έρευνα ως τα κυριότερα αίτια του ρατσισμού.

▪ B.3.1. Οικογένεια

Μια από τις συμμετέχουσες σημειώνει μεταξύ άλλων την οικογένεια ως βασική αιτία του ρατσισμού (**Σ.Ε. Σ4**) «Σ4: Πιστεύω ξεκάθαρα ότι όλο αυτό ξεκινάει από την οικογένεια. Αν μεγαλώνεις σε μια οικογένεια η οποία, από μικρό παιδί σου λέει “μην κάνεις παρέα με το Αλβανό το παιδάκι” ή ακόμα κι αν δεν στο πει έτσι, αλλά στο πει με πιο έμμεσο τρόπο “γιατί κάνει παρέα με αυτό το παιδί και δεν κάνεις παρέα με το άλλο παιδί;”, χωρίς να σου πει την καταγωγή, αρχίζουν να σου μπαίνουν μέσα στο μυαλό σου κάποια πράγματα τα οποία σε επηρεάζουν στην υπόλοιπη ζωή σου, στις φιλίες σου και στις σχέσεις σου με άλλους ανθρώπους. Γενικότερα πιστεύω ότι η γενιά η δική μου, που είμαι στο 94, λίγα χρόνια αφού ήρθατε... (διόρθωση) ήρθανε το μεγάλο κύμα, δεν έχουμε τόσο μεγάλο πρόβλημα για το λόγο ότι οι γονείς μας και η τότε κοινωνία, είχαν δουλειές οι Έλληνες, είχαν χρήματα για να ζήσουν. Αυτή τη στιγμή επειδή έχει μεγαλώσει η μετανάστευση γενικότερα στην Ελλάδα, ο Έλληνας έχει γίνει ίσως, λίγο παραπάνω ρατσιστής ως προς γενικότερα τις φυλές που έρχονται στην Ελλάδα, όχι μόνο ως προς τους Αλβανούς, γιατί νιώθει ότι απειλείται. Οπότε έχει γίνει και μια έξαρση όλων αυτών των εθνικιστικών οργανώσεων που αντιμετωπίζουν διαφορετικά, κυρίως τους Αλβανούς θα πω, γιατί έχουν ένα προηγούμενο και θεωρούν ότι είναι υπαίτιοι κάποιων πραγμάτων, επειδή ήρθαν στην Ελλάδα πριν πολλά χρόνια. Αλλά για να κλείσω θεωρώ ότι όλο αυτό ξεκινάει από την οικογένεια. και αν ο γονιός πει στο παιδί του ότι όλοι άνθρωποι είμαστε ίσοι, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ εσένα και του Αλβανού, του Αλβανού και του Ιταλού, του Ιταλού και του Γερμανού, είμαστε όλοι άνθρωποι, απλά αλλάζει ο τόπος που γεννηθήκαμε. Άμα μάθεις στο παιδί σου ότι δεν υπάρχει καμία διαφορετικότητα μεταξύ αυτών, το παιδί απλά δεν θα έχει την συγκεκριμένη προκατάληψη, και θα είναι πολύ ελεύθερο μετά, γιατί είναι μια φυλακή που έχεις μέσα σου, το να μην μπορείς να ανοιχτείς σε άλλους ανθρώπους.»

▪ B.3.2. Κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα

Η οικονομική κρίση, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα φαίνεται να είναι σημαντικά αίτια του ρατσισμού. Ένας από τους συμμετέχοντες σημειώνει (**Ο.ΣΣ.4**) «Πέρα από αυτό, σίγουρα μέσα στα 10-12 χρόνια της κρίσης αυτό το πρόβλημα

μεγαλώνει και πόσο μάλλον όταν η κρίση βοηθάει να διατηρείται αυτό ή να μεγαλώνει ακόμα περισσότερο κατά συγκεκριμένων φυλών». Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και άλλοι συμμετέχοντες (Ο.Σ.Σ5) «Εγώ πιστεύω ότι ξεκίνησε λόγω της καταπίεσης, όταν άρχισαν να μπαίνουν στην Ελλάδα και να παίρνουν δουλειές και τα λοιπά, να αγοράζουν σπίτια, να έχουν περιουσία, να κάνουν οικογένειες και ειδικά την τελευταία 5ετία, που οι Έλληνες είναι σε πιο δυσχερή θέση, να το πω έτσι, βγαίνει πιο πολύ. (άρα ευθύνεται και η οικονομική κρίση ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ) Ειδικά την τελευταία 5ετία, κατά την γνώμη μου ναι.»

▪ B.3.3. Έλλειψη παιδείας

Η διατήρηση και εκφορά ρατσιστικών στάσεων έχει βρεθεί να πηγάζει και από την έλλειψη παιδείας (Σ.Ε.Σ8) «Αυτό ανάγεται σε αυτό που είπα πριν. Πρέπει να λέμε τις αλήθειες. Εμείς είμαστε ένας λαός, που οι Σπαρτιάτες έριχναν στον Καιάδα οποιοδήποτε παιδί δεν γεννιόταν άρτιο. Αυτό, είναι στο DNA μας. Εγώ όταν πρωτοπήγα, στην Γερμανία έβλεπα ανάπηρους, καρτσάκια αναπηρικά.... Και είπα ότι εκεί είχε πολλούς ανάπηρους και μου είπαν ότι τα ίδια ποσοστά αναπηρίας υπάρχουν παντού, όμως στην Ελλάδα δεν μπορούν να κυκλοφορήσουν. Αυτό λοιπόν, το πρόβλημα δεν είναι προς τους άλλους, έχουμε κάποια στερεότυπα εμείς, σαν λαός. Αυτό είναι λίγο, έλλειψη της παιδείας από τα σχολεία και της κοινωνίας. Γιατί ναι μεν το σπίτι και η οικογένεια, αλλά και το σχολείο για εμένα διαδραματίζει πολύ σοβαρό ρόλο στην ανάπτυξη ενός παιδιού και στην παιδεία.»

➤ B.4. Εκδήλωση Ρατσισμού

▪ B.4.1 Ελλήνων έναντι Αλβανών

Τα περιστατικά εκδήλωσης ρατσιστικών στάσεων εκ μέρους των Ελλήνων προς τους Αλβανούς, όπως αναφέρθηκαν κατά την διάρκεια της έρευνας, είναι κυρίως λεκτικά και στο πλαίσιο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, όπως το ακόλουθο (Σ.0Σ4) «Στην αρχή, το ξέρουν όλοι όσοι είμαστε εδώ, το ξέρουν και ήταν πολύ έντονος αυτός ο ρατσισμός απέναντι στους Αλβανούς. Τώρα είναι αλλιώς. Στην αρχή ήταν πάρα πολύ έντονα, μια φορά στην γειτονιά μου ήταν ένα παιδί αρκετά ζωηρό και μια μέρα ένας κύριος είπε “μου έσπασαν το τζάμι και το έκανε ο Χαράλαμπος”. Το παιδί ήταν από την Αλβανία και το έκανε θέμα μεγάλο. Το ακούει μια κυρία και το λέει στην μητέρα του, και εκείνη απόρησε γιατί ο Χαράλαμπος έλειπε στην πατρίδα του.» Επομένως, είτε λόγω εσωτερικών επιφυλάξεων των συμμετεχόντων είτε λόγω του ότι αυτό

ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, περιγράφηκαν «ελαφριά» περιστατικά ρατσιστικής συμπεριφοράς Ελλήνων έναντι Αλβανών, που αφορούσαν κυρίως την αντιμετώπιση των δευτέρων από τους πρώτους με διακριτικό τρόπο, κυρίως σε κοινωνικό αλληλεπιδραστικό επίπεδο και την χρήση του όρου «Αλβανός» ως έννοια με αρνητική χροιά. Είναι σημαντικό να αναφερθούν οι εξής παρατηρήσεις: Πρώτον, όλοι οι συμμετέχοντες κατά μια έννοια διαχώρισαν τους εκπροσώπους του μεταναστευτικού κύματος της δεκαετίας του 1990 από τους Αλβανούς που ζουν σήμερα στην Ελλάδα ως απότοκο της ενσωμάτωσης των δευτέρων και της ανάγκης να αποκοπούν από αυτήν την ταμπέλα. Δεύτερον, παρότι αναζητήθηκαν δεν βρέθηκαν εκδηλώσεις ρατσιστικών στάσεων των Αλβανών έναντι Ελλήνων ή των Αλβανών έναντι Αλβανών, για λόγους που δεν μπορούν να διακριβωθούν από την ερευνήτρια. Πιθανολογείται, ότι οι Αλβανοί ενδεχομένως είχαν φόβο να εκφραστούν σχετικά με αυτά τα ζητήματα ή σεβασμό προς την ομάδα στην οποία συμμετείχαν, με αποτέλεσμα να θεωρήσουν καλύτερο να μην αναφερθούν σε αυτά. Τέλος, σημαντικό είναι να παρατηρηθεί ότι η εκδήλωση ρατσιστικών στάσεων διαφέρει ανά ηλικιακή ομάδα, όπως αναφέρεται (Ο.Σ.Σ7) *«Κάτι σημαντικό είναι, ότι ουσιαστικά η τρίτη ηλικία είναι αυτή που ακόμα, στην Ελλάδα, πιστεύω ότι εκφράζεται ρατσιστικά απέναντι στον αλβανικό λαό, δηλαδή σαν Αλβανοί. Από νεότερες ηλικίες, από 40 και κάτω δεν νομίζω ότι πλέον ακούς τέτοιου είδους εκφράσεις.»* και (Σ.Ε.Σ8) *«Το ίδιο έχει να κάνει και με τους Αλβανούς.»*

Γ. ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ

Παράλληλα με την έννοια του ρατσισμού διερευνήθηκε η ξενοφοβία. Ο ρατσισμός με την ξενοφοβία αποτελούν δύο έννοιες των οποίων η πρακτική εκδήλωση συγχύζει τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα και δυσκολεύονται να αποσαφηνίσουν σε ποια από τα δύο φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας εντάσσεται το εκάστοτε περιστατικό.

Ωστόσο, από την έρευνα φάνηκε ότι οι Έλληνες δεν εκφράζουν πλέον ξενοφοβικές τάσεις, σε μεγάλη συχνότητα. Περαιτέρω, σημαντικό αίτιο της ξενοφοβίας βρέθηκε ότι είναι το επιχείρημα ότι οι *«ζένοι μας παίρνουν τις δουλειές»*. Συγκεκριμένα, στο ερευνητικό ημερολόγιο σημειώνεται ότι η ερευνήτρια-εμπυχωτρία ρωτά *«Το ακούτε όμως, ακούγεται συχνά. Φαντάζομαι το έχετε ακούσει κι εσείς που λένε ότι ήρθαν οι ζένοι και μας πήραν τις δουλειές, μιας και αναφέρθηκαν σε αυτές τις δουλειές. Δεν το ακούτε συχνά; Το ότι ήρθαν οι ζένοι, είτε Αλβανοί, είτε*

Πακιστανοί.». Οι συμμετέχοντες αποκρίνονται **(ΟΣΣ1)** « *Ναι, έχει ειπωθεί.*», **(Σ.Ε.Σ7)** «*Ναι, εγώ πιο πολύ θα έλεγα για τους Κινέζους, που έχουν κατακλείσει την Ελλάδα αυτή ην στιγμή, που είναι φτηνά μεροκάματα, με σπουδές όλοι, πραγματικά και ήρθαν και έκλεισαν όλες τις ΙΤ εταιρείες και δεσμευτήκαν εκεί, οι θέσεις από τους... παρά από τους Αλβανούς που τόσα χρόνια πλέον είναι κομμάτι της Ελλάδας. Αυτοί είναι οι ξένοι που... ξένοι που απειλούν... όχι απειλούν, αλλά είναι φτηνό μεροκάματο, αυτό ναι.*». Αυτό το σχόλιο πυροδότησε μια συζήτηση η οποία αποκάλυψε ότι πλέον Έλληνες και Αλβανοί εμφανίζουν από κοινού ξενοφοβικές τάσεις έναντι άλλων λαών, όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται **(Σ.Ε.Σ12)** «*Σεβάστηκαν τη χώρα περισσότερο από τους Σύριους π.χ. Οι δε Κινέζοι, η Ελλάδα ήταν το προπύργιο για να πάνε στην Ευρώπη, οι Πολωνοί έφυγαν. Έχουμε μετανάστες επαίτες πια, που δεν σέβονται και δεν δουλεύουν ή χτίζουν τα σπίτια τους σαν τους Αλβανούς.*».

Συμπερασματικά, σημειώνεται ότι δεν εντοπίζεται πλέον από πλευράς Ελλήνων έντονη ξενοφοβική τάση έναντι των Αλβανών, αλλά έναντι άλλων εθνικοτήτων, την οποία συμερίζονται και οι Αλβανοί.

Δ. ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η διαφορετικότητα έγινε αντικείμενο επεξεργασίας στην παρούσα έρευνα. Οι απόψεις και αντιλήψεις που καταγράφηκαν στο ημερολόγιο του κριτικού φίλου, σχετικά είναι ενδεικτικές: **(ΗΚΦ)** «*Η Σ18 είναι προβληματισμένη στην ερώτηση, αλλά καταλήγει πως πρέπει. Η Σ9 δεν θέλει να υπάρχει, εφόσον υπάρχει ψυχική ασθένεια (π.χ. σχιζοφρενής, δολοφόνος) και εφόσον σέβεται το σύνολο. Η Σ11 δεν της αρέσει όταν κάποιος υπερτονίζει την διαφορετικότητα του (π.χ. gay), θέλει ισότητα. Ο Σ12 θέλει σεβασμό στην διαφορετικότητα και στους κοινούς χώρους πρέπει να υπάρχει σεβασμός. Η αυθάδεια χαρακτηρίζεται αναρχία, σχετικά με παραδείγματα που αναφέραμε για τις ακαθαρσίες σκύλων, τη δυνατή ομιλία στα ΜΜΜ και στην προσωπική υγιεινή. Ο Σ17 επεξηγεί και δικαιολογεί τα παραδείγματα που αναφέραμε και πιστεύει ότι όλα ενάγονται στην παιδεία. Ο Σ6 συμφωνεί στο θέμα παιδείας και αναφέρει πως άλλοι λαοί σέβονται τους νόμους..» Συμπερασματικά, φαίνεται να υπάρχει σεβασμός και στήριξη της διαφορετικότητας, αρκεί αυτή να εκφράζεται συνετά ώστε να μην «ενοχλεί»*

Ε. ΣΤΑΣΕΙΣ

➤ *E.1 Αντιλήψεις Ελλήνων για τους Αλβανούς*

Οι αντιλήψεις των Ελλήνων που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα σε σχέση με τους Αλβανούς μπορούν να χαρακτηριστούν ως θετικές. Οι Έλληνες φαίνεται να μπορούν να διακρίνουν ότι η κοινωνική κατασκευή του Αλβανού μετανάστη, εγκληματία κ.ο.κ δεν αντιπροσωπεύει την πραγματικότητα. Αντιθέτως δε, όπως προκύπτει από τα ευρήματα οι Έλληνες θεωρούν ότι οι Αλβανοί είναι άνθρωποι εργατικοί που έχουν σεβασμό στον θεσμό της οικογένειας. Αξίζει να σημειωθεί,ότι όσον αφορά την κουλτούρα τους, οι Έλληνες σημειώνουν συχνά ότι πρόκειται για έναν λαό που χαρακτηρίζεται από την αλληλεγγύη και την αλληλοϋποστήριξη.

Στην ομαδική συνέντευξη των Ελλήνων που προηγήθηκε της παρέμβασης ο **Σ1** αναφέρει *«Πόσο μάλλον ακόμα και γι' αυτούς που λες 'είναι τόσα χρόνια εδώ και που διεκδικούν μέσα σε μια ξένη χώρα που είναι γι' αυτούς η Ελλάδα ', άσχετα αν φιλοξενούνται και δεν βρήκαν δουλειά εδώ. Αλλά όλα τα δάχτυλα δεν είναι ίδια. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει κάποιος ποσοστό τελοσπάντων το οποίο, όλοι λίγο πολύ έχουμε ακούσει, που έφυγε από Αλβανία, που άνοιξαν οι φυλακές τότε και όλα αυτά που έγιναν, αλλά δεν είναι όλα τα δάχτυλα ίδια. έχω γνωρίσει φίλους, πέρα από εσένα, και ανθρώπους που δούλεψαν. Και να πω για έναν συγκεκριμένα, ο οποίος έκανε δουλειά οικοδομής και ήταν και αστυνομικός. Άρα μια χαρά όλα, την οικογένεια του και μάλιστα μου έκανε εντύπωση, κάτι το οποίο δεν το έχουν οι Έλληνες, την αλληλεγγύη μεταξύ τους και τη υποστήριξη μεταξύ τους. Κάτι που εμείς δεν το έχουμε εδώ στην Ελλάδα.»*. Επίσης, σημειώνεται ότι (**Σ.Ε.Σ2**) *«Τώρα στο τελευταίο σημείο του Σ1, που είπε ότι ο Αλβανικός λαός έχει μεταξύ του μια αλληλεγγύη, θεωρώ ότι αυτό συμβαίνει σε όλους τους λαούς που φεύγουν από τον δικό τους τόπο και πάνε σε έναν ξένο, κάπως πρέπει να νιώσουν ασφάλεια. Οπότε το πρώτο που έχουν να κάνουν είναι να βρεθούν όλοι μαζί, να συνυπάρξουν, να βοηθήσει ο ένας τον άλλο, μέχρι να μπορέσει ο καθένας να σταθεί στα πόδια του και να γνωρίσουν κι αυτοί το άλλο. Γιατί κι αυτοί πάνε κάπου και δεν ξέρουν τι θα βρουν.»*. Ένας ακόμα συμμετέχων σημειώνει (**Ο.Σ. Σ8**) *«Καταρχήν να πω, ότι εγώ θα διαφοροποιηθώ λίγο. Με την έννοια ότι έχω μάθει να λέω την αλήθεια και επειδή τους Αλβανούς τους έχω ζήσει από το πρώτο τους κύμα μέχρι τώρα. Δεν νομίζω ότι το θέμα μας είναι οι Αλβανοί, είμαστε ένα κράτος γενικώς ανάποδο. Είμαστε οι τύποι που η κατσίκα του αλλουνού μας φταίει. Βγάζουμε μια εχθρικότητα στους Αλβανούς, γιατί οι Αλβανοί, ναι, όταν πρωτοήρθαν, άνοιξαν οι*

φυλακές, υπήρχαν εγκλήματα κλπ κλπ. 30 χρόνια μετά, δεν μπορούμε να μιλάμε για τέτοια πράγματα. Οι περισσότεροι έχουν οικογένειες, έχουν τις δουλίτσες τους. Δεν απειλούν τους Έλληνες. Και θα σου πω γιατί δεν απειλούν τους Έλληνες. Γιατί καλώς ή κακώς, ακόμη μέχρι τώρα, δεν είναι ο Αλβανός γιατρός, ο Αλβανός δικηγόρος, ο Αλβανός οικονομολόγος που τους έχει φάει τις θέσεις. Τις θέσεις αυτές που έχουν οι Αλβανοί και που στήριζαν και την χώρα τόσα χρόνια τώρα, οι Έλληνες ούτε να τις φτύσουν, στην κυριολεξία. Διότι έτσι είμαστε, είμαστε τεμπέληδες. Η μαμά μας μεγάλωσε παιδάκι μου να γίνεις δικηγόρος, να γίνεις γιατρός, να γίνεις οικονομολόγος. Δεν είπε σε κανέναν θα χτίσεις, θα καθαρίζεις σπίτια ή θα σκάβεις χωράφια. Άρα ήρθαν και τους λύσανε τα χέρια. Βοηθήσανε να μεγαλώσει η περιουσία τους, άρα δεν είναι αυτό το πρόβλημα απέναντι στους Αλβανούς. Το ότι είμαστε ‘εχθρικοί’, το κράτος, το δημόσιο κράτος είναι εχθρικό προς άπαντες. Πόσο μάλλον προς τους Αλβανούς, που το κάνει για να χρηματίζεται. Δεν είναι δηλαδή ότι υπάρχει μια σκοπιμότητα στους Αλβανούς. Είναι οι δημόσιοι λειτουργοί μας, σκατά. Και κοιτάνε πως θα πάρουνε περισσότερα χρήματα. Και κωλυσιεργούν στα πάντα, ενώ βεβαίως σε κάθε νόμιμο κράτος όποιος γεννιέται εκεί, δεν παν να ‘ναι Αφγανός, Σουηδός, Κινέζος παίρνει την υπηκοότητα και έτσι πρέπει. Σε οποιαδήποτε πολιτισμένα κράτη, που έχουν θεσμούς, που διατηρούνται οι θεσμοί και βέβαια έχουν και μια παιδεία. Εμείς, στερούμεθα και της παιδείας γιατί οι πάντοτε οι δημόσιοι λειτουργοί μας έμπαιναν με μέσο. Γι’ αυτό διαφοροποιούμαι ως προς τα παιδιά. Δεν είναι απειλή οι Αλβανοί για τους Έλληνες, ακόμη. Μακάρι, οι άνθρωποι πραγματικά, γιατί απέδειξαν αυτοί που έμειναν είχαν σκοπό να δουλέψουν, να κάνουν οικογένειες, να σπουδάσουν τα παιδιά τους και να πάνε μπροστά. Αν αυτό κάνει τους Έλληνες μειονεκτικά γιατί αυτοί κάθονται τεμπέλικα στο ραχάτι τους, αυτό είναι ένα άλλο θέμα. Οποιοσδήποτε λαός και να ήταν, το ίδιο θα αισθανόμασταν εμείς.»

Τέλος, ο κριτικός φίλος σημειώνει ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα- παρατηρήσεις σχετικά με τους Έλληνες που συμμετείχαν στην έρευνα (ΗΚΔ) «Ακόμα ένιωσα πως οι Έλληνες είχαν περισσότερο την τάση να δικαιολογηθούν για την συμπεριφορά και την αντιμετώπιση που έχουμε σαν λαός προς τους άλλους, λόγω της κρίσης και της δυσκολίας που βιώνουμε σαν χώρα, αναφέροντας τον φόβο και την έλλειψη συνοχής, εκφράζοντας ακόμα και παράπονο γι’ αυτό που τους κάνει η χώρα τους να νιώθουν. Οι Αλβανοί από την άλλη, ένιωσα πως ήταν περισσότερο συναισθηματικοί. Δήλωσαν την φιλία, την χαρά, την νοσταλγία, την ανάγκη για αγάπη και αλληλεγγύη, το αίσθημα της πατρίδας που νιώθουν και την ανθρωπιά που

λαμβάνουν. Ενδεχομένως η ψυχολογία των Ελλήνων την δεδομένη στιγμή, να είναι καταλυτικός παράγοντας για τα προαναφερόμενα. Ενώ η αλληλεγγύη και η ένωση των Αλβανών να είναι ο δικός τους παράγοντας. Εν κατακλείδι οι Αλβανοί, επειδή παλαιότερα πέρασαν δυσκολίες στην χώρα τους, αλλά και στην Ελλάδα με την μετανάστευσή τους, είναι ‘συνηθισμένοι- εξοικειωμένοι’, αντίθετα με τους Έλληνες τα τελευταία χρόνια και γι’ αυτό τον λόγο παρατηρείται αυτή την διαφορά.».

➤ E.2 Αντιλήψεις Αλβανών για τους Έλληνες

Στο πλαίσιο της έρευνας αναδείχθηκαν οι αντιλήψεις των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες και στο αντίστροφο. Η γενικότερη στάση των Αλβανών αποτυπώνεται περιγραφικά από τον κριτικό φίλο, ο οποίος σημειώνει **(ΚΦ)** «Με εντυπωσίασε το γεγονός πως οι Αλβανοί εκδήλωσαν περισσότερο ενδιαφέρον για την μάθηση πολιτισμού άλλων λαών, δεν θέλησαν να ταξιδέψουν πίσω στην Αλβανία αλλά θα ήθελαν να γνωρίζουν όλα τα μέρη της Ελλάδας και τέλος ότι εξέφρασαν φόβο για τους ξένους γενικά. Μπορώ μόνο να εικάσω ότι γνωρίζουν την Αλβανία και ίσως οι συνθήκες εκεί δεν είναι οι καλύτερες για να την επισκεφτούν, αντίθετα με την Ελλάδα όπου είναι ο τόπος που ζουν πια και θα ήθελαν να δουν και άλλα μέρη της. Ο φόβος προς τους ξένους μου έκανε ιδιαίτερη αίσθηση, νομίζοντας ότι θα ήταν πιο ανοιχτοί σε αυτό, λόγω του ότι κι εκείνοι ξένοι ήταν για τους Έλληνες όταν ήρθαν. Μπορεί να μην έχουν αυτή την εντύπωση όμως, γιατί στην Αλβανία, είχαν δει καλλιτέχνες Έλληνες, είχαν ακούσει για εμάς από άλλους συμπατριώτες τους και γενικά τους ήμασταν πιο οικείοι. Από την άλλη μεριά οι Έλληνες δεν είχαν την ανάγκη να ταξιδέψουν στην Αλβανία, παρά μόνο ένας από αυτούς. Ίσως επειδή προτιμάμε να ταξιδεύουμε στην ‘πολιτισμένη Ευρώπη’ ή θεωρούμε υποβαθμισμένη την Αλβανία; Και δεν είμαι σίγουρη πως η απάντησή στον φόβο προς τους ξένους ήταν απόλυτα ειλικρινής.». Στη συνέντευξη, οι συμμετέχοντες σημείωσαν **(Σ.Α.)** «Σ4: Θεωρώ ότι δεν ζω σε μια ξένη χώρα, αλλά ζω με καλούς ανθρώπους», **(Σ.Α.Σ17)** « Όταν ταξίδεψα πίσω στην Αλβανία, επιστρέφοντας στην Ελλάδα ένιωσα ότι επέστρεφα στην πατρίδα μου, Σ16: Οι Έλληνες περνάμε δύσκολα με την κρίση τώρα και χαίρομαι που συναναστρέφομαι με άλλους ανθρώπους που πάλεψαν και τα κατάφεραν, είστε παράδειγμα για εμάς, σας ευχαριστώ, Σ4: Όπου γη είναι η πατρίδα μας, Σ12: Οι Έλληνες είναι φοβισμένοι τώρα, Σ5: Μου λείπει όταν ήμασταν πιο φτωχοί, τουλάχιστον είχαμε αγάπη και ομαδικότητα, μου λείπει αυτό, Σ19: Οι δυο λαοί είναι ίδιοι και θα έπρεπε να μην υπάρχουν σύνορα».

Σε άλλο σημείο του ημερολογίου του κριτικού φίλου περιγράφεται **(ΚΦ)** «Ο Σ12 ζαναρωτά – Στην ιδιοσυγκρασία του ξενιτεμένου Έλληνα είναι η προσδοκία να γυρίσει στην πατρίδα του ξανά, εσείς γιατί δεν γυρνάτε πίσω; Οι Αλβανοί επεξηγούν, παίρνοντας σχεδόν όλοι τον λόγο.... Λένε πως νιώθουν πιο άνετα στην Ελλάδα πια, τα παιδιά τους μεγάλωσαν εδώ και στην Αλβανία πάνε διακοπές μόνο, οι φίλοι τους είναι Έλληνες, έμαθαν εδώ. – Σας πειράζει αυτό; Ο Σ17 απαντά πως όχι, το συναίσθημα της πατρίδας το νιώθεις μετά τα 40 σου χρόνια. Οι Αλβανοί στην Ελλάδα θέλουν να γυρίσουν πίσω, αν γίνουν καλύτερες οι συνθήκες εκεί ο Σ12 ζαναρωτά – Έχω ακούσει Αλβανούς να λένε ότι ‘‘χεστήκαμε για την ελληνική κρίση και το ότι οι Έλληνες είναι σε ευάλωτη θέση και κάνουν κακόβουλες σκέψεις για εμάς’’, ισχύει για εσάς; (Ο Σ12 υποστηρίζει ότι αυτό το έχει ακούσει αρκετά παλαιότερα και δεν διευκρινίζει, παρά μόνο έπειτα από ερώτησή μου, όπου και λέει ότι το έχει ακούσει πριν από 5 μήνες περίπου. Η Σ9 συναινεί ότι μπορεί να υπάρχουν κάποιοι Αλβανοί που το λένε. Η Σ2 απαντά πως ίσως αυτοί που το έχουν πει να πέρασαν άσχημα στην Ελλάδα, να έχουν δουλέψει πολύ και να το είπαν φεύγοντας πίσω. Εσείς πως θα χαρακτηρίζατε κάποιον που λέει ότι ‘‘φτύνω εκεί που έφαγα’’; Ο Σ17 επεμβαίνει λέγοντας ότι οι Αλβανοί είναι διασπορά και όχι μετανάστες. Δουλέψαμε, εργαστήκαμε, χτίσαμε σπίτια, παντρέψαμε τα παιδιά μας με Έλληνες, παίρνουν ιθαγένεια, επενδύσαμε εδώ. ‘‘Φτύνω, εκεί που βρήκα να σπείρω’’, είναι σαν παραπάνω αλάτι στο φαγητό».

ΣΤ. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ-ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ

➤ ΣΤ.1 Αιτίες δημιουργίας στερεοτύπων και προκαταλήψεων

Στο πλαίσιο της έρευνας, πραγματεύτηκαν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις. Ο κριτικός φίλος σημειώνει **(ΚΦ)** «Με τις ασκήσεις κατανόησαν όλοι ότι τα στερεότυπα και ότι οι προκαταλήψεις έχουν να κάνουν με την εξωτερική εμφάνιση πρωτίστως. Πολλές απόψεις ακούστηκαν σχετικά με το τί αρέσει, τί ενοχλεί, τί νευριάζει. Η παιδεία και η μη εφαρμογή των νόμων πρωταγωνίστησαν, αν και δεν είμαι σίγουρη πως τους γνωρίζουμε κι εμείς οι ίδιοι άσχετα αν θέλουμε την εφαρμογή τους. Επίσης στην ερώτηση της ευθύνης μας σε στερεότυπα που δημιουργούμε και την απάντηση ότι υπάρχει μεταφορά από γενιά σε γενιά και ευθυνόμαστε για την διατήρησή τους, με βρίσκει αρνητική. Μήπως μας εντυπώνονται, μπαίνουν στο DNA μας και ασυνείδητα κάνουμε, λέμε και πράττουμε ότι μας έμαθαν οι γονείς μας; Αναρωτιέμαι αν

είχαμε προσωπική αντίληψη, χαρακτήρα και προσωπικότητα θα τα διατηρούσαμε και θα τα μεταφέραμε στις επόμενες γενιές;»

Ως αιτίες δημιουργίας στερεοτύπων σημειώθηκαν από τους ερωτώμενους, η οικογένεια, η παιδεία, τα βιώματα, η εγκληματικότητα και τα Μ.Μ.Ε. Χαρακτηριστικά ένας από τους ερωτώμενους σημειώνει (Σ.Ε.1) *«Πιστεύω ότι ούτως ή άλλως υπάρχει αυτό, και δεν είναι τωρινό, έχει ξεκινήσει εδώ και πολύ καιρό. Μέσα από ειδήσεις που μπορεί να βλέπεις και να διαβάζεις, διαμορφώνεις μια εικόνα. Που σημαίνει ότι είτε μέσο εγκληματικότητας, είτε μέσο από προσωπικής επαφής μέσα από ένα άτυχο γεγονός, διαμορφώνεις μια εικόνα. Πολλές φορές όλοι οι άνθρωποι, μέσα από μια μικρή εικόνα, μπορούν να την μεγαλώσουν και να την κάνουν όπως θέλουν, αλλά υπάρχει. Λέμε τώρα για τους ανθρώπους που είναι από Αλβανία, αλλά δεν πιστεύω ότι είναι μόνο αυτοί αλλά είναι και άλλοι. Πέρα από αυτό, σίγουρα μέσα στα 10-12 χρόνια της κρίσης αυτό το πρόβλημα μεγαλώνει και πόσο μάλλον όταν η κρίση βοηθάει να διατηρείται αυτό ή να μεγαλώνει ακόμα περισσότερο κατά συγκεκριμένων φυλών».*

➤ ΣΤ.2. Ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων

Σχετικά με την ενεστώσα κατάσταση της ύπαρξης στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών παρατηρείται μια σημαντική βελτίωση σε σχέση με το παρελθόν. Αναλυτικότερα, από την συνέντευξη προέκυψε ότι (Σ.Ε.2) *«Μπορώ να πω ότι πολλές χρονιές είναι και η πλειοψηφία των παιδιών, διότι είναι η περιοχή που δουλεύω εκεί που έχει μαζευτεί πολύς κόσμος αλβανικής καταγωγής. Τα πρώτα χρόνια με τώρα είναι η μέρα με τη νύχτα, βέβαια. Έχουμε ίσως ένα λόγο να έχουμε στραφεί σε άλλες εθνικότητες που έχουν έρθει οι οποίες προκαλούν φόβο. Δεν είμαι σίγουρη, αν αυτή η “έχθρα” είναι επειδή δεν χωνεύει κάποιος τον Αλβανικό λαό ή ο φόβος του ότι ήρθε κάτι ξένο στον τόπο μου και δεν ξέρω πώς να το αντιμετωπίσω, μέχρι να δω τι είναι. Εγώ δηλαδή αυτό που βλέπω τώρα, σαφώς υπάρχουν πάλι οικογένειες οι οποίες, λειτουργούν σαν ρατσιστές απέναντι στους Αλβανούς, αλλά σε σχέση με τα πρώτα χρόνια, πραγματικά είναι η μέρα με τη νύχτα. Τα παιδάκια κάνουν παρέα μεταξύ τους, έχουν φιλίες, δεν ακούς εύκολα “άντε Αλβανέ ή εσύ είσαι Αλβανός και Αϊ παράτα μας”. Είναι πολύ πιο μετρημένο αυτό.»*. Ακόμα σημειώνεται, (Ο.Σ. Σ1) *«Αν δεν υπήρχαν στερεότυπα, δεν θα γινόταν όλα αυτά που κάναμε. Άρα υπάρχουν.»*, επίσης (ΟΣ.Σ2) *« Συμφωνώ απολύτως, υπάρχουν και από τις δύο μεριές. Και από τους Έλληνες προς τους Αλβανούς και από τους Αλβανούς προς*

τους Έλληνες. Και θεωρώ ότι ίσως αυτό να υπήρχε και με οποιοδήποτε άλλο λαό θα ήταν κοντά μας, δηλαδή μπορεί να μην ήταν οι Αλβανοί, να ήταν οι Σέρβοι ας πούμε στην θέση τους. Φαντάζομαι ότι το ίδιο θα συνέβαινε, πάνω κάτω.» και **(ΟΣ.Σ3)** «Ναι, απλά τώρα πια τείνει να μην είναι τόσο πολύ Αλβανοί - Έλληνες, όσο.... Εγώ προσωπικά τους Αλβανούς τους αντιλαμβάνομαι σαν μια μερίδα του ελληνικού πληθυσμού πλέον. Δεν θα πω, οι Αλβανοί οι τάδε. Ο Έλληνας ο τάδε που με πείραξε, ο Έλληνας ο τάδε που με πείραξε... χωρίς να ακουστεί ρατσιστικό ας πούμε.».

Τέλος, αναφορικά με το είδος των κυρίαρχων προκαταλήψεων και των στερεοτύπων που ισχύουν μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, αυτά έχουν κωδικοποιηθεί ως εξής: Οι Έλληνες διαπνέονται από το στερεότυπο-προκατάληψη ότι οι Αλβανοί είναι άνθρωποι που εργάζονται σε χειρωνακτικές εργασίες «χαμηλής κλίμακας». Οι Αλβανοί εμφανίζουν προκαταλήψεις προς το ελληνικό δημόσιο, όπως χαρακτηριστικά καταγράφεται στο ερευνητικό ημερολόγιο **(HE)** «*Το δημόσιο είναι χάλια για όλους, Έλληνες ή Αλβανούς. Δεν πληρώνονται οι υπάλληλοι. Δεν ξέρουν οι υπάλληλοι την δουλειά τους ή βαριούνται κιόλας να την μάθουν ή γενικότερα. Δεν κάνουν καταγγελία οι Αλβανοί. Να προσλάβουν Αλβανούς δημόσιους υπαλλήλους.*».

Z. ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Οι απόψεις που εκφράστηκαν από τους συμμετέχοντες σχετικά με την συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων μεταξύ των δύο λαών, αλλά και στον περιορισμό των φαινομένων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, επιβεβαιώνουν τα πορίσματα των λοιπών ερευνών.

Αρχικά, σημειώθηκε από την πλειοψηφία των συμμετεχόντων ότι η Δραματική Τέχνη «φέρνει πιο κοντά» τους ανθρώπους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της συμμετοχής σε κοινές δράσεις, της επικοινωνίας αλλά και της ενσυναίσθησης, καθώς μέσα από την Δ.Τ οι άνθρωποι εκφράζονται ανοιχτά κάτω από την σκέπη του θεάτρου και συνειδητοποιούν τα δικά τους συναισθήματα, αλλά και τα συναισθήματα των άλλων. Επίσης, μέσω της αναπαράστασης οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να αντιληφθούν και να κατανοήσουν βαθύτερα τη διαφορετικότητα, δηλαδή τον «άλλον».

Χαρακτηριστικά είναι ορισμένα από τα σχόλια των συμμετεχόντων:

- **(ΣΕ.Σ3)**«.....πιστεύω ότι φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους η τέχνη. Συγκεκριμένα το θέατρο νομίζω ότι αυτό που κάνει, αυτό που καλεί τον θεατή και αυτόν που

συμμετέχει μέσα, τον ηθοποιό, είναι να τον κάνει να ακούσει και να συμπονέσει την ιστορία κάποιου άλλου. Αλλά πάνω από όλα να ακούσει, να αφομοιώσει. Άρα αμέσως- αμέσως βγαίνεις από αυτό που πιστεύεις, είσαι ουδέτερος και προσπαθείς να νιώσεις κάτι άλλο, άρα αυτό άμεσα σταματάει την φλυαρία του εγώ ξέρω και εγώ έτσι έχω μάθει. Νομίζω ότι το θέατρο γενικά το κάνει αυτό... Το θέατρο είναι καταλύτης στο να εξαλείψει προκαταλήψεις είτε για την φυλή είτε για την θρησκεία είτε για οτιδήποτε, γιατί είναι σα να βαφτίζεις τον εαυτό σου σε ένα ουδέτερο έδαφος και να πεις τώρα είσαι ΑΥΤΟ και ξεκινάς απ' το μηδέν..»

- **(ΣΑ.Σ1)** «Εγώ πιστεύω πως ναι γιατί η τέχνη φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους».
- **(ΣΑ.Σ2)** « Εγώ στο σχολείο σε θεατρικές παραστάσεις που συμμετείχα και χορωδίες θυμάμαι πως με βοήθησε να μπορώ να εκφράζομαι παρόλο που ντρεπόμουν πολύ. Οπότε πιστεύω πως λογικά βοηθάει.».
- **(ΣΑ.Σ7)** «Πολλές φορές μέσα από τη τέχνη μπορείς να πεις και το πιο σκληρό πράγμα που στα λόγια δε μπορείς να το πεις. Πιστεύω λοιπόν πως το θέατρο μπορεί να βοηθήσει να εκφράσουμε στερεότυπα και προκαταλήψεις που έχουμε για τους άλλους ή και για τον ίδιο μας τον εαυτό , παίζοντας ίσως κάποιο ρόλο οπότε νιώθεις και την ασφάλεια ότι δεν το λες εσύ ο ίδιος. Ότι δηλαδή δεν είσαι εσύ ο κακός, δε ξέρω αν με καταλαβαίνετε;»
- **(ΟΣ.Σ9)** « Εγώ μέσα από το θέατρο, τους αυτοσχεδιασμούς, ήρθα πιο κοντά στην θέση των ανθρώπων που έχουν βιώσει κάποιες καταστάσεις. Το βίωσα μαζί τους, βίωσα τις καταστάσεις που έχουν ζήσει, τις δύσκολες καταστάσεις.»
- **(ΟΣ.Σ2)** « Η αλήθεια είναι ότι η τέχνη γενικώς ενώνει τους ανθρώπους και τους λαούς και τις κουλτούρες. Και μάλιστα πολλές φορές μας βοηθάει να συνειδητοποιήσουμε και κουλτούρες που είναι και μακριά και έξω από εμάς, όπως είναι μουσουλμανικές θρησκείες, οι χώρες αυτές που τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια μεγάλη ανάπτυξη και στον κινηματογράφο, να γυριστούν έργα που αφορούν το Ιράν, την Σαουδική Αραβία... αυτό δεν είναι τυχαίο. Δεν είναι ότι ξαφνικά, δηλαδή εκεί οι άνθρωποι της τέχνης κατάλαβαν ότι αν την τέχνη τη χρησιμοποιήσουν για να βγάλουν τα θέματά τους προς τα έξω, ο κόσμος θα τα αντιληφθεί και διαφορετικά. Μέχρι τότε, ακούγαμε για αυτά τα στερεότυπα και διαβάζαμε για αυτά, τώρα έχουμε τη δυνατότητα μέσω της τέχνης να βλέπουμε και πως αισθάνονται αυτοί οι άνθρωποι πίσω από τα στερεότυπα. Άρα λοιπόν, το είπα αυτό, γιατί δεν υπάρχει κάτι αντίστοιχο από την αλβανική κουλτούρα τουλάχιστον που να έχει περάσει στους Έλληνες. Δηλαδή, κάποια ταινία, κάποιο θέατρο, κάποιο βιβλίο ίσως, το

οποίο με μάρκετινγκ, εγώ δεν λέω, κάπως να περάσει. Νομίζω ότι αυτό θα βοηθούσε πάρα πολύ.»

- **(ΟΣ.Σ11)** «Εδώ πιστεύω αναπτύσσουμε την ομαδικότητα, να εκφραζόμαστε πιο ελεύθερα, να παίρνουμε ας πούμε πρωτοβουλία, ακόμα και σε αυτό το μικρό κοινό τελοσπάντων να παρουσιάζουμε τον εαυτό μας, γιατί ακόμα κι αυτό μπορεί να μας είναι δύσκολο στην καθημερινή μας ζωή, όλοι μπορεί κάτι να φοβόμαστε, ή να ακουστόμε.»
- **(ΟΣ.Σ2)** «Ναι, πιστεύω γιατί όταν διηγείσαι ο ίδιος την ιστορία σου, δεν είναι μου είπε ο τάδε που του είπε ο τάδε και τα λοιπά, οπωσδήποτε η αλήθεια της ψυχής βγαίνει στους ανθρώπους και γίνεται το βίωμα πιο αληθινό και έρχεται πιο κοντά σου.»
- **(ΟΣ.Σ5.)** «Αυτό ήθελα να πω, πως το σεβαστήκανε πολύ αυτό και το νιώθανε. Αυτό κατάλαβα εγώ, από την στιγμή που είναι δίπλα μας.»
- **(ΟΣ.Σ7)** «Αυτό που ήταν πολύ έντονο και ήταν μια συνειδητοποίηση εκ νέου είναι το εξής, όταν οι άνθρωποι βρίσκονται μαζί και εκτίθενται και μοιράζονται και επικοινωνούν μεταξύ τους, τότε πραγματικά έχουν κοινωνία και τότε συνειδητοποιούν ότι δεν υπάρχουν διαφορετικότητες, απλώς υπάρχει επιθυμία για ζωή και πως αυτή μέσα από, με διάφορους τρόπους μπορούμε να την κάνουμε ακόμα πιο όμορφη.»
- **(ΟΣ.Σ5)** «Αλλά εμένα, μόλις ήρθα την πρώτη μέρα και ακόμα κι αν συνεχίζαμε θα ερχόμουν. Μου άρεσε αυτό, ένιωσα ένα δέσιμο, όμορφα πράγματα, χαλάρωση.»

Εν κατακλείδι, από την ποιοτική ανάλυση προέκυψαν όλα τα παραπάνω ευρήματα τα οποία παρουσιάστηκαν στο συγκεκριμένο κεφάλαιο και πρόκειται να συμπληρωθούν από τα δεδομένα που θα εξαχθούν ύστερα από την ποσοτική ανάλυση. Στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν και γίνεται η συζήτησή τους με αναφορά στις προϋπάρχουσες έρευνες.

3.2. Στατιστική-Ποσοτική ανάλυση.

Σκοπός της έρευνας με την χρήση της ποσοτικής προσέγγισης είναι να διερευνήσει αν υπάρχει διαφορά στο μέσο όρο (α) των αντιλήψεων, (β) των διακρίσεων, (γ) των προκαταλήψεων και (δ) των στερεοτύπων που αφορούν Έλληνες και Αλβανούς, των συμμετεχόντων μετά το πρόγραμμα παρέμβασης.

Οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε δύο ομάδες των 20 ατόμων, ομάδα παρέμβασης και ομάδα ελέγχου, όπως αναφέρεται σε προηγούμενη ενότητα. Η κάθε

ομάδα αποτελείτο από 10 Έλληνες και 10 Αλβανούς. Στους συμμετέχοντες κάθε ομάδας ζητήθηκε να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο σε δύο χρόνους. Πριν και μετά την παρέμβαση για την πειραματική ομάδα και σε αντίστοιχες χρονικές περιόδους για την ομάδα ελέγχου, χωρίς να έχει πραγματοποιηθεί παρέμβαση σε αυτή. Τα ερωτηματολόγια των Ελλήνων και των Αλβανών διατηρήθηκαν και στη συνέχεια αναλύθηκαν ξεχωριστά και για τις δύο ομάδες.

Εν πρώτοις, για να διερευνηθεί πιθανή διαφορά στους μέσους όρους των αντιλήψεων (όσον αφορά τις στάσεις και των δύο λαών), των διακρίσεων, των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων μεταξύ της ομάδας παρέμβασης και της ομάδας ελέγχου πριν την παρέμβαση διενεργήθηκε t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα.

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης δεδομένων, ελεύθερου λογισμικού PSPP, όπως έχει αναφερθεί στην ενότητα 2.3.4. Για την κωδικοποίηση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, χρησιμοποιήθηκε ισοδιαστημική κλίμακα πέντε απαντήσεων, η κλίμακα Likert, όπου 'συμφωνώ απόλυτα'='1', 'μάλλον συμφωνώ'='2', 'ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ'='3', 'μάλλον διαφωνώ'='4' και 'διαφωνώ απόλυτα'='5'. Με βάση τη διατύπωση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, για την μεταβλητή “αντιλήψεις”, το 1 της κλίμακας, αντιστοιχεί στη θετικότερη αντίληψη, για τις μεταβλητές “διακρίσεις/προκαταλήψεις/στερεότυπα”, το 1 της κλίμακας αντιστοιχεί σε ισχυρότερες “διακρίσεις, προκαταλήψεις και στερεότυπα” αντίστοιχα.

Για τους Έλληνες συμμετέχοντες η μεταβλητή αντιλήψεις, υπολογίζεται από την κωδικοποίηση των ερωτήσεων 1, 5, 7, 9, 14, 17, 31, 32, 33 του ερωτηματολογίου, οι οποίες αφορούν αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς. Η μεταβλητή διακρίσεις από την κωδικοποίηση των ερωτήσεων 2, 12, 13 του ερωτηματολογίου, οι οποίες αφορούν διακρίσεις που μπορεί να εκφράζουν οι Έλληνες προς τους Αλβανούς. Η μεταβλητή προκαταλήψεις υπολογίζεται από την κωδικοποίηση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου 3, 8, 10, 16, 10, 21, 36, 41 που αφορούν προκαταλήψεις απέναντι στους Αλβανούς και η μεταβλητή στερεότυπα από την κωδικοποίηση των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου 11, 15, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 38, 39, 40, οι οποίες αφορούν Έλληνες και Αλβανούς αντίστοιχα (για το ερωτηματολόγιο βλ. παράρτημα III).

Για τους Αλβανούς συμμετέχοντες, για τη μεταβλητή αντιλήψεις δημιουργήσαμε δύο μεταβλητές, την μεταβλητή αντιλήψεις Αλβανών απέναντι στους Έλληνες και αντιλήψεις Αλβανών απέναντι σε Αλβανούς, οι οποίες υπολογίζονται

από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου 6, 9, 18 και 1, 14, 31, 32, 33 αντίστοιχα. Ο ίδιος διαχωρισμός έγινε και για τη μεταβλητή διακρίσεις. Οι δύο μεταβλητές, προκαταλήψεις Αλβανών απέναντι στους Έλληνες και προκαταλήψεις Αλβανών απέναντι στους Αλβανούς υπολογίζονται από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου 4, 16, 20, 42 και 8, 10, 16, 21, 36 αντίστοιχα.

Σχετικά με τη μεταβλητή διακρίσεις δεν έγινε διαχωρισμός σε διακρίσεις που αφορούν Έλληνες και Αλβανούς γιατί όπως αξιολογήθηκε, διακρίσεις δέχονται κυρίως οι Αλβανοί μετανάστες στη χώρα υποδοχής. Η μεταβλητή διακρίσεις υπολογίζεται από την κωδικοποίηση των ερωτήσεων 2, 12, 13 του ερωτηματολογίου.

Επίσης δεν έγινε αντίστοιχος διαχωρισμός για τη μεταβλητή στερεότυπα καθώς τα στερεότυπα είναι κοινωνικές κατασκευές που μοιράζονται τόσο οι Έλληνες όσο και οι Αλβανοί. Η μεταβλητή στερεότυπα υπολογίζεται από την κωδικοποίηση των ερωτήσεων 15, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 38, 39, 40 του ερωτηματολογίου (για το ερωτηματολόγιο βλ. παράρτημα III).

Η ανάλυση αυτή, κατέδειξε μη στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μετρούμενων μεταβλητών. Συγκεκριμένα από τη σύγκριση των μέσων όρων της μεταβλητής αντιλήψεις έχουμε $p=0.075$, για τη μεταβλητή διακρίσεις, $p=0.827$, για τη μεταβλητή προκαταλήψεις $p=0.601$ και τέλος για τη μεταβλητή στερεότυπα $p=0.976$. Σε κάθε περίπτωση ισχύει $p>0.05$. Άρα μπορούμε να θεωρήσουμε τις δύο ομάδες ομοιογενείς, όσον αφορά τις μεταβλητές που μας ενδιαφέρουν.

Επιπρόσθετα, παρατηρώντας τους μέσους όρους των μεταβλητών μας, τόσο για την ομάδα ελέγχου όσο και για την ομάδα παρέμβασης μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι και οι δύο ομάδες έχουν θετική αντίληψη όσον αφορά τις στάσεις, καθώς και ότι χαρακτηρίζονται από χαμηλό βαθμό διακρίσεων, προκαταλήψεων και στερεοτύπων ήδη από την αρχή της έρευνας.

Συγκεκριμένα για την ομάδα παρέμβασης ο μέσος όρος των αντιλήψεων είναι 2.26, ενώ ο αντίστοιχος της ομάδας ελέγχου 2.03. Για τις διακρίσεις οι μέσοι όροι είναι 4.28 για την ομάδα παρέμβασης και 4.23 για την ομάδα ελέγχου. Για τις προκαταλήψεις 3.58 όσον αφορά την ομάδα παρέμβασης και 3.69 για την ομάδα ελέγχου και για τα στερεότυπα, 3.22 για την ομάδα παρέμβασης και 3.22 για την ομάδα ελέγχου.

**Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα
(αντιλήψεις/διακρίσεις/προκαταλήψεις/στερεότυπα ομάδας παρέμβασης και
ομάδας ελέγχου πριν την παρέμβαση)**

Paired Samples Statistics					
		Me	N	Std.	Std.
		an		Deviation	Error
					Mean
Pair 1	Αντιλήψεις ομάδας παρέμβασης πριν	2.2	10	.25	.08
	Αντιλήψεις ομάδας ελέγχου πριν	2.0	10	.28	.09
Pair 2	Διακρίσεις ομάδα παρέμβασης πριν	4.2	10	.48	.15
	Διακρίσεις ομάδα ελέγχου πριν	4.2	10	.57	.18
Pair 3	Προκαταλήψεις ομάδα παρέμβασεις πριν	3.5	10	.39	.12
	Προκαταλήψεις ομάδα ελέγχου πριν	3.6	10	.38	.12
Pair 4	Στερεότυπα ομάδα παρέμβασης πριν	3.2	10	.38	.12
	Στερεότυπα ομάδα ελέγχου πριν	3.2	10	.35	.11

Paired Samples Correlations				
		N	Cor	Sig.
			rela	
Pair 1	Αντιλήψεις ομάδας παρέμβασης πριν & Αντιλήψεις ομάδας ελέγχου πριν	10	.04	.918

Pai	Διακρίσεις	10	.11	.75
r 2	ομάδα			3
	παρέμβασης			
	πριν &			
	Διακρίσεις			
	ομάδα ελέγχου			
	πριν			
Pai	Προκαταλήψει	10	-.32	.36
r 3	ς ομάδα			4
	παρεμβάσεις			
	πριν &			
	Προκαταλήψει			
	ς ομάδα			
	ελέγχου πριν			
Pai	Στερεότυπα	10	-.10	.77
r 4	ομάδα			5
	παρέμβασης			
	πριν &			
	Στερεότυπα			
	ομάδα ελέγχου			
	πριν			

Paired Samples Test

		Paired Differences							
		Mean	Std. Deviatio n	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference		t	df	Sig. (2- tailed)
					Lower	Upper			
Pai	Αντιλήψεις ομάδας	.23	.37	.12	-.03	.50	2.01	9	.075
r 1	παρέμβασης πριν – Αντιλήψεις ομάδας ελέγχου πριν								
Pai	Διακρίσεις ομάδα παρέμβασης	.05	.70	.22	-.45	.55	.23	9	.827
r 2	πριν - Διακρίσεις ομάδα ελέγχου πριν								
Pai	Προκαταλήψεις ομάδα	-.11	.63	.20	-.55	.34	-.54	9	.601
r 3	παρεμβάσεις πριν - Προκαταλήψεις ομάδα ελέγχου πριν								

Pai	Στερεότυπα ομάδα	.01	.54	.17	-.38	.39	.03	9	.976
r 4	παρέμβασης πριν - Στερεότυπα ομάδα ελέγχου πριν								

• Αποτελέσματα της μεταβλητής «αντίληψη» από την ομάδα παρέμβασης

Διενεργούμε t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα για να συγκρίνουμε:

1. το μέσο όρο αντίληψης των Ελλήνων (απέναντι στους Αλβανούς), με το μέσο όρο στάσης των Αλβανών (απέναντι στους Έλληνες), πριν την παρέμβαση
2. το μέσο όρο αντίληψης των Αλβανών (απέναντι στους Έλληνες), πριν και μετά την παρέμβαση
3. το μέσο όρο αντίληψης των Αλβανών (απέναντι στους Αλβανούς), πριν και μετά την παρέμβαση
4. το μέσο όρο αντίληψης των Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση
5. το μέσο όρο αντίληψης των Ελλήνων (απέναντι στους Αλβανούς), με το μέσο όρο αντίληψης των Αλβανών (απέναντι στους Έλληνες), μετά την παρέμβαση

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων αντίληψης Ελλήνων και Αλβανών πριν την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics					
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error
Pair 1	Αντιλήψεις Ελλ. ομάδας παρέμβασης (πριν)	2.50	10	.57	.18
	Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν)	2.00	10	.31	.10

Paired Samples Correlations		
	N	Sig.

Pair 1	Αντιλήψεις Ελλ. ομάδας παρέμβασης (πριν) &Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ. ομάδα παρέμβασης (πριν)	10	.35	.321
--------	---	----	-----	------

Η ανάλυση έδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά $p= 0.018$ ($p<0.05$), ανάμεσα στις δύο ομάδες, με τους Αλβανούς να έχουν θετικότερη αντίληψη στη στάση τους απέναντι στους Έλληνες. Οι αντίστοιχοι μέσοι όροι είναι 2.5 για τους Έλληνες και 2 για τους Αλβανούς. Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι και οι δύο ομάδες στην αρχή της παρέμβασης έχουν θετική στάση, με τους Αλβανούς να έχουν θετικότερη απέναντι στους Έλληνες.

Μετά την παρέμβαση έγινε θετικότερη αντίληψη όσον αφορά τη στάση των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες, αλλά και απέναντι στους Αλβανούς. Η ανάλυση έδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά $p= 0.001$ ($p<0.05$), ανάμεσα στο μέσο όρο της αντίληψης των Αλβανών προς τους Έλληνες πριν και μετά την παρέμβαση. Ενώ ο μέσος όρος πριν την παρέμβαση ήταν 2, μετά την παρέμβαση μειώθηκε στο 1,43.

Αντίστοιχα στατιστικά σημαντική διαφορά $p= 0.034$ ($p<0.05$), φαίνεται και ανάμεσα στην αντίληψη των Αλβανών προς τους Αλβανούς πριν και μετά την παρέμβαση. Ενώ ο μέσος όρος πριν την παρέμβαση ήταν 2.29 μετά την παρέμβαση αυξήθηκε στο 2.54.

Η αντίληψη της στάσης των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς δεν φαίνεται να μετακινήθηκε μετά την παρέμβαση. Η ανάλυση έδειξε μη στατιστικά σημαντική διαφορά $p=0.136$ ($p> 0.05$). Η παρέμβαση φαίνεται να επηρέασε θετικά την αντίληψη των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς αφού ο μέσος όρος μειώθηκε από 2.5 πριν την παρέμβαση σε 2.18 μετά, αλλά όχι σημαντικά.

Τα αποτελέσματα φαίνονται στους παρακάτω πίνακες:

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων αντίληψης Αλβανών πριν και μετά την παρέμβαση, στάσεις Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics

		Mea n	N	Std. Deviati on	Std. Erro r Mea n
Pair 1	Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν)	2.00	10	.31	.10
	Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	1.42	10	.29	.09
Pair 2	Αντιλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (πριν)	2.30	10	.31	.10
	Αντιλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	2.54	10	.30	.09
Pair 3	Αντιλήψεις Έλλ. ομάδας παρέμβασης (πριν)	2.50	10	.57	.18
	Αντιλήψεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	2.16	10	.38	.12

**Paired
Samples
Correlati
ons**

	N	Correla tion	Sig.
Pair 1 Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν) & Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.31	.388
Pair 2 Αντιλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (πριν) & Αντιλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.48	.161
Pair 3 Αντιλήψεις Έλλ. ομάδας παρέμβασης (πριν) & Αντιλήψεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.07	.848

Paired Samples Test

Paired Differences	t	df	Sig. (2-
--------------------	---	----	----------

	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference		t	Sig. (2-tailed)		
				Lower	Upper				
Pair 1	Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν) – Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	.58	.35	.11	.32	.83	5.13	9	.001
Pair 2	Αντιλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (πριν) – Αντιλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.25	.31	.10	-.47	-.02	-2.50	9	.034
Pair 3	Αντιλήψεις Έλλ. ομάδας παρέμβασης (πριν) – Αντιλήψεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	.34	.66	.21	-.13	.82	1.64	9	.136

Μετά την παρέμβαση η στάση των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες φαίνεται να είναι σημαντικά θετικότερη από των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς. Η ανάλυση έδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά $p=0.02$ ($p < 0.05$) ανάμεσα στις δύο ομάδες. Οι μέσοι όροι για τις δύο ομάδες είναι 2.16 για τους Έλληνες και 1.43 για τους Αλβανούς αντίστοιχα.

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων αντίληψης Ελλήνων και Αλβανών μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics			
Mean	N	Std. Deviation	Std. Error

Pair 1	Αντιλήψεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	2.16	10	.38	.12
	Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	1.42	10	.29	.09

Paired Samples Correlations

	N	Correlation	Sig.
Pair 1 Αντιλήψεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά) & Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	-.19	.600

Paired Samples Test

		Paired Differences					T	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Αντιλήψεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά) - Αντιλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	.73	.52	.16	.36	1.10	4.43	9	.002

- Αποτελέσματα της μεταβλητής «διακρίσεις» από την ομάδα παρέμβασης

Διενεργούμε t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα για να συγκρίνουμε:

1. το μέσο όρο διακρίσεων των Ελλήνων και το μέσο όρο διακρίσεων των, απέναντι στους Αλβανούς, πριν την παρέμβαση
2. το μέσο όρο διακρίσεων των Αλβανών απέναντι στους Αλβανούς, πριν και μετά την παρέμβαση
3. το μέσο όρο διακρίσεων των Ελλήνων, απέναντι στους Αλβανούς πριν και μετά την παρέμβαση
4. το μέσο όρο διακρίσεων των Ελλήνων και το μέσο όρο διακρίσεων των, απέναντι στους Αλβανούς, μετά την παρέμβαση

Η ανάλυση έδειξε μη στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους μέσους όρους διακρίσεων των Ελλήνων και των Αλβανών, όσο αφορά τις διακρίσεις απέναντι στους Αλβανούς, πριν την παρέμβαση ($p=0.082$, $p>0.05$). Οι αντίστοιχοι μέσοι όροι είναι 4 για τους Έλληνες και 4.57 για τους Αλβανούς. Από τους μέσους όρους παρατηρούμε ότι και οι δύο ομάδες δεν έχουν ισχυρές διακρίσεις απέναντι στους Αλβανούς, με την ομάδα των Αλβανών να έχει λιγότερο ισχυρές διακρίσεις.

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων διακρίσεις Ελλήνων και Αλβανών πριν την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics					
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error
Pair 1	Διακρίσεις Ελλ ομάδας παρέμβασης (πριν)	4.00	10	.82	.26
	Διακρίσεις Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν)	4.57	10	.47	.15

Paired Samples Correlations			
	N	Correlation	Sig.

Pair 1	Διακρίσεις Ελλ ομάδας παρέμβασης (πριν) & Διακρίσεις Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν)	10	.06	.861
--------	--	----	-----	------

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Διακρίσεις Ελλ ομάδας παρέμβασης (πριν) - Διακρίσεις Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν)	-57	.92	.29	-1.22	.089	-1.95	9	.082

Μετά την παρέμβαση δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους διακρίσεων, για τους Έλληνες, πριν και μετά την παρέμβαση ($p=0.076$, $p>0.05$). Από τους μέσους όρους μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι μετά την παρέμβαση η μεταβλητή αυξήθηκε από 4 που ήταν αρχικά σε 4.50. Από αυτή τη διαφορά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι ήδη χαμηλές διακρίσεις των Ελλήνων της ομάδας παρέμβασης απέναντι στους Αλβανούς μειώθηκαν κι άλλο μετά την παρέμβαση.

Μη στατιστικά σημαντική διαφορά έδειξε η ανάλυση και για το μέσο όρο διακρίσεων πριν και μετά την παρέμβαση και για τους Αλβανούς ($p=0.591$, $p>0.05$). Ο μέσος όρος πριν την παρέμβαση είναι 4.57 και μετά την παρέμβαση 4.63.

Τα αποτελέσματα φαίνονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων διακρίσεις Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση, Αλβανών πριν και μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics						
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean	
Pair 1	Διακρίσεις Ελλ ομάδας παρέμβασης (πριν)	4.00	10	.82	.26	
	Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	4.50	10	.50	.16	
Pair 2	Διακρίσεις Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν)	4.57	10	.47	.15	
	Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	4.63	10	.33	.10	

Paired Samples Correlations				
Pair		N	Correlation	Sig.
1	Διακρίσεις Ελλ ομάδας παρέμβασης (πριν) & Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.36	.306

Pair 2	Διακρίσεις Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν) & Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.61	.063
--------	--	----	-----	------

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	Df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Διακρίσεις Έλλ ομάδας παρέμβασης (πριν) - Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.50	.79	.25	-1.06	.06	-2.00	9	.076
Pair 2	Διακρίσεις Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν) - Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.07	.38	.12	-.34	.20	-.56	9	.591

Ανάμεσα στους Έλληνες και τους Αλβανούς δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους διακρίσεων, μετά την παρέμβαση ($p=0.373$, $p>0.05$).

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων διακρίσεις Ελλήνων και Αλβανών μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error
Pair 1	Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	4.50	10	.50	.16
	Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	4.63	10	.33	.10

Paired Samples Correlations

	N	Correlation	Sig.
Pair 1 Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά) & Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.48	.159

Paired Samples Test

		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference		T	df	Sig. (2-tailed)
					Lower	Upper			
Pair 1	Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά) - Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.13	.45	.14	-.46	.19	-.94	9	.373

•Αποτελέσματα της μεταβλητής «προκαταλήψεις» από την ομάδα παρέμβασης

Διενεργούμε t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα για να συγκρίνουμε:

1. το μέσο όρο προκαταλήψεων των Ελλήνων (απέναντι στους Αλβανούς), με το μέσο όρο προκαταλήψεων των Αλβανών (απέναντι στους Έλληνες), πριν την παρέμβαση
2. το μέσο όρο προκαταλήψεων των Αλβανών (απέναντι στους Έλληνες), πριν και μετά την παρέμβαση
3. το μέσο όρο προκαταλήψεων των Αλβανών (απέναντι στους Αλβανούς), πριν και μετά την παρέμβαση
4. το μέσο όρο προκαταλήψεων των Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση
5. το μέσο όρο προκαταλήψεων των Ελλήνων (απέναντι στους Αλβανούς), με το μέσο όρο προκαταλήψεων των Αλβανών (απέναντι στους Έλληνες), μετά την παρέμβαση

Από την ανάλυση προκύπτει ότι τόσο οι Έλληνες (μέσος όρος= 3.42) όσο και οι Αλβανοί της ομάδας παρέμβασης (μέσος όρος = 3.63), δεν έχουν ισχυρές προκαταλήψεις. Ακόμα ότι δεν έχουν μεταξύ τους στατιστικά σημαντική διαφορά στο μέσο όρο προκαταλήψεις ($p=0.393$, $p>0.05$).

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά)	4.50	10	.50	.16
	Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	4.63	10	.33	.10

Paired Samples Correlations

	N	Correlation	Sig.
--	---	-------------	------

Pair 1	Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά) & Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.48	.159
--------	--	----	-----	------

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Διακρίσεις Έλλ ομάδα παρέμβασης (μετά) - Διακρίσεις Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.13	.45	.14	-.46	.19	-.94	9	.373

Το αποτέλεσμα παραμένει σταθερό μετά την παρέμβαση τόσο για τους Αλβανούς όσο και για τους Έλληνες.

Για την ομάδα των Αλβανών, η ανάλυση έδειξε μη στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους προκαταλήψεων πριν και μετά την παρέμβαση, τόσο για τις προκαταλήψεις των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες όσο και των Αλβανών απέναντι στους Αλβανούς. Για την πρώτη περίπτωση το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ήταν $p=0.586$, $p>0.05$ και οι μέσοι όροι 3.63 και 3.48 αντίστοιχα. Στην δεύτερη περίπτωση έχουμε $p= 0.117$, $p>0.05$ και μέσους όρους 3.70 και 3.48 αντίστοιχα.

Για την ομάδα των Ελλήνων έχουμε μη στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους των προκαταλήψεων πριν και μετά την παρέμβαση. Συγκεκριμένα $p=0.117$, $p>0.05$ και μέσοι όροι των μεταβλητών πριν την παρέμβαση 3.42 και μετά την παρέμβαση 3.99.

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων προκαταλήψεων Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση, Αλβανών πριν και μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics					
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	Προκαταλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν)	3.63	1	.55	.18
	Προκαταλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.48	1	.51	.16
Pair 2	Προκαταλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (πριν)	3.70	1	.52	.16
	Προκαταλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.86	1	.55	.17
Pair 3	Προκαταλήψεις Έλλ ομάδας παρέμβασης (πριν)	3.43	1	.76	.24
	Προκαταλήψεις Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.987	5	.66262	.2095

Paired Samples Correlations

		Correlatio		
		N	n	Sig.
Pai r 1	Προκαταλήψε ις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν) & Προκαταλήψε ις Αλβ προς Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	- .40	.253
Pai r 2	Προκαταλήψε ις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (πριν) & Προκαταλήψε ις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	-.28	.439
Pai r 3	Προκαταλήψε ις Ελλ ομάδας παρέμβασης (πριν) & Προκαταλήψε ις Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	-.03	.928

Paired Samples Test

Paired Differences					
		95% Confidence Interval of the Difference		t	Sig. (2-tailed)
Mean	Std. Deviation	Lower	Upper		
n	n	Mean		df	

Pair 1	Προκαταλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (πριν) - Προκαταλήψεις Αλβ προς Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	.16	.89	.28	-.48	.79	.56	9	.586
Pair 2	Προκαταλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (πριν) - Προκαταλήψεις Αλβ προς Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	- .165	.85	.27	-.77	.44	-.61	9	.555
Pair 3	Προκαταλήψεις Έλλ ομάδας παρέμβασης (πριν) - Προκαταλήψεις Έλλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.56	1.02	.32	-1.30	.17	-1.74	9	.117

Έχει ήδη φανεί από τα παραπάνω πως μη στατιστικά σημαντική διαφορά προκύπτει για τους μέσους όρους προκαταλήψεων Ελλήνων και Αλβανών μετά την παρέμβαση. Συγκεκριμένα $p = 0.114$, $p > 0.05$ και οι αντίστοιχοι μέσοι όροι 3.99 και 3.48.

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων προκαταλήψεων Ελλήνων και Αλβανών μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics

	Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1 Προκαταλήψει ς Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.99	1	.66	.21
Προκαταλήψει ς Αλβ προς Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.48	1	.51	.16

Paired Samples Correlations

	N	Correlation	Sig.
Pair 1 Προκαταλήψει ς Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά) & Προκαταλήψει ς Αλβ προς Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	1	-.24	.506

Paired Samples Test

		Paired Differences		Sig. (2- tailed)
Mean	Std. Deviation	Mean	95% Confidence Interval of the Difference	
			Lower	Upper
n		n	t	f

Pair 1	Προκαταλήψεις Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά) - Προκαταλήψεις Αλβ προς Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	.51	.93	.29	-.15	1.17	1.7	9	.114
							5		

•Αποτελέσματα της μεταβλητής «στερεότυπα» από την ομάδα παρέμβασης

Διενεργούμε t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα για να συγκρίνουμε:

1. το μέσο όρο στερεοτύπων, των Ελλήνων και των Αλβανών πριν την παρέμβαση.
2. το μέσο όρο στερεοτύπων των Αλβανών πριν και μετά την παρέμβαση.
3. το μέσο όρο στερεοτύπων των Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση
4. το μέσο όρο στερεοτύπων των Ελλήνων και των Αλβανών μετά την παρέμβαση.

Από την ανάλυση προκύπτει ότι τόσο οι Έλληνες (μέσος όρος= 3.21) όσο και οι Αλβανοί της ομάδας παρέμβασης (μέσος όρος = 3.24), δεν έχουν ισχυρές προκαταλήψεις. Ακόμα ότι δεν έχουν μεταξύ τους στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους στερεοτύπων ($p=0.877$, $p>0.05$).

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων στερεοτύπων Ελλήνων και Αλβανών πριν την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics					
		Mea		Std.	Std.
		n	N	Deviatio	Error
				n	Mean
Pair 1	Στερεότυπα Ελλ ομάδα παρέμβασης (πριν)	3.21	10	.57	.18

Στερεότυπα 3.24 10 .45 .14
 Αλβ ομάδα
 παρέμβαση
 ς (πριν)

Paired Samples Correlations

		Correlatio		
		N	n	Sig.
Pair 1	Στερεότυπα Ελλ ομάδα παρέμβαση ς (πριν) & Στερεότυπα Αλβ ομάδα παρέμβαση ς (πριν)	10	.12	.74

Paired Samples Test

		Paired Differences							Sig. (2- tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference		t		
					Lower	Upper			
Pair 1	Στερεότυπα Ελλ ομάδα παρέμβασης (πριν) - Στερεότυπα Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν)	-.03	.68	.22	-.52	.45	-.16	.877	

Τα στερεότυπα, παραμένουν σταθερά μετά την παρέμβαση τόσο για τους Αλβανούς όσο και για τους Έλληνες.

Για την ομάδα των Αλβανών, η ανάλυση έδειξε μη στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους στερεοτύπων πριν και μετά την παρέμβαση. Συγκεκριμένα το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ήταν $p=0.856$, $p>0.05$ και οι μέσοι όροι 3.24 και 3.27 αντίστοιχα.

Για την ομάδα των Ελλήνων η ανάλυση έδειξε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $p=0.703$, $p>0.05$, άρα δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους στερεοτύπων για τους Έλληνες πριν και μετά την παρέμβαση. Οι μέσοι όροι των μεταβλητών πριν την παρέμβαση είναι 3.21 και μετά την παρέμβαση 3.29.

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων στερεοτύπων Ελλήνων πριν και μετά την παρέμβαση, Αλβανών πριν και μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics						
			Mea	Std.	Std.	
			n	Deviation	Error	
			n	n	Mean	
Pair 1	Στερεότυπα		3.24	1	.45	.14
	Αλβ ομάδα			0		
	παρέμβασης					
	(πριν)					
Pair 2	Στερεότυπα		3.29	1	.56	.18
	Ελλ, ομάδα			0		
	παρέμβασης					
	(μετά)					
Pair 2	Στερεότυπα		3.21	1	.57	.18
	Ελλ ομάδα			0		
	παρέμβασης					
	(πριν)					
Pair 2	Στερεότυπα		3.29	1	.56	.18
	Ελλ, ομάδα			0		
	παρέμβασης					
	(μετά)					

Paired Samples Correlations			
		Correlatio	
N	n		Sig.

Pair 1	Στερεότυπα Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν) & Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.45	.18	9
Pair 2	Στερεότυπα Ελλ ομάδα παρέμβασης (πριν) & Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	10	.22	.55	0

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	Στερεότυπα Αλβ ομάδα παρέμβασης (πριν) - Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-.05	.54	.17	-.44	.33	-.31	9	.761

Pair 2	Στερεότυπα Ελλ ομάδα παρέμβασης (πριν) - Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	-0.09	.71	.22	-.59	.42	- 9	.703
							.3	
							9	

Παρόμοια εμφανίζονται τα αποτελέσματα για τους μέσους όρους στερεοτύπων των Ελλήνων και των Αλβανών μετά την παρέμβαση. Από τη σύγκριση των δύο ομάδων προκύπτει μη στατιστικά σημαντική διαφορά $p = 0.931$, $p > 0.05$ και αντίστοιχοι μέσοι όροι 3.29 και 3.27.

Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα (σύγκριση μέσων όρων στερεοτύπων Ελλήνων πριν και Αλβανών μετά την παρέμβαση)

Paired Samples Statistics						
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean	
Pair 1	Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.30	10	.56	.18	
	Στερεότυπα Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	3.27	10	.63	.20	

Paired Samples Correlations			
	N	Correlation	Sig.

Pair 1	Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά) & Στερεότυπα Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	1	.35	.31	8
--------	---	---	-----	-----	---

Paired Samples Test

		Paired Differences							
		Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval of the Difference		t	Sig. (2-tailed)	
					Lower	Upper			
Pair 1	Στερεότυπα Ελλ, ομάδα παρέμβασης (μετά) - Στερεότυπα Αλβ, ομάδα παρέμβασης (μετά)	.02	.68	.22	-.47	.51	.099	.931	

- **Σύγκριση αποτελεσμάτων ομάδας παρέμβασης με ομάδας ελέγχου μετά την παρέμβαση**

Από την σύγκριση των δύο ομάδων μετά την παρέμβαση η ανάλυση κατέδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μέσων όρων αντίληψης και μη στατιστικά σημαντική διαφορά για τις υπόλοιπες μεταβλητές.

Συγκεκριμένα το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας από την σύγκριση των μέσων όρων αντίληψης όσον αφορά τις στάσεις των δύο ομάδων (παρέμβασης και ελέγχου) μετά την παρέμβαση είναι $p=0.001$, $p>0.05$. Άρα υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά για την μεταβλητή αυτή ανάμεσα στις δύο ομάδες. Οι μέσοι όροι είναι 2.72 για την ομάδα παρέμβασης και 1,87 για την ομάδα ελέγχου.

Για τις υπόλοιπες μεταβλητές τα επίπεδα στατιστικής σημαντικότητας είναι $p=0.144$, $p=0.260$, $p=0.151$ αντίστοιχα για κάθε μεταβλητή, άρα σε κάθε περίπτωση $p>0.05$. Στην ομάδα παρέμβασης ο μέσος όρος διακρίσεων είναι 4.57 και για την

ομάδα ελέγχου 4.25. Οι μέσοι όροι προκαταλήψεων είναι 3.73 για την ομάδα παρέμβασης και 3.51 για την ομάδα ελέγχου. Τέλος οι μέσοι όροι των στερεοτύπων για τις δύο ομάδες είναι 3.28 και 2.90 αντίστοιχα.

**Πίνακες αποτελεσμάτων t-τεστ για εξαρτημένα δείγματα
(αντιλήψεις/διακρίσεις/προκαταλήψεις/στερεότυπα ομάδας παρέμβασης και ομάδας ελέγχου μετά την παρέμβαση)**

		Paired Samples Statistics			
		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error
Pair 1	Αντιλήψεις ομάδα παρέμβασης μετά	2.72	10	.34	.11
	Αντιλήψεις ομάδα ελέγχου μετά	1.87	10	.25	.08
Pair 2	Διακρίσεις ομάδα παρέμβασης μετά	4.57	10	.36	.11
	Διακρίσεις ομάδα ελέγχου μετά	4.25	10	.60	.19
Pair 3	Προκαταλήψεις ομάδα παρέμβασης μετά	3.73	10	.37	.12
	Προκαταλήψεις ομάδα ελέγχου μετά	3.51	10	.47	.15
Pair 4	Στερεότυπα ομάδα παρέμβασης μετά	3.28	10	.49	.16

Στερεότυπα 2.90 1 .55 .17
ομάδα 0
ελέγχου μετά

Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Paired Sample 1	Αντιλήψεις ομάδα ελέγχου μετά & Αντιλήψεις ομάδα παρέμβασης μετά	10	-.46	.179
Paired Sample 2	Διακρίσεις ομάδα ελέγχου μετά & Διακρίσεις ομάδα παρέμβασης μετά	10	.24	.505
Paired Sample 3	Προκαταλήψεις ομάδα ελέγχου μετά & Προκαταλήψεις ομάδα παρέμβασης μετά	10	.08	.833
Paired Sample 4	Στερεότυπα ομάδα ελέγχου μετά & Στερεότυπα ομάδα παρέμβασης μετά	10	-.10	.779

Paired Samples Test

		Paired Differences			
		Mean	Std. Deviation	95% Confidence Interval of the Difference	Sig. (2-tailed)
				Lower	Upper

Pair 1	Αντιλήψεις ομάδα παρέμβασης μετά - Αντιλήψεις ομάδα ελέγχου μετά	.86	.51	.16	.49	1.23	5.2	9	.0018
Pair 2	Διακρίσεις ομάδα παρέμβασης μετά - Διακρίσεις ομάδα ελέγχου μετά	.32	.63	.20	-.13	.76	1.6	9	.1440
Pair 3	Προκαταλήψεις ομάδα παρέμβασης μετά - Προκαταλήψεις ομάδα ελέγχου μετά	.22	.58	.18	-.19	.63	1.2	9	.2600
Pair 4	Σtereότυπα ομάδα παρέμβασης μετά - Σtereότυπα ομάδα ελέγχου μετά	.38	.77	.24	-.17	.94	1.5	9	.1517

- **Πιθανές αιτίες ερμηνείας των αποτελεσμάτων:**

Αν θέλαμε να συνοψίσουμε τα αποτελέσματα της ποσοτικής προσέγγισης, παρατηρούμε ότι στατιστικά σημαντική μεταβολή για την ομάδα παρέμβασης, μετά την παρέμβαση είχαμε μόνο για την μεταβλητή αντίληψη όσον αφορά τις στάσεις των δύο λαών. Η αντίληψη τόσο των Ελλήνων όσο και των Αλβανών απέναντι στους Αλβανούς φαίνεται ότι έγινε θετικότερη μετά την παρέμβαση. Για τις υπόλοιπες μεταβλητές δεν φάνηκε σημαντική μετακίνηση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι ως πιθανές αιτίες για την εύρεση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων, ενδεχομένως να είναι το μικρό δείγμα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δύο άτομα αποχώρησαν από την ομάδα παρέμβασης μετά την πρώτη συνάντηση. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συμπεριληφθούν τα ερωτηματολόγια τους στον υπολογισμό των μεταβλητών μας πριν την παρέμβαση αλλά όχι μετά, και αντίστοιχα το ερωτηματολόγιο των ατόμων που τα αντικατέστησε να συμπεριληφθεί στον υπολογισμό των μεταβλητών μόνο μετά την παρέμβαση.

Ο λόγος της αποχώρησης τους εντοπίζεται στην έντονα αρνητική τους στάση έναντι των Αλβανών. Ως εκ τούτου, εάν είχαν παραμείνει, ενδεχομένως να εμφανιζόταν μια ισχυρότερη μετακίνηση στο αποτέλεσμα. Επίσης, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το γεγονός ότι τα άτομα του δείγματος είχαν ήδη «δουλέψει» με τα στερεότυπα και της προκαταλήψεις τους ή ανήκαν στους «ενσωματωμένους» στην

ελληνική κοινωνία Αλβανούς, με αποτέλεσμα να εμφανίζουν θετική στάση, χαμηλές διακρίσεις, προκαταλήψεις, στερεότυπα και να μην μπορεί να γίνει σαφής και ευδιάκριτη η μετακίνηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έρευνα δράσης δεν έχει την αξίωση να καταλήξει σε γενικεύσεις, καθώς ζητούμενο αποτελεί ο έλεγχος των υπό διερεύνηση παραμέτρων. Στην προκειμένη περίπτωση η έρευνα αφορά τη συμβολή της Δ.Τ στην υπέρβαση και τον περιορισμό των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων μεταξύ Αλβανικής και ελληνικής Κουλτούρας, όπου επικουρικά μελετήθηκαν τα φαινόμενα ξενοφοβίας, ρατσισμού, το μεταναστευτικό και οι αντιλήψεις των δύο εθνοτικών ομάδων.

Η ερευνήτρια-εμπυκώτρια μετά τη διεξοδική επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, αναφορικά με τα ερευνώμενα πεδία, προχώρησε στον σχεδιασμό της έρευνας δράσης που επιλέχθηκε να πραγματοποιηθεί με γνώμονα τα ερευνητικά ερωτήματα.

Η έρευνα δράσης που διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας έδωσε στην ερευνήτρια-εμπυκώτρια την ευκαιρία να συλλέξει δεδομένα με την μέθοδο της τριγωνοποίησης και να χρησιμοποιήσει τα ποιοτικά εργαλεία των ομαδικών συνεντεύξεων, του ημερολογίου συμμετοχικής παρατήρησης και του ημερολογίου του κριτικού φίλου, σε συνδυασμό με το ποσοτικό εργαλείο του ερωτηματολογίου. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα είκοσι ατόμων, ήτοι σε δέκα Έλληνες και δέκα Αλβανούς, με την εκτέλεση είκοσι ωρών παρεμβάσεων.

Τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα οδηγούν στα παρακάτω συμπεράσματα, σχετικά με το κάθε ερευνητικό ερώτημα. Ωστόσο, εκτός των αρχικών αξόνων, από την έρευνα προέκυψαν ευρήματα σχετικά με τις έννοιες του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, στο πλαίσιο της αναζήτησης των ισχυουσών αντιλήψεων και γι' αυτόν τον λόγο παρουσιάζονται πρώτα αυτά τα ευρήματα, καθώς δεν μελετήθηκαν από την ποσοτική ανάλυση, και στη συνέχεια, παρουσιάζονται εκείνα που αντιστοιχούν σε κάθε ερευνητική υπόθεση.

- I. Ο ρατσισμός μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών ήταν ένα σύνηθες φαινόμενο στο παρελθόν, υπαρκτό αλλά σημαντικά μειωμένο σήμερα, που οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, αλλά κυρίως στην πυροδοτική στάση του Τύπου.***

Εν πρώτοις, από τη μελέτη των συλλεχθέντων δεδομένων προκύπτει ότι ο ρατσισμός είναι ένα υπαρκτό φαινόμενο, θύματα του οποίου είναι και οι Αλβανοί και οι Έλληνες. Ως σημαντικότερα αίτια του βρέθηκαν να είναι η έλλειψη παιδείας, τα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα μιας κοινωνίας, η επιρροή θρησκευτικών δοξασιών, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα άλλων ερευνών, όπως του Πανούση (2008). Ωστόσο, βασικό αίτιο διατήρησης του ρατσισμού σημειώθηκε στην παρούσα εργασία, η οικογένεια, η οποία δίνει τις πνευματικές και ηθικές βάσεις στα άτομα. Παράλληλα, ο ρόλος του Τύπου και των ΜΜΕ υπογραμμίστηκε από τα συμπεράσματα της έρευνας ως ιδιαίτερα πυροδοτικός για την εξάπλωση του ρατσισμού, καθώς επέμεναν και επιμένουν να αναπαριστούν τους μετανάστες ως «επικίνδυνους» και «ανεπιθύμητους». Πρόκειται για εύρημα που έχει ήδη αναδειχθεί μέσα από άλλες έρευνες (Παπαδημητρίου, 2000:40-46).

II. Η ξενοφοβία είναι ένα φαινόμενο κοινωνικής παθογένειας, το οποίο, πλέον, εκφράζεται από Έλληνες και Αλβανούς, από κοινού και στρέφεται κατά άλλων ομάδων.

Η ξενοφοβία ως συναφής έννοια του ρατσισμού διαπιστώθηκε ότι είναι ένα φαινόμενο που υπάρχει στην Ελλάδα, στρεφόταν σε μεγάλο βαθμό κατά των Αλβανών μεταναστών της πρώτης περιόδου του μεταναστευτικού κύματος της δεκαετίας του 1990, αλλά σήμερα πλέον στρέφεται κατά άλλων εθνοτικών ομάδων. Επομένως, συμπεραίνεται ότι επιβεβαιώνονται στα ευρήματα των ερευνών που αναφέρουν ότι ο ρατσισμός αλλά και η ξενοφοβία είναι ισχυρά παγιωμένες παθογένειες (Γαζάκης, Σύρρη & Τάκης, 2014·Human Rights Watch, 2012).

Ωστόσο, είναι σημαντικό να επαναληφθεί ότι όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας αυτά τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας στρέφονται κατά κύριο λόγο, βάση των παραδοχών Ελλήνων και Αλβανών συμμετεχόντων, κατά άλλων εθνοτικών ομάδων, όπως οι Πακιστανοί, οι Σύριοι κ.α. Ένα ακόμα σημαντικό συμπέρασμα της παρούσας έρευνας είναι ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία εκφράζονται κυρίως από την «τρίτη ηλικία», η οποία έχοντας μια πιο συντηρητική στάση, επηρεάζεται από τον Τύπο και τα Μ.Μ.Ε. Αυτό το συμπέρασμα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα ευρήματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας του 2003 που καταγράφουν ότι οι νέοι στην Ελλάδα εμφανίζουν ξενοφοβικές τάσεις, καθώς θεωρούν ότι οι «μετανάστες παίρνουν θέσεις εργασίας από τους Έλληνες» και ότι «κάνουν την Ελλάδα ένα χειρότερο μέρος για να ζήσει κάποιος». Το μόνο κοινό στοιχείο με την ανωτέρω

έρευνα αποτέλεσε το συμπέρασμα ότι πράγματι οι θέσεις εργασίας αποτελούσαν μια αιτία για την εκδήλωση ρατσισμού από του Έλληνες προς του Αλβανούς. Αξίζει να σημειωθεί ένα σημαντικό συμπέρασμα που προέκυψε από την έρευνα και δεν είναι άλλο από την μεταστροφή της ρατσιστικής και ξενοφοβικής τάσης των Ελλήνων έναντι των Αλβανών, συνεπεία της ενσωμάτωσης των δεύτερων στην Ελληνική πραγματικότητα.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα ευρήματα της ποιοτικής και ποσοτικής ανάλυσης αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα.

III. Μπορούν τα εργαλεία της Δραματικής Τέχνης να επηρεάσουν τις αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς και το αντίστροφο;

Ακόμα, στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας μελετήθηκαν οι αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς και το αντίθετο. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οι Έλληνες τηρούν μια θετική στάση απέναντι στους Αλβανούς σήμερα, καθώς τους θεωρούν έναν εργατικό, αλληλέγγυο λαό που δίνει μεγάλη σημασία στον θεσμό της οικογένειας. Οι δε Αλβανοί θεωρούν τους Έλληνες τον λαό που τους φιλοξένησε, έναν «οικείο» λαό, κοντά στην δική τους κουλτούρα. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η στατιστική ανάλυση επιβεβαίωσε τα ευρήματα της ποιοτικής, μιας και έδειξε ότι δύο ομάδες στην αρχή της παρέμβασης έχουν θετική αντίληψη όσον αφορά τη στάση, με τους Αλβανούς να έχουν θετικότερη απέναντι στους Έλληνες. Ωστόσο, παρατηρήθηκε μια στατιστικά σημαντική διαφορά, ανάμεσα στις δύο ομάδες, με τους Αλβανούς να έχουν θετικότερη αντίληψη στη στάση απέναντι στους Έλληνες, καθώς οι αντίστοιχοι μέσοι όροι είναι 2.5 για τους Έλληνες και 2 για τους Αλβανούς.

Τα συμπεράσματα αυτά συμπλέουν με τα συμπεράσματα άλλων σχετικών ερευνών (Αρμακόλας, 2013· Cela & Lleshaj, 2014). Επίσης, διαπιστώθηκε ότι υπήρξε διάκριση μεταξύ της αντίληψης για τους Αλβανούς κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν το 1990 και το σήμερα. Αρχικά, φαίνεται να ισχύουν οι έρευνες (Σαρρής,2008) που περιγράφουν την κοινωνική κατασκευή του Αλβανού μετανάστη, καθώς οι Έλληνες τα χρόνια που ακολούθησαν την δεκαετία του 1990 είχαν επηρεαστεί έντονα από τον Τύπο και τα Μ.Μ.Ε. Ωστόσο, σήμερα, όπως προαναφέρθηκε, παρατηρείται σημαντική αλλαγή εξαιτίας της επιτυχούς ενσωμάτωσης των Αλβανών στην Ελληνική κοινωνία. Απουσία δε πρόσφατων σχετικών ερευνών, αναδεικνύεται για ακόμη μια φορά η ανάγκη διεξαγωγής

μελλοντικών, σχετικών ερευνών προς επίρρωση ή διάψευση του ανωτέρω συμπεράσματος.

Αναφορικά με την συμβολή της Δ.Τ. στη μετακίνηση, των ήδη θετικών αντιλήψεων μεταξύ των δύο λαών, σημειώνεται ότι από τα ποσοτικά αποτελέσματα καταδεικνύεται ότι μετά την παρέμβαση έγινε θετικότερη η αντίληψη των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες, αλλά και απέναντι στους Αλβανούς, καθώς ο μέσος όρος πριν την παρέμβαση ήταν 2, ενώ μετά την παρέμβαση μειώθηκε στο 1,43. Τέλος, η αντίληψη των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς μετά την παρέμβαση φαίνεται να πιο θετική, εφόσον ο μέσος όρος μειώθηκε από 2.5 πριν την παρέμβαση σε 2.18 μετά, αλλά αυτή δεν θεωρείται σημαντική στατιστική διαφορά. Θα πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι το εν λόγω εύρημα ενδεχομένως να οφείλεται στην αποχώρηση δύο Ελλήνων κατά την πρώτη παρέμβαση εξαιτίας της αρνητικής τους στάσης, με συνέπεια να επηρεαστεί η μετακίνηση του αποτελέσματος, διότι αν είχαν παραμείνει ενδεχομένως αυτή να γινόταν εμφανέστερη.

IV. Μπορούν τα εργαλεία της Δραματικής Τέχνης να συμβάλλουν στην υπέρβαση των στερεοτύπων προκαταλήψεων σχετικά με την Αλβανική και Ελληνική κουλτούρα;

Τέλος, ως προς την συμβολή της Δραματικής Τέχνης στην υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών, αυτή κρίνεται ως καθοριστική.

Αρχικά, από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε ότι τόσο οι Έλληνες (μέσος όρος= 3.42) όσο και οι Αλβανοί της ομάδας παρέμβασης (μέσος όρος = 3.63), δεν έχουν ισχυρές προκαταλήψεις. Τα αποτελέσματα της ομάδας των Αλβανών έδειξαν μη στατιστικά σημαντική διαφορά στους μέσους όρους προκαταλήψεων πριν και μετά την παρέμβαση, τόσο για τις προκαταλήψεις των Αλβανών απέναντι στους Έλληνες όσο και των Αλβανών απέναντι στους Αλβανούς. Το ίδιο συμβαίνει και με την ομάδα Ελλήνων, η οποία δεν παρουσίασε σημαντική μετακίνηση στα αποτελέσματά της.

Αναφορικά με τη μεταβλητή «στερεότυπα» σημειώνεται ότι ισχύουν όσα αναφέρθηκαν για την μεταβλητή «προκαταλήψεις». Συγκεκριμένα, από την στατιστική ανάλυση προκύπτει ότι παραμένουν σταθερά πριν και μετά την παρέμβαση τόσο για τους Αλβανούς όσο και για τους Έλληνες, καθώς οι μέσοι όροι

των Αλβανών πριν και μετά την παρέμβαση ήταν 3.24 και 3.27 αντίστοιχα, ενώ των Ελλήνων ήταν 3.21 και 3.29, αντίστοιχα.

Αν και τα ποσοτικά στοιχεία δεν έδειξαν σημαντική υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων πριν και μετά τις παρεμβάσεις, τα ποιοτικά στοιχεία ήταν διαφωτιστικά, διότι το δείγμα μπορούσε να εκφραστεί ελεύθερα και αναλυτικά. Καταρχήν, διαπιστώθηκε ότι η Δ.Τ συμβάλλει στην υπέρβαση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων καθώς «φέρει τους ανθρώπους πιο κοντά», με αποτέλεσμα να τροποποιούνται οι αντιλήψεις, μέσα από την αναγνώριση του «άλλου». Το συμπέρασμα αυτό έχει ήδη διατυπωθεί από επιστήμονες και ερευνητές, όπως η Άλκηστις (2008: 21) που διαπιστώνει ότι το δράμα συντελείται η συνάντηση του «Εγώ» με το «Εσύ» και το «Αυτό» διότι «κατά την τέλεση του Δράματος, ορισμένα στοιχεία αναπτύσσονται, άλλα τροποποιούνται, νέα υπεισέρχονται από τον πραγματικό χώρο και το εμπλουτίζουν.

Επίσης, συμπεραίνεται ότι μέσα από την δραματική τέχνη και την αναπαράσταση δημιουργήθηκαν νέες εικόνες, με αποτέλεσμα οι συμμετέχοντες να κατανοήσουν καλύτερα τον εαυτό τους και συνεπαγωγικά, και τον άλλον. Στο συμπέρασμα αυτό είχε ήδη καταλήξει και ο Τσιάρας (2016:31-51), ο οποίος σημειώνει ότι οι συμμετέχοντες στο δραματικό πλαίσιο, μέσα από τις δημιουργικές δραματικές τους εμπειρίες και τις δραματικές αναπαραστάσεις ανακαλούν τις προσωπικές αισθητικές τους εμπειρίες και δημιουργούν πρωτότυπες ιδέες. Επίσης, αποκτούν αίσθηση του εαυτό τους και σχεδιάζουν την ύπαρξη τους στο παρόν, κατακτώντας την “αυτογνωσία” και την “κατανόηση του άλλου”.

Ταυτόχρονα, οι συμμετέχοντες στην Δραματική Τέχνη μέσα από τους ρόλους καταφέρνουν να τοποθετηθούν στην θέση του άλλου και να κατανοήσουν την ψυχική κατάσταση στην οποία βρίσκεται, αποκτώντας έτσι τη δεξιότητα της ενσυναίσθησης. Η εν λόγω δεξιότητα έχει αναφερθεί ως ταχέως αναπτυσσόμενη στο πλαίσιο της Δ.Τ, από τους δύο προηγούμενους συγγραφείς. (Άλκηστις, 2008·, Τσιάρας, 2016· Goldstein & Winner, 2012· Μάρδας, 2016)

Περαιτέρω, η ΔΤ επιτρέπει στους συμμετέχοντες να κατανοήσουν μέσω των δρώμενων της άλλες κουλτούρες, αποκτώντας την αναγκαία αυτοπεποίθηση που τους δίνεται μέσα από τον ρόλο, γεγονός που επιτρέπει την ανάπτυξη διαπολιτισμικής συνείδησης και καθιστά την ΔΤ ένα χρήσιμο εργαλείο στην προσέγγιση διαπολιτισμικών θεμάτων (Blight, 2002· Λέτσιου, 2010). Στο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν και άλλοι ερευνητές.

Επιπρόσθετα, η Δ.Τ φάνηκε να συμβάλλει στην εμβάθυνση των αντιλήψεων απέναντι στην ετερότητα, διότι μέσα από τα παιχνίδια ρόλων, αναδύονται τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις, που ο συμμετέχων υπερβαίνει μέσα από τις αναστοχαστικές δραστηριότητες. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνει πλήρως τα συμπεράσματα της έρευνας της Ζώνιου (2016).

Κλείνοντας, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας αναδεικνύουν την σπουδαιότητα της Δ.Τ στην υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, αναδεικνύοντας την τελευταία ως κοιτίδα διαπολιτισμικής συνείδησης.

Αξιολογώντας την έρευνα και τις παρεμβάσεις, η ερευνήτρια σημειώνει ότι θεωρεί πως και οι δύο στέφθηκαν με επιτυχία. Τα σχόλια των συμμετεχόντων (βλ. Παράρτημα) είναι ιδιαιτέρως ενθαρρυντικά, τα μέσα συλλογής δεδομένων λειτούργησαν αποτελεσματικά και τέλος, προέκυψε πληθώρα ευρημάτων που ανταποκρίνονταν σε όλα τα ερευνητικά ερωτήματα.

4.1. Περιορισμοί και Εμπόδια της Έρευνας.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρά την ομαλή διεξαγωγή της έρευνας υπήρχαν ορισμένοι ουσιώδεις περιορισμοί. Πρώτον, το ερευνητικό θέμα κατέληξε να αναπτύσσεται συνεχώς, λόγω του αυξημένου ενδιαφέροντος της ερευνήτριας, με αποτέλεσμα να γεννάται ο φόβος να υπερμεγεθυνθεί το ερευνητικό πεδίο και να μην επαρκεί ο χρόνος και τα μέσα για την προσέγγισή του. Δεύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίστηκε στο πλαίσιο της έρευνας ήταν η αδυναμία εκτέλεσης πιλοτικής έρευνας, λόγω έλλειψης πόρων και χρόνου. Τρίτον, όσον αφορά τις παρεμβάσεις υπήρχε ο περιορισμός της γλώσσας, με αποτέλεσμα πολλοί από τους Αλβανούς συμμετέχοντες, αν και μιλούν επαρκώς την ελληνική γλώσσα, να μην μπορούν να αποτυπώσουν με ακρίβεια τα συναισθήματα και τις απόψεις τους. Επίσης, ο περιορισμένος αριθμός των συμμετεχόντων, ενδεχομένως, να αποτελεί περιορισμό για τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, όπως επίσης και το γεγονός ότι δύο Έλληνες της ομάδας παρέμβασης αποφάσισαν να αποχωρήσουν εξαιτίας του ότι διακατέχονταν από έντονες αρνητικές στάσεις προς τους Αλβανούς και εισήλθε στην ομάδα ένας Έλληνας προκειμένου να τους αντικαταστήσει, με αποτέλεσμα να διασαλευθεί η ομαλή διεξαγωγή της διαδικασίας των ερωτηματολογίων, αλλά και να επηρεαστούν τα δεδομένα της στατιστικής ανάλυσης. Εξίσου σημαντικός

παράγοντας στην παραγωγή των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων είναι το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες είχαν ήδη θετική στάση μεταξύ τους, διότι είχαν «δουλέψει» με τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις τους. Ειδικότερα αναφορικά με το ερωτηματολόγιο, η επιλογή της κλίμακας Likert, ενδεχομένως, να αποτελεί περιορισμό για τους συμμετέχοντες καθώς εκείνοι είναι αναγκασμένοι να επιλέξουν μια απάντηση που δεν εκφράζει την αληθινή τους πρόθεση με αποτέλεσμα την απώλεια πληροφοριών. Επίσης, η χρήση των αποτελεσμάτων της αθροιστικής βαθμολόγησης είναι πιθανό να οδήγησε σε εσφαλμένα συμπεράσματα και τέλος, η ύπαρξη απαντήσεων ουδετερότητας στην κλίμακα, ενδεχομένως, να οδήγησε τους συμμετέχοντες σε αναποφασιστικότητα, προκειμένου να αποφύγουν την επιλογή μιας ακραίας απάντησης, με αποτέλεσμα να πιθανολογείται ότι τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, ίσως, να μην αντανακλούν πλήρως την πραγματικότητα.

4.2. Προτάσεις.

Παράλληλα, η ερευνήτρια-εμπνηχώτρια παρά το γεγονός ότι δεν είναι ακόμα έμπειρη ερευνητικά, θα ήθελε να προβεί σε ορισμένες προτάσεις προς τους μελλοντικούς ερευνητές των σχετικών πεδίων.

Πρώτον, επιθυμεί να υπογραμμίσει την ανάγκη για την διεξαγωγή μελλοντικών ερευνών στο πεδίο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα, καθώς αυτά τα δύο φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας μαστίζουν την χώρα, ύστερα από την τελευταία μεταναστευτική κρίση.

Επίσης, όμως, θα ήθελε να προτείνει την διεξαγωγή ερευνών σχετικά με την σημερινή σχέση Ελλήνων και Αλβανών, η οποία είναι διαρκώς μεταβαλλόμενη. Όπως έγινε φανερό από την παρούσα έρευνα, πολλοί συμμετέχοντες θεωρούν ότι οι Αλβανοί δεν είναι πια «ξένοι» στην Ελλάδα, καθώς έχουν ενσωματωθεί, και φαίνεται οι Αλβανοί να πιστεύουν το ίδιο. Θα ήταν επομένως χρήσιμο, τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και σε πολιτικό επίπεδο να διακριβωθούν οι νέες πτυχές αυτής της σχέσης, διότι η τελευταία επηρεάζει όχι μόνο τους ανθρώπους που συμβιώνουν αλλά και τις σχέσεις των δύο χωρών, που προσφάτως έχουν διασαλευθεί λόγω δολιών επιδιώξεων τρίτων (βλ. ζήτημα Τσάμηδων, ελληνική μειονότητα στην Αλβανία κ.ο.κ). Επιπροσθέτως, χρήσιμη θα ήταν η επανάληψη παρόμοιων ερευνών αλλά σε διαφορετικό δείγμα, όπως π.χ Έλληνες-Πακιστανοί, Έλληνες-Σύριοι, Χριστιανοί-Μουσουλμάνοι, καθώς διαφάνηκε από την παρούσα εργασία, τις συνεντεύξεις και

την συζήτηση, πως αρνητικές στάσεις, ξеноφοβία και ρατσισμός στρέφονται πλέον κατά αυτών των ομάδων, διότι οι Αλβανοί έχουν πλέον ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία. Είναι δε χαρακτηριστική η απουσία παρόμοιων ερευνών, γεγονός που ξενίζει την ερευνήτρια-εμπυχωτρια.

Τέλος, θα ήθελε να προτείνει τη διεξαγωγή περισσότερων ερευνών δράσης σε όλα τα πεδία, εκπαιδευτικών ή μη, καθώς φαίνεται πως στην Ελλάδα οι έρευνες προσανατολίζονται σε άλλες μεθοδολογικές επιλογές. Ως προς τις μεθοδολογικές επιλογές, η ερευνήτρια-εμπυχωτρια θα ήθελε επίσης να συστήσει ανεπιφύλακτα τον μεθοδολογικό πλουραλισμό ή «τριγωνοποίηση», γιατί η εμπειρία της στην παρούσα έρευνα κατέδειξε τα μοναδικά προνόμια που προσφέρει αυτή η επιλογή, τα οποία υπερβαίνουν σε κάθε επίπεδο τις όποιες δυσκολίες μπορεί να αντιμετωπίσει ο ερευνητής κατά την επεξεργασία των δεδομένων που θα προκύψουν από τη χρήση περισσότερων του ενός μεθοδολογικών εργαλείων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αντί επιλόγου, η ερευνήτρια-εμψυχώτρια σημειώνει ότι το «ταξίδι» της έρευνας που πραγματοποίησε επιβεβαίωσε εκτός των αρχικών ερευνητικών ερωτημάτων, και τις παραδοχές σχετικά με την έρευνα δράσης. Ειδικότερα, η ερευνήτρια-εμψυχώτρια διαπίστωσε ότι η έρευνα δράσης πράγματι είναι μια δημιουργική έρευνα που προσφέρει οφέλη τόσο στον ερευνητή όσο και στους ερευνώμενους. Η ίδια συμμετέχοντας ως συντονίστρια των παρεμβάσεων βελτίωσε ουσιαστικά τις δεξιότητες της στην Δραματική Τέχνη, καθώς μέσα από τον αναστοχασμό και τα σχόλια των συμμετεχόντων και του κριτικού φίλου, κλήθηκε να επανασχεδιάσει της παρεμβάσεις βασιζόμενη στην ανατροφοδότηση, γεγονός που την ώθησε στο να γίνει πιο παρατηρητική, να εξοικειωθεί με την διαδικασία σχεδιασμού των παρεμβάσεων και να καταφέρει να αποκτήσει ελαστικότητα και προσαρμοστικότητα. Ταυτόχρονα, η ερευνήτρια-εμψυχώτρια απέκτησε γνώσεις σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής μιας έρευνας, με την εφαρμογή των μεθοδολογικών κανόνων και τρόπων ανάπτυξης και τέλος, εξοικειώθηκε με την γραπτή αποτύπωση των σκέψεων και των συναισθημάτων της.

Η συγκεκριμένη έρευνα ως προς το ερευνητικό πεδίο και τα συνεπαγόμενα ευρήματα αποτελεί ένα «πόνημα» ζωής για την ίδια, καθώς βρέθηκε στη θέση να ανήκει εξ ημισείας και στα δύο ερευνώμενα πληθυσμιακά δείγματα, των Αλβανών και των Ελλήνων. Έχοντας γεννηθεί στην Αλβανία και έχοντας ζήσει στην Ελλάδα, θεωρεί ότι επιτέλεσε τον πλέον αντικειμενικό ρόλο ερευνητή, καθώς και η ίδια είναι «μοιρασμένη» σε δυο πατρίδες.

Οι παρεμβάσεις και οι εξελίξεις των εργαστηρίων της πρόσφεραν εκτός από περαιτέρω ανάπτυξη των επαγγελματικών της δεξιοτήτων, την αυτοπεποίθηση να δημιουργήσει και να εφαρμόσει παρόμοιες παρεμβάσεις-προγράμματα σε νέες μειονοτικές ομάδες μεταναστών και γηγενών, προκειμένου να προωθηθεί μέσω της Δραματικής Τέχνης η ομαλή συνύπαρξη των λαών. Συγκεκριμένα, η παρούσα έρευνα αποτέλεσε την αφορμή για την ερευνήτρια-εμψυχώτρια να ξεκινήσει τον σχεδιασμό εργαστηρίων στον πολυχώρο Creatists, του οποίου είναι ιδρύτρια, σχετικά με την μετανάστευση, χρησιμοποιώντας την βάση δεδομένων της βιβλιογραφίας που συνέλλεξε καθώς και των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στα σχόλια των συμμετεχόντων του δείγματος της παρούσας, αναφορικά με τις δραστηριότητες που θεωρούσαν ως πιο επιτυχείς. Αξίζει δε να σημειωθεί, ότι η

ομάδα παρέμβασης Ελλήνων και Αλβανών της έρευνας της, έχει ήδη εκφράσει την επιθυμία της να συνεχιστούν και να αυξηθούν τα εργαστήρια.

Εν κατακλείδι, η ερευνήτρια θα ήθελε να επαναλάβει τις ειλικρινείς ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη της προς όλους όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση της έρευνας και της παρούσας εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΝΤΥΠΗ

- **Ελληνική**

Άλκηστις (2012). *Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Άλκηστις (2008). *Μαύρη αγελάδα-άσπρη αγελάδα, Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Τόπος & Άλκηστις.

Altrichter, H., Posch, P., &Somekh, B. (2001). *Οι εκπαιδευτικοί ερευνούν το έργο τους. Μια εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας δράσης* (Μετ. Μ. Δεληγιάννη). Αθήνα: Παπαζήσης.

Αρβανίτη, Ε. (2011). «Αναλυτικά προγράμματα και αναστοχαστική νεωτερικότητα: Μια διαπολιτισμική προσέγγιση», Στο Κ. Δ., Μαλαφάντης, Μ. Σακελλαρίου & Θ. Μπάκας (επιμ.), *Πρακτικά ΙΓ΄ Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας 'Αναλυτικά Προγράμματα και Σχολικά Εγχειρίδια: Ελληνική Πραγματικότητα και Διεθνής Εμπειρία'* (σσ.539-551). Αθήνα: Διάδραση.

Αυδή, Α., & Χατζηγεωργίου, Μ. (2007). *Η τέχνη του δράματος στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Βαλασσά Φ., Γιαννέλη Τ., Κουβέλη Α., & Λάσδα Κ. (2010). Στάσεις και Αντιλήψεις Ελλήνων για την Αλβανική Μετανάστευση και του Αλβανούς. *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών*, 16 (13), 293-310.

Βεργίδης, Δ. (1998). «Σύγχρονες Οικονομικές και Κοινωνικές Εξελίξεις στην Ελλάδα και Ανοικτή Εκπαίδευση». Στο Δ. Βεργίδης, Α. Λιοναράκης, Α. Λυκουργιώτης, Β. Μακράκης και Χ. Ματραλής, (επιμ.) *Ανοικτή και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Θεσμοί και Λειτουργίες*(σσ. 95-111). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Γαζάκης, Α., Σύρρη, Δ. & Τάκης, Α. (2014). *Ρατσισμός, διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάϊνριχ Μπέλε.

Carr, W. & Kemmis, S., (2002). Για μια Κριτική Εκπαιδευτική Θεωρία. Εκπαίδευση, Γνώση και Έρευνα Δράσης, (Μετάφραση από Αγγλικά από Α. Λαμπράκη-Παγανού, Ε. Μηλίγκου και Κ. Ροδιάδου-Αλμπάνη). Αθήνα: Κώδικας.

Γεωργογιάννης Π. (2007). *Διαπολιτισμική κοινωνική ψυχολογία και έρευνα*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Γεωργογιάννης, Π. (1999), *Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Αθήνα: Gutenberg.

Γκόβαρης, Χ. (2004). *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.

- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα δημιουργικό, νεανικό θέατρο: ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δαμανάκης, Μ. (1997). Αναζήτηση μιας Εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των Μεταναστών στην Ευρώπη. Στο ΥΠΕΠΘ/Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, *Η Γλωσσική Εκπαίδευση των Ελλήνων Μεταναστών στην Ευρώπη*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ.
- Δαμανάκης, Μ. (1995). *Μετανάστευση και εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Day, C. (2003). *Η Εξέλιξη των Εκπαιδευτικών. Οι προκλήσεις της Δια Βίου Μάθησης* (Μετ. Α. Βακάλη). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Δενδρινού, Α. (2001). Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών τους για εναλλακτικά προγράμματα πρόσθετων γλωσσών στην Ε.Ε. Πρακτικά Συνεδρίου 'Εκπαίδευση εκπαιδευτών ξένων γλωσσών'. Αθήνα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Dietrich, I. (2006), Παιδεία και πολυπολιτισμικότητα- η μεταβολή των αιτημάτων προς τα σχολεία. Στο Δ. Χατζηδήμου & Χ. Βιτσιλάκη (επιμ.), *Το σχολείο στην κοινωνία της πληροφορίας και της πολυπολιτισμικότητας*(σ.σ.45-60). Πρακτικά ΙΑ΄ Διεθνούς Συνεδρίου, 21, 22 και 23 Οκτωβρίου 2005. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής. (2005). *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2003 -2004*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΚΚΕ.
- Ευαγγέλου, Ε. (2014). Η χρήση της μεθοδολογικής τριγωνοποίησης στην έρευνα της ποιότητας ζωής των ψυχικά πασχόντων που ζουν στην κοινότητα, *E-Journal of Science & Technology*, 2(9), 113-119.
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2005). *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία*. Αθήνα: Κριτική.
- Ζώνιου, Χ. (2016). *Η συμβολή του Θεάτρου του Καταπιεσμένου και άλλων δραματικών τεχνικών στην ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ικανότητας των εκπαιδευτικών*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Henry, C. & Kemmis, S. (1993). Βήμα βήμα προς την έρευνα δράσης. Οδηγός για τους εκπαιδευτικούς. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 23, 35-38 (Μετ. Γ. Μπαγάκης και Ε. Λαπαθιώτη).
- Καλοφωλιάς, Κ. (2011). *Το μεταναστευτικό ζήτημα στη Μεσόγειο (Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα)*. Αθήνα: Μιχάλης Σιδέρης.
- Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. (1998). *Διαπολιτισμική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Καραμάνου, Α. (2011). *Πολυπολιτισμικότητα, ανθρώπινα δικαιώματα & ισότητα των φύλων*. Αθήνα: Ίνδικτος.
- Καρύδης, Β. (1996). *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καρύδης, Β. (1997). «Η εγκληματικότητα των μεταναστών: Μύθος και πραγματικότητα.», Στο Σ. Δημητρίου (επιμ.), *Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*, Αθήνα: Ιδεοκίνηση, σσ.143-151.
- Κατσαρού, Ε & Τσάφος, Β (2003). *Σύνδεση Δευτεροβάθμιας και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης μέσω έρευνας δράσης: η διαπλοκή θεωρίας και πράξης*. Πρακτικά του Συνεδρίου ‘Σύνδεση Τριτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης’. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (30 Μαρτίου – 1 Απριλίου 2001).
- Κάτσικας, Χ. & Πολίτου, Ε. (2005). *Εκτός “τάξης” το “διαφορετικό”*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κεσίδου, Α. & Παπαδοπούλου, Β. (2008). *Η διαπολιτισμική διάσταση στη βασική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: αναγκαιότητα και εφαρμογές*, υπό δημοσίευση άρθρο στο περιοδικό «Παιδαγωγική Επιθεώρηση».
- Κογκίδου, Δ. (2004). «Πλουραλισμός μορφών διαβίωσης και διαπολιτισμική εκπαίδευση.», *Δελτίο*, 32, σσ 11-15.
- Κοντιάδης, Ξ. και Παπαθεοδώρου, Θ. (2007). *Η μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κοσμίδου, Χ. και Μαρμαρινός, Γ. (1994). *Ο δάσκαλος και η ενεργός έρευνα. Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 79, 51-59.
- Λέτσιου, Χ. (2010). *Η Δραματική Τέχνη ως μέσο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Μια εμπειρική έρευνα στο νηπιαγωγείο*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Λίποβατς, Θ.(1990). *Η ψυχοπαθολογία του πολιτικού*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μάγος, Κ. (2005), *Συνέντευξη ή παρατήρηση; Η έρευνα στη σχολική τάξη. Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 10, 5-19.
- Μάγος, Κ. & Παναγοπούλου, Π. (2008). *Δρω ερευνώντας και ερευνώ δρώντας: Η έρευνα δράσης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτών* (σσ.1-14). Ψηφιακά Πρακτικά του 3ου Διεθνούς Συνεδρίου της Επιστημονική Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων ‘*Εκπαίδευση και Επαγγελματοποίηση Εκπαιδευτών Ενηλίκων*’, 14-16 Μαρτίου 2008, (CD-ROM).

- Μάγος, Κ. & Σιμόπουλος, Γ. (2010). «Εκπαίδευση ενηλίκων και διαπολιτισμική ικανότητα. Μια έρευνα στις τάξεις διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας σε μετανάστες.», Στο Δ. Βεργίδης, & Α. Κόκκος, (Επιμ.), *Εκπαίδευση ενηλίκων: διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές* (215-240). Αθήνα: Μεταίχμιο,.
- Μαλικιώση – Λοϊζου, Μ.(1999) *Συμβουλευτική Ψυχολογία* (Ε΄ έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαλικιώση-Λοϊζου Μ. και Σπόντα, Ε. (2008). «Ο ρόλος της λεκτικής και μη-λεκτικής επικοινωνίας στη μαθησιακή διαδικασία του νηπιαγωγείου», στο (επιμ.) Μ. Α. Πουρκός. *Ενσώματος νους, πλαισιοθετημένη γνώση και εκπαίδευση: προσεγγίζοντας την ποιητική και τον πολιτισμό του σκεπτόμενου σώματος, διεπιστημονικές προσεγγίσεις* (439-461).Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρβάκης, Α., (επιμ.) (2001). *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μάρδας, Γ. (2016). *Η επιρροή του εκπαιδευτικού δράματος στην ενσυναίσθηση των εφήβων*. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Μάρκου, Π. Γ. (1997). *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Μάρκου, Π. Γ. (1996). *Προσεγγίσεις της πολυπολιτισμικότητας και η διαπολιτισμική εκπαίδευση – Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Υπ.Ε.Π.Θ. – Γ.Γ.Λ.Ε.
- Μέγα, Γ. (1990). *Το Δράμα ως μέσον κοινωνικοποίησης του παιδιού*. Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Μίλεση, Χ. & Πασχαλιώρη, Β. (2003). «Η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας, Αγγλίας και Ελλάδας στη διαπολιτισμική Εκπαίδευση.», *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 8, σσ.82-96.
- Μουρίκη, Α., Ναούμη, Μ. & Παπαπέτρου, Γ. (2005). *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2003-2004*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Μουσούρου, Μ. (2003). *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα : Gutenberg.
- Μπαγκαβός Χ., & Παπαδοπούλου Δ. (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαγκαβός, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (2002). *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*. Αθήνα: ΙΝΕ-Γ.Σ.Ε.Ε.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2012). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

- Ναζιάκης, Χ. και Χλέτσος, Μ. (2003). *Μετανάστες και μετανάστευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Noemi Abigador, S. (2011). *Όταν το σώμα μιλάει*. Αθήνα: Γιαλός.
- Ντούσας, Δ. (1997). *Ρομ και Φυλετικές Διακρίσεις, στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Πανούσης, Γ. (2008). (Ενδο) σχολική βία: χωρίς όρια και χωρίς ορίζοντα. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρησης*, 10 , 35-46.
- Πανταζή, Β. & Πανταζή- Φρισύρα, Σ. (2011). *Η συμμετοχική παρατήρηση, εργαλείο διαπολιτισμική έρευνας στη σχολική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση*. 6^η Διεθνής Διάσκεψη 'Ανοιχτή & Εξ' αποστάσεως Εκπαίδευση', Λουτράκι, ICODL, Νοέμβριος 2011.
- Παπάς, Α. (1998). *Διαπολιτισμική παιδαγωγική και διδακτική*. Αθήνα: αυτοέκδοση
- Παπαγεωργίου, Η. (2010). Διερεύνηση των επιστημολογικών πεποιθήσεων εκπαιδευτών ενηλίκων: Μια μελέτη περίπτωσης σε Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Στο Βεργίδης, Δ. & Κόκκος, Α. (Επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές* (σσ.306-328). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαδάκη - Μιχαηλίδη, Ε. (1998). *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδημητρίου, Ζ. (2000). *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός: Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος. Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2007). *Με τη γλώσσα του θεάτρου: Η διερευνητική δραματοποίηση στη διδασκαλία της γλώσσας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαϊωάννου, Α., Γούδας, Μ., & Θεοδωράκης, Γ. (2003). *Για μια καλύτερη φυσική αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Χριστοδουλίδη.
- Παπαρηγόπουλος, Ξ. (1999). Η πολυπολιτισμικότητα ως σύγχρονο πρόβλημα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 2, 2-25.
- Παπαταξιάρχης Ε., Τοπάλη Π., & Αθανασοπούλου Α. (2009). *Κόσμοι της οικιακής εργασίας. Φύλο, μετανάστευση και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του πρώιμου 21ου αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: Το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4, 72-81.

- Παύλου, Μ. & Χριστόπουλος, Δ. (2004). *Η Ελλάδα της μετανάστευσης – Κοινωνική συμμετοχή και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κ.Ε.Μ.Ο.
- Πετρινώτη, Ξ. (1993). *Η μετανάστευση προς την Ελλάδα, Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Πέτρου, Γ. (2011). Ρατσισμός. *Εναταινίσεις*, 19, 108-111.
- Πεφάνης, Γ. (2012). *Το θέατρο και τα σύμβολα. Διαδικασίες συμβόλησης του δραματικού λόγου*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Πρας, Ν. (1997). *Γεννηθήκαμε ρατσιστές;* (Μετάφραση από Αγγλικά από Α. Παπασταύρου). Αθήνα: Πατάκης.
- Σαρρής, Ν. (2008). *Θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Σέξτου, Π. (2007). *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Διαπολιτισμική εκπαίδευση, μουσειακή εκπαίδευση, αγωγή υγείας, περιβαλλοντική εκπαίδευση, γλώσσα και λογοτεχνία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Στανισλάβσκι, Κ. (1959). *Ένας ηθοποιός δημιουργείται*. Αθήνα: Γκόνης.
- Τσιάρας, Α. (2014). *Η αναπτυξιακή διάσταση της διδακτικής του δράματος στην εκπαίδευση. Μια ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσιάρας, Α. (2016). *Η αυτοσχέδια θεατρική έκφραση στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσουκαλάς, Κ. (1998). *Μπροστά στο ρατσισμό του σήμερα. Έξι κείμενα για το Ρατσισμό*. Αθήνα: Παρασκήνιο.
- Τσουρβάκας, Γ. Ε. (1997). *Ποιοτική έρευνα: οι εφαρμογές της στη μελέτη των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων Καθηγητών.
- Φυντανίδου, Ε. (22 Φεβρουαρίου 2009). *Αν είσαι μετανάστης, μην αρρωστήσεις στην Ελλάδα*. Tonima.gr.

- **Ξενόγλωσση**

- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Arnold W.E., McCroskey, J.C. & Prichard S.V.O. (1967). «The Likert-type scale.», *Today's Speech*, 15(2), pp.31-33.

- Avgoustinos, M. & Walker, I. (1995). *Social Cognition*. London: Sage Publications.
- Avgoustinos, M., & Walker, I. (1995). *Social schemas*. In *social cognition: An integrated introduction*. London: SAGE Publications Ltd.
- Aviram, R. (2002). «An Object Relations Theory of Prejudice», *Journal for the Psychoanalysis of Culture & Society*, 7(2), pp. 305-312.
- Ball, S.J. (1990). « Self-doubt and soft data: Social and technical trajectories in ethnographic framework», *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 3(2), pp. 157-171.
- Barta, J. (1996). Integrating anti-bias education. In D.A. Byrnes & C. Kiger (Eds), *Common bonds: Antibias teaching in a diverse society* (pp. 95-105). Olney, MD: Association for childhood Education International.
- Boal, A. (1992). *Games for actors and non-actors* (Trans. Adrian Jackson). London & New York: Routledge Press.
- Boal, A. (1995). *The rainbow of desire: The Boal method of theatre and therapy* (Trans. Adrian Jackson). Abingdon & New York: Routledge Press.
- Bonilla-Silva, E. (1997). Rethinking Racism: Toward a Structural Interpretation, *American Sociological Association*, 62(3), 465-480.
- Bolton, G. & Heathcote, D. (1999). *So You Want to Use Role Play? A new approach in how to plan*. London: Trentham Books.
- Brown, R. (1995). *Prejudice: Its social psychology*. Oxford: Blackwell.
- Cavounidis, J. (2004). Migration to Greece from the Balkans. *South Eastern Journal of Economics*, 2, 35-59.
- Carr, W. & Kemmis, S. (1986). *Becoming critical: education, knowledge and action research*. London: Falmer Press.
- Denzin, N. (1978). *Sociological Methods: A Sourcebook*. New York: McGraw Hill.
- Devine, P.G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5-18.
- Fleming, M. (1997). *The art of drama teaching*. London: David Fulton Publishers.
- Goldber, L. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48 (1), 26-34.
- Goldstein, T. R., & Winner, E. (2012). Enhancing Empathy and Theory of Mind. *Journal of Cognition and Development*, 13(1), 19-37.

- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life*. New York: Oxford University Press.
- Hall, E. (1996). *The silent language*. Greenwich, Conn.: Fawcett Publications.
- Haseman, B., & O'Toole, J. (1994). *Dramatize: An introduction to the elements of drama*. Port Melbourne: Heinemann.
- Hewstone, M. (1996). Contact and categorization: Social psychological interventions to change intergroup relations. In C.N. Macrae, C. Stangor & M. Hewstone (Eds.), *Stereotypes and stereotyping* (pp.323–368). New York: Guilford Press.
- Hornblower, S., Spawforth, A. & Eidinow, E. (2012). *Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). *The Action research reader*. Victoria: Deakin University Press.
- Kongidou, D., Tressou-Mylona, E. & Tsiakalos, G. (1994). Rassismus und soziale Ausgrenzung unter Bedingungen von Armut, In Siegfried Jäger (Hrsg.), *Aus der Werkstatt: Anti-rassistische Praxen*. Konzepte - Erfahrungen - Forschung. DISS: Duisburg.
- Kvale, S. (1996). *Interviews. An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Magos, K., Tsillimeni, T. & Spanopoulou, K. (2013) Good morning Alex-Kalimera Maria: digital communities and intercultural dimension in early childhood education. *Intercultural Education*, 24(4), 366-373.
- Magos, K. (2012) ‘..But I cannot do research’: action-research and early childhood teachers. A case study from Greece. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 18 (3), 331-343.
- Magos, K. & Simopoulos, G. (2009). “Do you know Naomi?”: researching the intercultural competence of teachers who teach Greek as a second language in immigrant classes, *Intercultural Education*, 20 (3) ,pp. 255- 265.
- Magos, K., & Tsouvala, M. (2011). Dancing with the “other”: An action research project in a children’s social care institution. *Action Research in Education*, 2, 62-70.
- Magos, K. & Politi, F. (2008). The Creative Second Language Lesson: The Contribution of the Role-Play Technique to the Teaching of a Second Language in Immigrant Classes. *RELC Journal*, 39(96), 97-112.

- Magos, K. (2007). The contribution of action-research to training teachers in intercultural education: A research in the field of Greek Minority education. *Teaching and Teacher's Education*, 23, 1102-1112.
- Mc Niff, J., Lomax, P., & Whitehead, J. (1996). *You and your action research project*. London: Routledge, Hyde Publications.
- O'Neill, C. (1995). *Drama worlds: A Framework for Process Drama*. Portsmouth: Heinemann.
- Pettman, J. (1986). *What is Racism?*, In B. Chambers and J. Pettman (eds.), *Anti-Racism: A handbook for adult educators*. Canberra: Australian Government Publishing Services (AGPS).
- Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.
- Phillips, T. (2015). A burning issue for us all. *The Guardian*, pp.4-6.
- Silverman, D. 1997. *Qualitative research, issues: Method and practice*. London: Sage.
- Spitzberg, B.H. (1994). *A model of intercultural communication competence*. Wadsworth: L. A. Samovar, R. E. Porter.
- UNESCO (2002). *Εκπαίδευση. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της, Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την εκπαίδευση στον 21ο αιώνα υπό την προεδρία του Jacques Delors*. Αθήνα: Gutenberg.
- Warren, K. (1999). *Hooked on Drama: The theory and practice of drama in early childhood*. Katoomba: Social Science Press.
- Whitehead, J. (1989). Creating a living educational theory from questions of the kind “How do i improve my practice? *CambridgeJournalEducation*, 19 (1), 41-52.
- Wooland, B. (1999). *Η διδασκαλία του δράματος στο δημοτικό σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ

- Αρμακόλας, Ι. (2013) “The Greek Public opinion towards Albania and the Albanians.”, <http://www.eliamer.gr/wp-content/uploads/2013/12/The-Greek-public-opinion-towards-Albania-Final-report-Dec-2013.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: 22/11/2016).
- Αυγητίδου, Σ. (2009) “Η αξιοποίηση των ημερολογίων στην εκπαιδευτική έρευνα-δράση: προϋποθέσεις και διαδικασίες.”, http://www.actionresearch.gr/AR/ActionResearch_Vol2/Issue02_04_p29-48.pdf ,(τελευταία πρόσβαση: 08/10/2016).

Berman, G. & Paradies, Y. (2008) “Racism, disadvantage and multiculturalism: towards effective anti-racist praxis», *Ethnic and Racial Studies*”, https://bmw.curtin.edu.au/pubs/2009/Berman_etal_2008.pdf , (τελευταία πρόσβαση: 22/11/2016).

Blight, R. (2002) “More than words “A passionate vision: Building cultural and communication competence through drama/theatre.”, https://www.griffith.edu.au/data/assets/pdf_file/0003/54966/more-than-words.pdf ,(τελευταία πρόσβαση: 11/10/2016).

Cela, A. & Lleshaj, S. (2014). “Albanian Greek Relations from the eyes of the Albanian public- perceptions 2013”, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/10896.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: 19/11/2016).

Δραγώνα, Θ. (2007). “Στερεότυπα και προκαταλήψεις”, <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3227/933.pdf> , (τελευταία πρόσβαση: 15/02/2017).

Emergency Care Research Institute (2015) “Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (πέμπτος κύκλος επιτήρησης.”, <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-GRC.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: 11/09/2016).

Εδιρνέλης, Γ. (2016) “Πρόσφυγες και ξеноφοβία.”, http://sarkazonea.blogspot.gr/2016/02/blog-post_29.html,(τελευταία πρόσβαση: 02/12/2016).

Ε.Σ.Υ (2011) “Απογραφή 2011”, http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00098%20.pdf,(τελευταία πρόσβαση: 12/11/2016).

Freire, P. (1995) “Η αγωγή του καταπιεζόμενου.”, <http://sdes.espivblogs.net/files/2013/03/%CF%86%CF%81%CE%B5%CE%B9BD%CE%BF%CF%85.pdf> , (τελευταία πρόσβαση: 18/10/2016).

Gropas, R. & Triandafyllidou, A. (2007) “Cultural Diversity in Greek Public and Political Discourses, ELIAMEP”, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/en/2008/05/greece_report_multicultural_discourses_final.pdf, (τελευταία πρόσβαση: 08/12/2016).

Human Rights Watch (2012) “World Report 2012”, https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/wr2012.pdf, (τελευταία πρόσβαση: 24/11/2016).

Ιωσηφίδης, Θ. (2003) Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής έρευνας, <https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&u=HP7MNdTeFQ&bvm=bv.145822982,d.d24>, (τελευταία πρόσβαση: 11/12/2016).

Καλλιαντά, Θ. & Καραβόλτσου, Α.(2006) “Πρακτικά 1ου Διεθνούς Εκπαιδευτικού Συνεδρίου «Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση»”, www.eipe.gr, (τελευταία πρόσβαση: 08/12/2016).

Κατσέλης, Γ. (2011) “Εκπαιδευτικό δράμα, θεωρητικό πλαίσιο”,https://www.psichogios.gr/datafiles/videos/EkpaideutikoDrama_1.pdf, (τελευταία πρόσβαση: 13/12/2016).

Κορρές, Κ. (2013) “Ποσοτικές ερευνητικές προσεγγίσεις”, [http://www.kkorres.mysch.gr/Project/Korres%20\(2013\),%20Quantitative%20Approaches.pdf](http://www.kkorres.mysch.gr/Project/Korres%20(2013),%20Quantitative%20Approaches.pdf), (τελευταία πρόσβαση: 11/12/2016).

Κουντούρη, Φ. (2008) “Ο μετανάστης στον ελληνικό Τύπο: 1950-2005. Η περίπτωση της εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ”, <http://www.ekke.gr/publications/wp/wp15.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: 20/11/2016).

Lippman, W. (1922). “Public Opinion”, <http://xroads.virginia.edu/~Hyper2/CDFinal/Lippman/contents.html>, (τελευταία πρόσβαση: 31/10/2016).

Μπαλτατζής, Δ. & Νταβέλος, Π. (2009) “Η σημασία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο σύγχρονο σχολείο και τα προβλήματά της”, http://6dimdiapolefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/EishghseisDiapolEkpshs/EishghseisDiapolEkpshs2009/i_simasia_tis_diapolitismikis_ekpaidefsis.pdf, (τελευταία πρόσβαση: 28/10/2016).

Νικολάου Σ. & Στεργίου Α. (2006) “Προβληματισμοί μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα και στην Ευρώπη”, http://journal.primedu.uoa.gr/greek/issue_3/pdf/nikolaou.pdf, (τελευταία πρόσβαση: 08/12/2016).

N. 2413/1996 (1996) “Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις”, http://dide.fth.sch.gr/lows/n2413_1996.pdf, (τελευταία πρόσβαση: 01/11/2016).

N.1894/1990 (1990) “Για την Ακαδημία Αθηνών και άλλες εκπαιδευτικές διατάξεις.”, <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-18941990.html>, (τελευταία πρόσβαση: 01/11/2016).

Olsen, W. (2001). “Triangulation in Social Research: Qualitative and Quantitative Methods can really be mixed”, https://www.researchgate.net/publication/237337766_FINAL_VERSION_Forthcoming_as_a_chapter_in_Developments_in_Sociology_2004_ed_M_Holborn_Ormskirk_Causeway_Press, (τελευταία πρόσβαση: 29/12/2016).

Παπαδημητρίου, Γ., Φλώρου, Γ. & Αναστασιάδου, Σ. (2001) Κλίμακες αξιολόγησης: η περίπτωση της κλίμακας Likert., <http://www.greek-language.gr/certification/research/lexicon/show.html?id=118>, (τελευταία πρόσβαση: 28/11/2016).

Sayers, N. (2013) “Mantle of the expert: the legacy of Dorothy Heathcote”, <http://www.moepanning.co.uk/wp-content/uploads/2008/05/heathcote-archive.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: 14/12/2017).

Τομπέα, Ε. (2016) “Ο κοινωνιολογικός ορισμός του ρατσισμού”, <http://socialpolicy.gr/2016/03/%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CE%BC.html>, (τελευταία πρόσβαση: 13/12/2016).

ΥΠΕΠΘ (2016) “Προσφυγικό”, <https://www.minedu.gov.gr/tothema-prosfigiko-m>, (τελευταία πρόσβαση: 06/10/2016).

Χασάπης, Α. (2001) “Τεχνικές του δράματος και Διδακτική των ζωντανών γλωσσών. Η συμβολή τους στη διαμόρφωση διαπολιτισμικής συνείδησης “, <http://www.frl.auth.gr/sites/congres/Interventions/GR/xassapis.pdf>, (τελευταία πρόσβαση: 03/10/2016).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι:ΦΟΡΜΑ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΣΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ / ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «*Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ*».

Όνοματεπώνυμο:

Ειδικότητα:

Καταγωγή:

Ηλικία:

18-30 31-40 41-50 51– 60

Στοιχεία επικοινωνίας (Διεύθυνση, Τηλέφωνο, email):

Επιθυμώ να λάβω μέρος στο βιοματικό πρόγραμμα «**Η συμβολή της δραματικής τέχνης στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που εμφανίζονται στις αντιλήψεις Αλβανών μεταναστών που κατοικούν στην Ελλάδα και Ελλήνων**» και δηλώνω ότι θα συμμετάσχω σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος (28 Νοεμβρίου-23 Δεκεμβρίου 2016).

(υπογραφή και ημερομηνία)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ. ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΣΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΒΙΩΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ) ΜΕ ΤΙΤΛΟ «Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ»

Αθήνα, 01/11/2016

Προς τα μέλη της Αλβανικής Ομοσπονδίας

Κυρίες και κύριοι,

Σας ενημερώνουμε ότι στον καλλιτεχνικό χώρο πολιτιστικών εκδηλώσεων Creatists , στην οδό Πειραιώς 1, μέσα στη στοά (Μετρό Ομονοίας), στον 2^ο όροφο, θα διεξαχθούν βιοματικά-θεατρικά εργαστήρια στα πλαίσια του ερευνητικού μεταπτυχιακού προγράμματος με τίτλο **«Η συμβολή της δραματικής τέχνης στην υπέρβαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων που εμφανίζονται στις αντιλήψεις Αλβανών μεταναστών που κατοικούν στην Ελλάδα και Ελλήνων»**

Τα εργαστήρια θα απευθύνονται σε ενήλικες, και συγκεκριμένα σε δέκα Έλληνες και δέκα Αλβανούς μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα. Εμφυχώτρια των εργαστηρίων θα είναι η Κατερίνα Χάσκα, τα οποία πραγματοποιεί στα πλαίσια έρευνας για την εκπόνηση της μεταπτυχιακής διατριβής της στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Ναυπλίου **«Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση – MA in Drama and Performing Arts in Education and Lifelong Learning»** (ΠΜΣ – ΔΡΑ.ΤΕ.Π.Τ.Ε.), (υπό την επίβλεψη του επίκουρου καθηγητή του πανεπιστημίου Θεσσαλίας κυρίου Κωνσταντίνου Μάγου). Τα εργαστήρια θα αποτελούνται από θεατρικές ασκήσεις, ασκήσεις έκφρασης κι ενδυνάμωσης της ομάδας, παιχνίδια ρόλων και βιοματικές δραστηριότητες ειδικά σχεδιασμένες για το θέμα της έρευνας. Οι συμμετέχοντες θα έχουν την ευκαιρία να εκφραστούν, να επικοινωνήσουν, να έρθουν σε επαφή με τον εαυτό τους και τους άλλους, να γνωρίσουν στοιχεία του πολιτισμού και της κουλτούρας του **«άλλου»**, να ανακαλύψουν τις καλλιτεχνικές τους δεξιότητες, να αποκτήσουν ενσυναίσθηση και να κατανοήσουν τη δύναμη της ομάδας. Το πρόγραμμα θα έχει διάρκεια **20 ώρες**. Θα διεξαχθεί **την Κυριακή 27 Νοεμβρίου (17.30 -21.30), την Κυριακή 4 Δεκεμβρίου (17.30-21.30), την Κυριακή 11 Δεκεμβρίου (17.30 -21.30), την Κυριακή 18 Δεκεμβρίου(17.30 -21.30) και την Παρασκευή 23 Δεκεμβρίου (17.30 -21.30).**

Η συμμετοχή θα είναι δωρεάν, απαιτείται όμως η υποχρεωτική παρακολούθηση ολόκληρου του προγράμματος (θα ζητηθεί σχετική δήλωση από τους συμμετέχοντες). Οι θέσεις συμμετοχής είναι περιορισμένες (20 συμμετέχοντες, 10 Αλβανοί και 10 Έλληνες). Όσοι ενδιαφερόμενοι επιθυμείτε να συμμετάσχετε, παρακαλείσθε να επικοινωνήσετε με την Κα Χάσκα στο τηλ. Επικοινωνίας 6984298008 και e-mail: xaska.kat@gmail.com

Μετά τιμής,

Ο Πρόεδρος της Αλβανικής Ομοσπονδίας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΗΜΕΙΩΣΤΕ Χ ΣΕ ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΚΟΥΤΑΚΙΑ				
	Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δε γνωρίζω
1. Πιστεύω ότι τα ελληνικά σχολικά βιβλία θα πρέπει να περιέχουν πληροφορίες για τους άλλους πολιτισμούς των πληθυσμών που ζουν στην Ελλάδα, όπως στη περίπτωση του Αλβανικού πληθυσμού					
2. Θεωρώ ότι τα παιδιά Αλβανών μεταναστών που γεννιούνται ή μεγαλώνουν στην Ελλάδα δεν δικαιούνται την ελληνική Ιθαγένεια					
3. Πιστεύω ότι ο Ελληνικός πολιτισμός είναι σπουδαιότερος από τον Αλβανικό					
4. Πιστεύω ότι ο Αλβανικός πολιτισμός είναι σπουδαιότερος από τον Ελληνικό πολιτισμό					
5. Θεωρώ ότι οι Έλληνες μπορούν να έχουν οικογενειακές / φιλικές σχέσεις με Αλβανούς					
6. Θεωρώ ότι οι Αλβανοί μπορούν να έχουν οικογενειακές/φιλικές σχέσεις με Έλληνες					
7. Πιστεύω πως οι Έλληνες καλό θα ήταν να έχουν σχέσεις μόνο με Έλληνες.					
8. Πιστεύω πως οι Αλβανοί καλό θα ήταν να έχουν σχέσεις μόνο με Αλβανούς.					
9. Πιστεύω ότι Έλληνες και Αλβανοί είναι συγγενικός λαός.					
10. Θεωρώ ότι οι Αλβανοί μετανάστες ευθύνονται για την οικονομική κρίση					

της Ελλάδας γιατί παίρνουν τις δουλειές των Ελλήνων.					
11. Θεωρώ ότι τα ήθη και τα έθιμα μεταξύ Αλβανών κι Ελλήνων είναι παρόμοια.					
12. Πιστεύω πως τα περισσότερα εγκλήματα στην Ελλάδα διαπράττονται από Αλβανούς					
13. Θεωρώ ότι οι Έλληνες αισθάνονται θυμό απέναντι στους Αλβανούς επειδή ζουν κι εργάζονται στην Ελλάδα κι όχι στη χώρα τους					
14. Πιστεύω πως τα παιδιά Αλβανών μεταναστών που αριστεύουν στο σχολείο, δεν έχουν δικαίωμα να σηκώσουν την ελληνική σημαία					
15. Πιστεύω ότι στα Ελληνικά πανεπιστήμια έχουν δικαίωμα εισαγωγής μόνο Έλληνες.					
16. Θεωρώ ότι οι Αλβανοί που ζουν στην Ελλάδα θα έπρεπε να μιλάνε μόνο Ελληνικά, εάν επιθυμούν να ενσωματωθούν					
17. Πιστεύω ότι όταν ακούμε τις λέξεις «εργάτης» και «καθαρίστρια» μας έρχονται στο μυαλό Αλβανοί μετανάστες					
18. Θεωρώ ότι η παιδεία των Ελλήνων είναι ανώτερη από εκείνη των Αλβανών					
19. Αισθάνομαι φόβο απέναντι στους Αλβανούς					
20. Αισθάνομαι θυμό απέναντι στους Έλληνες					
21. Υπάρχουν φορές ακόμη και σήμερα που εκφράζω αρνητικά σχόλια για τους Αλβανούς					
22. Υπάρχουν φορές ακόμη και σήμερα που εκφράζω αρνητικά σχόλια για τους Έλληνες					

23. Πιστεύω ότι οι Έλληνες ταΐζουν τους Αλβανούς μετανάστες					
24. Θεωρώ ότι οι Αλβανοί λειτουργούν ως «γκέτο»					
25. Θεωρώ ότι οι γυναίκες με αλβανική καταγωγή είναι πιο νοικοκυρές από ότι οι Ελληνίδες					
26. Θεωρώ ότι οι άντρες Αλβανικής καταγωγής είναι πιο εργατικοί από ότι οι Έλληνες					
27. Πιστεύω ότι οι άντρες ελληνικής καταγωγής σέβονται περισσότερο τη γυναίκα από ότι την σέβονται οι άντρες αλβανικής καταγωγής					
28. Πιστεύω ότι οι Αλβανοί σέβονται περισσότερο τον θεσμό της οικογένειας					
29. Θεωρώ ότι οι Έλληνες ξέρουν να διασκεδάζουν ενώ οι Αλβανοί μόνο να εργάζονται					
30. Πιστεύω πως οι Έλληνες είναι πιο φιλόξενοι λαός από τους Αλβανούς					
31. Πιστεύω πως οι Αλβανοί είναι πιο φιλικοί από τους Έλληνες					
32. Πιστεύω ότι οι Αλβανοί είναι περισσότερο συντηρητικοί από τους Έλληνες και προσκολλημένοι σε κοινωνικά ταμπού					
33. Πιστεύω πως οι Αλβανοί που ζουν μόνιμα στην Ελλάδα είναι υποχρεωμένοι να γνωρίζουν κι ενδιαφέρονται για τον Ελληνικό πολιτισμό					
34. Πιστεύω πως οι Έλληνες θα πρέπει να γνωρίζουν και να ενδιαφέρονται για τον Αλβανικό πολιτισμό αφού συνυπάρχουν με Αλβανούς υπηκόους					
35. Πιστεύω πως οι Έλληνες καλό θα ήταν να ταξιδέψουν στην Αλβανία και να έρθουν σε επαφή με τον πολιτισμό της					
36. Θεωρώ ότι οι Αλβανοί τιμούν τα					

έθιμα και τις παραδόσεις αντίστοιχα με τους Έλληνες					
37. Θεωρώ ότι οι Αλβανοί θα προτιμούσαν να ζουν στην Αλβανία, αν η οικονομική κατάσταση εκεί τους το επέτρεπε					
38. Πιστεύω πως οι Αλβανοί είναι περισσότερο ρατσιστές από τους Έλληνες					
39. Πιστεύω ότι οι Ελληνικές οικογένειες συχνά μεταφέρουν στα παιδιά τους στερεότυπα για τους Αλβανούς					
40. Πιστεύω ότι η Αλβανική γλώσσα είναι ωραιότερη από την Ελληνική					
41. Πιστεύω ότι η Ελληνική γλώσσα είναι ωραιότερη από την Αλβανική					
42. Πιστεύω πως οι Έλληνες έχουν καλύτερη αισθητική όσον αφορά το ντύσιμο από ότι οι Αλβανοί.					
43. Πιστεύω πως οι γυναίκες Ελληνικής καταγωγής ντύνονται πιο προκλητικά από τις γυναίκες Αλβανικής καταγωγής					
44. Μπορώ να εμπιστευτώ περισσότερο έναν Έλληνα παρά έναν Αλβανό					
45. Μπορώ να εμπιστευτώ περισσότερο έναν Αλβανό, παρά έναν Έλληνα					

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV: ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΦΙΛΟΥ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ 1^ο 27/11/2016, ώρα 17:30- 21:30

Κάποιοι από τους συμμετέχοντες του εργαστήριου μου είναι γνώριμοι, έτσι μερικές φορές με παραξενεύει η συμπεριφορά τους ή ακόμα προσπαθώ να αποκρυπτογραφήσω τις κινήσεις τους βάσει δικών μου βιωμάτων. Οπότε όλη η παρατηρητική μου διάθεση, κρίνεται βάσει της δική μου προσωπικότητας, που κανείς δεν λέει ότι είναι και σωστή βέβαια.

Σε κάποιες ασκήσεις, εντύπωση μου έκανε η αποφυγή συγκέντρωσης, ας μου επιτραπεί ο όρος, ή η αμηχανία κάποιων ατόμων που θα τα χαρακτηρίζαμε ανοιχτά και συνήθως συγκεντρωμένα στον στόχο τους.

Άλλοι πάλι προσπαθούσαν να καλύψουν την αμηχανία τους κάνοντας αστείους μορφασμούς, κρυμμένοι ίσως πίσω από την τακτική “κάνω τους άλλους να αισθανθούν χαλαρά και οικεία μαζί μου”.

Εντυπωσιακό ήταν το γεγονός ότι οι Αλβανοί δικαιολογούσαν τους Έλληνες υπαλλήλους για το ότι δεν έχουν γνώσεις στις δημόσιες υπηρεσίες, ενώ έχουν ή είχαν ταλαιπωρηθεί τόσο. Μάλλον σε αυτό το σημείο διαφοροποιούν το κράτος-πολιτεία από τον άνθρωπο-υπάλληλο. Ακόμα, οι Έλληνες ανέφεραν την έλλειψη γνώσης καταγγελιών από τους Αλβανούς και πρότειναν την πρόσληψη Αλβανών σε υπηρεσίες ή πρεσβείες.

Παρατήρησα πως στους ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας, υπάρχει ο φόβος του δημόσιου υπαλλήλου, η παραίτηση των δικαιωμάτων και η συμφωνία στην αναβλητικότητα, ενώ στις νεότερες γενιές υπάρχει διάθεση για μάθηση, εξέλιξη, διεκδίκηση δικαιωμάτων και άμεση αντιμετώπιση των θεμάτων, ισχύοντας αυτό και στους δύο λαούς.

Σε άλλο αυτοσχεδιασμό, υπήρξε μια εύστοχη ερώτηση που δείχνει ίσως και λόγω επαγγέλματος (δασκάλα), το ενδιαφέρον για την κουλτούρα των Αλβανών στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Στους αυτοσχεδιασμούς, οι συμμετέχοντες επέλεξαν να μην δείξουν την εθνικότητα στους ρόλους τους, αποδεικνύοντας έτσι ότι ο διχασμός για μετανάστευση είναι κοινός και για τις δύο χώρες, εφόσον πάντα θα υπάρχουν αρνητικά και θετικά. Όπως και στην αγωνία, την προσευχή και την ελπίδα στο να έχει θετική έκβαση το ταξίδι τους. Χρησιμοποιώντας ακόμα και τον νόμιμο τρόπο εισόδου στην χώρα, που και πάλι μπορεί κάποιες φορές η δυσκολία, η ανατροπή ή η καθυστέρηση να υπάγεται στον χαρακτήρα ή στην καλή μέρα του υπαλλήλου.

Σε άλλον αυτοσχεδιασμό παρατήρησα τη δυσκολία μας να πιστέψουμε ότι τα πράγματα έχουν τη δυνατότητα να γίνονται εύκολα και γρήγορα. Συνήθως γινόμαστε καχύποπτοι ακόμα και για τον εαυτό μας. Π.χ. όταν γελάμε πολύ, κάνουμε τον σταυρό μας και λέμε να μας βγει σε καλό.

Εκπληκτικό ήταν, στον ρόλο του συνόρου ο συμμετέχοντας, αισθάνθηκε απάθεια και σκληρότητα. Γιατί στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν υπαρκτά σύνορα πουθενά στην γη, παρά μόνο στους χάρτες και ίσως η σκληρότητα να προερχόταν από την δυσκολία των ανθρώπων να αποδεχτούμε ότι είμαστε όλοι ένα.

Αυτό το εργαστήριο σίγουρα ήταν η αρχή για όλους τους συμμετέχοντες. Αναγνωριστικά αρχικά με την τέχνη του θεάτρου και την γνωριμία μεταξύ τους, ανακαλύπτουν και αφήνουν τις θεατρικές τους δυνατότητες να ξεδιπλωθούν, μοιράζονται τα βιώματα τους και προσπαθούν να κάνουν το καλύτερο στην παρουσίαση των αυτοσχεδιασμών τους.

Οι Αλβανοί συμμετέχοντες, φαίνονται πιο ανοιχτοί και διαθέσιμοι στο μοίρασμα και στην έκθεση, αν και είναι πιο σφιγμένοι στις ασκήσεις συγκέντρωσης ή στο να πάρουν μία στάση ανάλογα με ένα στοιχείο της φύσης, αντίθετα με τους Έλληνες.

Και από τις δύο εθνικότητες οι συμμετέχοντες μπαίνουν στον ρόλο με ευκολία, ακόμα υπάρχουν θέματα με την σκηνική παρουσία και την ακουστικότητα, όμως δείχνουν να το απολαμβάνουν και δέχονται στο τέλος τις παρατηρήσεις της υπόλοιπης ομάδας με ευχαρίστηση για την εξέλιξη τους.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ 2^ο 4/12/2016, ώρα 17:30- 21:30

Στο 2^ο εργαστήριο οι Έλληνες με τους Αλβανούς συμμετέχοντες είχαν αρκετά κοινά στις αντιλήψεις τους σε συγκεκριμένες έννοιες. Όπως γη, αποδοχή, οικογένεια, ειρήνη ή στρατός. Στις λέξεις μετανάστης ή σύνορα, όλοι οι Αλβανοί συμμετέχοντες είχαν κοινή στάση άσχετα αν το είχαν βιώσει οι ίδιοι ή κάποιοι που γνώρισαν, αντίθετα από τους Έλληνες που χρησιμοποίησαν διαφορετικές μεταξύ τους.

Αυτό μου δείχνει, πως έννοιες που θα έπρεπε να είναι κοινές ή είναι για όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτου καταγωγής ή θρησκείας, έχουμε σύμπνοια σαν λαοί. Αντίθετα με έννοιες που δεν τις έχουμε βιώσει ή δεν τις γνωρίζουμε από κάποιους δικούς μας, διαφοροποιούμαστε όπως κι αν έχουμε βιώσει ή γνωρίζουμε, έχουμε κοινή αντιμετώπιση.

Με εντυπωσίασε το γεγονός πως οι Αλβανοί εκδήλωσαν περισσότερο ενδιαφέρον για τη μάθηση πολιτισμού άλλων λαών, δεν θέλησαν να ταξιδέψουν πίσω στην Αλβανία αλλά θα ήθελαν να γνωρίζουν όλα τα μέρη της Ελλάδας και τέλος ότι εξέφρασαν φόβο για τους ξένους γενικά. Μπορώ μόνο να εικάσω ότι γνωρίζουν την Αλβανία και ίσως οι συνθήκες εκεί δεν είναι οι καλύτερες για να την επισκεφτούν, αντίθετα με την Ελλάδα όπου είναι ο τόπος που ζουν πια και θα ήθελαν να δουν και άλλα μέρη της. Ο φόβος προς τους ξένους μου έκανε ιδιαίτερη αίσθηση, νομίζοντας ότι θα ήταν πιο ανοιχτοί σε αυτό, λόγω του ότι κι εκείνοι ξένοι ήταν για τους Έλληνες όταν ήρθαν. Μπορεί να μην έχουν αυτή την εντύπωση όμως, γιατί στην Αλβανία, είχαν δει καλλιτέχνες Έλληνες, είχαν ακούσει για εμάς από άλλους συμπατριώτες τους και γενικά τους ήμασταν πιο οικείοι. Από την άλλη μεριά οι Έλληνες δεν είχαν την ανάγκη να ταξιδέψουν στην Αλβανία, παρά μόνο ένας από αυτούς. Ίσως επειδή προτιμάμε να ταξιδεύουμε στην “πολιτισμένη Ευρώπη” ή θεωρούμε υποβαθμισμένη την Αλβανία; Και δεν είμαι σίγουρη πως η απάντησή στον φόβο προς τους ξένους ήταν απόλυτα ειλικρινής.

Ακόμα ένιωσα πως οι Έλληνες είχαν περισσότερο την τάση να δικαιολογηθούν για την συμπεριφορά και την αντιμετώπιση που έχουμε σαν λαός προς τους άλλους, λόγω της κρίσης και της δυσκολίας που βιώνουμε σαν χώρα, αναφέροντας τον φόβο και την έλλειψη συνοχής, εκφράζοντας ακόμα και παράπονο γι’ αυτό που τους κάνει η

χώρα τους να νιώθουν. Οι Αλβανοί από την άλλη, ένιωσα πως ήταν περισσότερο συναισθηματικοί. Δήλωσαν τη φιλία, τη χαρά, τη νοσταλγία, την ανάγκη για αγάπη και αλληλεγγύη, το αίσθημα της πατρίδας που νιώθουν και την ανθρωπιά που λαμβάνουν.

Ενδεχομένως η ψυχολογία των Ελλήνων τη δεδομένη στιγμή, να είναι καταλυτικός παράγοντας για τα προαναφερόμενα. Ενώ η αλληλεγγύη και η ένωση των Αλβανών να είναι ο δικός τους παράγοντας. Εν κατακλείδι οι Αλβανοί, επειδή παλαιότερα πέρασαν δυσκολίες στην χώρα τους, αλλά και στην Ελλάδα με την μετανάστευση τους, είναι “συνηθισμένοι-οικειοποιημένοι”, αντίθετα με τους Έλληνες τα τελευταία χρόνια και γι’ αυτό τον λόγο παρατηρείται αυτή η διαφορά.

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες αν όχι όλοι, εξέφρασαν δυσκολία στη μεγάλη διάρκεια της βλεμματικής επαφής, ένιωσαν αμηχανία αρχικά κάτι όμως που άλλαξε σταδιακά και στην φάση άσκησης με τον καθρέφτη υπήρξε περισσότερη χαλάρωση στο σώμα.

Στην άσκηση της προσωπικής προκατάληψης γλυπτό-γλύπτης, τα περισσότερα είχαν να κάνουν με την εξωτερική εικόνα που έχουμε για τους ανθρώπους, χωρίς να έχουμε προσωπική επαφή μαζί τους.

Στον αυτοσχεδιασμό που είχαν να κάνουν ή να επιλέξουν την μαρτυρία ενός μετανάστη, ρωτώντας τον συμμετέχοντα αν θα είχε διαφορά μέσα του αν το θέμα υγείας που παρουσιάστηκε και τον ανάγκασε να αφήσει την χώρα και τα παιδιά πίσω, ήταν οικονομικό ή θέμα επιβίωσης από πόλεμο, μου είπε πως το συναίσθημα μάλλον θα ήταν το ίδιο.

Έπειτα από τον πρώτο αυτοσχεδιασμό που άνοιξε και τη συζήτηση που έγινε, ο Έλληνας συμμετέχων μου φάνηκε εριστικός, ειρωνικός, εγωκεντρικός και νομίζω ήθελε να τραβήξει τα βλέμματα πάνω του. Δεν έκανε τις ερωτήσεις απαραίτητα για να μάθει πραγματικά την απάντηση και αυτό φαίνεται από αρκετούς λόγους. 1^ο οι ερωτήσεις του ήταν μακροσκελείς και διανθισμένες με όμορφες λέξεις, 2^ο διέκοπτε επανειλημμένα το άτομο που ήθελε να του απαντήσει, 3^ο ήταν ξαπλωμένος και 4^ο οι ερωτήσεις του είχαν χροιά επίκρισης και αποδοκιμασίας, σε καμιά ερώτηση δεν κατάλαβα ότι τον ενδιέφερε να μάθει για την κουλτούρα τους ή την αιτία που θέλησαν να έρθουν πρωτίστως στην Ελλάδα.

Οι Αλβανοί από την άλλη είχαν διάθεση να επεξηγήσουν, τεκμηριώναν την απάντησή τους με επιχειρήματα, φάνηκαν ειλικρινείς για τα αισθήματα τους αλλά και των παιδιών τους, ήταν ήρεμοι, άκουγαν τι έλεγε ο συμπατριώτης τους και συμπλήρωναν. Υπήρχε βέβαια η τάση μιλάμε “όλοι μαζί”, αλλά χρειάστηκε λιγότερη προσπάθεια από την εμψυχώτρια να τους επαναφέρει στην τάξη σε σχέση με τους Έλληνες. Τέλος, διέκρινα από μέρους τους μια απολογητική διάθεση ώστε να αιτιολογήσουν ή και να δικαιολογήσουν αυτό που ακούστηκε ότι είχε πει ο συμπατριώτης τους.

Η δραματοποίηση της 2^{ης} ομάδας με τίτλο “Τα συντρίμια του πολέμου”, ήταν συγκλονιστική για εμένα. Οι συμμετέχοντες χρησιμοποίησαν δυνατό χτύπο στην πόρτα και ένα ζευγάρι κάλτσες για βόμβα. Ο συνδυασμός αυτός, μαζί με το πέσιμο των γονιών και τις κραυγές του παιδιού έκαναν όλη τη σκηνή έντονα δυνατή, ανατριχιαστική, απελπιστική, σοκαριστική και γεμάτη οδύνη, αφενός σαν θεατή αλλά

μου δημιούργησε και την ανάγκη να μπω στην θέση των παιδιών-ηθοποιών για το πώς αισθάνονταν. Σε καμία περίπτωση δεν θα ήθελα να είμαι στην θέση του ανθρώπου που το πέρασε και συνεχίζει να το περνάει ακόμα και σήμερα.

Στο τέλος του 2^{ου} βιωματικού εργαστηρίου, το συμπέρασμα μου ήταν πως όταν υπάρχει δράση, δίχως ομιλία, οι άνθρωποι είναι πιο χαλαροί και ελεύθεροι να πειραματιστούν, να δοκιμάσουν, να συνεργαστούν... όταν αρχίζει η συζήτηση, η αναλυτική σκέψη, τα ερωτήματα τότε ο ρατσισμός, ο εγωισμός, ο θυμός, ο προβληματισμός και η ανάγκη για απαντήσεις, επισκιάζουν την δράση. Παρόλα αυτά οι συμμετέχοντες μπήκαν πιο βαθιά σε αυτό το εργαστήριο, μοιράστηκαν και δραματοποίησαν προσωπικές τους ιστορίες, σα να είχαν ανάγκη για λύτρωση από αυτές.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ 3^{ου} 11/12/2016 , ώρα 17:30-21:30

Αυτό το εργαστήριο ήταν διαφορετικό από τα δύο προηγούμενα. Αρχισε με σωματική επαφή, κάτι που έφερε αμηχανία στους συμμετέχοντες αλλά και παιχνιδιάρικη διάθεση. Με τις ασκήσεις κατανόησαν όλοι ότι τα στερεότυπα και ότι οι προκαταλήψεις έχουν να κάνουν με την εξωτερική εμφάνιση πρωτίστως. Πολλές απόψεις ακούστηκαν σχετικά με το τι αρέσει, τι ενοχλεί, τι νευριάζει. Η παιδεία και η μη εφαρμογή των νόμων πρωταγωνίστησαν, αν και δεν είμαι σίγουρη πως τους γνωρίζουμε κι εμείς οι ίδιοι άσχετα αν θέλουμε την εφαρμογή τους.

Επίσης στην ερώτηση της ευθύνης μας σε στερεότυπα που δημιουργούμε και την απάντηση ότι υπάρχει μεταφορά από γενιά σε γενιά και ευθυνόμαστε για τη διατήρησή τους, με βρίσκει αρνητική. Μήπως μας εντυπώνονται, μπαίνουν στο DNA μας και ασυνείδητα κάνουμε, λέμε και πράττουμε ότι μας έμαθαν οι γονείς μας; Αναρωτιέμαι αν είχαμε προσωπική αντίληψη, χαρακτήρα και προσωπικότητα θα τα διατηρούσαμε και θα τα μεταφέραμε στις επόμενες γενιές;

Οι συμμετέχοντες κοιτάζονται στα μάτια και επικοινωνούν πραγματικά μεταξύ τους. Όλοι πρόλαβαν στο χρονικό διάστημα που είχαν να πουν την ιστορία του ονόματός τους και να αφήσουν χρόνο και χώρο στον άλλο.

Στην εξιστόρηση των ονομάτων των συμπαιχτών τους, παρατηρώ πως επιλέγουν να εκφράσουν τα συναισθήματα που είχαν οι άλλοι, ή το συναίσθημα που οι ίδιοι κατάλαβαν ότι είχαν οι άλλοι. Μόνο μία συμμετέχουσα επιλέγει ένα διαφορετικό συναίσθημα, αν και είναι σχετικό και βιωματικό με την ιστορία του ονόματος της. Δείχνει την ενόχληση της για τους Αλβανούς που ερχόμενοι στην Ελλάδα νιώθουν αδυναμία να πουν όχι στους Έλληνες, μη διαθέτοντας και εκείνη την πυγμή και το σθένος για να κρατήσει το όνομα της. Και τέλος, εκφράζει τις σκέψεις της περί φτώχειας και καταγωγής και τη θέλησή της να δει έτσι τη ελληνίδα νονά της. Σε αυτή την άσκηση ένας ακόμα συμμετέχων επιλέγει να μας δείξει περισσότερο θεατρικά, το συναίσθημα του άγχους, με τρόπο κωμικό και πολύ επιτυχημένο.

Τέλος στους αυτοσχεδιασμούς, υπήρχε ακόμα περισσότερη διάθεση για πειραματισμό. Σε αυτή την άσκηση παρόλο που οι συμμετέχοντες είχαν προσχεδιάσει την εξέλιξη της ιστορίας τους, κατά την πράξη αφέθηκαν και μπήκαν στο ρόλο τους με αποτέλεσμα να δυσκολευτούν οι συμπρωταγωνιστές τους και να αναγκαστούν να

βρουν και άλλους τρόπους προκειμένου να πετύχουν το αποτέλεσμα που ήθελαν. Άλλοι πάλι ήρθαν αντιμέτωποι με δυνατά συναισθήματα μπαίνοντας στον ρόλο τους, βιώνοντας συγκυρίες και αναθεωρώντας προσωπικές απόψεις τους.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ 4^ο 18/12/2016, ώρα 17:30-21:30

Το 4^ο εργαστήριο ξεκίνησε με ερωτήσεις από την εμπυχώτρια και όλοι οι συμμετέχοντες εξέφεραν την άποψη τους. Στην επόμενη άσκηση επέλεξαν να παραμείνουν σε επιφανειακά και ανώδυνα θέματα. Δεν ξέρω αν κατανόησαν την φύση της άσκησης ή δεν ήθελαν να θίξουν σημαντικά ζητήματα για την ισορροπία της ομάδας. Η μοναδική συμμετέχων που χρησιμοποίησε τον όρο της αδικίας, ίσως το έκανε γιατί πριν έρθει στο εργαστήριο μας είπε πως της είχαν κλέψει το κινητό και ένιωθε θυμωμένη.

Η οικειότητα και το δέσιμο της ομάδας, φάνηκε από την άσκηση που έκανε η εμπυχώτρια με τις φράσεις που έγραψαν για να τους αναγνωρίσει κάποιος στο τρένο.

Η άσκηση με το λεμόνι, ήταν έκπληξη για όλους. Οι συμμετέχοντες συνεργάστηκαν, σκέφτηκαν, βρήκαν, έπλασαν και είπαν ωραίες, ευφάνταστες ιστορίες με πολύ χιούμορ, που δημιούργησε ένα κλίμα κωμωδίας πραγματικά. Η κάθε ιστορία ήταν φανταστική και εντυπωσιακή, αν σκεφτεί κανείς πως αναφέρονταν αρχικά σε ένα λεμόνι. Στο τέλος της άσκησης, η παρουσία του μήλου προβλημάτισε και πολλοί συνδυασμοί έγιναν στην τοποθέτησή του. Το μήνυμα που πήραμε όλοι, ήταν ηχηρό. “Δεκτή η διαφορετικότητα με τους δικούς μου όρους”. Νομίζω ότι ήταν αποκάλυψη για όλους τους συμμετέχοντες αλλά και για εμένα την ίδια, αυτή η άσκηση για το ψυχολογικό μας προφίλ.

Η άσκηση με το τζίνι και τα αφεντικά, ήταν απολαυστική αν και απογοήτευσε κάποιους. Τι ωραίο θα ήταν να υπήρχε στα αλήθεια ένα, και να έπαιρνε μακριά την μεγαλύτερη μας ανησυχία! Και σε αυτή την άσκηση, δυο τρεις Έλληνες, από τους συμμετέχοντες δεν ανοίχτηκαν ή δεν θέλησαν να μοιραστούν την ανησυχία τους.

Μερικοί Αλβανοί από την ομάδα μοιράστηκαν μαζί μας την αίσθηση που είχαν από τη συμμετοχή τους σε αυτά τα εργαστήρια. Ένιωθαν πιο ξαλαφρωμένοι, πιο χαρούμενοι, πιο χαλαροί, πιο γεμάτοι που έκαναν αυτοσχεδιασμούς και η μέρα τους τελείωνε έτσι.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ 5^ο 23/12/2016, ώρα 17:30-21:30

Το τελευταίο εργαστήριο ξεκίνησε με την άσκηση του πλυντηρίου, δηλαδή περιποίηση, απόλαυση, χάρδια! Οι συμμετέχοντες δείχνουν αμηχανία, υπάρχουν γέλια, δεν ξέρουν που να ακουμπήσουν αλλά και αυτός που πέρναγε από την μέση δεν ξέρει πως να δεχτεί. Το να περιποιηθούμε ή να μας περιποιηθούν και να αφεθούμε σε αυτό, δεν γνωρίζουμε πως γίνεται ίσως.

Η μεθυσμένη μπουκάλια, έδειξε την έλλειψη στην εμπιστοσύνη και στο άφημα μας σε άλλους ανθρώπους, παρά τα όσα έχουν κάνει και μοιραστεί οι συμμετέχοντες. Προφανώς αυτό είναι προσωπικό τους βίωμα και ίσως χρειάζεται αρκετός χρόνος για

να συμβεί ή μπορεί να μην γίνει και ποτέ. Πάντως κάποιιοι το απόλαυσαν και αφέθηκαν, ενώ άλλοι αισθάνθησαν την ευθύνη που είχαν για τους άλλους.

Ο τυφλός και ο οδηγός έβγαλε ανάμεικτα και διαφορετικά συναισθήματα σε όσους συμμετείχαν. Άλλοι προτιμούσαν να είναι μόνο οδηγοί και άλλοι μόνο τυφλοί.

Στο θέατρο του καταπιεσμένου, οι ιστορίες ήταν βιωματικές και νομίζω πως στην πρώτη ομάδα που παίχτηκε ξανά η σκηνή με τις αλλαγές που πρότειναν οι συμμετέχοντες φάνηκε έκδηλα η διαφορά στο συναίσθημα των ηθοποιών, αλλά και των θεατών.

Η ζωγραφική και το κλείσιμο του εργαστηρίου έδειξε πόσο κοινά έχουμε σαν άνθρωποι πάνω από όλα. Τα βιβλία, τα ταξίδια αναψυχής ή τα κατ' ανάγκη, η μαγειρική, το παιχνίδι, η επιθυμία για έκφραση, η συνύπαρξη και η συναναστροφή με άλλα άτομα, η δοκιμή σε κάτι νέο, το ρίσκο να ανοιχτούμε και να μοιραστούμε τις πληγές μας, μπορεί να είναι θεραπεία για ένα κομμάτι της ψυχής.

Οι Αλβανοί συμμετέχοντες συνέχισαν να φαίνονται πιο ανοιχτοί, συνεργάσιμοι και οικείοι μεταξύ τους σε όλα τα εργαστήρια, αν και όλη η ομάδα έφτασε σε έναν καλό βαθμό δεσίματος. Ίσως οι Έλληνες να θέλησαν να αφήσουν χώρο στους δικούς τους πόνους ή βιωματικές ιστορίες, ή ακόμα να καλύφθηκαν πίσω από την περηφάνια τους στο να μην ανοιχτούν ή να αγγίξουν δικές τους ιστορίες. Σαφώς η μετανάστευση και η ιστορία των Αλβανών ήταν αντικειμενικά δυσκολότερη σαν κατάσταση, όμως αντίστοιχα και η μεγάλη αλλαγή στην οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και των συμπατριωτών μας, η ανεργία, η κατάθλιψη, το αυξανόμενο ποσοστό ανθρώπων που αυτοκτονούν, η μετανάστευση των νέων σε άλλες χώρες, η τάση του κλεισίματος στο καβούκι μας, το χρονικό διάστημα που το έχουμε υποστεί θα μπορούσε σε κάποιον αυτοσχεδιασμό να θιχτεί, πράγμα που δεν έγινε τελικά.

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V: ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ-ΙΣΤΟΡΙΕΣ- ΔΡΑΜΑΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ
ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ**

(ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑΣ-ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑΣ)

Θεατρικοί αυτοσχεδιασμοί

1^η ομάδα: Λέξεις: **ΤΑΛΛΙΠΩΡΙΑ / ΑΓΧΟΣ**

Τίτλος: **Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ** (Η μητέρα και η κόρη πηγαίνουν σε δημόσια υπηρεσία και αντιμετωπίζουν την άγνοια, την αδιαφορία και την μη εξυπηρέτηση από τις υπαλλήλους)

2^η ομάδα: Λέξεις: **ΜΙΑ ΑΡΧΗ / ΦΟΒΟΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΑ**

Τίτλος: **ΜΙΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΑΡΧΗ** (Η αλβανίδα κόρη περνάει στο πανεπιστήμιο και ο πατέρας φοβάται ότι μπορεί να χάσει την δουλειά του λόγω ότι δεν πέρασε η ελληνίδα κόρη του αφεντικού του)

3^η ομάδα: Λέξεις: **ΠΟΝΟΣ / ΑΓΑΠΗ**

Τίτλος: **ΠΟΝΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ** (Ο διχασμός ενός ανθρώπου ως προς την μετανάστευση για ένα καλύτερο ίσως μέλλον, αφήνοντας όμως το παρόν και την οικειότητα)

4^η ομάδα: Λέξεις: **ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ / ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗ**

Τίτλος: **ΜΙΑ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΖΩΗ** (Ο Αλβανός που περνάει τα σύνορα στην Ελλάδα και βρίσκει δουλειά και φιλικότητα από τον εργοδότη του)

5^η ομάδα: Λέξεις: **ΕΛΠΙΔΑ / ΑΓΑΠΗ**

Τίτλος: **Η ΕΛΠΙΔΑ ΕΡΧΕΤΑΙ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ** (Ένα ζευγάρι μεταναστών περπατά για να περάσει τα σύνορα, αγωνιώντας για το αν ο ελεγκτής θα σφραγίσει τα χαρτιά και θα περάσουν στην χώρα)

Έννοιες, καταστάσεις ή φράσεις και ανάλογα πόσο αφορά τον καθένα στέκεται στο κέντρο που σημαίνει “με αφορά” , λίγο πιο μακριά από το κέντρο ,που σημαίνει “με αφορά λίγο” ή απομακρύνεται εντελώς από το κέντρο και στέκεται στην απέναντι πλευρά, που σημαίνει “δεν με αφορά”

		ΝΑΙ	ΚΟΝΤΑ	ΝΑΙ
ΟΧΙ	ΚΟΝΤΑ	ΟΧΙ		
Μου αρέσει το φαγητό		ΟΛΟΙ		

Το φαγητό είναι απαραίτητο για όλους	ΟΛΟΙ	
Μου αρέσει να κάνω παρέα με ανθρώπους με άλλη καταγωγή	ΣΧΕΔΟΝ ΟΛΟΙ	
Φοβάμαι τους ξένους	3 ΑΛ+1 ΕΛ	
Ενδιαφέρομαι για τον πολιτισμό άλλων λαών	ΟΙ ΑΛ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ	
Θέλω να ταξιδέψω Αλβανία	1 ΕΛ ΜΟΝΟ ΛΙΓΟΙ ΑΛ	
Θέλω να ταξιδέψω σε όλα τα μέρη της Ελλάδας	ΟΛΟΙ	
Ο ρατσισμός δεν μας εξελίσσει	ΟΛΟΙ	
Έχω δεχτεί ρατσισμό	1 ΕΛ ΑΠΟΛΥΤΑ	
Έχω εκφράσει ρατσισμό σε άλλους ξένους	5	ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ
Όταν ακούω οικοδόμος σκέφτομαι Αλβανός	5	10
Όταν ακούω καθαρίστρια σκέφτομαι Αλβανίδα	6	ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ
Η διάκριση των λαών είναι άδικη	ΟΛΟΙ	
Θέλω ειρήνη σε όλο τον κόσμο	ΟΛΟΙ	

Περπάτημα στον χώρο με τη συνοδεία μουσικής και αν κάποιος αισθανθεί ότι θέλει να εκφράσει κάτι μπορεί να μπει στο κέντρο και να το πει

Σ11: Παρόλο που είμαι ελληνίδα αισθάνομαι ξένη στον τόπο μου

Σ4: Θεωρώ ότι δεν ζω σε μια ξένη χώρα, αλλά ζω με καλούς ανθρώπους

Σ10: Η εμπειρία του να σπάσω το πόδι μου και να ταλαιπωρηθώ, με έκανε να εκτιμήσω την ζωή

Σ12: Δεν υπάρχει ελληνική συνοχή

Σ5: Νιώθω πεισμένη στη δουλειά και αυτό το εργαστήριο μου προσφέρει χαλάρωση και μάθηση

Σ3: Σε αυτό το εργαστήριο νιώθω σαν να πίνω καφέ με φίλους

Σ17: Όταν ταξίδεψα πίσω στην Αλβανία, επιστρέφοντας στην Ελλάδα ένιωσα ότι επέστρεφα στην πατρίδα μου

Σ16: Οι Έλληνες περνάμε δύσκολα με την κρίση τώρα και χαίρομαι που συναναστρέφομαι με άλλους ανθρώπους που πάλεψαν και τα κατάφεραν, είστε παράδειγμα για εμάς, σας ευχαριστώ

Σ4: Όπου γη είναι η πατρίδα μας

Σ12: Οι Έλληνες είναι φοβισμένοι τώρα

Σ5: Μου λείπει όταν ήμασταν πιο φτωχοί, τουλάχιστον είχαμε αγάπη και ομαδικότητα, μου λείπει αυτό

Σ19: Οι δυο λαοί είναι ίδιοι και θα έπρεπε να μην υπάρχουν σύνορα

Γλόπτης – Γλυπτό παρουσίαση σε παγωμένες εικόνες στερεότυπο ή προκατάληψη που έχουμε μέσα μας για άλλους ή τον εαυτό μας ή ακόμα κι αν έχουμε υπάρξει οι ίδιοι θύματα κάποιου στερεοτύπου ή προκατάληψης

Σ11: Ελληνάρας ταξιτζής (οδηγός-κωλοδάχτυλο-βρίσιμο)

Σ14: Ντίβα – αυταρχισμός (βιοματική προκατάληψη)

Σ7: Εξωτερική εμφάνιση (κρίνουμε τον άλλο από αυτό)

Σ19: Μουσουλμάνοι (δική της προκατάληψη/ρατσισμός, κρύβουν το ήθος τους πίσω από τον φερετζέ)

Σ17: Εξέλιξη γενιών (κινητό, μέλλον)

Σ6: Κοντός και χοντρός (βιοματική προκατάληψη)

Σ9: Κριτική διάθεση

Σ3: Αστυνομικός, έλεγχος χαρτιών

Σ8: Κοντή και ανώριμη (βιοματική προκατάληψη)

Σ4: Χέρι βοήθειας (βιοματική προκατάληψη)

Σ16: Ιερόδουλη

Σ2: Κριτική διάθεση στην ομιλία αλλοδαπών

Σ10: Ανύπαντρη μητέρα (δεν γίνεσαι μητέρα όντας ανύπαντρη)

Σ5: Το μεγάλο παιδί σηκώνει το βάρος της οικογένειας (βιοματική προκατάληψη)

Σ12: Μετανάστης Κελεμπία Τουρμπάνι (προσωπική προκατάληψη, δεν σέβονται οι άλλοι πολιτισμοί τον τόπο που μεταναστεύουν)

Σ18: Αγοροκόριτσο (προσωπική προκατάληψη, τα κορίτσια δεν παίζουν ποδόσφαιρο)

Κάρτες με αληθινές μαρτυρίες μεταναστών-Αναπαράσταση με θεατρικούς αυτοσχεδιασμούς

1^η ομάδα: Σ10 – Σ3 – Σ4 – Σ9 – Σ16.

Τίτλος: **Ο ΒΑΣΑΝΙΣΜΕΝΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ** (Η μητέρα κρίνεται σωστό να φύγει από την Αλβανία και να πάει στην Ελλάδα για το καλύτερο της υγείας της, τα δύο παιδιά μένουν πίσω)

Η ιστορία βασίστηκε σε προσωπικό βίωμα της Σ3

2^η ομάδα: Σ5 – Σ7 – Σ18 – Σ12 – Σ2

Τίτλος: **ΤΑ ΣΥΝΤΡΙΜΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ** (Ένα παιδί, επιστρέφοντας από το σχολείο μια βόμβα σκοτώνει και τους δυο γονείς του και μια γυναίκα τον περιθάλλπει)

Η ιστορία βασίστηκε στην αληθινή μαρτυρία μετανάστη (κάρτα μαρτυρίας)

3^η ομάδα: Σ17 – Σ6 – Σ19 – Σ11 – Σ8

Τίτλος: **ΟΝΕΙΡΟ ΖΩΗΣ** (Ο παππούς ήθελε να επιστρέψει πίσω στην Βουλγαρία, ενώ ήταν 5 χρόνια αιχμάλωτος κατά την περίοδο της χούντας στην Ελλάδα)

Η ιστορία βασίστηκε στην αληθινή μαρτυρία (κάρτα μαρτυρίας)

Δραματοποιήσεις προσωπικών ιστοριών των συμμετεχόντων

1.Μια οικογένεια περνάει τα σύνορα κρυφά, μαζί με τα δύο τους παιδιά, κόβοντας τα συρματοπλέγματα.

2.Τρεις αδερφές προσπαθούν να περάσουν τα σύνορα, με τη μεγαλύτερη να πηγαίνει στον συνοριοφύλακα και να χρησιμοποιεί όποιο μέσο μπορεί (π.χ. θηλυκότητα) για να τις αφήσει να περάσουν.

3.Ένα ζευγάρι περνάει τα σύνορα κρυφά και γρήγορα, δίχως κινδύνους. Στο πρώτο σπίτι που βλέπουν αναζητούν φαγητό και εργασία.

Κάρτες περιγραφής συμμετεχόντων-Εξωτερικά χαρακτηριστικά-Στερεότυπα:

ΜΑΥΡΟ ΚΑΠΕΛΟ – ΜΑΥΡΑ ΓΥΑΛΙΑ – ΜΑΚΡΥ ΠΑΛΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ

ΞΑΝΘΟ ΜΑΛΛΙ ΜΑΚΡΥ- ΣΚΟΥΦΙ-ΤΑΤΟΥΑΖ ΣΤΟ ΧΕΡΙ

1.75ΥΨΟΣ- ΛΕΥΚΑ ΡΟΥΧΑ

ΓΥΑΛΙΑ-ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ-ΚΑΣΚΟΛ

ΣΕΞΥ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ-ΛΕΥΚΑ ΡΟΥΧΑ

ΜΑΥΡΟ ΜΑΛΛΙ-ΜΑΥΡΑ ΡΟΥΧΑ

ΨΗΛΟΣ-ΓΥΜΝΑΣΜΕΝΕΣ ΠΛΑΤΕΣ

ΝΑΖΙΑΡΙΚΟ ΥΦΟΣ-ΜΕΛΑΧΡΙΝΗ-ΜΕ ΣΚΟΥΦΙ

ΓΕΜΑΤΟΥΛΑ-ΚΟΚΚΙΝΗ ΜΠΛΟΥΖΑ

ΚΑΠΕΛΟ-ΣΤΥΛΟ-ΜΠΛΟΚΑΚΙ

ΜΕΛΑΧΡΙΝΗ-ΑΔΥΝΑΤΗ-ΜΑΣΑΩ ΤΣΙΧΛΑ ΚΑΙ ΚΑΝΩ ΦΟΥΣΚΕΣ

Κάρτες με επαγγέλματα- Θεατρικοί αυτοσχεδιασμοί

Σερβιτόρος, μοντέλο, επιπλοποιός, καθαρίστρια, ντετέκτιβ, συγγραφέας, πιλότος, δοκιμαστής κρασιών, πιλότος, χτίστης, ηθοποιός, μπαργούμαν, τραγουδίστρια όπερας

Ιστορίες Λεμονιού- Παρουσιάσεις

1^η ομάδα: Σ3– Σ15 – Σ2

(Γεννήθηκα στον Κολωνό, ήμουν ένα άχρηστο πλάσμα, έπεφτα από το δέντρο, σάπιζα και με πατούσαν. Ωσπου μια μέρα ένας κύριος, με έκοψε, με μπόλιασε και με άλλαξε. Από νεραντζιά έγινα λεμονιά και με λένε Μιχάλη από τότε, τώρα είμαι χρήσιμος, νόστιμος και μπαίνω σε φαγητά. Βιοματική ιστορία της Σ3)

2^η ομάδα: Σ18 – Σ6 – Σ14

(Γεια σας, είμαι ο Μόνης από Κόρινθο και έχω γεννηθεί πριν από 40 χρόνια. Σαν παιδί ήμουν πεταχτός και έκανα οικογένεια, επιχείρηση στην Κόρινθο. Επειδή δεν μπορούσα να δουλεύω μόνος και η επιχείρηση μεγάλωσε, προσέλαβα λεμονίτσες, που τις έστυβα σαν λεμονόκουπες, τις πέταγα κάτω κλπ κλπ. Αλλά στο τέλος έμεινα μόνος σαν στυμμένη λεμονόκουπα)

3^η ομάδα: Σ13 – Σ4 – Σ11

(Είμαι ο Λέμον Τσι, είμαι οικονομικός μετανάστης από την Κίνα. Μου άρεσαν τα υφάσματα, περισσότερο τα μετάξια. Άνοιξα ένα ρεστοράν και απέκτησα πολλά λεφτά, και ήρθε μια μέρα ένας κύριος με τον σκύλο του. Όταν ο ιδιοκτήτης του σκύλου του έδωσε να φάει από το φαί μου και εκείνος δεν το έφαγε, έγινε χαμός. Γιατί ο σκύλος κατάλαβε ότι τους τάζει γάτες. Αληθινή ιστορία της Σ13)

4^η ομάδα: Σ7 – Σ9– Σ12

(Αυτός είναι ο Άκης Λεμονάκης, είναι μεγάλος σε ηλικία. Από μικρός ήρθε από την Μικρά Ασία και υιοθετήθηκε από άλλους γονείς. Έγινε φοιτητής Φυσικής αλλά κάποια στιγμή αγάπησε. Από τι μια ήταν ένας καταξιωμένος φυσικός αλλά από την άλλη είχε το δίλημμα αν θα ακολουθήσει την αγάπη του που έφευγε για τα ξένα. Όμως η κοπέλα του είχε ένα σημάδι και τελικά αποδείχτηκε πως ήταν αδέρφια. Έτσι αποφάσισε να μείνει εδώ και να ακολουθήσει την καριέρα του)

5^η ομάδα: Σ17 – Σ16 – Σ8

(Αυτός είναι ο Γιώργος, 50 χρονών και από το Αγρίνιο. Έχει 4 παιδιά και μαζεύει λεμόνια με το τρακτέρ του. Νιώθω 25 χρονών στην καρδιά και πηγαίνω στα χωράφια μου. Η γυναίκα μου κάθε πρωί μου λέει “πάλι θα φύγεις;” και το βράδυ, “πάλι ήρθες;” Την αγαπάει την κυρά Γιώργαίνα, αλλά έχει αδυναμία στην Νατάσσα. Το βράδυ τη βρίσκει στο μπαρ “Μαύρα μεσάνυχτα”... μόνο που η Νατάσσα του έφαγε όλα τα λεμόνια και το τρακτέρ και τώρα δεν έχει τίποτα.)

Προσωπικές ιστορίες-Θέατρο του Καταπιεσμένου- Αναπαράσταση

1^η ομάδα: Σ9 – Σ12 – Σ7- Σ5

Η Σ7 είναι υπάλληλος φαρμακείου, η Σ9 το αφεντικό της, ενώ ο Σ12 και η Σ5 πελάτες. Το αφεντικό χρησιμοποιεί εκφράσεις προσβλητικές μπροστά στους πελάτες προς την υπάλληλό της.

2^η ομάδα: Σ13 – Σ4 – Σ18 – Σ16

(Η Σ13 και η Σ16 είναι πλούσιες κυρίες που πίνουν το καφεδάκι τους, η Σ18 είναι η καθαρίστρια του σπιτιού και ανακοινώνει ότι θα πάει λίγες μέρες διακοπές. Οι καλές κυρίες την κοροϊδεύουν και μιλούν ρατσιστικά για εκείνη. Η νύφη της Σ4, η Σ18 την ενημερώνει για αυτά που άκουσε από τις κυρίες και την προειδοποιεί. Τελικά η καθαρίστρια στο τηλέφωνο της κυρίας να ξαναπάει για δουλειά, την ενημερώνει πως δεν μπορεί να δουλεύει σε εκείνην πια)

3^η ομάδα: Σ3 – Σ17 – Σ8 – Σ6

(Η διευθύντρια του φροντιστηρίου Σ3, προσλαμβάνει ένα νέο καθηγητή για ιδιαίτερα τον Σ17. Ενώ κάνει μάθημα στη μαθήτριά Σ8, μπαίνει μέσα ένας φίλος, ο Σ6, με άσχημη και προκλητική συμπεριφορά προς την διευθύντρια και τον χώρο. Η διευθύντρια δεν είναι σίγουρη πως θα δώσει άλλη ευκαιρία στον δάσκαλο)

Αποχαιρετισμός (Απομαγνητοφώνηση)

Σ9: Εγώ θέλω να πω κάτι σε όλους, να μην χαθούμε.

Σ15: Τα λέμε.

Σ13.: Εγώ θέλω να πω κάτι στην Παρασκευή. Εγώ θα έρθω τα Χριστούγεννα να φάω την πέτσα.

Σ18: Χάρηκα πάρα πολύ που σας γνώρισα όλους. Πέρασα όμορφα.

Σ13.: Νομίζω ότι ισχύει για όλους αυτό. Και άμα θελήσει ο Γιάννης να μας μαγειρέψει...

Σ6: Εμένα μου άρεσε πάρα πολύ και αν υπάρχει δεύτερη ευκαιρία να ξανάρθω, θα ξαναέρθω ευχαρίστως.

ΚΡΙΤΙΚΟ ΦΥΛΛΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: Ήταν πάρα πολύ, απευθύνομαι στους Αλβανούς φίλους και όχι αλβανικό λαό, γιατί για εμένα νομίζω πως κρυβόμαστε λίγο πίσω, όταν λέμε Αλβανός το έχουμε με άλλη χροιά, οπότε απευθύνομαι στους Αλβανούς φίλους... λυπάμαι που δεν έμαθα παραπάνω πράγματα για την κουλτούρα σας, γιατί δεν με άφηνε να ρωτήσω η κυρία εμψυχώτρια και πολύ μίλησα, θα ήθελα όμως σε ένα δεύτερο χρόνο να μάθω για τα έθιμα σας, για το πώς σκέφτεστε, που μάλλον σκεφτόμαστε πολύ κοντινά. Και στους Έλληνες φίλους, συνοδοιπόρους, συμπατριώτες... κρίμα που δεν αφήσαμε την τελευταία εξαιτία, να πούμε για την κρίση, για τους προβληματισμούς μας για την κρίση, γιατί μπορεί να μην έχουμε φύγει από την χώρα μας, αλλά μας έχει κάνει η κρίση να νιώθουμε και εμείς ξένοι στην χώρα μας. και κρίμα που δεν το μοιραστήκαμε, δεν βγήκε κάποιος αυτοσχεδιασμός από αυτό.

ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ: Μάλλον δεν υπήρξε ανάγκη.

ΚΡΙΤΙΚΟ ΦΥΛΛΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ: Ναι, ναι. Δεν το ξέρεις, δεν το είχαμε και γνώρισμα. Μπορεί να μην το είχαμε και στην οικογένεια μας, να έτυχε.

Σ9: Ίσως και στο μυαλό μας να είχαμε την συγκεκριμένη εργασία, να μην πήγε στο μυαλό.

Σ13: Επικεντρωθήκαμε πιο πολύ στο θέμα που αφορούσε την εργασία.

Σ16: Εγώ εκφράστηκα μια φορά στην αρχή, και είπα ότι για εμένα είναι παράδειγμα, εδώ οι φίλοι μας από την Αλβανία, γιατί ακριβώς επειδή περνάμε κάτι παρόμοιο τώρα, η οικονομική κρίση αυτή είναι κάτι παρόμοιο με αυτό που έχουν βιώσει εκείνοι.

Σ3: Εγώ χάρηκα για όλους που σας γνώρισα, νιώθω πως είσαστε ένα κομμάτι δικό μου. Και χάρηκα πολύ.

Σ4: Και μόνο τα δυο χέρια που κρατάω και είναι τόσο ζεστά...

Σ15: Να το κάνουμε και με τα πόδια.

Σ18: Πέρα από τα άλλα, μάθαμε και κάτι παραπάνω για τον εαυτό μας. Πώς να πορευόμαστε με τους άλλους. Μπορεί να κρυβόταν μέσα μας.

Σ17: Εγώ προσπαθώ όταν πάω κάπου, να βάζω στο μυαλό μου κάτι το... σαν μέχρι τι θα είναι αυτό. Δηλαδή, πάω εκεί πέρα ας πούμε και θα αντικρύσω αυτό θα είναι. Κι όμως ομολογώ πως ξεπέρασε κάθε προσδοκία, κάθε φορά που έφευγα από εδώ ήταν σαν να βγήκα από ένα θερμό χώρο που θα μου λείψει και είμαι τόσο ενθουσιασμένος που θα ήθελα να σας καλέσω όλους να

πούμε ένα ρακί στο σπίτι μου. Σας λέω σαν να ήμασταν φίλοι, τόσο κοντά, σαν να γνωριζόμασταν από παλιά.

ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ: Αυτή είναι και η μαγεία του θεάτρου, παιδιά. Φέρνει κοντά τους λαούς και γενικότερα τους ανθρώπους.

Σ7: Ωραίες στιγμές και ανακάλυψα μερικές πτυχές του εαυτού μου τις οποίες δεν τις ήξερα ή τις ήξερα και απλώς δεν τις εξέφραζα. Οπότε μου έδωσε το έναυσμα για να συνεχίσω κάτι άλλο.

Σ8: Βασικά αυτό ήταν κάτι καινούριο για εμένα, ας πούμε ένας άλλος τρόπος εκτόνωσης; Μπορεί να καταλήξω... εντάξει, μιλάω με τα χέρια. Μου ήταν όλα πολύ ευχάριστα, δεν σκέφτεσαι κάτι άλλο εκείνη τη στιγμή, ξεχνιέσαι, σε βγάζει απ' τα προβλήματα, ο καθένας με τον δικό τρόπο τελospάντων.

ΕΜΨΥΧΩΤΡΙΑ: Λοιπόν, σας ευχαριστώ πάρα πολύ όλους. Εγώ πραγματικά τα χάρηκα όλα τα εργαστήρια και υπόσχομαι από του χρόνου, εδώ πέρα τουλάχιστον, σε αυτόν τον χώρο, τέτοια εργαστήρια και όχι μόνο με την κουλτούρα καθώς και άλλα κοινωνικά θέματα, θα συνεχιστούν. Δηλαδή εργαστήρια στοχευμένα που θα έχουν να κάνουν όμως με το θέατρο, είτε είναι θέατρο του καταπιεσμένου, που το αγαπώ πολύ, είτε είναι οποιασδήποτε μορφής δραματικής τέχνης.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ, ήταν πολύτιμη η βοήθειά σας και φεύγω με πολύ ωραίες αναμνήσεις, τα οποία θα τα μεταφέρω όλα στην εργασία μου, φεύγω γεμάτη.

ΟΛΟΙΜΑΖΙ: Καλή επιτυχία!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI: ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΣΚΗΣΕΩΝ

1^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 27/11, ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ : *ΕΝΑΡΞΗ, ΓΝΩΡΙΜΙΑ, ΠΡΟΘΕΡΜΑΝΣΗ, ΧΑΛΑΡΩΣΗ, ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ*

- 1) *Περιγραφή δραστηριότητας:* Καλωσόρισμα στον χώρο- Ενημέρωση του ερευνητικού-βιωματικού προγράμματος

Μετά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων οι συμμετέχοντες μεταφέρονται όλοι στην αίθουσα που θα πραγματοποιούνται τα εργαστήρια. Ακολουθεί καλωσόρισμα, συστάσεις και συνοπτική παρουσίαση των στόχων, της μεθοδολογίας και της φιλοσοφίας του προγράμματος από την εμψυχώτρια.

- 2) *Περιγραφή δραστηριότητας :* Όνομα και αγαπημένο προσωπικό αντικείμενο

Όλοι μπαίνουν σε κύκλο. Όποιος έχει το μπαλάκι στο χέρι το μετατρέπει σε ένα αγαπημένο του προσωπικό αντικείμενο, λέει το όνομά του δυνατά και το δίνει στον επόμενο. Η άσκηση ολοκληρώνεται αφού έχουν μιλήσει όλοι.

- 3) *Περιγραφή δραστηριότητας :* Όνομα με κίνηση
Πηγή άσκησης: (Γκόβας, 2003:46)

Όπως και στη παραπάνω άσκηση, όλοι παραμένουν στο κύκλο κι ένας, ένας λέει το όνομά του πάλι, συνοδεύοντάς το με μία κίνηση. Οι υπόλοιποι καλούνται να επαναλάβουν όλοι μαζί και ταυτόχρονα το όνομα και τη κίνηση του προηγούμενου.

- 4) *Περιγραφή δραστηριότητας :* Ένα ζουζούνι πάνω στο σώμα μου.

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «το τρέμουλο» από το βιβλίο (Γκόβας, 2003:25)

Η ομάδα πάλι σε κύκλο και κάποιος έχει ένα ζουζούνι στο χέρι του και με όποια κίνηση και όποιο ήχο θέλει το μεταφέρει στο σώμα του διπλανού του κι εκείνος το παίρνει και το μεταφέρει στον επόμενο με διαφορετική κίνηση και ήχο. Ένας διασκεδαστικός τρόπος για να ζεσταθούν όλα τα μέλη του σώματος και να σπάσει ο πάγος μεταξύ των συμμετεχόντων.

- 5) *Περιγραφή δραστηριότητας :* Περπάτημα με συνοδεία μουσικής-Στοπ-Γα επτά επίπεδα ενέργειας

Πηγή άσκησης : (Boal, 1995).

Περπάτημα στο χώρο με συνοδεία χαλαρωτικής μουσικής χωρίς λεκτική επικοινωνία. Η άσκηση αυτή λειτουργεί σαν προθέρμανση για τις επόμενες ασκήσεις. Οι συμμετέχοντες παρατηρούν το χώρο και τους υπολοίπους που βρίσκονται σε αυτόν. Όποτε σταματάει η μουσική μένουν ακίνητοι. Κάθε φορά που ξαναρχίζει η μουσική, οι συμμετέχοντες καλούνται να περπατούν αλλάζοντας κατευθύνσεις και ρυθμούς, από το επίπεδο 1 (το πιο αργό) ως το επίπεδο 7 (το πιο γρήγορο). Το επίπεδο 4 είναι η «φυσιολογική» ταχύτητα του περπατήματος. Καθώς αλλάζουν ρυθμό, αλλάζουν και αισθητικό χώρο.

6) Περιγραφή δραστηριότητας : Κεφάλια μαζί

Πηγή άσκησης: Θέατρο του Καταπιεσμένου (Boal, 1992, σ.117).

Περπάτημα στο χώρο. Η εμπυχωτρία δίνει την οδηγία «4 κεφάλια μαζί» ή «5 γόνατα μαζί», ή «6 μύτες» κλπ., και οι 4 ή 5 ή 6 συμμετέχοντες ενώνουν τα αντίστοιχα μέρη του σώματος που δίνεται ως οδηγία κάθε φορά.

7) Περιγραφή δραστηριότητας : Χαιρετώ όπως χαιρετούν στη χώρα μου ή στο χωριό μου.

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «κάρτες με χαιρετισμούς από όλο τον κόσμο», άσκηση που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εργαστηρίου του ΠΜΣ στο Παν/μιο θεατρικών σπουδών από τον καθηγητή Κ.Μάγο.

Περπάτημα στο χώρο με συνοδεία μουσικής. Κάθε φορά που συναντούν κάποιον τον χαιρετάνε όπως χαιρετούν στη χώρα ή το χωριό τους και δέχονται αντίστοιχα τον χαιρετισμό του άλλου.

8) Περιγραφή δραστηριότητας : Κάρτες με χαιρετισμούς από όλο τον κόσμο

Πηγή άσκησης: Άσκηση που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εργαστηρίου του ΠΜΣ στο Παν/μιο θεατρικών σπουδών από τον καθηγητή Κωνσταντίνο Μάγο.

Η εμπυχωτρία μοιράζει στο κάθε συμμετέχοντα από μία διαφορετική κάρτα χαιρετισμού διαφόρων χωρών και όπως και στη προηγούμενη άσκηση, οι συμμετέχοντες περπατούν ελεύθερα στον χώρο με συνοδεία μουσικής και κάθε φορά που συναντούν κάποιον τον χαιρετάνε με βάση το χαιρετισμό που αναγράφεται στην κάρτα τους.

9) Περιγραφή δραστηριότητας : Περπάτημα-Στοπ

Από την κίνηση στην έννοια - Από την έννοια στην κίνηση.

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992, σ. 98).

Από την κίνηση στην έννοια

Οι συμμετέχοντες περπατούν στον χώρο και παγώνουν όταν δοθεί η οδηγία παίρνοντας μια περιέργη στάση στο σώμα τους, η πρώτη που τους έρχεται στο μυαλό. Ο εμπυχωτής κάνει ερωτήσεις. Ποιος είσαι; πού πηγαίνεις; Πώς αισθάνεσαι; τι σκέφτεσαι; τι κάνεις τώρα; Η περιέργη στάση του σώματος ενεργοποιεί αυθόρμητα τη φαντασία και οδηγεί στην κατάσταση, καθώς επίσης δίνει τη δυνατότητα στο συμμετέχοντα να γίνει κάποιος άλλος (ένας ρόλος) σε μια άλλη στιγμή, σε κάποια άλλη εποχή ...

Από την έννοια στην κίνηση

Η προηγούμενη άσκηση αντιστρέφεται. Όλοι περπατούν και σταματούν όταν δοθεί η οδηγία συνειρμικά μια στάση ανάλογα με την έννοια που δίνει ο εμπυχωτής.

Στη συνέχεια ο εμπυχωτής ακουμπάει τους συμμετέχοντες σε παγωμένη στάση και τους ζητά να πουν μια λέξη ή φράση που προέρχεται από την στάση αυτή. Οι έννοιες που δίνονται ως συνθήκες είναι : «νερό», «φωτιά», «αέρας», «μετανάστης», «σύνορα», «κρυώνω», «είμαι μόνος», «πεινάω», «προστασία συνανθρώπου», «ξένη χώρα», «φοβάμαι» «αστυνομικός», «κράτος», «ενσωμάτωση», «φίλοι», «νοσταλγία για την χώρα μου»

10) Περιγραφή δραστηριότητας : Θεατρικοί αυτοσχεδιασμοί με συνοδεία μουσικής
Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης του Θ.τ.Κ. (πχ. Boal, 1992)

Η εμπυχωτήτρια μοιράζει κάρτες στους συμμετέχοντες και τους καλεί να γράψει ο καθένας προσωπικά μία λέξη ή μια φράση σχετικά με τον ρατσισμό, την μετανάστευση, τα σύνορα, την Ελλάδα, την Αλβανία, κ.λ.π. Στη συνέχεια μαζεύει τις κάρτες, χωρίζει τους συμμετέχοντες σε ομάδες των τριών ατόμων και ζητά από την κάθε ομάδα να διαλέξει τυχαία δύο από τις κάρτες. Η κάθε ομάδα καλείται από κοινού να διαβάσει τις δύο κάρτες και να επιλέξει τη μία στην οποία θα βασιστεί για να παρουσιάσει έναν θεατρικό αυτοσχεδιασμό. Οι αυτοσχεδιασμοί συνοδεύονται από κατάλληλη μουσική. Ακολουθεί συζήτηση μετά από κάθε αυτοσχεδιασμό με ερωτήσεις του τύπου τι είδαν (οι υπόλοιποι συμμετέχοντες-κοινό) πώς αισθάνθηκαν, και γιατί επέλεξαν τη συγκεκριμένη κάρτα. Ανάπτυξη συζήτησης γύρω από τη μετανάστευση και το αλβανικό μεταναστευτικό κύμα του '90 που ήρθε στην Ελλάδα.

11) Περιγραφή δραστηριότητας : Αναστοχασμός- Αποφόρτιση
Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης (Ζώνιου, 2016)

Όλοι σε κύκλο κρατώντας ο ένας το χέρι του άλλου εκφράζουν με μία λέξη ή μία φράση τι προσδοκούν από αυτό το βιωματικό πρόγραμμα εργαστηρίων.

Επιμέρους στόχοι εργαστηρίου : Γνωριμία μεταξύ των συμμετεχόντων, παρατηρητικότητα, εγρήγορση, παιγνιώδη διάθεση, έξαψη φαντασίας, επικοινωνία, επαφή, συγχρονισμός, λεκτική αναπαράσταση, κατανόηση και προσοχή στην δράση του άλλου, ανάπτυξη προφορικού λόγου, αυτοεκτίμησης και ατομικής πρωτοβουλίας,

καλλιέργεια αυτοέκφρασης, αναγνώριση της διαφορετικής καταγωγής και πολιτισμικής κληρονομιάς, συλλογικότητα, επαφή με τον άλλον.

2^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 04/12, ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ : ΓΝΩΡΙΜΙΑ, ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ, ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ, ΠΑΙΧΝΙΑΙ, ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ,ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ

1) Περιγραφή δραστηριότητας : Κλάπ

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή κλασικής άσκησης προθέρμανσης των ηθοποιών σε εργαστήρια υποκριτικής και Π.Τ.Ε. (ΖΙΠ-ΖΑΠ)

Ο συμμετέχων Α κοιτάζει κάποιον στον κύκλο που πιστεύει ότι θυμάται το όνομά του και του «στέλνει» το κλαπ, δηλαδή ένα παλαμάκι, στον συμμετέχοντα Β που βρίσκεται δίπλα του ή σε άλλο σημείο του κύκλου λέγοντας το όνομά του. Ο Β δέχεται το κλαπ κάνοντας ήχο (παλαμάκι) και αντίστοιχα το στέλνει σε άλλον συμμετέχοντα λέγοντας το όνομά του και κάνοντας δεύτερο ήχο. Η άσκηση προοδευτικά δυσκολεύει και γίνεται ρυθμική

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Περπάτημα στο χώρο με συνθήκες και συνοδεία μουσικής

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992, σ. 98).

Περπάτημα στο χώρο. Αρχική οδηγία, κάθε φορά που συναντούν κάποιον τον κοιτούν επίμονα στα μάτια, επόμενη οδηγία, ακολουθούν τις συνθήκες που δίνει η εμπυχωτρία και αντιδρούν ανάλογα παίρνοντας μία στάση με το σώμα τους κάθε φορά και βγάζοντας κάποιον ήχο ή λέγοντας μία φράση, η πρώτη που τους έρχεται στο μυαλό. Οι συνθήκες που δίνονται είναι «γη», «οικογένεια», «μετανάστης», «σύνορα», «στρατός», «αποδοχή», «ειρήνη».

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Με αφορά-Δε με αφορά

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή άσκησης «Μια άδεια καρέκλα» (Γκόβας, 2003:152)

Ελεύθερο περπάτημα στον χώρο. Η εμπυχωτρία αναφέρει έννοιες, καταστάσεις ή φράσεις και ανάλογα πόσο αφορά τον καθένα στέκεται στο κέντρο που σημαίνει “με αφορά” , λίγο πιο μακριά από το κέντρο που σημαίνει “με αφορά λίγο” ή απομακρύνεται εντελώς από το κέντρο και στέκεται στην απέναντι πλευρά, που σημαίνει “δεν με αφορά”. Οι έννοιες που δίνονται είναι οι παρακάτω :

Μου αρέσει το φαγητό

Το φαγητό είναι απαραίτητο για όλους

*Μου αρέσει να κάνω παρέα με ανθρώπους
με άλλη καταγωγή
Φοβάμαι τους ξένους
Ενδιαφερόμαι για τον πολιτισμό άλλων λαών
Θέλω να ταξιδέψω Αλβανία
Θέλω να ταξιδέψω σε όλα τα μέρη της Ελλάδας
Ο ρατσισμός δεν μας εξελίσσει
Έχω δεχτεί ρατσισμό
Έχω εκφράσει ρατσισμό σε άλλους ξένους
Όταν ακούω οικοδόμος σκέφτομαι Αλβανός
Όταν ακούω καθαρίστρια σκέφτομαι Αλβανίδα
Η διάκριση των λαών είναι άδικη
Θέλω ειρήνη σε όλο τον κόσμο*

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Θέλω να.....

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή άσκησης «πάρε θέση» (Γκόβας, 2003:152)

Περπάτημα στον χώρο με τη συνοδεία μουσικής και αν κάποιος αισθανθεί ότι θέλει να εκφράσει κάτι μπορεί να μπει στο κέντρο και να το πει

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Βόμβα - Ασπίδα

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή από άσκηση του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992, σ. 132).

Οι συμμετέχοντες διάσπαρτοι στο χώρο. Ο κάθε συμμετέχων βάζει κάποιον από τους παρόντες στο μυαλό του χωρίς ο άλλος να το καταλάβει, ο οποίος είναι η «Βόμβα» Κάποια στιγμή, όταν η εμψυχώτρια λέει ΣΤΟΠ, αυτή η βόμβα εκρήγνυται, οι συμμετέχοντες παγώνουν και πρέπει να βρίσκονται όλοι όσο το δυνατόν πιο μακριά από τη «Βόμβα» τους.

Στη συνέχεια βάζει ο καθένας στο μυαλό του έναν άλλον ως «Βόμβα» και έναν δεύτερο ως «Ασπίδα». Στο στοπ της εμψυχώτριας, οι συμμετέχοντες παγώνουν και πρέπει να βρίσκονται όσο πιο μακριά από τη βόμβα, αλλά μεταξύ συμμετέχοντα και «βόμβας» πρέπει να βρίσκεται η «ασπίδα».

6) Περιγραφή δραστηριότητας: Βλεμματική επαφή- Καθρέφτης

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «ο καθρέφτης» στο βιβλίο (Γκόβας, 2003:65)

Η ομάδα χωρίζεται σε ζεύγη που στέκουν αντικριστά , σε μικρή απόσταση ο ένας από άλλον. Αρχικά απλά κοιτάζονται στα μάτια χωρίς να χάνουν τη βλεμματική επαφή. Όταν αισθάνονται έτοιμοι, ο Α αρχίζει να κάνει μια αργή κίνηση και ο Β ακολουθεί σαν να είναι ο καθρέφτης του. Οι κινήσεις είναι αργές και ομαλές η μία μετά την άλλη ώστε να τις προλαβαίνει ο Β. Όταν ο Β αισθάνεται έτοιμος μπορεί αυτός να γίνει οδηγός και ο Α να είναι ο καθρέφτης του ακολουθώντας με τον ίδιο τρόπο τις κινήσεις του. Όταν το ζευγάρι αισθάνεται έτοιμο μπορεί να κινηθεί στο χώρο, να χορέψει, να αλλάξει επίπεδα και κατευθύνσεις, χωρίς λεκτική επικοινωνία και χωρίς να χάνει τη βλεμματική επαφή.

7) Περιγραφή δραστηριότητας: Γλύπτης-Γλυπτό

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Στο εργαστήριο του γλύπτη» (Γκόβας 2003:83)

Η ομάδα χωρίζεται σε ζεύγη και σε κάθε ζεύγος ο ένας είναι ο γλύπτης και ο άλλος το γλυπτό και αντίστροφα. Με αφορμή ένα στερεότυπο και μια προκατάληψη που έχουν εκφράσει ποτέ για κάποιον ή αν οι ίδιοι έχουν υπάρξει θύματα στερεοτύπου και προκατάληψης, οι γλύπτες καλούνται να το παρουσιάσουν ως παγωμένη εικόνα μέσω του γλυπτού τους. Σε κάθε ζευγάρι ο ένας γλύπτης εκφράζει στο γλυπτό του ένα στερεότυπο και ο άλλος μία προκατάληψη. Όταν τελειώνουν όλοι περνάνε από τα εκθέματα γλυπτών και ακολουθεί εστιασμένη συζήτηση γύρω από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις.

8) Περιγραφή δραστηριότητας: Αληθινές μαρτυρίες μεταναστών-Δραματοποιήσεις ιστοριών

Πηγή άσκησης: άσκηση σύνδεσης με τη ζωή των συμμετεχόντων από την εκπαίδευση ενηλίκων και την Δ.Ε. (πχ. Μάγος, 2011) και το Θ.τ.Κ. (Boal, 1992).

Η εμπνευστήτρια μοιράζει στους συμμετέχοντες κάρτες από αληθινές μαρτυρίες μεταναστών τις οποίες σε ομάδες 5 ατόμων καλούνται να τις δραματοποιήσουν είτε ως την ιστορία που διαβάζουν, είτε εμπνεόμενοι από αυτήν μπορούν να στηριχτούν σε ένα δικό τους βίωμα που και να το παρουσιάσουν με θεατρικό αυτοσχεδιασμό. Σε κάθε ιστορία καλούνται να βάλουν έναν τίτλο. Ακολουθεί συζήτηση για το τι είδαν (οι υπόλοιποι που παρακολουθούσαν τις ιστορίες), γιατί επέλεξαν να παρουσιάσουν τη συγκεκριμένη ιστορία, πως αισθάνθηκαν, σύνδεση με το δικό τους βίωμα , εστιασμένη συζήτηση γύρω από τη μετανάστευση και τη δυσκολίες των μεταναστών στην ένταξη και την ενσωμάτωση. κ.λ.π

9) Περιγραφή δραστηριότητας: Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Όλοι σε κύκλο πιασμένοι χέρι-χέρι, με κλειστά μάτια καλούνται να εκφράσουν ένα συναίσθημα που τους άφησε το εργαστήρι.

Επιμέρους στόχοι εργαστηρίου : *Εγρήγορση, εκτόνωση εντάσεων, ομαδικότητα, μη λεκτική επικοινωνία, γνωριμία μέσα από το παιχνίδι, φαντασία, αφήγηση ιστοριών, εκτίμηση των συναισθημάτων που προκύπτουν μέσα από τις βιωματικές ασκήσεις, καλλιέργεια κινητικών δεξιοτήτων και αυτοέκφρασης, θεατρικότητα.*

3^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 11/12 , ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: *ΑΥΤΟΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ, ΠΑΡΑΤΗΤΗΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ, ΦΑΝΤΑΣΙΑ, ΘΕΑΤΡΙΚΟΤΗΤΑ*

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Βρες με αν μπορείς

Όλοι σε κύκλο. Ένας είναι στο κέντρο έχοντας γύρω από τα μάτια ένα φουλάρι δεμένο και όποιον από τους άλλους συμμετέχοντες που είναι στον κύκλο ακουμπήσει, καλείται να βρει ποιος είναι. Αυτός που έχει δεμένα τα μάτια μπορεί να αγγίξει σε διάφορα σημεία του σώματος και του προσώπου τον άλλον για να καταλάβει ποιος είναι. Ακολουθεί ανοιχτή συζήτηση πάνω στην άσκηση και στα στερεότυπα που δημιουργούμε οι άνθρωποι. Η εμπυχωτρία καθοδηγεί τη συζήτηση με ερωτήσεις του τύπου «πώς καταλάβατε ότι είναι αυτός είπατε», «Αν ήμασταν όλοι το ίδιο, σαν κλώνοι , θα μπορούσαμε να καταλάβουμε ποιος είναι ο άλλος», «πρέπει να υπάρχει η διαφορετικότητα», «Εμείς έχουμε ευθύνη στα στερεότυπα που δημιουργούμε»

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Το περπάτημά μου- Η καρικατούρα του εαυτού μου- Γκραμλό

Πηγή άσκησης: Δραστηριότητες κοινωνικού προσωπείου του (Augusto Boal, 1992: 139-148, & Ζώνιου 2006)

Η άσκηση χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος, οι συμμετέχοντες περπατούν ελεύθερα στο χώρο, ανακαλύπτουν πώς περπατάνε, που βρίσκεται το κέντρο βάρους τους (μπροστά, πίσω, στη μια πλευρά), από που ξεκινάει η κίνησή τους (μέτωπο, πηγούνι, κοιλιά, γόνατα, κλπ.), που κατευθύνεται το βλέμμα. Οι συμμετέχοντες καθοδηγούνται να ανακαλύψουν την κίνησή τους και να εστιάσουν την προσοχή τους σε κάποια από τα στοιχεία της. Στο δεύτερο μέρος της άσκησης οι συμμετέχοντες καλούνται να εντείνουν σταδιακά τα στοιχεία που ανακάλυψαν, ολοένα και περισσότερο, ακολουθώντας τη διαβάθμιση 1 έως 7, με 1 το χαμηλότερο σημείο της έντασης και 7 το υψηλότερο. Πρέπει να τονίσουν τα χαρακτηριστικά τους και να φτάσουν σταδιακά σε μια σουρεαλιστική καρικατούρα του εαυτού τους. Στη συνέχεια καλούνται να ανακαλύψουν την ομιλία του νέου χαρακτήρα που προκύπτει, που ως

καρικατούρα δεν θα έχει πλέον ρεαλιστική ομιλία, αλλά μαύρη γλώσσα, αλαμπουρνέζικα.

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Πες μου την ιστορία του ονόματός σου

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Η ιστορία του ονόματός μου» στο βιβλίο (Γκόβας, 2003:50)

Η ομάδα χωρίζεται σε ζεύγη. Το κάθε ζευγάρι έχει τέσσερα λεπτά, δύο λεπτά ο καθένας δηλαδή για να πει ο Α στον Β, και αντίστροφα την ιστορία του ονόματός του και ποιο ήταν το κίνητρο που τον οδήγησε να συμμετάσχει σε αυτό το εργαστήριο.

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Παρουσίασε σε παρακαλώ το όνομά μου

Συνέχεια της προηγούμενης άσκησης, παραλλαγή.

Τα ζευγάρια καλούνται να παρουσιάσουν ο ένας την ιστορία του ονόματος άλλου με όσες περισσότερες πληροφορίες συγκράτησαν, χρησιμοποιώντας όποιο συναίσθημα τους ενέπνευσε, ή το συναίσθημα του ιδίου που ένιωσαν ότι είχε την ώρα που αφηγούνταν την ιστορία του ονόματός του. Ακολουθεί συζήτηση με ερωτήσεις του τύπου πώς αισθάνθηκαν, γιατί επέλεξαν να το παρουσιάσουν με το συγκεκριμένο συναίσθημα, κ.λ.π.

Ακολουθεί συζήτηση που κατευθύνει η εμψυχώτρια με ερωτήσεις του τύπου:

Πώς νιώθετε να σας εκπροσωπούν οι άλλοι χωρίς να μπορείτε να παρέμβετε; Κατά πόσο όταν υποδυόμαστε τον άλλον βάζουμε στοιχεία του εαυτού μας; Νιώθετε ότι χρειάζεται αρκετή δουλειά και εξάσκηση να ακούσουμε πραγματικά τον άλλον και να μην ακούμε μόνο τον εαυτό μας;

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Περπάτημα-Μουσική-Αναβίωση συναισθημάτων-Δραματοποίηση προσωπικών ιστοριών

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης του Θ.τ.Κ. (Boal, 1992).

Περπάτημα στον χώρο με συνοδεία μουσικής, υπό την καθοδήγηση της εμψυχώτριας βιώνουν συναισθήματα ανάλογα με οδηγίες-καταστάσεις που δίνει η ίδια, π.χ. χιόνι – κρύο – χειμώνας, πείνα, δίψα, φόβος, μοναξιά και βρίσκονται στα σύνορα: επιλέγουν τι θα κάνουν για να τα περάσουν, αν υπάρχουν άλλες οικογένειες εκεί και αν θα τους βοηθήσουν ή θα βοηθήσουν μόνο τον εαυτό τους και την οικογένειά τους. Στη συνέχεια χωρίζονται σε ομάδες όπου καλούνται να περιγράψουν ο καθένας στην ομάδα του ένα αντίστοιχο προσωπικό βίωμα αν υπάρχει, ή κάτι αντίστοιχο που έχουν ακούσει από κάποιο φίλο ή κοντινό τους πρόσωπο και να επιλέξουν μία από τις ιστορίες την οποία θα δραματοποιήσουν. Ακολουθεί ανοιχτή συζήτηση. Τι είδαν οι υπόλοιποι, αν κατάλαβαν την ιστορία, πώς αισθάνθηκαν, αν τους δυσκόλεψε κάτι.

Στη συνέχεια η ομάδα που παρουσίασε αναφέρει γιατί επέλεξε αυτή την ιστορία, αν είναι προσωπικό βίωμα, πως αισθάνθηκαν, αν τους δυσκόλεψε κάτι στα πλαίσια της συνεργασίας, κ.λ.π.

6) Περιγραφή δραστηριότητας: Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Όλοι σε κύκλο, πιασμένοι χέρι, χέρι κι ακουμπώντας ο ένας με τον ώμο του διπλανού, σε πολύ κλειστό κύκλο που δε χωράει να περάσει ούτε «μύγα», έχοντας κλειστά μάτια, εισπνοή από τη μύτη κι εκπνοή από το στόμα, να πάει η αναπνοή μας σε όλο το σώμα σαν να μεταφέρουμε φως παντού μέσα μας. Το φως το μεταφέρουμε πάλι με τον ίδιο τρόπο σε όλο τον χώρο, στους ανθρώπους και αντικείμενα που υπάρχουν μέσα. Ανοίγουμε τα μάτια και λέμε ένα συναίσθημα που μας άφησε το σημερινό εργαστήριο.

Επιμέρους στόχοι εργαστηρίου : Προώθηση ατομικής ενθάρρυνσης και αυτοπροβολής, ανάπτυξη προφορικού λόγου, αυτοεκτίμησης και ατομικής πρωτοβουλίας, καλλιέργεια αυτοέκφρασης, γνωριμία, απομνημόνευση των ονομάτων, ανάδειξη των προσωπικών ιστοριών μέσα από τα ονόματα, εξάσκηση στην ενεργητική ακρόαση και την παρατήρηση του άλλου, αυτοσυναίσθηση μέσα από τα μάτια του άλλου.

4^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 18/12, ώρα: 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΟΜΑΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΑΙ, ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗΣ, ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΑΝΑΔΥΣΗ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ, ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Η καυτή πατάτα

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της εμψυχώτριας της άσκησης «Η πατάτα που καίει» στο βιβλίο (Γκόβας, 2003:143)

Όλοι σε κύκλο. Η άσκηση λέγεται καυτή πατάτα. Ο καθένας έχει μια πατάτα στο χέρι η οποία αυξάνει θερμότητα κάθε φορά που μεταφέρεται στον επόμενο. Αντιδρούμε με όλο το σώμα μας σαν να αισθανόμαστε τη θερμότητα και βγάζουμε ήχους ανάλογα πόσο μας καίει η πατάτα. Μέχρι να φτάσει η πατάτα στον τελευταίο του κύκλου, πρέπει να τσουρουφλάει. Άλλη μια φορά από την αρχή και αυτή τη φορά η πατάτα έχει την πιο υψηλή θερμότητα κι όσο μεταφέρεται από χέρι σε χέρι, μειώνεται η θερμότητα και μέχρι να φτάσει πάλι σε αυτόν που τη ξεκίνησε την άσκηση, η πατάτα δεν έχει σχεδόν καθόλου θερμότητα.

Στη συνέχεια η πατάτα μετατρέπεται σε φανταστικό αντικείμενο που έχει ο καθένας και το μεταφέρει σε όποιον θέλει στον κύκλο, χωρίς να λέει τι είναι. Μπορεί να ναι κάτι μικρό ή κάτι ογκώδες, κάτι που μυρίζει όμορφα, ή άσχημα, κάτι που τρώγεται, που μας τρομάζει, μπορεί να είναι το οτιδήποτε. Φαντασία να υπάρχει. Το τι είναι θα

το καταλάβουμε από τη κίνηση που θα κάνετε και τον ήχο που θα βγάλετε, ή γκριμάτσα. Όταν το φανταστικό αντικείμενο μεταφέρεται σε κάποιον άλλον, ο άλλος το πιάνει ως το αντικείμενο που φαντάζεται από τη κίνηση του προηγούμενο ότι είναι, στη συνέχεια το μετατρέπει σε κάτι άλλο και το στέλνει σε κάποιον άλλον. Κάθε φορά κοιτάμε στα μάτια το πρόσωπο στο οποίο θέλουμε να στείλουμε το φανταστικό αντικείμενο. Ξεκινά εστιασμένη συζήτηση την οποία καθοδηγεί η εμπυχωτρία με ερωτήσεις όπως, «**Όταν γνωρίζεις έναν καινούριο άνθρωπο – φίλο – γείτονα, τι στοιχεία θέλεις να μάθεις για αυτόν;**»; «**Όταν γνωρίζεις έναν ξένο – μετανάστη – φίλο ή γείτονα, τι στοιχεία θέλεις να μάθεις για αυτόν;**»;

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Να σηκωθούν όσοι...

Πηγή άσκησης: « Όλοι όσοι...» (Γκόβας, 2003:29)

Να σηκωθούν όσοι... Μπαίνει κάποιος στον κύκλο και ανάλογα με κάτι που φοράει ή έχει πάνω του ο ίδιος, ή κάτι που του αρέσει, ένα συναίσθημα που τον αφορά, λέει να σηκωθούν όσοι... έχουν το ίδιο. Όσοι σηκώνονται πρέπει να πιάσουν τη θέση κάποιου άλλου. Αυτός που είναι στο κύκλο επίσης μόλις δει κενή θέση πρέπει να τη πιάσει. Πάντα είναι μια θέση λιγότερη ώστε όποιος δε προλάβει μένει στο κύκλο και συνεχίζεται η άσκηση με τον ίδιο τρόπο.

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Ποτέ μην με πεις...

Η εμπυχωτρία μοιράζει στους συμμετέχοντες κάρτες και στυλό. Τους εξηγεί την άσκηση λέγοντας πως όλοι έχουμε κάτι που μας ενοχλεί να μας λένε ως χαρακτηρισμό, για παράδειγμα, κοντή, χοντρό, εξυπνάκια, κ.α. Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες καλούνται να γράψουν στη κάρτα τους έναν χαρακτηρισμό που τους ενοχλεί να τους λένε και όποιος τελειώνει τοποθετεί τη κάρτα του σε ένα σημείο στον κύκλο. Ύστερα περνάνε από όλες τις κάρτες και βλέπουν τι έχουν γράψει οι άλλοι. Αφού τις διαβάσουν, μπορούν να βρουν κάποια κάρτα κάποιου άλλου που να τους εκφράζει, που να έχουν την ίδια ενόχληση δηλαδή και απέναντι σε αυτόν τον χαρακτηρισμό και να σταθούν σε αυτή τη κάρτα. Μπορούν και παραπάνω άτομα να καθίσουν στην ίδια κάρτα αρκεί να τους εκφράζει. Τους επισημάνει πως αν δε βρουν κάποια που τους εκφράζει, μπορούν να καθίσουν στη δική τους κάρτα. Στο τέλος ακολουθεί συζήτηση πάνω σε κάθε χαρακτηρισμό. Γιατί τους ενοχλεί και ποιος το έγραψε.

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Ραντεβού με έναν άγνωστο στο τρένο

Η εμπυχωτρία στη συνέχεια ζητά από τους συμμετέχοντες να πάρουν πίσω τις κάρτες τους και να γράψουν στο πίσω μέρος ορισμένα βασικά εξωτερικά χαρακτηριστικά του εαυτού τους έχοντας ως συνθήκη « *έχετε ένα ραντεβού στο σταθμό του τρένου με κάποιον άγνωστο, γράψτε αυτά που θεωρείτε βασικά εξωτερικά χαρακτηριστικά του εαυτού σας ώστε να σας αναγνωρίσει*». Στη συνέχεια η εμπυχωτρία μαζεύει τις κάρτες, τις ανακατεύει και τις διαβάζει μία μία. Οι συμμετέχοντες καλούνται να καταλάβουν σε ποιον ανήκει η συγκεκριμένη περιγραφή.

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Χαρακτηριστικοί τύποι. (Μίμηση-Στερεότυπα-Υπερβολή)

Πηγή άσκησης: « Χαρακτηριστικοί τύποι» (Γκόβας, 2003:32)

Η εμπυχωτρία μοιράζει κάρτες στους συμμετέχοντες. Σε κάθε κάρτα αναγράφεται κάποια ιδιότητα/επάγγελμα. Ανάλογα με αυτό που αναγράφεται στη κάρτα που επιλέγει ο καθένας (χωρίς να τη βλέπει),κάνει παντομίμα για να βρουν οι άλλοι τι αναπαριστά.

Οι κάρτες αφορούν τύπους-ιδιότητες όπως *σερβιτόρος, μοντέλο, επιπλοποιός, καθαρίστρια, ντετέκτιβ, συγγραφέας, πιλότος, δοκιμαστής κρασιών, πιλότος, χτίστης, ηθοποιός, μπαρούμαν, τραγουδίστρια όπερας* ασχέτως φύλου. Ακολουθεί συζήτηση σε μορφή αντιπαράθεσης. Βλ. παρακάτω άσκηση.

6) Περιγραφή δραστηριότητας: Αντιπαράθεση απόψεων (Debate)

Πηγή άσκησης: Άλκηστις ,(2008.)

Η λεκτική αντιπαράθεση απόψεων (debate) είναι ένα παιχνίδι ρόλων, κατά το οποίο οι συμμετέχοντες καλλιεργούν τον επιχειρηματολογικό λόγο και διαχειρίζονται μία σύγκρουση που έχει προκύψει από τη διαφωνία απόψεων στην ομάδα. Οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε δύο ομάδες συζητούν και προετοιμάζουν τα επιχειρήματα των δύο διαφορετικών απόψεων. Στη συνέχεια εκπρόσωποι της κάθε ομάδας συμμετέχουν σε μία «τηλεοπτική εκπομπή» με αυτό το θέμα. Ένας συμμετέχων αναλαμβάνει το ρόλο του δημοσιογράφου- συντονιστή της λεκτικής αντιπαράθεσης και οι υπόλοιποι αποτελούν το πάνελ της εκπομπής.

7) Περιγραφή δραστηριότητας: Τα λεμόνια

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης (Ζώνιου, 2006)

Οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε 5 ομάδες των 3 ατόμων και η εμπυχωτρία δίνει σε κάθε ομάδα από ένα λεμόνι. Ακολουθεί συζήτηση για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του λεμονιού, πχ, είναι κίτρινο, ξινό ,στυφό, έχει κουκούτσια, είναι μυτερό, κλπ. Στη συνέχεια η εμπυχωτρία ζητά από κάθε ομάδα να φτιάξουν μια ιστορία στο λεμόνι τους. Να δώσουν στο λεμόνι έναν χαρακτήρα και να δημιουργήσουν την ιστορία με βάση τον χαρακτήρα του. Η ιστορία αυτή μπορεί να είναι οτιδήποτε, φανταστική, σουρεάλ, ρεαλιστική, κλπ. Αφού ολοκληρώσουν όλοι, η κάθε ομάδα μαζί με το λεμόνι της ανεβαίνει στη σκηνή και παρουσιάζει στους υπολοίπους το λεμόνι και την ιστορία του είτε όντας οι ίδιοι το λεμόνι, είτε θεατρικά, είτε αφηγηματικά είτε με όποιον άλλο τρόπο επιθυμούν. Σημαντικό είναι να μοιράσουν το χρόνο τους και να συμμετέχουν όλα τα μέλη της κάθε ομάδας στη παρουσίαση. Ακολουθούν οι παρουσιάσεις.

Στη συνέχεια η εμπυχωτρία αφού έχει τοποθετήσει σε τυχαία σειρά (που μόνο εκείνη γνωρίζει) τα λεμόνια, ρωτά τους συμμετέχοντες αν μπορούν ανάμεσα στα 5 λεμόνια να αναγνωρίσει η κάθε ομάδα το δικό της.

Μπορείτε να αναγνωρίσετε το λεμόνι σας;

Στη συνέχεια η εμψυχώτρια βγάζει ένα μήλο και το τοποθετεί έξω από τον κύκλο που βρίσκονται τα λεμόνια, κοντά τους. Και ρωτάει τους συμμετέχοντες:

Σας πειράζει αυτό το μήλο εδώ; (έξω από τον κύκλο)

Ακολουθεί συζήτηση γύρω από τα στερεότυπα και κατά πόσο αποδεχόμαστε τη διαφορετικότητα, εμπνεόμενοι από την άσκηση με τα λεμόνια.

8) Περιγραφή δραστηριότητας: Καταστάσεις-Συνθήκες

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή άσκησης. (Στανισλάβσκι, 1959)

Περπάτημα στον χώρο με συνοδεία μουσικής. Ο καθένας συγκεντρώνεται στον εαυτό του παρατηρώντας τον χώρο και τους άλλους γύρω του. Οι συμμετέχοντες αντιδρούν ανάλογα στη συνθήκη-κατάσταση που δίνει κάθε φορά η εμψυχώτρια. Οι συνθήκες που δίνονται είναι οι εξής: *Χαρά, λύπη, ανησυχία, φόβος, θυμός, αδικία, προσβολή, αγανάκτηση, έρωτας, μοναξιά, εγκλωβισμός, απογοήτευση.*

9) Περιγραφή δραστηριότητας : Ο κύκλος των ανησυχιών

Πηγή άσκησης: «Ο κύκλος με τις ανησυχίες» (Ζώνιου, 2006)

Η εμψυχώτρια μοιράζει χαρτιά στους συμμετέχοντες και τους καλεί αρχικά με τη συνοδεία μουσικής να κλείσουν τα μάτια και να σκεφτούν μια προσωπική ανησυχία που τους απασχολεί αυτή την περίοδο. Μόλις σταματήσει η μουσική καλούνται να την αποτυπώσουν στο χαρτί (ο καθένας μόνος του) ζωγραφίζοντας ή σχεδιάζοντας ό,τι τους εκφράζει. Στη συνέχεια, χωρίζονται σε ομάδες 2 ή 3 ατόμων και καλούνται όποιος επιθυμεί να μοιραστεί την ανησυχία του με την ομάδα του. Όσοι δε θέλουν να τη μοιραστούν παίρνουν το ρόλο ενός «Τζίνι» που με τις μαγικές του ιδιότητες θα βοηθήσει να λυθεί η ανησυχία αυτού που την εξέφρασε. Το τζίνι ακούγοντας την ανησυχία του συμπαίκτη του, μπορεί με όποιο φανταστικό-θεατρικό-ρεαλιστικό να απομακρύνει αυτή την ανησυχία. Ακολουθεί συζήτηση γύρω από τις ανησυχίες οι οποίες κάνουν πιο εσωστρεφείς τους ανθρώπους, θυμωμένους και προκατειλημμένους απέναντι στους άλλους, και πόσο ωραίο θα ήταν αν με κάποιο μαγικό τρόπο έφευγαν οι ανησυχίες από πάνω μας.

10) Περιγραφή δραστηριότητας: Αναστοχασμός- Αποφόρτιση

Όλοι σε κύκλο, πιασμένοι χέρι, χέρι, ακουμπώντας ο ένας ώμο με τον ώμο του διπλανού, παίρνουν τρεις βαθιές ανάσες για να στείλουν την θετική τους ενέργεια παντού στο χώρο και ανοίγοντας τα μάτια λένε με μία λέξη ή φράση για το τι αποκόμισαν από αυτό το εργαστήριο.

Επιμέρους στόχοι εργαστηρίου: Φαντασία, έκθεση ,γέλιο, έξοδος από τον εαυτό και αυτοπαρατήρηση, αυτοκριτική ανακάλυψη και ρωγμή του κοινωνικού στερεοτύπου

συμφιλίωση με το σώμα, εξερεύνηση των σχέσεων εξουσίας που δημιουργούνται στις διαπροσωπικές σχέσεις μέσω της μη λεκτικής επικοινωνίας, κριτική επισκόπηση των απόλυτων απόψεων, ικανότητα στη διαχείριση της σύγκρουσης.

5^ο ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ 23/12 , ώρα : 5.30-9.30 μ.μ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ, ΟΜΑΔΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ, ΡΥΘΜΟΣ, ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ, ΕΚΦΡΑΣΗ, ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΝΑ ΑΚΟΥΩ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ, ΑΠΟΔΟΧΗ, ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ

1) Περιγραφή δραστηριότητας: Πλυντήριο αυτοκινήτων

Πηγή άσκησης: (Ζώνιου, 2006)

Η άσκηση αυτή εκφράζει μια παιγνιώδη διάθεση και είναι σαν ένα ομαδικό μασάζ που κάθε φορά το χαίρεται αυτός που περνάει από το πλυντήριο για να πλυθεί. Οι συμμετέχοντες τοποθετούνται σε δύο ισάριθμες παράλληλες γραμμές, η μία απέναντι στην άλλη σε απόσταση ενός μέτρου. Ένας ένας οι συμμετέχοντες που βρίσκονται στη μία άκρη των σειρών περνάνε αργά από τη μέση σαν αυτοκίνητα σε πλυντήριο αυτοκινήτων, ενώ οι υπόλοιποι γίνονται τα εξαρτήματα του πλυντηρίου αυτοκινήτου (νερό, βούρτσες, σαπουνάδα, αέρας, κλπ) και τον πλένουν.

2) Περιγραφή δραστηριότητας: Μεθυσμένη μπουκάλια

Πηγή άσκησης: Παραλλαγή της άσκησης «Ομαδικό εκκρεμές» (Abigador, 2011:62)

Οι συμμετέχοντες δημιουργούν έναν κλειστό κύκλο γύρω από κάποιον που βρίσκεται στη μέση με κλειστά τα μάτια και είναι η «μεθυσμένη μπουκάλια». Σαν το μπουκάλι το σώμα του δεν έχει ευλυγισία, είναι εντελώς χαλαρό και προσπαθεί να συγκεντρωθεί στην αναπνοή του. Τα πόδια κλειστά, τα χέρια κατά μήκος του σώματος, και, καθώς η μπουκάλια είναι «μεθυσμένη», κινείται έτσι όπως την μετακινούν οι υπόλοιποι. Οι υπόλοιποι συμμετέχοντες στηρίζοντας καλά το κέντρο βάρους τους, δέχονται και στέλνουν απαλά με τα χέρια τους τη μπουκάλια στους άλλους. Συνεργάζονται μεταξύ τους και κρατούν ανά δύο ή τρεις τη μπουκάλια. Ξεκινούν από έναν στενό κύκλο και σταδιακά τον μεγαλώνουν, καθώς εκείνος που βρίσκεται στο κέντρο χαλαρώνει και αποκτά εμπιστοσύνη. Ακολουθεί συζήτηση για το πώς αισθάνθηκαν.

3) Περιγραφή δραστηριότητας: Πλάτη-πλάτη

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή της άσκησης «Κολλάω ένα μέλος με...» (Abigador, 2011:40)

Ενωμένες πλάτες ανά δυο άτομα, αφήνονται στον ρυθμό της μουσικής. Οι συμμετέχοντες μπαίνουν σε ζευγάρια και ακουμπά η πλάτη του ενός στην πλάτη του άλλου, χωρίς να ακουμπάνε τα χέρια. Κινούνται στο χώρο με βάση το ρυθμό της μουσικής, χορεύουν, αλλάζουν επίπεδα και κατευθύνσεις χωρίς να χάνουν την επαφή τους. Αν κάποιος αισθανθεί ότι το ζευγάρι του αφήνει όλο το βάρος στη πλάτη του και ο ίδιος δεν μπορεί να το αντέξει ή δεν θέλει, μπορεί να τον ακουμπήσει με τη παλάμη του στη πλάτη του, και ο άλλος να το σεβαστεί, χωρίς να βγουν από την κατάσταση και χωρίς λόγια. Στη συνέχεια δύο ζευγάρια ενώνονται και έτσι 4 συμμετέχοντες κινούνται στο χώρο πλάτη με πλάτη.

4) Περιγραφή δραστηριότητας: Οδηγώντας τον τυφλό

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή της άσκησης «Τυφλός και οδηγός » (Abigador, 2011:63)

Με συνοδεία χαλαρωτικής μουσικής σε ζευγάρια, ο ένας έχει κλειστά τα μάτια και ο άλλος τον οδηγεί στην ανακάλυψη του χώρου, των αντικειμένων, των προσώπων. Δε μιλάνε μεταξύ τους. Ο οδηγός οδηγεί τον τυφλό προσπαθώντας να «ακούει» τις ανάγκες του, να σέβεται τα όριά του, και τον προσέχει μη χτυπήσει. Δεν τον σπρώχνει, αλλά ούτε τον φρενάρει απότομα. Το ζευγάρι στοχεύει στην επίτευξη αρμονίας και χαλάρωσης στην κίνηση και ταυτόχρονα στην εμπιστοσύνη και την ευθύνη μεταξύ τους. Με τη λέξη «αλλαγή» της εμπυχωτριάς χωρίς λεκτική επικοινωνία, αλλάζουν ρόλους μέσα στο ζευγάρι. Ακολουθεί συζήτηση για το πώς οι συμμετέχοντες αισθάνθηκαν και στους δύο ρόλους.

5) Περιγραφή δραστηριότητας: Δραματοποιώ το πλαίσιο της ιστορίας μου. Θέατρο του καταπιεσμένου

Πηγή άσκησης : Θέατρο του Καταπιεσμένου,(Boal, 1992).

Εδώ η εμπυχωτρία προτείνει να κάνουν Θέατρο Φόρουμ, μια τεχνική από το Θέατρο του Καταπιεσμένου του AugustoBoal. Τους λέει λίγα λόγια για το Θέατρο Φόρουμ, τι είναι που άνθισε και γιατί καθώς και ότι ασχολείται κυρίως με κοινωνικά θέματα όπως φαινόμενα καταπίεσης και ρατσισμού, βίας, πολιτικά, κ.α. Τους εξηγεί ακριβώς πως λειτουργεί στην πράξη και στη συνέχεια τους χωρίζει σε ομάδες 4 ατόμων. Όλα τα μέλη της κάθε ομάδας καλούνται να μοιραστούν μεταξύ τους μια στιγμή αδικίας που βίωσαν οι ίδιοι, ή κάποιος άλλος και οι ίδιοι ήταν παρόντες αλλά και στις δύο περιπτώσεις δεν κατάφεραν να αντιδράσουν. Αφού αφηγηθούν όλοι την ιστορία τους, στη συνέχεια η κάθε ομάδα από κοινού θα επιλέξει μία από τις ιστορίες που ειπώθηκαν να τη δραματοποιήσει σε μορφή θεάτρου φόρουμ όπως εξήγησε η εμπυχωτρία. Οι συμμετέχοντες μοιράζουν από κοινού σε κάθε ομάδα ρόλους, και φτιάχνουν το θεατρικό-σκηνικό πλαίσιο με ό,τι αντικείμενα και σκηνικά χρειάζονται. Αφού είναι έτοιμοι κι έχουν προβάσει η κάθε ομάδα τη σκηνή της, ξεκινάει η αναπαράσταση. Οι ηθοποιοί της ιστορίας παρουσιάζουν στο κοινό των υπόλοιπων συμμετεχόντων το δρώμενό τους. Μετά το τέλος της πρώτης παρουσίασης, η εμπυχωτρία ρωτά τους θεατές εάν η ιστορία είναι ρεαλιστική, εάν συμβαίνει στους

χώρους τους οποίους κινούνται, εάν κάποιος το αναγνωρίζει ως πραγματικό γεγονός. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση. Στη συνέχεια η σκηνή επαναλαμβάνεται. Το κοινό δύναται αυτή τη φορά να αλλάξει τη ροή της ιστορίας, λέγοντας «στοπ», πατώνοντας τους ηθοποιούς και υποκαθιστώντας το χαρακτήρα τον οποίο αναγνωρίζουν ως καταπιεζόμενο-πρωταγωνιστή της ιστορίας και δοκιμάζονται διάφορες λύσεις για το πώς θα έπρεπε να φερθεί. Οι άλλοι ηθοποιοί ως ανταγωνιστές δρουν σε συνέπεια με το χαρακτήρα του ρόλου τους και αυτοσχεδιάζουν. Δεν επιτρέπονται οι «μαγικές λύσεις», δηλαδή όσες δεν είναι ρεαλιστικές, ή που αλλάζουν τελείως τα δεδομένα της σκηνής και των χαρακτήρων. Η κάθε λύση που προτείνεται σχολιάζεται ως προς τη ρεαλιστικότητά της και την αποτελεσματικότητά της. Η εμψυχώτρια ρωτά το κοινό τι καινούργιο έφερε η κάθε παρέμβαση και έτσι ο κάθε θεατής χτίζει την πρότασή του πάνω στις λύσεις των προηγούμενων θεατών. Μετά από κάθε παρουσίαση ακολουθεί συζήτηση γύρω από κάθε ιστορία, και προτείνονται κι άλλες λύσεις από τους υπολοίπους με σκοπό να αλλάξει η αδικία και να αισθανθούν οι αδικημένοι-καταπιεσμένοι της ιστορίας μία κάθαρση στη ψυχή τους, το ίδιο και το κοινό.

6) Περιγραφή δραστηριότητας: Διάδρομος συνείδησης

Πηγή άσκησης : Παραλλαγή της άσκησης «Ο Διάδρομος των εσωτερικών φωνών ή ο διάδρομος της συνείδησης» (Γκόβας, 2003:132)

Οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε δύο γραμμές σε ίση απόσταση μεταξύ τους. Οι μισοί είναι τα “αγγελάκια” και οι άλλοι μισοί τα “διαβολάκια”. Δηλαδή η μια πλευρά είναι η καλή πλευρά του εαυτού μας που συγχωρεί και η άλλη, η κακή που νιώθει θυμό και δεν συγχωρεί. Όσοι από τους συμμετέχοντες δεν δραματοποίησαν τις ιστορίες τους με τη τεχνική του θεάτρου Φόρουμ έχουν ακόμη μια ευκαιρία να μοιραστούν την αδικία που βίωσαν με τους υπολοίπους. Στη συνέχεια περνάνε αργά ένας ένας από τον διάδρομο συνείδησης ακούγοντας τις φράσεις που λένε και οι δύο πλευρές. Όταν φτάνουν στο τέλος του διαδρόμου, η εμψυχώτρια ρωτά ποια πλευρά θα επικρατήσει τελικά, αυτή της συγχώρεσης, ή άλλη του θυμού; Ακολουθεί ο επόμενος από τη σειρά και ο καθένας που τελειώνει στέκεται στο τέλος του διαδρόμου και παίρνει το ρόλο της συνείδησης του άλλου. Η εμψυχώτρια αλλάζει κάθε φορά το ρόλο στις δύο πλευρές. Μία φορά η μία πλευρά είναι το “αγγελάκια” και μία το “διαβολάκι”, κ.ο.κ.

Στόχος αυτής της άσκησης είναι να εκφράσουν όλοι τις ιστορίες τους ώστε να νιώσουν πιο ανάλαφροι, γιατί όταν εκφράζεις μια αδικία που έχεις υποστεί, ο θυμός που νιώθεις μέσα σου μειώνεται ή καμιά φορά απομακρύνεται.

7) Περιγραφή δραστηριότητας: Μια σημαντική στιγμή της ζωής μου σε μια ζωγραφιά.

Η εμπυχωτρία στη συνέχεια μοίρασε μαρκαδόρους , άνοιξε ένα χαρτόνι και ζήτησε από τους συμμετέχοντες να καθίσουν κάτω, γύρω από το χαρτόνι και να ζωγραφίσουν (με συνοδεία χαλαρωτικής μουσικής) ο καθένας μία σημαντική στιγμή της ζωής τους που θεωρούν ότι τους καθόρισε στη μετέπειτα πορεία. Ακολουθεί συζήτηση για τις κοινές στιγμές που όλοι έχουμε στη ζωή μας.

8) Περιγραφή δραστηριότητας: Τι αποκόμισα από τα εργαστήρια αυτά αποτυπωμένα σε μία ζωγραφιά

Η εμπυχωτρία ενημερώνει πως θα ήθελε να πάρει κι αυτή κάτι μαζί της φεύγοντας από αυτό το εργαστήριο και τους ζήτησε να γυρίσουν το χαρτόνι από την πίσω πλευρά και να αποτυπώσουν με μία ζωγραφιά τι αποκομίσανε από αυτά τα εργαστήρια. Αυτή τη φορά ο καθένας μπορεί να παρέμβει στο σχέδιο του άλλου. Αν δηλαδή κάποιος αισθάνεται ότι θέλει να συμπληρώσει κάτι στο σχέδιο κάποιου άλλου, μπορεί να το κάνει. (Υπάρχει συνοδεία μουσικής)

9) Περιγραφή δραστηριότητας: Αποχαιρετισμός

Όλοι σε κύκλο, με κλειστά μάτια ακουμπώντας ο ένας τον ώμο του άλλου. Εισπνοή από την μύτη μεταφέροντας την αναπνοή σε όλο το σώμα και εκπνοή από το στόμα. Άλλη μία. Σκεφτόμαστε όλα αυτά που κάναμε στα 5 εργαστήρια, τους άλλους, τον εαυτό μας, τι μας άρεσε, τι δεν μας άρεσε, τι μας δυσκόλεψε, τι μας θύμωσε, τι μας φόβισε, πως ξεκινήσαμε, πως καταλήξαμε, τι θα κρατήσουμε, τι θα μας λείπει, τι δεν θέλουμε ίσως να θυμόμαστε και όταν ανοίξουμε τα μάτια, αν θέλει κάποιος να πει κάτι σε κάποιον, τον απέναντι, τον διπλανό του. Για παράδειγμα, σε αυτή την άσκηση, μου άρεσες γιατί... ή οτιδήποτε θέλει να μοιραστεί μαζί του.

Επιμέρους στόχοι εργαστηρίου: *Εξοικείωση με τη βαρύτητα του σώματος και συμφιλίωση με το σωματικό εαυτό, διαχείριση της έντασης και της ανασφάλειας, εμπιστοσύνη, αντιμετώπιση καταπιεστικών κοινωνικών καταστάσεων , αξιολόγηση μέσα από την τέχνη.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

